THE CONJEEVARAM O L· INSTITUTION SERIES.

NO 4· PART 1

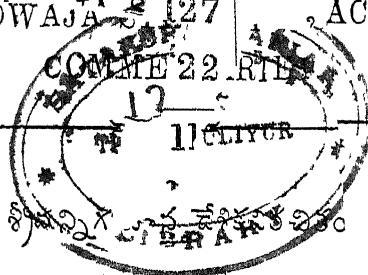
THE SANKALPA S[...]YODAYA

OF

NIGAMANT[...]SIKA·

6
176
61

BHARADWAJA S[...] 127 ACHARYAS,

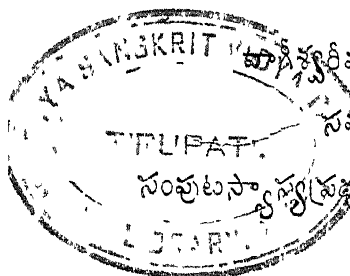
COMME[...]RTIES

శ్రీమన్నిగమాన్తదేశికవిరచితం

సఙ్కల్పసూర్యోదయం నామనాటకరత్నం

భారద్వాజశ్రీనివాసార్యవిరచిత ప్రభావల్యాఖ్యవ్యాఖ్యయాసహ

కీ. న. శ్రీనివాసవరదదాసేన తులసీవనవాసినా

వాగీశ్వరీముద్రాశాలాయాం

సముద్రిత

సంపుటస్యాస్యప్రథమస్య మూల్యం ౧-౧౨-౦

1901

శ్రియైనమః.

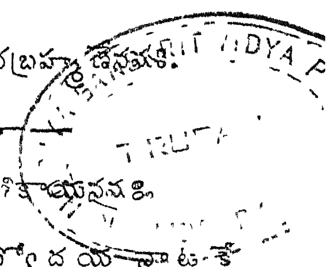
శ్రీసఙ్కల్ప సూర్యోదయే ప్రథమాది పఞ్చమాఙ్కాన్తాఙ్కస్థానాం
శ్లోకానామకారాదిక్రమేణసూచీపత్రికా.

శుభమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమతే లక్ష్మీహయవదన పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

సవ్యాఖ్యాన సఙ్కల్ప సూర్యోదయ నాటకే

ప్రథమాఙ్క ప్రారంభః.

శ్రీమాన్వేఙ్కటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ।
వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాంసదాహృది॥

యస్య శ్రీప్రచయాత్మవేదిసముఖా దృష్టిర్ముముక్షుస్త్రిణః
క్షిప్రంసంసృతిశర్వరీంక్షిపతి యత్సంకల్పసూర్యోదయః।
తత్త్రైరస్త్రవినాశనైరధిగతస్వాధీననిత్యోన్నతిః
శ్రీమాన్ హస్తిసమేసముస్తవిపదుత్తారాయనారాయణః॥౧॥

వ్యాఖ్యాన ప్రారంభః.

వందేశ్రీరంగధామానం హరిం వరదరాభిధం। యదావాస
స్థలం లోకే ముక్తిజ్ఞానానిరూపకమ్॥ ౧ ॥ శ్రీమాధవార్యం యతిరాజ
దత్తశ్రీభాష్యః   వ్యాప్తిమ్। సఙ్కల్పసూర్యోదయనాటక
స్యవ్యాఖ్యావలీం   సః ॥౨॥ సంసారాఖ్యనిశీథసుప్తజనుభృత్సం
బోధనాయాం   ం * సగుణసర్వ్యథాత్వ్రికరణం సంకల్ప
సూర్యోదయ   కేశికవర స్సఙ్కల్పసూర్యోదయమ్।) యస్త్రై
తత్పరిచ్ఛిన్నత   త్సంకల్పసూర్యోదయనిశాం మాయాంభాగవతీం
విమోక్ష్యవిశ   శంశాశ్వతీమ్ ॥3॥ యత్రసర్వేగుణాః ప్రాణా
దోషోయత్ర   వ్యాకుమఙ్గా హేతంసఙ్కల్పసూర్యోదయమను త

షమ్ ॥౪॥ వేదాంతదేశికగిరాంభావః కేనావగమ్యతే । తథాపితద్దయా
ధారో వ్యాఖ్యాస్యామి యథామతి ॥౫॥ ఇహ సంకల్పసూర్యోదయే మహా
నాటకే సకలశారీరకశాస్త్రార్థస్సంగృహీతః. శారీరకశాస్త్రార్థశ్చ పంచ
విధః - స్వసిద్ధాంతస్థాపనం ప్రథమం, తతస్తత్ప్రతిపక్షనిరాసః, తతస్త
దుక్తోపాయనిశ్చయః, తతస్తద్విరోధివిలయ పూర్వకముపాయపరిగ్ర
హః, తతో మోక్షప్రాప్తిరితి- ఇమే పంచార్థాః పంచాంకేషు వక్తవ్యాః,
అత్ర ద్వైగుణ్యేన దశాంకాః ప్రయుక్తాః, తత్ర ప్రథమేంకే స్వసిద్ధాంతస్థా
పనమ్, ద్వితీయేంకే స్వసిద్ధాంతవిరోధినః పరసిద్ధాంతాః ప్రతిక్షిప్తాః
తృతీయేంకేతు స్వసిద్ధాంతోపాయనిశ్చయః, చతుర్థాదిషు అష్టమాం
తేషూపాయవిరోధినో నిరస్తాః, ఉపాయపరికరాశ్చోక్తాః, ఉపాయవిరో
ధినః కామక్రోధాదయః తత్ర చతుర్థేంకే కామాదీనాం ఆపాతతః
ప్రాబల్యకథనపూర్వకం దౌర్బల్య ప్రతిపాదనమ్, పంచమేంకే డంభా
దీనాం నిరసనీయత్వఖ్యాపనమ్, ఉపాయ పరికరస్తు ద్వివిధః, స్థానమా
లంబనం చేతి. తత్ర సమాధిస్థానం నిరూపితం షష్ఠేంకే, సప్తమేతు
ఆలంబనరూపశ్శుభాశ్రయో నిర్ణీతః, అష్టమేంకే కామక్రోధలోభాది
విజయ ఉక్తః నవమేంకే విజితవిరోధినః పరిగృహీతస్థానశుభాశ్రయస్య
సమాధిరూపోపాయలాభ ఉక్తః, దశమేంకే నిశ్శ్రేయస లాభ ఉక్తః.
అయమేవ ముముక్షూణామనుష్ఠానక్రమశ్చ, * ప్రథమం స్వసిద్ధాంతం జ్ఞా
త్వా, తతస్తత్ప్రతిపక్షనిరాసం జ్ఞాత్వా, స్వసిద్ధాంతోక్తోపాయం స్వ
యోగ్యం నిశ్చిత్య, కామాదీనాం హేయతాం జ్ఞాత్వా, కామాదీన్నిరస్య
సమాధిస్థానం నిరూప్య, శుభాశ్రయంచ నిర్ధార్య, స్వశక్యముపాయం
పరిగృహ్య, క్రమేణార్చిరాదిమార్గేణ పరమపదాధిరోహణమితి. అత్ర
బీజారంభసమన్వయరూపః ప్రథమోంకః, బిందుయత్నసమన్వయరూపో
ద్వితీయః, పతాకాప్రాప్త్యాశాసమన్వయరూపస్తృతీయః, ప్రకరీనియతా
ప్తిసమన్వయరూపశ్చతుర్థః, కార్యఫలసమన్వ [illegible] ంచమః- బీజా

రంభసమన్వయరూపో ముఖసంధిః ప్రథమ ఉచ్యతే, బిందుయత్నసమన్వయరూపః ప్రతిముఖసంధిర్ద్వితీయః, పతాకాప్రాప్త్యాశాసమన్వయరూపస్తృతీయో గర్భసన్ధిః, ప్రకరీనియతాప్తిరూపశ్చతుర్థ అవమర్శసంధిః, కార్యఫలసమన్వయరూపః పంచమ ఉపసంహారసంధిః, ముఖం ప్రతిముఖం గర్భ స్సావమర్శోపసంహృతిః। వృత్తయః పంచకర్తవ్యాస్తావంతస్సంధయస్స్మృతాః॥ అంకా దశ ప్రయోక్తవ్యాశ్శాంతిః స్థాయీ రసో మతః॥ చతుర్వర్గఫలం తత్ర కథాదివ్యాశ్రయా భవే ,, ఇతి- యద్యప్యయం ప్రబంధః పదవాక్యప్రమాణ శ్రుతిస్మృతి పురాణకావ్య నాటకాలంకార సంస్కృతప్రాకృతభాషాతత్సంకరజనితభాషాంతరాది లౌకిక వైదికవ్యవహారసరణినిపుణతరజనైరనుసరణీయః. యద్యప్యత్ర సంధికదంగోత్తమాధమపాత్ర స్వరూపతదుచ్యమానభాషావిశేష తన్నైపథ్యరచనావిశేషాంగికాది చతుర్విధాభినయ ప్రకార తదంగోపాంగ ప్రత్యంగస్వరూప తన్నిర్వర్త్యాభినయ తత్తదభినయ సాధనభూత సంయుక్తాసంయుక్త నృత్తహస్తసభ్య సభాపతిశాలాలక్షణవీణా వేణుమృదంగాది లక్షణాదయస్సర్వే వక్తవ్యాః, అథాపి అధ్యాత్మతత్పర ముముక్షూణాం అత్యంతానాదరణీయత్వాద నపేక్షితత్వాచ్చ నాస్మాభిస్తత్ర ప్రయస్యతే, ముముక్ష్వపేక్షితార్థవిశేషా ఏవ యథామతి యథాశ్రుతమత్ర వర్ణ్యంతే. సుధారసవిధాకృతశ్శశికలాకృతివ్యాకృతాః పురస్కృతతిరస్కృతేష్వరసభావరాసస్థితయః। కథంచవితథం విశంకటితవేంకటార్యోక్తయ స్స్ఫుటం వికచబుద్ధిభిస్సపదిపీవ్యథేరన్నిహ ॥౬॥ అతీతో దస్యతి ప్రౌఢం మహామతిషు జాగ్రతి। సాంయాత్రికాస్సంచరంతే కిన్నపోతైర్మహార్ణవే॥ ౭॥ మహత్సు సత్సు విద్వత్సు సంకల్పమిహ సూర్యోదయమ్। వ్యాఖ్యాతుముత్సుకో మోహాదహం తత్ క్షమంతు మహాంత ॥౮॥ ఇహ ఖలు వేదాంతాచార్యస్సర్వజగత్ప్రసిద్ధః కవితార్కికసింహాపరగుణనామధేయః శ్రీవేంకటేశగురుసార్వభౌమః, సంసారదవదహనదంద్యమానం సకలం జనం

విలోక్య కరుణయాందోళాయమానచేతాః త్రయ్యంత సుధారసపరీవా
హేనాప్లావయిష్యన్ బాలస్యాప్యుపహతమనసాం కోమలబుద్ధీనప్యను
జిఘృక్షుస్సర్వోపనిషత్సారార్థజాతం సంకల్పసూర్యోదయాఖ్యేన నాటకే
న సంగృహ్య వివక్షుః అవిఘ్న పరిసమాప్త్యాదిప్రయోజనస్య శిష్టాచారప్రా
ప్తస్య మఙ్గళాచారస్య కర్తవ్యతయా వాచకప్రత్యూహనివృత్తప్రార్థనాద్యోత
కమాశీర్వాదరూపం మఙ్గళమాదౌ తావన్నిబధ్నాతి శ్లోకద్వయేన. తత్ర
ప్రథమశ్లోకేన భక్త్యుపాయం నిరూపయతి, ద్వితీయేన ప్రపత్త్యుపాయమి
తి వివేకః॥ యద్భక్తీతి॥ నారాయణో మే సమస్తవిపదుత్తారాయ అస్త్వితి అన్
వయః, యత్సంకల్పసూర్యోదయః, యస్య శ్రీమతో నారాయణస్య భక్తి
ర్నిదిధ్యాసనం, తస్య ప్రచయః, దర్శనసమానాకారరూపపరిపాకవి
శేషః, తదాత్మకే, దినముఖే- ప్రాతఃకాలే, దృష్టిముషః- భక్తిమతాం జ్ఞా
నగోచరస్య, క్షేత్రిణః- జీవస్య, జాత్యేకవచనం, సంసృతిశర్వరీం- సం
సారరూపరాత్రిమ్, క్షిప్రం- ప్రారబ్ధకర్మావసాన ఏవ, క్షిపతి- నిరస్య
తి, అథాత్ర యచ్ఛబ్దోక్తాం స్వాభీష్టదేవతాముత్తరార్ధేన శృంగగ్రాహిక
యా దర్శయతి (తత్త్వైరితి) అస్త్రాణి- చక్రాదీని, విభూషణాని, శ్రీవత్స
కౌస్తుభాదీని, అస్త్రభూషణాయమానైస్తత్త్వైః ప్రకృత్యాదిభిః పంచవింశ
తి సంఖ్యయోపలక్షితః, ఇత్థం భావే తృతీయా, అనేన భగవతో దివ్యమం
గళవిగ్రహస్సూచ్యతే, అధిగతా- ప్రాప్తా, స్వాధీనా, నిత్యా, ఉన్నతిః-
జ్ఞానశక్త్యాదిగుణసంపత్తిః సర్వేశ్వరతా వా, యేన సః, యద్వా- అస్త్ర
విభూషణైస్తత్త్వైః, అధిగతా- విదితా, స్వాధీనా, నిత్యోన్నతిః, యస్య సః
శ్రీమన్నారాయణః సమస్తవిపదుత్తారాయ- ప్రారిప్సిత గ్రంథపరిసమా
ప్తివిఘ్నరూపాది విపదుత్తారాయ- ఉత్తరణం కర్తుం భవతు, యద్వా
సమస్తవిపద్భ్యో మాముత్తారయితుమస్తు- పూర్వత్ర శర్వరీక్షేపణం సం
కల్పసూర్యోదయకర్తృకమ్, ఉత్తరత్ర సమస్త విపన్నివర్తనమీశ్వరక
ర్తృకం. అస్త్వితి ప్రార్థనాయాం లోట్, ఐహిక సర్వవిపదపేక్షయా స

మస్త శబ్దప్రయోగః, అత్ర నారాయణశబ్దం ప్రయుంజానస్యా
యంభావః, సమస్త విపదుత్తార ప్రార్థనయా మోక్షప్రాప్తి
రపి ప్రార్థితా భవతి, మోక్షప్రాపకత్వంచ బ్రహ్మవిదాప్నోతి
పర మిత్యాది శ్రుతిభిః పరబ్రహ్మజ్ఞానస్యైవేత్యాశంక్య నారా
యణపరంబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేర్నారాయణశబ్దార్థపర్యాలోచనయా
నారాయణస్యైవపరబ్రహ్మత్వమితి, అయమత్ర నారాయణశబ్దార్థ
సంగ్రహః, రీయంతే క్షీయంత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా రశబ్దః క్షయిష్ణుపదార్థ
వాచకః, సనభవతీతి- నగనైకాదిశబ్దవన్నసమాసేన నరశబ్దో నిత్యపదా
ర్థవాచకః, నిత్యాశ్చపదార్థాః ప్రకృతికాలజీవాదయః, అతోనరశ
బ్దేన భగవత్స్వరూపవ్యతిరిక్తముభయవిభూతిగతమ్ సర్వముచ్యతే,
సర్వేపి పదార్థాః స్వరూపతః ప్రవాహతయావానిత్యాదిః, నారఇత్య
ణ్ ప్రత్యయేన తత్సమూహా ఉచ్యంతే, నారాణాంనిత్యపదార్థసమూ
హానామయనమాధార ఉపాయశ్చేతి, నారాయణః, యద్వా, నారాః
అయనం వాసస్థానంవ్యాప్యంచ యస్యేతి నారాయణః అయనశబ్దస్య
తత్పురుషసమాసే పుల్లింగత్వం ఛాందసం, ఈయంతేఽనేనేతి వ్యుత్ప
త్త్యా అయనశబ్ద ఉపాయవాచకః, ఈయంతే యత్రేత్యధికరణవ్యుత్ప
త్త్యా ఆధారత్వం వ్యాప్యత్వంచోచ్యతే, సమాసద్వయేన అంతర్బహి
ర్వ్యాప్తిరుచ్యతే, భక్త్యాదీనాం సాక్షాన్మోక్షోపాయత్వమాశంక్యసిద్ధో
పాయత్వ ముపేయత్వంచ నారాయణస్యైవేతి నారాయణశబ్దోదర్శ
యతి, వేదాంతపరిశీలనశాలినో మహాకవయశ్చ, సస్వేనైవ ఫలప్రదః
ఫలమపి స్వేనైవనారాయణ ఇత్యాహుః. ఉపాయస్యప్రాప్తైరుప
నిషదధీతస్సభగవాన్ నిత్యుత్తగతాచార్యాశ్చ వక్ష్యంతి. ఉపాయత్వాది
కంసర్వం శ్రీసహితస్యైవేత్యభిప్రేత్య శ్రీమానిత్యుక్తమ్, అత్రశ్రీశబ్దే
న నిరుపాధికమంగళరూప జగన్మాతా విష్ణుపత్నీ లక్ష్మీరుచ్యతే, శ్రీశబ్ద
స్యచ షోఢావ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా పూర్వాచార్యైః, స్వేతరసమస్తచే

వైః స్వస్వకార్యార్థమాశ్రీయత ఇతి శ్రీః, ఆశ్రితార్థం స్వయంభగవం తం నారాయణమాశ్రయతీతి శ్రీః, ఆశ్రితానామార్తవాక్యం శృణోతీతి శ్రీః- శృణాత్యాశ్రితదోషానితి శ్రీః, శ్రీణాతిచ గుణైరాశ్రితానితిచ శ్రీరితి ॥ శృణాతిదోషం శ్రీణాతిచగుణైరితి॥ అనిష్టనివర్తకత్వేష్టప్రాపకత్వే ఉచ్యేతే. అతఏవాస్యా ఉపాయత్వమపిసిద్ధమ్. లక్ష్మ్యాసహహృషీకేశో దేవ్యా కారుణ్యరూపయా । రక్షకస్సర్వసిద్ధాంతే వేదాంతేషుచగీయతే ఇత్యాదీన్యత్రప్రమాణవచనాని. అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ తి జగదీశానాయాః శ్రియః పతిత్వేన నారాయణస్య పరత్వం సుగమమ్. లక్ష్మీసహితస్యైవ రక్షకత్వశ్రుతేః, ఉపాయాంతర్భావశ్చ తస్యాస్సుగమః. అథ సర్వాతిశాయిదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టత్వాదపి నారాయణఏవ పరంబ్రహ్మేత్యాహ. (సత్త్వైరస్త్రవిభూషణైరిత్యాది) తత్త్వానామస్త్రవిభూషణత్వం శ్రీవిష్ణుపురాణే అస్త్రభూషణాధ్యాయే ద్రష్టవ్యం. నిత్యోన్మేషం, సర్వస్మాత్పరత్వం, సంసృతే ర్దురుచ్ఛేదానాద్యనంతకర్మాఖ్యావిద్యాసంచితత్వాత్తద్బంధం ప్రార్థితమోక్షప్రదత్వం భగవత ఇత్యత్ర ఆహ. (యత్సంకల్పే) తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్యసర్వే పాప్మానః ప్రదూయంతే ఏవం విది పాపంకర్మన శ్లిష్యతే- తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ ఇతిశ్రుత్యాదిభిః సర్వపాప్మనాం బ్రహ్మజ్ఞానేనాశ్లేషవినాశదర్శనాన్నోక్తదోషప్రసంగః. సంకల్పస్యసూర్యోదయత్వరూపణేన తమస్థానీయానాం కర్మణాం క్షిప్రవినాశ్యత్వముపపద్యతే, తచ్చ సర్వపాపనివర్తకం బ్రహ్మజ్ఞానం కీదృశమిత్యపేక్షాయాం భక్తిప్రపత్తిరూపమితి వదన్ ప్రథమంభక్తిం దర్శయతి, (యద్భక్తీత్యాది) ‘స్నేహపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ఇత్యుక్తత్వాత్ భక్తిశబ్దేన ప్రేమరూపనిదిధ్యాసనం వివక్షితం, దృష్టిక్షమః సమర్థః భగవత్సాక్షాత్కార ఇతివార్థః. క్షేత్రిణ ఇత్యస్య కాకాక్షివదుభయత్రసంబంధః. తథాచావ్యాహత సంకల్పో భ

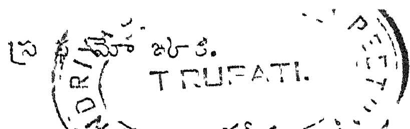
లక్ష్మ్యాయశ్శ్రుతిమితగుణాకృష్టిలబ్ధావధానైః
ప్రత్యగ్బాణైఃప్రణవధనుషాసత్త్వవద్భిఃప్రయుక్తైః।
మధ్యేవక్షస్స్ఫురతిమహసాపత్రలఃకౌస్తుభాత్మా
పద్మాకాంతస్సభవతుదయా దుగ్ధసింధుశ్శ్రియైవః ॥ ౨॥
(౧) నాంద్యంతే సూత్రధారః॥

గవాన్ భక్తిప్రీతస్సన్ జీవస్య మోక్షం సంకల్పయతీతి భావః. అనేనైతత్ప్రబంధ ప్రతిపాద్యో జీవ మోక్షస్సంక్షిప్తో భవతి ॥ ౧ ॥

అథ "నానాశబ్దాది భేదాత్" ఇతి సూత్రకార సూచితాయాః అకించనాధికారాయాః ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత ఇతి ప్రతిపాదితాయాః ప్రపత్తేః భగవత్ప్రసాదోపాయత్వం దర్శయతి॥ లక్ష్మ్యా ఇతి॥ యత్ర లక్ష్మ్యై, శ్రీమతి నారాయణే, శ్రుతిమితగుణాకృష్టిలబ్ధావధానైః సత్త్వవద్భిః- ప్రణవ ధనుషా ప్రయుక్తైః- కౌస్తుభాత్మా ప్రత్యగ్బాణైః, మధ్యేవక్షః- స్ఫురతి- దయాదుగ్ధసింధుః సపద్మాకాంతః వః శ్రియై అస్త్వితి సంబంధః. యత్రలక్ష్మ్యై- శరవ్యే నారాయణే- లక్ష్మ్యై ఇత్యనేన భగవత ఆత్మసమర్పణవిషయత్వం సూచ్యతే- బ్రహ్మతల్లక్ష్యముచ్యత ఇతిహ్యుక్తం. శరవ్యతారోపణేన తదేకమనస్కత్వసూచనయా దేవతాంతరభజననిరాసరూపా నన్యగతిత్వం ఫలితం- శ్రుతిమితగుణాకృష్టి లబ్ధావధానైః- శ్రుతిషుమితానాం - ప్రతిపన్నానాం, గుణానాం జ్ఞానశక్తి కరుణాదీనాం- ఆకృష్టిః- ఆకర్షణముపసంహారః- తత్రలబ్ధావధానైః ప్రాప్తైకాగ్ర్యైః- అన్యత్ర శ్రోత్రపర్యంత జ్యాకర్షణేలబ్ధాభ్యాసైః- సత్త్వవద్భిః- సత్త్వగుణవద్భిః- సాత్త్వికైరితి యావత్- అన్యత్రబలవద్భిః ప్రణవధనుషా- ఓంకార ధనుషా- ప్రణవస్య ధనుష్ట్వరూపణం మార్గణసమర్పణసాధనత్వాత్- ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత- ఇతిహి శ్రుతిః.

ఆదిష్టోస్మి నిఖిలసురాసురకోటీరకోటి మణినికరనీరాజిత పాదపీఠ
స్య శరణాగతపరిత్రాణ సత్త్రతంతుదీక్షితస్య సరసీరుహావాసినీ సహ
చరిత ధర్మణః సంసరణదవదహన తాపనిర్వాపణ వలాహకస్య స
ర్వేశ్వరస్య భగవతః శ్రీరంగవృషగిరి సత్యవ్రత యదుగిరి పురుషోత్తమ
పాండురంగప్రభృతిషు దివ్యాభివ్యక్తిప్రదేశేషు యథాభిమత యాత్రోత్స
వ సేవాహేవాకవిహిత గతాగతచటుల చరణ నళిన ధూళీపటల పవి

(యుంజీతేతి) సమర్పయేదిత్యర్థః, ప్రయుక్తః- ప్రకర్షేణసమర్పితః
యుంజీతే తి శ్రుతిసూచనాయాత్ర యుజిధాతుప్రయోగః. ప్రశబ్దేనా
త్ర మహావిశ్వాసోగమ్యతే. ప్రత్యగ్బాణః- ప్రత్యక్త్వంనామ స్వస్మై
స్వయంభాసమానత్వం- ప్రత్యగాత్మనోబాణత్వేన రూపణం భగవతి-
సమర్ప్యమాణత్వాత్- మధ్యేవక్షః- వక్షసోమధ్యే- లక్ష్యభూతబ్రహ్మ
ణో వక్షసీత్యర్థః. మహసా. కౌస్తుభకాంత్యా- పత్త్రలః- కంకపత్త్ర
వాన్- అన్యత్ర మహసా ఉపలక్షితః. కంకపత్త్రవాంశ్చకౌస్తుభ ఆత్మా
స్వరూపం యస్య- కౌస్తుభస్య జీవాత్మాధిదేవతాత్వాత్, అన్యత్ర కౌ
స్తుభస్య ఆత్మేవ ఆత్మా యస్య- తేన లోహితత్వముక్తంభవతి. స్ఫురతి
సదోజ్జ్వలోవర్తతే - దగ్ధైవదుగ్ధంపయః తస్య సింధుత్వరూపణేనా
పారత్వం గమ్యతే- సపద్మాకాంతః- అనేన ప్రపత్తివిషయోభగవాన్
శ్రియఃపతిరేవేతి సూచితం- వః శ్రీమైఏతత్ప్రబంధస్యపఠనే శ్రవణే
ప్రయోగదర్శనేచ ప్రవృత్తానాంవః- ఐహికాముష్మికరూప సర్వసంప
త్సమృద్ధ్యైభవత్విత్యాశీర్వాదః॥ అ॥ ఏవం మంగళమాచర్య అథపూర్వ
రంగాపరపర్యాయమాముఖాఙ్గం సాంగమారభ్యతే॥ నాంద్యంత
ఇతి॥ నాందీ-రంగస్థలపూజా-తదవసానే-సూత్రధారః-నాట్యాచార్యః-
ప్రవిశ్యాహేతి శేషః- కిమాహేత్యత్రాహ- (అదిష్టోస్మీత్యాది) తేనా
స్వాదం సతాముపచిన్విత్యాదిష్టోస్మీత్యన్వయః- ఆదిశ్యమానోస్మీత్య

త్రితయస్మృతలైః యదృచ్ఛయా మరుద్వృధాంతరిక్ష మధ్య మధ్యాసీనైః, శేష శేషాశన గరుడ సర్వశేషైః అశేష జనసంభావనీయైః అసంభవద వద్యగంధైః అభిజన విద్యాసముచిత సదాచార శీలశాలిభిః, అనాదిమా యామహావర్త బంభ్రమ్యమాణ బాహ్యకథకరంభావన మథన గంధ సింధురైః, అధిజిగమిషితముక్తిఘంటాపథైః, అఖండ దిఙ్మండల శిఖండ కైః, ఔపనిషద రహస్యోపదేశదేశికైః, అవగతసకల కలాకలాపైః, అత్ర భవద్భిరార్యమిశ్రైః—(యదుత)

ర్థః- ధాతుసంబంధే ప్రత్యయా ఇతి అస్మీతి వర్తమానధాత్వర్థసం బంధాదయథాకాల విహితో ప్యస్త్రప్రత్యయః వర్తమానార్థ ఏవ సా ధుర్భవతి, ప్రథమం భగవతస్సర్వనియంతృత్వమాహ. (నిఖిలేతి) కోటీ రం—కిరీటం, తస్య కోటయః- అగ్రాణి, తత్రస్థామణయః-నీల రత్నాని యః, నీరాజితం— మంగళారాత్రికవిషయీకృతం, సంశ్రితరక్షణైకర భావతామాహ— (శరణాగతేతి) పరిత్రాణమేవ సప్తతంతుః— మఖః తత్ర దీక్షితస్య దీక్షాంప్రవిష్టస్య దీక్షాశబ్దేన సంశ్రితరక్షణే హానిర్వ భగవత ఏవేతి సూచ్యతే. దీక్షాసాకల్య వైకల్య ఫలభాక్త్వం యజమా నస్యైవహి. శరణాగత పరిత్రాణంచ లక్ష్మీవిశిష్టస్యైవేత్యాహ (సర రుహేతి) సరసీరుహవాసిన్యాసహ, చరితః ధర్మః- సంశ్రితరక్షణ ఖ్యో ధర్మో యేనసః, ధర్మాదనిచ్ కేవలాదిత్యనిచ్, సహ, సా చరిత ధర్మేతి సుప్సుపేతి సమాసః, శ్రియఃపతేరేవ మోక్షప్రదత్వమా హ. (సంసరణేతి) నిర్వాపణం. ఉపశమనం మోక్షప్రదానమిత్యర్థః ఉభయవిభూతి మత్త్వమాహ. (సర్వేశ్వర్యేతి) నిఖిల హేయప్రత్య కల్యాణ గుణైకతానత్వమాహ. (భగవత ఇతి) భగ ఇత్యంశేన క ణాస్పదత్వం వదిత్యంశేన నిఖిల హేయప్రత్యనీకత్వంచోచ్యత ఇతి కః, స్వయంవ్యక్తస్థానాన్యధిశేతే, (శ్రీరంగేత్యాది) సర్వదివ్యక్షే

లలితమనసాం ప్రీత్యై బిభ్రద్రసాంతరభూమికాం
అనవమగుణో యస్మిన్నాట్యే రసోఽనవమస్థితః।
జననపదవీజంఘాలార్తిచ్ఛిదా నృగుణీభవ
న్నటపరిషదా తేనాస్వాదం సతాముపచిన్వతి ॥ 3 ॥

పరిగృహీతా చ మయా భరతమతోపాధ్యాయస్య సన్మార్గవర్ధన

నామాదితయా నిరతిశయవైభవతయా చ శ్రీరంగక్షేత్రస్య ప్రథమముద్దే
శః - అనంతరం వృషగిరిణశ్శ్రీనివాసాద్రివేంకటాద్రేః తతం తత్రోద్దేశః, తద
ను సత్యవ్రతక్షేత్రస్య హస్తిగిర్యపరాభిధానస్య, తదను యదుగిరే
ర్దక్షిణబదరికాశ్రమాపరనామధేయస్య, పురుషోత్తమం నామ జగన్నా
థస్థానమ్, పాండురంగం విజయాపుర పశ్చిమభాగే భీమరథీతీరే విమలే
శ్వరస్థానమ్, యత్ర కృష్ణో నివసతి, ప్రభృతిశబ్దేన కుంభఘోణాదయస్సం
గృహీతాః, దివ్యాశ్చ యే అభివ్యక్తిదేశా అర్చావతారస్థానాని, తేషు
యథేష్టం భగవద్యాత్రోత్సవాః, యాత్రాశ్చ ఉత్సవాశ్చేతి వా, తత్ర
హేవాకోఽభిలాషః, తేన విహితం గతాగతం, తేన చటులం-చంచ
లం, యచ్చరణనలినం, తస్య ధూళీనాం పటలైః- సమూహైః, పవిత్రి
తం సంజాత పవిత్రం, యద్వా, పవిత్రం క్రియత ఇతి పవిత్రితం, త
త్కరోతీతి ణ్యన్తాన్నిష్ఠా, యదృచ్ఛయా-దైవవశతః, మరుద్వృధా కా
వేరీ, తస్యా అంతరీపం మధ్యదేశః. శ్రీరంగక్షేత్రమిత్యర్థః. అనేనార్యమి
శ్రాణామనవరత భగవత్సేవాపరత్వం వ్యజ్యతే. అథాత్రైవైషాం ము
క్తవత్సంసారవైముఖ్యమాహ. (శేషేతి) శేషోఽనంతః, భగవచ్ఛేషమే
వాశనం యస్య సః విష్వక్సేనః, సదా భగవదంగసుఖానుభవరూపాతిశ
యాచ్ఛేషస్య ప్రథమముద్దేశః. సమస్తభరనిర్వహణాత్ గరుడాత్పూర్వం
విష్వక్సేనస్యోద్దేశః, ఇతరవైముఖ్యపూర్వకం భగవదనుగ్రహపాత్రత్వే
నిర్విశేషైః, అశేషజనాః కర్మజ్ఞానాదినిష్ఠాః, యద్వా దేవర్షిప్ర

ముఖాః, హేయగుణరాహిత్యమాహ. (అసంభవదితి) భగవన్మూర్త్తావవిద్యమానదోషగంధైః. గంధశబ్దో వాసనావాచీ. పరమవైదికధర్మనిష్ఠత్వమాహ (అభిజనేతి) అభిజనః-కులం. విద్యా-వేదాంతవిద్యాధిగమః. తయోస్సముచితోఽయస్సదాచారః, శీలం - స్వభావః. తచ్ఛాలినః. దుర్వాదినిరసనమాహ. (అనాదీతి) అనాదిర్యామాయా సైవమహాజలభ్రమిః, బాహ్యాకథకాః- బాహ్యకుదృష్టయః, గంధసింధురాః - మత్తగజాః. మోక్షత్వరామాహ- (అధీతి) అధిజిగమిషితః- ప్రాప్తుమిష్టః, ముక్త్యైకఘంటాపథః - అర్చిరాదిమార్గో యైః అచిరాదితి లభ్యతే, భూమండలభూషణత్వమాహ, (అఖండేతి) అఖండం దిఙ్మండలం- భూవలయం, తచ్ఛిఖండకైః- కాకపక్షస్థానీయైః, కాకపక్షాభావే ముండితం శిరో యథా న శోభతే, తద్వదేషామభావే భూమండలమపీతి భావః. వేదాంతసంప్రదాయ ప్రవర్తకత్వమాహ. (ఔపనిషదేతి) ఉపనిషత్సంబంధి ఔపనిషదం, రహస్యం తాత్పర్యార్థః, తదుపదేశేన దేశికత్వం ప్రాప్తైః, వేదాంతవ్యతిరిక్త సకలశాస్త్రహృదయవేదిత్వమాహ. (అపగతేతి) సకలశబ్దేన శబ్దతర్కమీమాంసాకావ్యనాటకాలంకారాదిగమ్యతే, కలాపస్సమూహః. అత్ర భవద్భిరిత్యేకం పదంపూజ్యవాచి. కిమాదిష్టమిత్యత్రాహ. (యదుతేతి) సతాముపచిన్వితి. యత్తదాదిష్టమిత్యన్వయః. యచ్ఛబ్దోక్తం వర్ణయతి, (లలితేతి) యస్మిన్నాట్యే, లలితమనసాం- కోమలచేతసాం, త్రివర్గస్థానామిత్యర్థః. ప్రీత్యై- ప్రీత్యర్థం, రసాంతరస్య- శృంగారాదేః. భూమికాం- వేషపరిగ్రహం, బిభ్రత్, అనవమగుణః- అనవమశ్చాసౌగుణశ్చ, ఉత్కృష్టగుణకో వా, నవమోరసః- శాంతి రసః, స్థాయీ, భవతి, నవమస్యానవమత్వం న సంభవతీతి విరోధద్యోతకోఽపిశబ్దోఽత్రగమ్యః. జననపదవీ- సంసారమార్గః, తత్ర, జంఘాలానాం- జంఘాబలవతాం. సంతత సంచరణేపి శ్రమరహితానామితి యావత్. అనవరతం సంసరతామితి భావః. ఆ

స్యాంతేవాసినః సన్తోషపాలకనామధేయస్య శైలూషచక్రవర్తినః పుత్రేణ ప్రతిభటకుశీలవకుఞ్జరకణ్ఠీరవేణ వైకుణ్ఠవినోదినా సప్రతిజ్ఞం విదుషామాజ్ఞా, దివ్యప్రయోగదిదృక్షాదత్తక్షణా, విచక్షణాశ్చ సముదితా స్సామాజికాః,

---

తిరంచిన త్రీతి ఆతిరశ్చిత్. తేనక్వీపత్యతీయా, స్వగుణాః- వివేకమోహోదయః, నటపరిషద్భవన్తః పాత్రీభవంతోऽస్వగుణాయత్ర తే నేత్యర్థః. యద్వా ఛిదానుగుణీభవదితి పాఠః. ఆతిరశ్ఛిదాయాం - ఛేదనే, అనుగుణీభవంతీ- అనురూపీభవంతీ, నటపరిషత్ - వివేకాదిపాత్రపరిషత్ - యస్మిన్నితి తేన నాటకేన. సతాం- సాత్త్వికానాం, ఆస్వాదం- ప్రీతిం, ఉపచిను- సంపాదయేతి, ఆర్యమిశ్రై రాదిష్టోऽస్మి॥3॥ త్వయాకింకృతమిత్యత్రాహ (పరిగృహీతాచమయేతి) పరిగ్రహణే హేతూనుపన్యస్యతి. (భరతేత్యాదినా) భరతశాస్త్రోపాధ్యాయస్యగురోస్సన్మార్గవర్ధనాఖ్యస్యాంతేవాసీ, శిష్యః, సంతోషపాలకనామధేయోమమపితా, సోऽపి శైలూషాణాం- నటానాంచక్రవర్తీ భవతి. మహాభరతమతోపాధ్యాయప్రశిష్యస్య శైలూషచక్రవర్తిపుత్రస్య మమపరిషదాదేశపరిగ్రహ ఉచితఇతిభావః. హేత్వన్తరంచాహ (ప్రతిభటేతి) ప్రతిభటశైలూషకుఞ్జరసిహ్మ ఇతి బిరుదవతఇతిభావః. స్వనామధేయమాహ. (వైకుణ్ఠవినోదినేతి) వైకుణ్ఠః శ్రియఃపతిః తం. వైకుణ్ఠభక్తాంశ్చ వినోదయతి నాట్యేనేతి వైకుణ్ఠవినోదీ, అపరిగ్రహే వైకుణ్ఠవినోదిత్వం భజ్యేతేతి భావః. సప్రతిజ్ఞంచపరిగృహీతా - యదితాదృశేన నాటకేన సతాం ప్రీతింనోపచినోమి తదాపూర్వాగతం బిరుదం త్యక్ష్యామీతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం. విదుషామాజ్ఞా సతామాజ్ఞా—కథమతిలఙ్ఘ్యేతి భావః. పరిగృహీతాచేతః పరిత్యజ్యతామిత్యత్రాహ. (దివ్యేతి) దివ్యప్రయోగః అపూర్వనాటకంతద్దిదృక్షాయాం దత్తావసరాః సావధానా ఇత్యర్థః. సా

తథాహి.

అవధారిత నాట్యదేశిమార్గైః

అసమీచీనపరాఙ్ముఖైరమీభిః।

భరతాగమసైవ త్రైరివైషా

పరిషత్సంప్రతిభాసతేమహద్భిః॥౮॥

మాజికాః సభ్యాః సముదితాః సజ్ఞీభూతాః తిష్ఠన్తి. తత్ కథంపరిత్య
క్తుం శక్యతఇతిభావః- సామాజికానాం సముదితత్వం ప్రతిపాదయతి,
(తథాహీతి) (అవధారితేతి). నాట్యఞ్చ దేశిశ్చమార్గశ్చ. ఆఙ్గికాదిచ
తుర్విధాభినయేన ధీరోదాత్తాద్యవస్థానుకరణంనాట్యం. తాలలయైకస్వ
భావం కేవలాఙ్గవిక్షేపమాత్రం నృత్తందేశిః అభినయాత్మకం భావాశ్ర
యంనృత్తంమార్గః. అవధారితా నిశ్చితా నాట్యదేశిమార్గాఖ్యనృత్తవి
శేషాః యైస్తే, అసమీచీనేషు లక్షణరహితేషునృత్తేషు పరాఙ్ముఖైః అ
తఏవభరతశాస్త్రదైవతై రివస్థితైః అమీభిః మహద్భిః పరిషత్ గోష్ఠీసం
ప్రతి భాసతే- తతఉదాసితుమశక్యమితిభావః ॥౮॥

తర్హి కింకర్తవ్యమిత్యతాహ, (తదహమితి) తత్ తస్మాత్ ఆది
మాందేవతాం హయగ్రీవమూర్తిం భగవన్త మభిగచ్ఛామి ఉపాసఇత్య
ర్థః॥ కీదృశం, (అశేషేతి) అశేషాణాం విద్యాస్థాన సంపదాం, అఙ్గా
నివేదాశ్చత్వారోమీమాంసాన్యాయవిస్తరః. పురాణంధర్మశాస్త్రంచవి
ద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశ. ఆయుర్వేదాద్యుపవేదాశ్చ త్వారశ్చేత్యష్టాదశవి
ద్యాస్థానాని, ఉపలమ్భవతీం, ఉపలమ్భస్థానభూతాం - సంప్రదాయ
ప్రవర్తినీ మిత్యర్థః, ఏవఞ్చతత్తద్విద్యో పలమ్భనార్థం తత్తదవతారపరి
గ్రహే బహువిధజన్మపరిగ్రహే జీవాత్మన ఇవపారవశ్యం తిరస్కృతం
స్యాదిత్యతాహ. (అభూతేతి) భూతపూర్వాఽభవన్నిత్యభూతపూ

తదహం అశేష విద్యాస్థానసంపదుపలంభినీం అభూతపూర్వబహువిధ భూమికాపరిగ్రహేఽప్య తిరస్కృతపారమ్యాం అనవమబోధజలధికుక్షిం భరీం అనభక్త్యున్మూలినీం ఆదిమాం దేవతామభిగచ్ఛామి.

ప్రాచీసన్ధ్యా కాచిదన్తర్నిశాయాః
ప్రజ్ఞాదృష్టేరఞ్జనశ్రీరపూర్వా।
వక్త్రీ వేదాన్ భాతు మే వాజివక్త్రా
వాగీశాఖ్యా వాసుదేవస్య మూర్తిః ||౫||

ర్వాః. పూర్వమపరిగృహీతాః ప్రతిజన్మనూతనా ఇత్యర్థః. బహువిధాః హంసహయగ్రీవమత్స్యకూర్మాదిరూపాః భూమికావేష పరిగ్రహా అవతార ఇత్యర్థః. తత్పరిగ్రహేఽపి అసంకుచితసర్వేశ్వరభావాం అనవబోధజలధికుక్షింభరీం, స్వవిషయాజ్ఞానాదినాశినీం అన్యభక్త్యున్మూలినీం స్వవైలక్షణ్యజ్ఞాపనేన అన్యదేవతాభక్త్యుచ్ఛేదినీం. అభిగమప్రకారః ప్రదర్శ్యతే- (ప్రాచీతి) అన్తర్నిశా - అజ్ఞానం. అజ్ఞానాఖ్యరాత్రేః-ప్రాతస్సన్ధ్యా- తన్నిరాసికేత్యర్థః, ప్రజ్ఞాదృష్టేః, కాలత్రయగోచరాబుద్ధిః, ప్రజ్ఞా, ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతేత్యుక్తేః, సైవదృష్టిః, తస్యాః అఞ్జనశ్రీః. దృష్టింవర్ధయన్తీ, అపూర్వా, అన్యాదృశీ. అఞ్జనఞ్చేత్ నీలమేవ, ఇయఞ్చాఞ్జనశ్రీః శుభ్రవర్ణా- వేదాన్వక్త్రీ. వేదానామాద్యుపదేష్ట్రీ తృన్నన్తత్వాన్నలోకేతి షష్ఠీప్రతిషేధః. వాజివక్త్రా, సంయోగోపధత్వాత్ జీబభావః, హయముఖీ, వాగీశ ఇత్యాఖ్యాయస్యాస్సా, వాసుదేవస్యమూర్తిః మే. భాతు. మమ మనసిస్ఫురత్విత్యర్థః. ||౫||

ఏవంవాక్సిద్ధయే ప్రథమం హయగ్రీవం అభిగమ్య అఘనటసమాధనారఙ్గిణోఽభిమతమాశాస్తే (దేవఇతి) దశధాభూమికాం నిర్వర్తయన్ నిర్వర్తయితుం. లక్షణహేత్వోరితిమర్థే శతృప్రత్యయః, దశధా నాటకం సప్రకరణమిత్యాది దశప్రకారాన్ రూపకభేదాన్ నిర్వర్తయి.

అఞ్జలింబద్ధ్వా.

దేవోనశ్శుభమాతనోతు దశధానిర్వర్తయన్భూమికాం
రఙ్గేధామనిలబ్ధనిర్భరరసైరధ్యక్షితోభావుకైః।
యద్భావేషుపృథగ్విధేష్వనుగుణాన్భావాన్స్వయంబిభ్రతీ
యద్ధర్మైరిహధర్మిణీవిహరతేనానాకృతిర్నాయికా, ॥౬॥

ముహూర్తమివస్థిత్వా, ధ్యానమభినీయ, సోల్లాసం, సోహమిదానీం స్వాధీనసర్వ తత్త్వసత్తాకస్య స్వతన్త్రదైవతస్య కృపయాకటాక్షితః.

తుఃరంగే. ధామని, శ్రీరంగక్షేత్రేనృత్తస్థలేచ, లబ్ధనిర్భరరసైః ప్రాప్త భగవదైకాన్త్యప్రీతిభిః, అన్యత్ర అనుభూత శృంగారాదిరసైః. భావుకైః బ్రహ్మవిద్భిః అపరత్రసామాజికైః అధ్యక్షితః సాక్షాత్కృతః, దేవః శ్రీమాన్ నారాయణః అన్యత్రభూమికాభిః శ్రీమాన్ నటపురుషః నోస్మాకంశుభం శ్రేయః ఆతనోతు - ఆ - నాట్యసమాప్తిం కరోతు పృథగ్విధేషు యద్భావేషు, అంశావేశాదిభేద భిన్నేషు, యద్భావేషు, యస్యభగవతోభావేషు, అవతారేషు, చేష్టాసులీలాసువా. తదనుగుణాన్ భావాన్, అవతారాన్, చేష్టాలీలావాస్వయమపిబిభ్రతీ, అతఏవనానాకృతిః, దేవత్వేదేవదేహాయంమనుష్యత్వేచమానుషీత్యుక్తరీత్యా దేవమనుష్యాదిరూపిణీ నాయికాలక్ష్మీః ఇహ లీలావిభూత్యాం, యస్యభగవతో ధర్మైః సంశ్రితరక్షణాదిభిః ధర్మిణీ స్వయమపి ధర్మవతీ, విహరతెక్రీడతిసశుభమాతనోతు, అన్యత్రపృథగ్విధేషు అఙ్గప్రత్యంగాదిభేదభిన్నేషు యస్యనటస్యభావేషు అఙ్గహారేషు స్వయమపితదనుకూలానఙ్గహారాన్ బిభ్రతీ, నానాకృతిఃనాయికానటీ ఇహ- నృత్తే, యద్ధర్మైః ధీరోదాత్తాద్యవస్థానుకరణరూపైః స్వయమపీతద్ధర్మిణీతదను రూపాకారవతీ విహరతే, నృత్యతి॥౬॥ (ముహూర్తమివేతి) దేవతాధ్యానాభినయార్థంము

శ్రుతికిరీటవిహారజుషా ధియా
సురభితామిహ నాటకపద్ధతిమ్।
ముహురవేక్ష్య వివేకముపఘ్నయన్
మతమపశ్చిమయామి విపశ్చితామ్. ॥౭॥

నేపథ్యాభిముఖమవలోక్య ఆద్రియతాం తావదియమార్యయా రఙ్గభూమిః. ప్రవిశ్యనటీ.

ముహూర్తం నిశ్చలం తూష్ణీం స్థిత్వా ఇవశబ్దో వాక్యాలఙ్కారే స్థితివేళాయాం ధ్యానమభినీయ ధ్యానాద్దేవతాకటాక్షశ్చావాప్య అభినీయసోల్లాసం ఉల్లాసో హర్షసంభ్రమః ఆహేతి శేషః, కిమిత్యత్రాహ (సోహమితి) కథమిదం నిర్వహామీతి సన్దిహానమానసో హంస స్వపదార్థానాం సత్తాస్వరూపలాభః స్థిత్యాదీనామప్యుపలక్షణమేతత్, సా స్వాధీనా యస్య అతఏవస్వతన్త్రదేవస్య శ్రియఃపత్యుః కృపయా విషయీకృతోస్మీతి అతఆదిష్టం నిర్వహామీత్యాహ (శ్రుతీతి) శ్రుతేః కిరీటాని వేదాన్తాః తత్ర విహారః పరిశీలనం వేదాన్తపరిశీలనభాజా ధియా జ్ఞానేన సురభితాం వేదాన్తార్థగన్ధినీమిత్యర్థః, నాటకసరణిమిదానీంముహురాలోచ్య వివేకం నాట్యస్య ఆశ్రయం కుర్వన్ అహం విపశ్చితాం శ్రీభాష్యకారయామునాథమునిశఠరిపుబోధాయనాదీనాం సిద్ధాన్తంఅపశ్చిమయామి ప్రధానయామి, అపశ్చిమంముఖ్యం సర్వసిద్ధవేదాన్తేభ్యోముఖ్యతయా ప్రకాశయామీత్యర్థః॥ ॥౭॥

(నేపథ్యేతి) నేపథ్యం నామ పాత్ర సజ్జీకరణార్థం తిరస్కరిణీ, ఆహేతి శేషః కిమిత్యత ఆహ (ఆద్రియతామితి) ప్రథమం ఆర్యయా నట్యా త్వయా ఇయం రఙ్గభూమిః నృత్తస్థలీ ఆద్రియతాం, అఙ్గీక్రియతాం, నృత్తభూమిమాగచ్ఛేత్యర్థః, అథనటీరఙ్గభూమిం ప్రవిశ్య, ఆహేతి శేషః అయ్యఇత్యాది, అహమాగతాస్మీత్యర్థః ప్రియప్రేషణః ఆజ్ఞాప

అయ్యా ఏ సమ్హి ఆణవిజ్జఉ పిఅప్పేసణో ఏసోపరి అణో (ఛాయా) ఆర్య ఏషాస్మి ఆజ్ఞాప్యతాం ప్రియప్రేషణఏషపరిజనః.

సూత్రధారః.

అపినామ సత్త్వోపపన్న సామాజిక సమాదిష్ట నాటక సాధన సముచితభూమికా పరిగ్రహే సన్నహ్యన్తికుశలాః కుశీలవాః.

నటీ. కరచళణదిణ్ణికప్పాఖు ఏదె అయ్యస్సకింణతుహ చిన్తిఏతూరన్తి, ఏదం ఉణపరిపుచ్ఛంమికింణామఅంకీరిసంరూవఅం అహిణేదుం ఆఢత్తన్తి (ఛా) కరచరణదృష్టికల్పాః ఖల్వేతె ఆర్యస్యకిం నతవచిన్తితెత్వరన్తే, ఇదంపునః పరిపృచ్ఛామికిన్నామకంకీదృశం రూపకం అభినేతుమారబ్ధమితి.

వప్రియః, ఆజ్ఞాపనే ప్రీతి మతీతవపరిజనభూతాహం కస్మింశ్చిత్కార్యే ఆజ్ఞాప్యతామిత్యర్థః, మ్లేచ్ఛాభీరపుళిన్దానామపభ్రంశాదిభాషితం, స్త్రీణాం ప్రాకృతభాషైవవిశిష్టానాఞ్చ సంస్కృత మితివచనాత్ నట్యాః ప్రాకృతభాషాప్రయోగః. సూత్రధారఆహ (అపినామేతి) సత్త్వోపపన్నాస్సాత్వికాయేసామాజికాస్సభ్యాః తదాదిష్టస్య నాటకస్య సాధనే నిర్వాహణే సముచితోయోభూమికా పరిగ్రహః వేషపరిగ్రహః తత్రకుశలాః కుశీలవా నటాః సన్నహ్యన్తి అపినామేతిప్రశ్నే అవ్యయ సముదాయః. నటీతదుత్తరమాహ (కరచళణేతి) అవయవవత్ పరతన్త్రాః ఖలుపరిజనభూతావయమిత్యర్థః, ఆర్యస్య నటోపాధ్యాయస్య, తవ భాషితే త్వయోక్తేకార్యేఇత్యర్థః, కిన్నత్వరన్తి త్వరాంకథంనకుర్వన్తీత్యర్థః (ఏదమిత్యాది) కీదృశం కింప్రకారకం త్రివర్గవిషయం ఉతమోక్షవిషయం పూర్వమపూర్వంవేతిభావః- రూపకం నాటకం ఆజ్ఞప్తంసదస్యైరితిపృచ్ఛామీతి సంబన్ధః-

సూత్ర.

ఆర్యే కిం నజానాసి సఙ్కల్ప సూర్యోదయాఖ్యం నాయకీకృతవి వేకం నవీనం నాటకం.

భావంవిదన్తి పరమత్రపరావరజ్ఞాః
ప్రజ్ఞాధనాఃప్రగుణ నూతనసంవిధానం।
యస్మిన్గుణాస్తనుభృతస్సదసత్ప్రకారాః
పాత్రీభవన్త్యనుగుణైరధిదైవతైస్స్వైః. ||౭||

తతస్సూత్రధార ఆహ- (ఆర్యేఇత్యాది) ఏవ ముత్తర త్రాపి ద్రష్టవ్యం ఆర్యే నటి పూజ్యతయోక్తిరియం. నాయకీ కృతః ప్రధాన పాత్రీకృతో వివేకః పరావర తత్త్వాది వివేచనాఖ్యగు ణ్యాంగుణఃయత్రతన్నవీనం కింనజానాసి ఉక్తంనాటకం వివిచ్యదర్శయ తి. (భావమితి) అత్రాస్మిన్నాటకే పరావరజ్ఞాః పరః పరమాత్మా అవరోజీవః పరావరతత్త్వ లక్షణజ్ఞాః యద్వాపరాః బ్రహ్మరుద్రాద యః అవరా అర్వాచీనాయస్యేతి పరావరః పరమాత్మా తస్మిన్ దృ ష్టే పరావర ఇత్యుక్తేః తం స్వరూపస్వభావాదిభిః జానన్తీతితథోక్తాః బ్రహ్మవిద ఇత్యర్థః ప్రజ్ఞాధనాః జ్ఞానినః పరంకేవలం ప్రగుణంనూత నంసంవిధానం ప్రకృష్టగుణతయా అపూర్వం సంవిధానంనిర్మాణంయ స్మిన్ తం భావం అభినయం విదన్తి ఏతన్నాటకాభినయం బ్రహ్మవిద ఏవజానన్తి నాన్యే,యస్మిన్ యత్రనాటకే సఙ్కల్ప సూర్యోదయే తను భృతో జీవాత్మనః సదసత్ప్రకారాగుణాః వివేకాదయోమోహాదయ శ్చ అనుగుణైః స్వానురూపైః స్వైః అధిదైవతైః తత్తద్గుణాధిష్ఠాతృ దైవతైః హేతుభిః పాత్రీభవన్తి పాత్రాణిభవన్తి నర్తకాస్పాత్రమి త్యాహుః నృత్తాధారతయాబుధాఇత్యుక్తం యద్వా అధిదైవతైస్సహ పాత్రీభవన్తీతి- ||౮||

అపిచ.

వివేకప్రాగల్భ్యస్ఫురితరణవీరవ్యతికరః
పరబ్రహ్మోపాద స్తత్ప్రకటితదయావీరవిభవః।
ప్రబుద్ధక్షేత్రజ్ఞస్థితిఘటితశాన్తాకృతిరభూత్
ప్రయోగశ్చిత్రోయంభవరసభుజామప్యభిమతః- ॥౯

అముష్యతావదతిశయోక్తావవధిమపినసంభావయామి కతికతినస
న్త్యకూపారేశఙ్ఖాః కిన్తు పరిపతృతపురుషోత్తమపాణిపద్మః పాఞ్చ
జన్యః.

పునరపి నాటకం సంసారిణామప్యభిమతతయా ఉపస్తౌతి (అ
చేతి) చిత్రోనానాప్రకారః ఆశ్చర్యరూపోవా అయంప్రయోగః సఙక
ల్పసూర్యోదయాఖ్య నాటకం భవరసభుజాం సంసారిణామప్యభిమతో
భవతి ఆశ్చర్యత్వేహేతుంనానాప్రకారం దర్శయతి. (వివేకేత్యాది)
వేకస్య ప్రాగల్భ్యం మహామోహవిజయః తేన ప్రకాశితః రణధీరస
ధీరోద్ధతస్య నాయకస్యవ్యతికరః, సంపర్కః యస్మిన్ పరబ్రహ్మణః
మతోనారాయణస్య ఉప న్తైన ఆత్మనాం ముముక్షాసంపాదనరూపః
వృత్త్యా ప్రకటితః దయావీరస్య ధీరోదాత్త నాయకస్యవిభవో యస్మి
ప్రబుద్ధస్యక్షేత్రజ్ఞస్య ఆత్మనః స్థితిః అవస్థానంతేన ఘటితా సంపా
తాశాన్తాకృతిః ధీరశాన్తస్యఆకృతిః యస్మిన్ సోయంప్రయోగఃచిత్ర
భూత్ అతః సంసారిణామప్యభిమత ఇతి,

ఏవంప్రయోగస్య అవయవశోభాముక్త్వా సముదాయశోభామాః
(అముష్యేత్యాది) అముష్యనాటకస్యఅతి శయవర్ణనే, కతి కతి నస
బహవః సంభవన్తీత్యర్థః (కిమితి) పురుషోత్తమస్యపాణిపద్మం పరిష
తం యేన, సపాఞ్చజన్యః కిన్తేభవ న్తీతి శేషః. ఉక్తమేవార్థంభఙ్గ

కిఞ్చ

యేలోకానిహవఞ్చయన్తివిరలోదఞ్చన్మహఃకఞ్చుకాః
తేతిష్ఠన్తుమహర్ఘ్యహేమమణయఃకిన్తైరిదంచిన్త్యతాం!
శ్రీవత్సప్రతివేశదీపరుచినాసాధర్మ్యం కిమాభాష్యతే
పద్మోల్లాసనదర్పణేనమణినాప్రత్నేష్వరత్నేష్వపి ॥౧౦॥
ఇతిశ్చాయమతీవబహుమన్తవ్యః.
అపదిశ్యకిమప్యశేషగుప్త్యై
నిగమాన్తేషునిరూఢగౌరవేణ।

రేణాహ, (కిఞ్చేత్యాది) (యేలోకానితి) యేమణయః విరలంస్వల్పం యథాతథా ఉదఞ్చన్మహాంస్యేవకఞ్చుకంసంవరణకోశః యేషాంతే అల్పతేజస ఇత్యర్థః. యద్వాఇహ జగతి జనాన్ మూఢాన్వఞ్చయన్తి అయమేవశ్లాఘ్యఇతి స్వవిషయవ్యామోహనం జనయంతితే మహతాం వఞ్చకానాం గృహేష్వేవతిష్ఠన్తుతైః కింప్రయోజనం, ఇదంవక్ష్యమాణం చిన్త్యతాంవక్ష్యమాణం దర్శయతి (శ్రీవత్సేతి) శ్రీవత్సోనామభగవద్వక్షస్స్థి లక్ష్మ,తస్యప్రతివేశదీపరుచినాప్రతిగృహదీపాయమానేన,యద్వా శ్రీవత్సప్రతివేశః. ఛాయయాప్రవేశఃప్రతిఫలనమిత్యర్థః, తేనదీపస్యరుచిరివరుచిర్యస్య, పద్మాయాఉల్లాసోవిలాసఃవిభ్రమాలోకముకురేణ,ముకురస్థానీయేన,విష్ణువక్షస్స్థలభూషణేన, లక్ష్మీదర్పణేనేతిదివ్యదంపత్యోరుపకారాతిశయస్సూచ్యతే, తేనమణినాకౌస్తుభేనసహప్రత్నేషు పురాణేష్వపిరత్నేషు బ్రహ్మదిధ్రియమాణేషుకశ్చిడకోమణిఃస్యమన్తకాదిరాభాష్యతే- తత్సదృశత్వేన వర్ణ్యతేకిం, నేత్యర్థః. ॥౧౦॥

అథప్రయోగస్యవక్తృవైలక్షణ్యం బహుధాదర్శయతి, వక్తృవైలక్షణ్యాదప్యయంబహుమన్తవ్య ఇత్యాహ. ఇతశ్చేతి, యస్మాదయంప్రయోగః కారుణికేనకవినాకల్పిత ఇతశ్చేత్యర్థః, (అపదిశ్యేతి)

ప్రవిభక్తహితాహితప్రయోగః
కవి నాకారుణికేనకల్పితోఽసౌ. ॥౧౧॥

నటీ.

అయ్య, కస్సఉణకఇణోఽఽఓఓ ఏసో, జత్థబహుమాణేణ అమె పఅడిఅపక్ఖ వాఆ ఏ సాపరిస ఆ. (ఛాయా) ఆర్య, కస్యపున్య ప్రయోగవిషయః యత్రబహుమానేన అస్మాస్వపి ప్రకటితపక్షపాతా పరిషత్.

(సూత్ర) ఆర్యే, కింనశ్రుతమిదంతే.

అస్తిఖలు.

సకలలోకసంభావనీయస్య విఖ్యాతి శాయినో విశ్వామిత్రగోత్ర షణస్య విశుద్ధవిద్యావిహార పుండరీకస్య పుండరీకాక్ష సోమసుత్సం స్య అనంతగుణశేవధేః అనంత సూరేరాత్మ సంభవః. శ్రీరఙ్గరాజ

వ్యపదిశ్య వ్యాజీకృత్య, కాన్తాసమ్మితత్వేనాధ్యాత్మజ్ఞానముపదే మిత్యభిప్రాయేణ, అశేష గుప్త్యైసర్వజనసంరక్షణాయ, వేదా ప్రసిద్ధం గౌరవమాచార్యత్వం యస్యతేన వేదాన్తాచార్యేణేత్య కవిః క్రాంతదర్శీ, అతికాన్తదర్శీ భూతభవిష్యద్వర్తమానసర్వ హితాహితరూప్యగురుణా, ప్రవిభక్తః ప్రతిపాదితః త్యాజ్యోపాదె రూపః యస్మిన్నసౌప్రయోగః, నాటకం కల్పితః, నిరమాయి॥౧౧

అథాస్యకవేరభిజనవృత్తవిద్యాది,వర్ణయితుంనట్యా ఆకాంక్షా ష్టైవయతి, (నటీత్యాది) పక్షపాతః-ప్రీతిః, శ్రీమాన్ వెంకటనా థః స్వప్రశంసావిముఖోఽపినాటకసమయసిద్ధతయా అవర్జనీయత్వా త్సూత్రధారముఖేనస్వ వైభవం ప్రకటయతి. (ఆర్యేఇత్యాదినా) ఇ ష్యమాణం వెంకటనాథో నామకవిరస్తీతి, తె త్వయా, నశ్రుతం అస్తిఖల్విత్యాది) ప్రథమంత్రిపూరుషమభిజన వైశిష్ట్యమాహ (సక

దివ్యాజ్ఞాలబ్ధవేదాన్తాచార్యపదః కవితార్కికసింహ ఇతి ప్రఖ్యాతగుణస మాఖ్యః ఛాత్రజననిబద్ధజైత్రధ్వజప్రసాధితదశదిశాసాధః సర్వతంత్రస ఙ్కటప్రశమన విశఙ్కటమతిః శ్రీమద్వేఙ్కటనాథో నామ కవిః.

గాడవైదర్భపాఞ్చాలమాలాకారాం సరస్వతీమ్।
యస్య నిత్యం ప్రశంసన్తి సన్తస్సారభవేదినః. ॥౧౨॥

లేతి) లోకోజనః, సర్వజనపూజనీయస్య, విశుద్ధా-యా-విద్యా అధ్యాత్మ విద్యా, తస్యా విహారణ పుండరీకస్య పుణ్డరీకాక్షసోమయాజినః పుత్రస్య అనన్తానాం-అసంఖ్యాతానాం, శమదమాదీనాం శేవధేర్నిధిభూతస్య అనంతసూరేరనంతాచార్యస్య ఆత్మసంభవః- పుత్రః-శ్రీరంగరాజస్య వ్యాజ్ఞయా ప్రాప్తం, వేదాంతాచార్య ఇతి గుణనామధేయం యేన సః, ఫ రాఖిలు వెంకటేశగురుః శ్రీరంగరాజసన్నిధౌ దుర్జయాన్ దుర్వా నో వాదేన జిత్వా సన్తుష్టేన శ్రీరంగరాజేన వేదాంతాచార్యోయమిత్యు క్త ఇత్యైతిహ్యమస్తి, అత ఏవాధికరణ సారావల్యాం విశ్వస్మిన్నాన రూపాణ్యనువిహితవతా తేన దేవేన దత్తాం వేదాన్తాచార్య సంజ్ఞామవహి తబహువిత్సార్థమన్వర్థయామీతి అన్వర్థతయా స్వేనైవోక్తం సమ ఖ్యా- నామ. ప్రఖ్యాతగుణనామధేయః, అస్య శిష్యప్రశిష్యైర్దిగ్విజయ కృతః ఇత్యాహ- (ఛాత్రజనేతి) ఛాత్రాశ్శిష్యాః, జైత్రధ్వజైరలంకృ తాదశదిక్సాధాః, సర్వతన్త్రాణాం వేదాంతమీమాంసాన్యాయ శాస్త్ర ణాం, యః సంకటః. దుర్వాదికల్పితః క్షోభః, తస్య ప్రశమనే-విపులః తిః, వేదాన్తకుదృష్టిభిః కృతః క్షోభః శతదూషణీతత్త్వముక్తా కలాపా భిః ప్రశమితః మీమాంసాయాస్సేశ్వరమీమాంసయా, న్యాయశాస్త్ర స్య న్యాయపరిశుద్ధ్యా, ఏవమన్యదప్యూహ్యం. తస్య కవితావైలక్షణ్య మాహ (గాడేతి) గాడః అతికఠినశబ్ద సన్దర్భరూపః పాకవిశేషః- ప ఞ్చాలో నామ అతి కోమలశబ్ద సన్దర్భరూపః, వైదర్భః, అనతి కఠి

అన్యేన్ద్రకం భువనమస్త్వదనిన్ద్రకం వా
కర్తుం తు మే కవిరభూదయమన్వవాయే।
జన్మద్వితీయమృషిభిః కథితం యతస్సా
దేవీ చ విశ్వజననీ యదనన్యగోత్రా. ॥౧౩॥

అపిచ

విత్రాసినీ విబుధవైరివరూథినీనాం
పద్మాసనేన పరిచారవిధౌ ప్రయుక్తా।

కోమలశబ్దసన్దర్భరూపః గౌడాదిత్రివిధమాలాకారాం. యస్య సరస్వతీం, సౌరభవేదినః. కవితాసౌరభవేదినః, సన్తః, నిత్యం ప్రశంసన్తి.

అస్య గోత్రతః శైష్ట్యం ప్రశంసతి (అన్యేతి) భువనం సర్వం అన్యేన్ద్రకం వర్తమానేన్ద్రాదన్యేన్ద్రవిశిష్టం. కర్తుం తు మే సమర్థః అనిన్ద్రకం, ఇంద్రరహితం వా కర్తుం తు మే, అన్వవాయే, విశ్వామిత్రవంశ ఇత్యర్థః-అయం కవిః శ్రీవెంకటనాథ నామా, అభూత్ అన్యమిన్ద్రం కరిష్యామి లోకో వాస్యాదనిన్ద్రః ఇత్యుక్తం, కుపితేన విశ్వామిత్రేణ బాలకాణ్డే, కిఞ్చ ఋషిభిః మన్వాదిభిః, ద్వితీయం జన్మ విప్రాణా ముపనయనాఖ్యం విద్యాజన్మ, యతః యదుపదేశాద్ధేతోః, యామాశ్రిత్య, ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ పఞ్చమ్యాస్తసిః. కథితం ఉపదిష్టం సా గాయత్రీ. దేవీ, యదనన్యగోత్రా-యేనకవినా ఏకగోత్రా- సావిత్ర్యా ఋషిర్విశ్వామిత్ర ఇత్యుక్తేః- సర్వేషాం ద్విజత్వహేతుభూతా గాయత్రీ, యేనసహ ఏకవంశసముద్భూతా, తాదృక్ప్రభావోయం వెంకటేశగురురితి. ॥౧౩॥

నిత్యసూర్యవతారవిశేషతోపి శైష్ట్యమాహ (అపిచేత్యాది) విబుధవైరివరూథినీనాం, విత్రాసినీ, ఆవాహనార్థం దేవానాం త్రాసనార్థం సురద్విషాం। ఘణ్టాం నినాదయే దిత్యుక్త్యా అసురవిత్రాసినీ భవతి ఘణ్టా, పరిచారవిధౌ సమారాధనకర్మణి, ప్రయుక్తా-కల్పితా, హరేః శ్రీ

ఉత్ప్రేక్ష్యతేబుధజనైరుపపత్తిభూమ్నా
ఘణ్టాహరేస్సకజనిష్టయదాత్మ నేతి. ॥౧౪॥

సచ.

వింశత్యబ్దేవిశ్రుతనానావిధవిద్యః
త్రింశద్వారంశ్రావితశారీరకభాష్యః।
శ్రీయఃశ్రీమాన్వేఙ్కటనాథశ్శ్రుతిపథ్యాం
నాథప్రీత్యైనాటకమర్థ్యంవ్యధితైతత్. ॥౧౫॥

వెంకటనాథస్య, ఘణ్టా, యదాత్మనా- యద్రూపేణ, అవతతారఽతి బుధజనైః జ్ఞానిభిః, ఉపపత్తిభూమ్నా యుక్తిబాహుల్యేన, వేదాంతాచార్యః సర్వతంత్రస్వతంత్రాది మహిమదర్శనాదిరూపేణ, ఉత్ప్రేక్ష్యతే- నిశ్చీయతే. అత్రైవమైతిహ్యం, 'వేదాంతాచార్యజననీవరపుత్రాభిలాషిణీ,స్వప్నే శ్రీవెంకటేశేన దత్తాంఘణ్టాంనిగీర్యసా॥ దధారగర్భమతులం ద్వాదశాబ్దం పతివ్రతా। తతోజజ్ఞేగురురయం వేదాంతాచార్యశేఖరఇతి.' ॥౧౪॥

తస్యాసాధారణముదన్తంకథయన్ సఏవైదం నాటకం కృతవానిత్యాహ (సచేత్యాది) సచ, వెంకటనాథః కవిః, వింశత్యా అబ్దానాం సమాహారోవింశత్యబ్దం, తత్రైవవిశ్రుతాః విశేషేణపరితాః, సతాత్పర్యం గృహీతాః, నానావిధాఃశ్రుతిస్మృతి పురాణషడంగమీమాంసాన్యాయవిస్తరకావ్య నాటకాలంకార జ్యోతిషబాహటాది రూపాః, విద్యాః శాస్త్రాణి, యేన తతఃపరం, త్రింశద్వారం శ్రావితం పాఠితమ్ శారీరకభాష్యం శ్రీభాష్యం, శ్రుతప్రకాశికయా సహ యేన, సః శ్రీమాన్జ్ఞానభక్తి వైరాగ్యవిద్యాసదాచార సంపన్నః, నాథప్రీత్యై శ్రీరంగనాథప్రీత్యర్థం అర్థ్యం మహార్థగర్భితం, శ్రీయః ప్రశస్తం శ్రుతిపథ్యం-శ్రోత్రహితం, ఉపనిషదామనుకూలంవా. ఏతన్నాటకంసంకల్పసూర్యోదయాఖ్యం- వ్యధిత,నిరమిమీత. ॥౧౫॥

(నటీ) కహంణామ ఏఅస్స ఏఅంతణిఅమన్తణిఆఆణసన్దిఅమ
ణసస్స కకరసఅరతకరకులిసణిథుడిఅపాసండాభారఈ అహ్మారిసజ
ణోగ్గం రూవఅం కుణజ్జ (ఛా) ఆర్యకథం నామ ఏతస్య ఏకాంతనిగమా
న్తనితానసన్దితమానసస్య కర్కశతర తర్కకులిశనిస్త్రుటితపాషండప్ర
మహండా భారతీ అస్మాదృశకేలియోగ్యం రూపకం కుర్యాత్.

(సూత్ర) సాన్తర్హాసం. యదేతదుభయం ఆర్యాపర్య
యుక్తం, అత్రతావదాదౌకిమేనమప్రవృత్త నిఖిలకరణ వ్యాపారమను
వైకతానమానసమత్యంతనిభృతావస్థం నిబద్ధారమవధారయసి. అథా
బ్రూమః.

మనువ్యాసప్రాచేతసపరిషదర్హాక్వచిదియం
మధాసీత్తాసూక్తిః స్వయముదయమన్విచ్ఛతిజనే।

ఏవం ప్రయోగకర్తృవైభవం శ్రుత్వా నటీ వేదాన్తైకప్రవణస్
స్య, దుర్వాదిగర్వ సర్వంకషావాగ్వృత్తిరస్మన్నాట్యయోగ్య రూపక
థం కుర్యాదితి పృచ్ఛతి (నటీత్యాది) అత్రప్రశ్నద్వయమభిప్రేతం, ఏక
తతో నిగమాంతబద్ధమనసః స్య కథం కవితారచనేచ్ఛా, ఇచ్ఛాయాః
ప్రగల్భవాగ్వృత్తేః కథంలలితనాటకనిర్మాణమితిచ (సాన్తర్హాస
ప్రశ్నద్వయస్యాపి సుపరిహారత్వాత్ అంతర్హాసవిశిష్టం యథాతథ
ఆహ (యదేతదతి) ఉభయం అత్యంతనిభృతావస్థస్య కథం కవితాస
కఠినపాకవాగ్వృత్తేః కథంలలితప్రయోగరచనేతిచ యదేతదుభయం
పృచ్ఛసి, తత్రాద్యే ప్రశ్నే, నిబద్ధారం ప్రబన్ధకర్తారం, అప్రవృత్తని
కరణవ్యాపారం పరిత్యక్తవైషయికవ్యాపారం, అనుభవే బ్రహ్మాన
వే ఏకాగ్రచిత్తం, అత్యంతనిభృతావస్థం. అనభిమతవిధినిషేధమర్యా
కిమవధారయసి నైవంవిచారయేతి శేషః—అథాపి. తథావిధం యద
ధారయసి, తథాపీత్యర్థః (మన్విత్తి) తథావిధస్యాపి మన్త్రితస

నిరున్ధ్యగకేవిన్ధ్యాచలవికటసన్ధ్యానటజటా
పరిభ్రాన్తాపఙ్గోరుపరియదిగఙ్గానిపతతి. ॥౧౬॥
అన్యదపి నిధ్యాయతు భవతీ.
గంభీరభీషణగతిర్గిరిఖణ్డనాదౌ
చూడాపదం పశుపతేరపి ఘూర్ణయన్తీ।
స్వాదుప్రసన్న సుభగానివసున్ధరాయాం
స్రోతాంసిదర్శయతికింనసురస్రవన్తీ. ॥౧౭॥

న్వినా కేవలభగవత్ప్రసాదాత్పరాంకుశాదీనామివ- కవితాలబ్ధా చేత్, కేనివారయితుం శక్తా ఇత్యాహ మనువ్యాసప్రాచేతసపరిషద్గ్రాహ్యతత్ప్ర బన్ధసదృశీతిభావః బ్రహ్మ విదామపిమనువ్యాసాదీనాం మహాభారతాది ప్రబన్ధ నిర్మాణదర్శనాదిత్యభిప్రాయేణోక్తం మనువ్యాసేతి సుధాసి క్తా- అమృతసిక్తేవ, అతిస్వాదుతమా, ఇయంసూక్తిః ప్రయోగరూపా దివ్యసూక్తిః, క్వచిజ్జనే- కస్మింశ్చిత్పురుషే. స్వయమేవ, ఉదయం అ స్విచ్ఛతి చేత్ కేననివారయితుం శక్యత ఇతిభావః అర్థాంతరన్యాసేన దృఢయతి, (నిరున్ధ్యురితి) విన్ధ్యాచలవత్– వికటాయాం విశాలాయాం, సన్ధ్యానటస్య– రుద్రస్య, జటాయాం– పరిభ్రాన్తా, గంగా, పంగోరుప రియదినిపతతి, తాం కేనిరున్ధ్యుః పంగుశ్చ ప్రేక్షకాశ్చ నిపాతయిత్వైవ దైవంచ, ఏతేషు కేనిరోద్ధుంశక్తాః– న కేపీత్యర్థః. ॥౧౬॥

ద్వితీయాంశంకాంనివారయతి (అన్యదపీతి) అన్యదపిద్వితీయశఙ్కాయాః పరిహారరూపమన్యదపి, నిధ్యాయతు-పశ్యతు (గంభీరేత్యాది) గిరిఖణ్డనాదౌ- హిమవదాదీనాం ఖణ్డనాదౌ, ఆదిశబ్దాత్ అభిఘాతోత్ప్లవనాదిగ్రహ్యతే, తత్రవిషయే, గంభీరా అగాధా, భీషణా, భయంకరాగతిర్యస్యాస్సా, పశుపతేః చూడాపదం శిరోఽపి, భ్రామయన్తీ గంగా, వసున్ధరాయాంభూమౌ, స్వాదూని, ప్రసన్నాని సుభగాని

(నటీ) సానన్దం. జుత్తం ఏవ్వ ఏదం పాహి త్తం. అయ స్స తహావిసంతో ణామరసో ణత్థి త్తిగన్ధవ్వా అమదేసి ఏహిం సమత్థిజ్జ త్తా, ఏత్థకహంతారిసస్సరసస్సణి వేసో (ఛా) యుక్తమేవైతత్ప హృతమార్యస్య, తథాపిశాంతో నామరసో నాస్తీతిగన్ధర్వాగమదేశి స్సమర్థ్యతే, తస్మాదత్రకథంతాదృశస్యరసస్యనివేశః.

(సూత్ర) సావజ్ఞావహిత్థం ఆర్యే నఖలు సంభావయామిత హం భరతమతపారదృశ్వనః, విమృశ్య

అథవాతాదృశా౯ సభ్యా౯మత్వాజగతిదుర్లభా౯ ।
శఙ్కే-శాంతిరసోల్లాసమశక్యమభిమేనిరే. ॥౧

అపిచ,

అసభ్యాపరిపాటికామధికరోతి శృఙ్గారితా

స్రోతాంసిప్రవాహా౯, కింనదర్శయతి- దర్శయత్యేవ, తథా దుర్వా ణ్ణనాదౌ తన్మనోభ్రమణేచకరఞ్శతరవాగ్వృత్తైరప్యస్య కవేర్వా విషయేలలితావాక్ ప్రసరతీతి భావః. ॥౧

(సానన్దం) సంశయోచ్ఛేదాత్, గన్ధర్వాగమదేశికైః-భరతమ చార్యైః, సావజ్ఞావహిత్థమాహ- భరతాచార్యవిషయా, అవజ్ఞా- నాదరః, అవహిత్థా తదాకారగోపనం తత్సహితం యథాతథా- తా శా౯ శాంతరసాభావవాదినః, భరతమతాచార్యానితినగణయామి లు, ఇదమవజ్ఞావచనం, విమృశ్య-శాంతరసా భావమాలోచ్య (అ తి) తదాకారగోపనవచనం తాదృశాన్-శాంతిరసాభినయద్రష్టౄ సభ్యాన్జగతి-దుర్లభా౯, మత్వాశాంతిరసాభినయమశక్యతయాతే మేనిరే, ఇతిశంకే విచారయామి నతువస్తుతః శాంతిరసాభావాదిత్య

అథశాంతిరస ఏవసతాం మనోహరత్వాన్ముఖ్యః, శృం రాది రసాస్తుచ్ఛా ఇత్యాహ (అపిచేత్యాది) శృంగారితా -

పరస్పరతిరస్కృతిం పరిచినోతివీరాయితం।
విరుద్ధగతిరద్భుత స్తదలమల్పసారైః పరైః
శమస్తుపరిశిష్యతేశమితచిత్తఖేదోరసః. ॥౧౯॥

(నటీ) అత్థుణామ, సణఅసణన్దణాదిమునిజణ సఙ్గహీదో సోవితారిసోరసో, తహవికహం ణిప్పన్దణి హిళకరణ ణిప్పాదణిజ్జ జో అప్పహాణో ఏసోసవ్వజనపేక్ఖణిజ్జేణ ణాడఅ ఉత్తంతేణ సంపాఇజ్జ ఇ- (ఛాయా) అస్తునామ సనకసనన్దనాది మునిజనసఙ్గృహీతస్సో పితాదృశోరసః, తథాపి కథం నిస్పంద నిఖిలకరణ నిష్పాదనీయ యో ప్రధాన ఏష సర్వజనప్రేక్షణీయేన నాటకవృత్తాన్తేన సంపాద్యతే

గార రసవత్తా, శృంగార రస ఇత్యర్థః. సభ్యం సభాయోగ్యం భవతి, అసభ్యస్య పద్ధతి మధికరోతి - ఆశ్రియతి వీరాయితం గవదాచరితం, వీర రస ఇత్యర్థః, పరస్పర తిరస్కృతింవీర ణామన్యోన్యస్యాభిభవం, పరిచినోతి ప్రకాశయతీత్యర్థః అత్రవీర శృంగార ఇతివక్తుముచితత్వేపి శృంగారిత్వా, వీరాయితమితినిర్దేశాదిదం జ్ఞాప్యతే శృంకారాదిరసాస్తు నస్వరూపతోఽసభ్యాః, కిన్తు ఆశ్రియః షయవిశేషవశాదితి అన్యథాపరాంకుశాదిప్రబంధానాం చింతయన్త్యా వృత్తీనాంచా సభ్యత్వ ప్రసంగః, అద్భుతః - అద్భుతరసః, విరుద్ధ తిః అనుప పన్నార్థదర్శకత్వాత్ తత్తస్మాత్, అల్పసారైః తుచ్ఛైః పరైః భీభత్సాదిరసైః, అలం, శమోరసః శాన్తిరస ఏవశమితచిత్తఖే త్వాన్మనోదుఃఖశామకత్వాద్రసత్వేన పరిశిష్యతే- పరిశేషాచ్ఛాన్తిరే రసోనాన్య ఇత్యర్థః- ఏతేనఅన్యరసానాం చిత్తఖేద కరత్వ మప్ర క్తంభవతి. ॥౧౯॥

అస్తునామేతి శాంతి రసస్యాంగీకారః. సంగృహీతః. పరిగ్ హీతః. స పితాదృశోరసః, సనకాది పరిగృహీతత్వాచ్ఛాన్తి రసో

(సూత్ర) ఆర్యే, మైవంవాదీః, నహి వయం అవధూత నిఖిల
౧౦ అలేపకానాం మతమభినేష్యామః, యేనైవ మాశజ్కేసే,
యు భగవతా గీతాచార్యేణ సహస్రశః ప్రతిపాదితాః సాత్త్వి
గేన పరికల్పితాః నివృత్తి ధర్మపద్ధతి నియతవివిధవ్యాపారాః,
యేన రఙ్గోప జీవినామా జీవావకాశః.
నిశమయతు నిశామయతువా నాట్యవైభవంభవతీ,శూ్రియ

నతచ్ఛాస్త్రం నసావిద్యా నతచ్ఛిల్పంనతాఃకలాః।
నాసౌయోగో నతజ్జ్ఞానం నాటకేయన్నదృశ్యతే ॥౩౦॥

యు, ఏషః- శాంతి రసఇత్యర్థః. (నహి వయమిత్యాది) అవధూ
తాంత్యక్త శ్రుతిస్మృతిధర్మాణాం, అలేపకానాం ధర్మత్యాగేపి
కపోనాస్తీతి వాదినాం, సాంఖ్యానాం కేషాంచిత్. ఆశంకసే,
ంకరోషి కంత్వితివిశేషః. (సంత్రిత్యాది) సాత్త్వికేనత్యాగేన(కా
ర్యేవ యత్కర్మనియతం క్రియతేఽర్జున, సంగంత్యక్త్వా ఫలంచైవ
స స్సాత్త్వికోమత,,ఇత్యుక్తేన క్రియమాణేషు కర్మసుస్వస్య స్వతం
ఫలత్యాగాది త్యాగరూపేణ సాత్త్వికత్యాగేనాలంకృతాః, నివృత్తి
ాంగ విహితాః, నివృత్తిసర్గో మోక్షధర్మః. వివిధాః. అభిగమ
దానాది సంమార్జనోపలేపన మాలాబంధన దీపారోపణాద
యదభినయేన యేషామనుకరణేన, రంగోపజీవినాం నర్తకా
ఆజీవస్య జీవికాయాః అవకాశః. అథ నాటకవైభవందర్శయతి.
త్యాది. నిశమయతు శృణోతు, శబ్దతః, నిశామయతు. పశ్యతు,
ఇతిభావః. శూ్రియతేలోకే పరంపరయాశ్రుతాః విదితివా
తి) నాటకే- నాట్యే, యన్నదృశ్యతే శాస్త్రేణాభినీయతే, తత్
మస్య శాస్త్రః ఛ్ఛాస్త్ర వేదపర్యాయః, విద్యాశబ్దేన వేదాం

(నటీ) అఇదుక్కరమాహత్తం తుమ్హేహిం అహం ఆసహావఘూణ్ణంతహిఅఆ మచ్ఛరగ్గహా గహీఆదో పడి పక్ఖపం డిఆదోభ అకంపి అమ్హి, (ఛాయా) అతిదుష్కరమారబ్ధం య అహంపునః స్త్రీ(స్వభావ ఘూర్ణమానహృదయా మత్సరగ్రహ తాత్ ప్రతిపక్ష పండితజనాత్ భయకంపితాస్మి,

(సూత్ర) అలంకాతర్యేణ, అద్యఖల్వస్మాక మభిముఖం ధేయం, తథాహి.

లక్షణసమృద్ధి రనఘా రసపరిపోషశ్చ సహృదయా గా
సంపతతి నాటకేస్మిన్ సపదిష్ట శైలూష సుకృతపరిపాక

కించ,

విద్యాసంపన్నిధిరవహితో వేంకటేశః కవీంద్రః।
సిద్ధారంభ శ్చిరమభినయే మామకః పాత్రవర్గః।

గాన్యుచ్యంతే. శిల్పమాయుర్వేదాది కలాశ్చతుష్షష్టిసంఖ్యాతాః, గ్యజుస్సామాదయః యోగో యమనియమాదిః, జ్ఞానం బ్రహ్మ అత్రాన్యోన్యాంతర్భావేపి గో బలీవర్ద న్యాయో వ్యవస్థాపకః, దయోపి నాటకావిషయత్వే విద్యా నభవంతీత్యర్థః.

అథ ప్రతిపక్షజనాద్భయమాశంకతే- (నటీత్యాది) భాగ భాగ్యం అభిముఖంభవతి. ఉక్తం ప్రతిపాదయతి. (తథాహీ అస్మిన్నాటకే సంకల్పసూర్యోదయే, అనఘా దోషరహితా నాం నాటకలక్షణానాంసమృద్ధిః. పౌష్కల్యం సహృదయా మా రహితాః, తైః గృహ్యమాణో రసానాంశృంగారాదీనాంపరిపోషః ద్ధిశ్చ సంపతతి. సంసృష్టో భవతి. సపదిష్టః శైలూషాణాం నర్తక సుకృతపరిపాకవిశేషః ఖలు.

సామగ్ర్యంతరమాహ (విద్యేతి) విద్యాసంపదాం నిధిః వె శః కవీంద్రః, శ్రీమాన్ వేదాంతాచార్యః, అవహితః సావధ

ప్రఖ్యాతేయం పరిషదనఘా పక్షపాతానభిజ్ఞా।
రామాదీనాం కులధనమిదం రంగతాంయాతిరంగం ॥౨౨॥
అన్యదపి భవత్యాభావనీయం,
శమథననిధిం సత్వప్రాయం ప్రయోగమయోగినః।
స్వగుణవశతః స్తోతుంయద్వా వరీ వతునిన్దితుం॥
కిమిహ బహుభిః కిన్నశ్ఛిన్నం నవిశ్వమనీశ్వరం।
తదుపనిహితాజాగ్ర త్యేవం చతుర్దశసాక్షిణః ॥౧౩॥

సన్నిహితోవర్తతే మామకః పాత్రవర్గశ్చ మదీయః పాత్రాణాం అభినేతౄణాంగణశ్చ, చిరం, అభినయే. నటనే. సిద్ధారంభకః. ప్రాప్త బహుపరిచయః, ఇయంపరిషచ్చ అనఘా హేయగుణరహితా, పక్షపాత రహితేతి ప్రఖ్యాతా, రామాదీనాం ఇక్ష్వాకువంశ్యానాం కులధన భూతమిదం, రంగం శ్రీమద్రంగం స్థానతాం- రంగ తాం యాతీత్యర్థః ॥౨౨॥

(అన్యదపీతి) శ్రీవెంకటేశోగురుః స్వాభిప్రాయం నటవాక్యేన ప్రకాశయతి. (శమథనేతి) అయోగినః అబ్రహ్మవిదః, అశాంతాశ్చ, శమథనాః శాంతామునయః, తేషాం నిధివదభిమతం, సత్వప్రాయంసత్వగుణప్రచురం, సత్వస్య ప్రచురప్రతిపాదకమిత్యర్థః. ఇమంప్రయోగం నాటకం, స్వగుణవశతః రజస్తమోగుణవశాత్, స్తోతుంవరీవృతు. భృశం వృణ్వతాం స్తోతుమారభంతాం, యద్వానిందితుం ఆరభంతాం తేషాంస్తుతిః నస్తుతిః, నిందావ ననిందాఇత్యర్థః. ఇహ అస్మిన్విషయే కింబహుభిఃప్రలాపైః, కింనశ్ఛిన్నం- నిందాదిభిరస్మాకం కావాహానిః. ఇదం విశ్వమనీశ్వరం నభవతి. విశ్వేశ్వరోభగవాన్ అస్యసౌష్ఠవంజానాతి. కించ తదుపనిహితాః- తేన జగతి స్థాపితాః చతుర్దశసాక్షిణః। ఆదిత్య చంద్రావనిలోనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపోహృదయం యమశ్చ। అహశ్చరాత్రిశ్చ ఉభేచసంధ్యేధర్మశ్చ జానాతి నరస్యవృత్తం, ఇత్యుక్తాః లోకసాక్షిణశ్చజాగ్రతి. జానన్తీత్యర్థః ॥౨౩॥

అపిచ.

నూనమతర్కితోపనతా అపి అచిరద్యుతివదారంభనియతావ

నామనీషిణామీర్ష్యాదయః, యద్వా.

మౌనంబిభ్రతిమత్సరేణనమితాస్తూర్ణంతఏవధ్రువమ్
కాలోన్నిద్రకదంబగోలవపుషః కంపస్ఫురన్మౌలయః|
కిఞ్చిద్వ్రీడితకుఞ్చితాక్షమవశాదుత్తానదత్తాననాః
ప్రస్తోష్యన్త్యవధింప్రయోగపదవీసారస్యసారస్యనః. ॥౬

అయోగినామపి ఈర్ష్యాదయః క్షణికా ఇత్యాహ. (అపిచేత్యా అతర్కితోపనతాః అవశాదాగతా అపి అచిరద్యుతివత్ విద్యుద్వ ఉత్పత్తిక్షణఏవ నియతావసానాః- జాతమాత్ర నష్టాభవంతీత్యర్థః ఈర్ష్యా- అసూయా, ఆదిశబ్దో ద్వేషాదిపరః. దీర్ఘమత్సరత్వేపి యోగపదవీ సారస్యాతిశయాత్- అవశాదిమంప్రయోగం ప్రశంసిష్య త్యాహ (యద్వేతి) మత్సరేణనమితా ఆక్రాంతతయా ప్రథమంనమిత నమితశిరసః, ప్రతిపక్షపండితాః ప్రయోగప్రస్తావే, మౌనంబిభ్రతు. భావనాయాం లోట్ అనంతరంతఏవ మౌనినఏవ, తూర్ణం క్షణ కాలోనిద్ర కదంబగోళవపుషో భవంతీతి ధ్రువం, కాలే ఉన్ని ణాం కదంబపుష్పాణాం గోలవత్- సంస్థానవత్— రోమాంచితవపు భవంతి, అనంతరం కంపేనస్ఫురన్మౌళయశ్చ భవంతి, అవశాత్ శి కంపం కుర్వంతీత్యర్థః. అనంతరమవశాద్బలాత్కారతః, కించిద్ర తం ఈషల్లజ్జాన్వితం, కుంచితం— తిర్యక్కూణితం— అక్షియస్మిన్క ణి ఉత్తానం యథాతథా దత్తం ఆననంయైస్తే, సలజ్జముద్యతాన స్సంతః, లజ్జాంపరిత్యజ్య నోస్మాకం ప్రయోగపద్ధతేః యత్సారస సరసత్వం, తస్యయః సారః శ్లాఘ్యాంశః, తస్యావధిముత్కర్ష సీమానం ప్రస్తోష్యంతి, ప్రస్తవంకరిష్యంతి ధ్రువం నిశ్చితమితి ॥-

సస్తువానిరంతరనియమిత మత్సరనీరన్ధ్రహృదయానిర్వికారాః
తథాపి సర్వధాతావత్,

ఉపవేదముదారధీస్స్వనామ్నా
భరతస్సూచితభావరాగతాలం।
యముదాహరతిస్మవిశ్వగుప్త్యై
తదభిజ్ఞైర్బహిష్కృతావయంస్మకిం. ॥౨౫॥

(నటీ)

అయ్య ఏవ్వం ఏదం, తహావిసుఅగురుఏసు బహుసు విరుద్ధేసు ఛిద్దంగవేసన్తేసుకహం అప్పమత్తేహిం అహ్మేహిం పడిణ్ణాదం ణివ్వహా ణిజ్జం,

ఛాయా. ఆర్య ఏవమేతత్। తథాపి శ్రుతగురుకేషు బహుషు విరుద్ధేషుఛిద్రంగవేషయత్సు కథం అప్రమత్తైః అస్మాభిః ప్రతిజ్ఞాతం నిర్వాహణీయం,

---

వయంచసర్వధాభరతశాస్త్రపరిజ్ఞానవన్త ఇత్యాహ (సర్వథేత్యాది) ఉదారధీఃమహాబుద్ధిః భరతః భరతశాస్త్రకూటస్థః స్వనామ్నా భరత, ఇతిత్య్రక్షరేణ, సూచితభావరాగతాళం. యథాక్రమం సూచితభావరాగతాళాధ్యాయాయస్మిన్‌తం, యంఉపవేదంగాన్ధర్వవేదం, విశ్వగుప్త్యై ఉదాహరతిస్మ- ఉదాహృతవాన్ తదభిజ్ఞైర్వయమబహిష్కృతాస్స్మః. అంతరంగతయాస్వీకృతాస్మ ఇత్యర్థః. ॥౨౫॥

బహుశాస్త్రశ్రవణవద్భ్యః పరపక్షేభ్యోభయం శంకతే (నటీత్యాది) శ్రుతగురుకేషుబహుశ్రుతేష్విత్యర్థః, విరుద్ధేషు ప్రతిపక్షేషు, అప్రమత్తైః సావధానైరిత్యర్థః (అయ్యేతి) అయ్యేత్యవ్యయంసంబోధనే, పరగుణసంతోషిణీత్యనేనస్వశిష్య గుణాన్నశ్లాఘునఇతిద్యోత్యతే, శ్రుతబాహుల్యేశాస్త్రశ్రవణబాహుళ్యేకేయమాస్థా.కోవాయమాదరః. జ్ఞా

(సూత్ర) అయి పరగుణసన్తోషిణి, శ్రుతబాహుల్యే, తవ కేయమాస్థా
అథవా, అవధారిత పరమార్థానామప్యవగతసంవాదనార్థముత్తరో
త్తరంపరిప్రశ్నాః ప్రవర్తన్తే భవతు నామ, విశుద్ధవిద్యాస్తావదభిమ
తాః, దృశ్యతే హి.

భూయసీరపి కలాః కళఙ్కితాః
ప్రాప్య కశ్చిదపచీయతే శనైః।
ఏకయాపి కలయా విశుద్ధయా
యోఽపి కోఽపి భజతే గిరీశతామ్॥ ॥౨

తదహమిదానీం పరాశర పారాశర్యాది బహుమతాం అబహు
మతదుర్వినీతజనవృత్తిం అనవరత పరిచితగాన్ధర్వ విద్యా వినోదప్ర
సాదిత పరమపురుషామేతాం పరిషదమేకతానయామి. సప్రశ్రయమ
ఞ్జలిం బధ్వా,

తపరమార్థానామపి జ్ఞాతార్థస్థిరీకరణాయ ఉత్తరోత్తరమజ్ఞవత్
ప్రశ్నాః ప్రవర్తన్తే, త్వయాపి తథా క్రియత ఇతి భావః భవతు నామ ప్రశ
ప్రవర్తన్తాన్నామ తత్తిష్ఠతు, శుద్ధవిద్యాః దృఢపరిచితవిద్యాః, ప్ర
మధికాః మస్యస్తు అశుద్ధవిద్యేభ్య ఇతి శేషః అశుద్ధవిద్యాః- అబ
శ్రుతాః, ఉక్తమర్థం లోకే సదృష్టాన్తం దర్శయతి (దృశ్యతే హీతి)
త్పురుషః చన్ద్రశ్చ. కళఙ్కితాః కళఙ్కయుక్తాః శఙ్కాకళఙ్కయుక్తాశ్చ
యసీః బహ్వీః, కలాః విద్యాః షోడశకలాశ్చ, ప్రాప్యాపి అధికృ
పిః శనైః క్రమేణ, అపచీయతే హీయతే, అన్యత్రక్షీణో భవతి, క
తత్త్వే సంపూర్ణకళత్వస్యాపచయహేతు రేవ భవతి, యోఽపి కోఽపి
కశ్చిదపి, అజ్ఞాతకులగోత్రోఽపి, శుద్ధయా, కలఙ్కరహితయా, శఙ్కార
తయా చ, ఏకయాపి కలయా, ధృతయా, గిరీశతాం - గిరేరీశో గిరీ
శస్తత్తాం, రుద్రతాం గిరి ఈశతాం సర్వజ్ఞతాం చ భజతే. ॥౨

వివేకప్రారంభే విమతమతభఙ్గప్రయతనే
ముముక్షాసంసిద్ధౌ మురమథనయోగే చ సఫలే ।
ముఖాదీన్ నిధ్యాతుం నిభృతమిహ నాట్యే కృతముఖైః
భవద్భిః స్థాతవ్యం భరతమతధౌరేయమతిభిః. ॥ ౨౬

ఏవం నటీం సమాధాయ స్వస్య ఉత్తరకృత్యమాహ (తదహమితి) తత్తస్మాదేవం నిర్ణయాత్, బహుమతాం పూజ్యతమాం, అనాదృత దుర్జన వృత్తిం, పరిచితం గాన్ధర్వ విద్యావినోదనం, ఏకతానయామి, అనన్యవృత్తిం కరోమి, అభిముఖీకరోమి, సప్రశ్రయం, సవినయం- (వివేకేతి) వివేకస్య నాయకస్య ప్రారంభే జీవస్య నిశ్శ్రేయస ప్రాపణరూపే ఉద్యోగే, బీజారంభే సమన్వయాత్మకే, ప్రథమాంకే, విమతానాం నిశ్శ్రేయసప్రాప్తి విరుద్ధానాం, మతానాం- బాహ్యకుదృష్టీనాం, భఙ్గస్య ప్రయతనే బిందుయత్న సమన్వయరూపే ద్వితీయాంకే, ముముక్షాయా మోక్షేచ్ఛాయాః, సంసిద్ధౌ సంభవే, పతాకా ప్రాప్త్యాశా సమన్వయరూపేషు, తృతీయచతుర్థ పఞ్చమషష్ఠసప్తమాష్టమేష్వఙ్కేషు, సఫలే మోక్షలాభసహితే, కార్యఫలాగమసమన్వయరూపదశమాంకసహితే, మురమథనస్య యోగే సమాధౌ ప్రకరీనియతాప్తిసమన్వయరూపే నవమే చాఙ్కే ముఖాదీన్. ముఖప్రతిముఖగర్భావమర్శోపసంహృత్యాఖ్యాన్, పఞ్చసన్ధీన్, నిధ్యాతుం నిరీక్షితుం, ఇహ నాట్యే కృతముఖైః- కుశలైః, కృతావధానైరిత్యర్థః, భరతమతధౌరేయమతిభిః- భరతశాస్త్రధురీణైరిత్యర్థః, భవద్భిః స్థాతవ్యం- నిభృతమితి. సావధానమితి యావత్, స్థాతవ్యమితి ప్రార్థనా- అత్ర సంధిలక్షణశ్లోకాః, బీజబిందుపతాకాఖ్యప్రకరీకార్యలక్షణాః। ఆరంభయత్నప్రాప్త్యాశానియతాప్తిఫలాగమాః। ముఖం ప్రతిముఖం గర్భస్సావమర్శోపసంహృతిరితి బీజాద్యారంభాది సమన్వయే ప్రత్యేకం సంధయః పఞ్చ భవంతి. ఏషాం స్వరూపలక్షణాంగాని దశరూపకగ్రన్థే ద్రష్టవ్యాని. ॥ ౨౬ ॥

(నేపథ్యే)

సమయనియతైః ప్రయోగైస్సత్పథసీమామనుజ్ఝతో విదుషః।

కిరణైరివ దివసకృతః క్షీయన్తే తామసారమ్భాః. ॥౨

(సూత్ర) కర్ణందత్వా సానన్దం, ఆర్యే సమ్యగవధార్యతాం అ
ద్వృత్తిమాపవర్గికవృత్తించ తన్త్రయన్తీ ఇయమాధ్యాత్మికీ గీతిః, తతశ్చ

దుర్జనం ప్రతిపక్షంచ దూరదృష్టిరయం జనః।

వివేకశ్చ మహామోహం విజేతుం ప్రభవిష్యతః, ॥౨

అథ పౌర్వాత్మికీంగీతిం దర్శయతి- ఇయంధ్రువా గీతిరిత్యుచ్యతే (
పథ్యే) తిరస్కరిణ్యాం (సమయఇతి) సత్పథః ఏకత్ర సన్మార్గః- అ
త్ర సతాంనక్షత్రాణాం మార్గః ఆకాశః, సీమామర్యాదా, స్థలం
అనుజ్ఝతః- అనుసరతః, విదుషః - విపశ్చితః, నటపక్షే నాట్యశాస్త్ర
జ్ఞస్య, భాగవత విషయే ఉపాసకస్య ప్రపన్నస్యచ, సమ
నియతైః - నటపక్షే భరత శాస్త్రసిద్ధైః, ఉపాసకవిష
ప్రపన్నవిషయేచ స్వవర్ణాశ్రమాద్యుచితైః, సూర్యపక్షే సమ
శబ్దః కాలపరః, తత్ర నియమస్తంప్రాప్తైః, ప్రయోగైః— నా
ప్రయోగైః, ఉపాసకపక్షే ప్రకృష్టైర్యోగైః, ప్రపన్నవిషయే అభిగ
నాద్యనుష్ఠానైః, తామసారంభాః_ తామసానాం నటాపశదానాం,
రంభాః ప్రవృత్తయః, ఉపాసకపక్షే తమోమూలాని పాపాని. తేప
ప్రవృత్తయః, ప్రపన్నపక్షే తామసానాం తమోమూలానామన్యాభిగ
నాదీనాం ప్రవృత్తయః, వ్యాపారాః, సూర్యపక్షే తమస్సంబం
ఆరంభావ్యాపారాః, క్షీయన్తే వివేకపక్షేపి సత్పథసీమాం- సాత్విక
ర్యాదాం. అనుల్లంఘయతః విదుషో వివేకస్య, తత్తదవసరప్రయు
ప్రయోగైః కామాదీనాం విజయవ్యాపారైస్తామసస్య మహామోహ
రారంభాస్సన్నాహాః నిరస్యంతఇతి, ॥౨

నేపథ్యే, కః ఖల్వసౌ. కుశీలవకులాఙ్గారః, కరతలకలితకఠోరమధురధన్విని సురభిసుకుమార చిత్రపుఙ్ఖే విత్రాసితనిఖిలవైరిజనే జీవతి సకలసురాసుర మునిమనుజచిత్తవృత్తిసార్వభౌమస్య దుర్మతి సహధర్మచారిణీరణరఙ్గమహానటస్య దేవస్య మహామోహస్య విపక్షానర్హాం కిమపి విపక్షసకాశాదాశాస్తే,

---

కర్ణాందత్వా కర్ణతః శ్రుత్వేత్యర్థః సానందం- స్వవిజయసంసూచనాదితిభావః అవధార్యతాందృఢంశ్రూయతాం- అస్మాకం వృత్తిం వృత్తాంతం, ఆపవర్గికవృత్తిం మోక్షమార్గకథాంచ, తంత్రయంతీ-ఏకేనైవప్రయోగేణ ప్రకాశయంతీ, ఔద్ఘాతికీ- ఉపక్రమసంబంధినీ, ధ్రువాగీతిరిత్యర్థః(ధ్రువాగీతిః)ప్రయోగాదౌ వక్ష్యమాణార్థసూచనీ' త్యుక్తేః- తతః అస్మాదుపశ్రుతిబలాత్, (దుర్జనమితి) దూరదృష్టిః-దీర్ఘదృష్టిః, ఇదంస్వస్య వివేకస్యచ విశేషణం- అయంజనః అహమిత్యర్థః, వివేకశ్చ దుర్జనందుష్టం, ప్రతిపక్షం శత్రుం, ప్రతిభటకుశీలవం- మహామోహంచ- విజేతుం ప్రభవిష్యతః_ సమర్థౌభవిష్యతః- అత్రవివేకస్యోపాదానం స్వస్యదృష్టాంతతయా. ॥౨౯॥

పునశ్చ నేపథ్యే కామపాత్రప్రవేశః (కః ఖల్విత్యాది) కోవాయంనటకుల వినాశకః, మహామోహస్య విపక్షాత్పరాజయమాశాస్తే ఇత్యన్వయః- కులస్యాంగారః- ఉల్కా, కులదాహక ఇత్యర్థః. కార్యతః కఠోరం, నిష్ఠురం, స్వరూపతో మధురం లలితం, సురభీణి- సుగన్ధీని, సుకుమారాణి అతిమృదూని, పుష్పాణ్యేవ, చిత్రపుంఖాః బాణాః యస్యతస్మిన్, మయీతిశేషః-అథమహామోహం ప్రశంసతి (సకలేత్యాది) చిత్తవృత్త్యాసార్వభౌమస్య సర్వభూమిమాక్రాంతవతః, దుర్మతిః మోక్షేదోషదృష్టిః, సైవసహధర్మచారిణీయస్య, తస్య, రణ ఏవరంగం నృత్తస్థానం, తత్రమహానటః రుద్రః, నటచక్రవర్తీ, తియావత్ అనేః

సూత్ర.

సభయసంభ్రమం పరివృత్య పశ్యన్ అయే కోయం అమర్షస మ్ప్లవాదభ్యధికలోహితాక్షస్సహాయ ఇతో భివర్తతే. ఆః కష్టమ వధారితం, అయంహి,

అపవర్గవిరుద్ధేషు త్రిషువర్గేషుతిష్ఠతామ్।
ప్రధానపురుషార్థస్య పశ్చిమస్యాధిదైవతమ్. ॥౩౮

కిఞ్చ.

అర్థావశేషితమహేశ్వరపౌరుషోయమ్
వర్గంతృతీయమవధీరయతాంవినేతా।

సమరవ్యాపారోస్యలీలైవేతిగమ్యతే- దేవస్య- సర్వేభ్యోదీప్తిమతః, వక్షోనర్హం- వక్తుమిచ్ఛాయా అప్యయోగ్యం, కిమపి-పరాజయమితి ర్థః-విపక్షో వివేకః ఆశాస్తే- ప్రార్థయతే.

భయేన సంభ్రమః తేనసహితం యథాతథా పరివృత్య పృష్ఠభాగాభిముఖోభవన్, ఆర్యేతి నటీం సంబోధయతి. కోయమతిదూ రత్వాత్ సందిగ్ధే, అమర్షస్య సంప్లవః సంప్రసరణః. ససహాయః- రతి సంతసహితః, ఇతోభివర్తతే అత్రాభిగచ్ఛతి-అథ కామఇతి నిశ్చయాత్ వదతి (ఆః కష్టమవధారితమితి) ఆ ఇతిమనసః ప్రాతికూల్యంసుగమ త్రిషువర్గేషు-ధర్మార్థకామేషు, తిష్ఠతాం త్రైవర్గికాణాం, బుద్ధ్యాప్ర ధానపురుషార్థస్య అర్థస్యచధర్మస్య కామసాధనత్వాత్ ప్రాధాన్య పశ్చిమస్య- శాస్త్రేషుధర్మార్థకామా ఇతిచరమతయా ఉపాత్తస్య శాస్త్రతోనికృష్టస్యేతిభావః, సంగంత్యాజేతమిథునవ్రతినాం ముముక్షు త్యక్తైః, తస్య- కామపురుషార్థస్య, అధిదైవతం- కామఇతియావత్

తస్యప్రభావమాహ (అర్థేతి) అర్థమవశేషితం- మహేశ్వర స్య పౌరుషం - పురుషభావః, పరాక్రమశ్చ. యేనసః, అనేనాస్య

రత్యాసలీలపరిరంభణలోలగత్యా
పుష్పాయుధః పులకితైకభుజోఽభ్యుపైతి. ॥౩॥

తదిహావయం త్వరిత మపసృత్య కాలోపపన్నకామోత్సవ విశ
రసంకులే జీవలోకే సంవలిత గుప్తవృత్తయః సమనన్తరకరణీయమాచర
మః ఇతి నిష్క్రాన్తౌ-

ప్రస్తావనా.

తతః ప్రవిశతి వసన్త దత్తహస్తః కాన్తాసమేతః కామ
(కామః) కః ఖల్విత్యాది పునః పఠిత్వా రే రే భరతకులపాంసన.

దరనమితమనోజ్ఞభ్రూలతాచాపభాజామ్
తరలహృదయలక్ష్యే తాదృశే స్నేహదిగ్ధా।

అర్ధనారీరూపం కృతమితి భావః. కామపారవశ్యాదుమాయాః స్వ
శే అర్ధం దత్తవానితి. తృతీయం వర్గం కామపురుషార్థం, అవ
యతాం- అవజానతాం, వినేతా- శిక్షకః, పునస్తత్ప్రవర్తయితే
ర్థః అయం పుష్పాయుధః- సలీలం పరిరంభణేన అన్యోన్యాలింగనే
లోలా లలితా, గతిర్యస్యాస్సా, తయా, రత్యాసహ, పులకితః- ఏ
భుజో యస్య సః, అభ్యుపైతి- ఇత ఆగచ్ఛతి. ॥౩

అథ నటయోస్తతోభయోర్నిష్క్రాంతిమాహ. (తదితి) త
స్మాదిహేదానీం. అపసృత్య - ఇతో నిర్గత్య, కాలప్రాప్తకామోత
లీలానిబిడే. జీవలోకే. సంవలితాః-సంశ్లిష్టాః, గుప్తవృత్తయశ్చసం
యద్వా సంవలితం నివర్తనం తేన గుప్తవృత్తయః, సమనన్తరం యత
త్యం తదాచరామ ఇతి నిర్గతౌ-ప్రస్తావనా- నాటకస్య ఉపక్రమణ
త్యర్థః,

ప్రవిశతి- రంగస్థలీమితి శేషః, కః ఖల్వసౌ కుశీలవకులా
ఇత్యాదివాక్యం పునరపి పఠిత్వా వదతి. రే రే ఇత్యధిక్షిప్యామంత్రణే

కువలయనయనానాంకూణితైర్లోచనాస్త్రై

శ్శరణయతువివేకఃకాన్దిశంకాన్దిశీకః. ॥౩౨

వసన్తః (స్వగతం) ఉత్పథమనోరథోయముపచితమదో విషమబాణ
అహంపునరపునరావర్తనీ పథికానామాతివాహికగణై పరిగణితోపిన
సహసాపరిత్యక్తుంశక్నోమి చిరన్తనం చిత్తజన్మసౌహార్దం.(ప్రకాశం) స
మకరధ్వజ, ఏవమేతత్ అహంపునః మహారాజస్య మహామోహస్యవ
ఙ్గలికం వివేకవిత్రాసనం భావత్కంమహోత్సవం ప్రక్రమయామి,
శ్యతుభవాన్.

వ్యయం- వీప్సాయాంద్విరుక్తిః భరతకులస్య, పాంసనః- దూషకః।
పసృతమపిలక్షీకృత్యోక్తిః, (దరనమితేతి) దరమీషన్నమితా, మనోజ్ఞ
భ్రూలతైవ చాపః, తద్భాజాం, కువలయనయనానాం స్త్రీణాం.లో
చనాస్త్రైః, కీదృశైః తరళానాం, హృదయం- మనోలక్ష్యంశరవ్యం, ఆ
స్యతస్మిన్, తాదృశేన- నిరతిశయేన, స్నేహేన- అనురాగేణ అన్యత్ర
స్నేహోవిషతైలం స్నేహప్రకాశకత్వాచ్చక్షుషస్తద్దిగ్ధత్వం కూణితై
అర్ధసంకుచితై, అర్ధవీక్షణవిశిష్టైసతి, అర్థాత్ ప్రహితైచ- వివేకః
కాందిశీకః, భయద్రుతస్సన్, కాందిశంశరణయతు-ఆశ్రయతు,నకాఙ్క్షి
షీతిభావః. ॥౩౨

అథవసన్తః, స్వగతం- ఆత్మగతం యథాతథా, ఆలోచయతి
(ఉత్పథేత్యాదినా) ఉపచితమదః ప్రవృద్ధగర్వః ఉత్పథమనోరథః ఉక్త
తః స్వవృత్తిందర్శయతి (అహంపునరిత్యాదినా) వస్తుత ఆతివాహిక
ణాన్తర్భూతేనాపిమయాచిరప్రవృత్తం కామేనసహసౌహార్దం సహ
సాత్యక్తుం నశక్యం అనుచితఞ్చేత్యాహ (అపునరావృత్తీతి) అపునరా
వృత్తివర్తనీ- అర్చిరాదిమార్గః, తత్పథికాముచ్యమానాః. ఆతివాహిక
గణాః అర్చిరహస్సపూర్వపక్షాది దేవతాగణాః, తత్ర ఉదఙ్మాసాబ్దేతికా

చూడా వెల్లితచారుహల్లకభరవ్యాలంబిలోలంబకాః
క్రీడన్త్యత్రహిరణ్మయానిదధతశ్శృఙ్గాణిశృఙ్గారిణః।
తన్వఙ్గీకరయన్త్రయన్త్రణకలాతన్త్రక్షరద్భస్త్రికా
కస్తూరీపరివాహమెదురమిలజ్జంబాలలంబాలకాః. ॥౩౫॥

(కామః) సాధువసన్త, సాధు, విశేషతశ్చైతత్, సర్వథావి జితవివాసో వివేకహతకః, యదిదమవధీరితత్రివిష్టపవిహారకాన్తారేషు మరుద్వృధోపాన్తభాగేషు మహోత్సవారంభః, ఇహచ.

సామాన్యేన గృహీతోపీత్యర్థః - చిరంతనం చిరపరిచితమిత్యర్థః. నశక్నోమి - అంతతస్త్వయైవ్యో వేతిభావః. అథ ప్రకాశం- ప్రకటం, ఏవమేతత్ - దరనమితేత్యాది యదుక్తం తత్సత్యమేవేత్యర్థః- స్వకృత్యం నివేదయతి (అహంపునరితి) మాంగళికం-మంగళప్రయోజనకం, వివేకభీతిజనకం, భావత్కం-భవతస్సంబంధినం, త్వద్విజయప్రకాశకమిత్యర్థః, ఉపక్రమయామి, (చూడేతి) అత్రశృంగారిణః భోగినః, క్రీడంతివసంతోత్సవం కుర్వంతి, పశ్యేత్యన్వయః, శృంగారిణోవిశేషయతి(చూడేతి) చూడాః కేశబంధః, అత్ర, వెల్లితాని-గ్రథితాని, చారుహల్లకాని_కల్హారకుసుమాని, తేషాంభరే-సమూహే, వ్యాలంబినః-వ్యాలంబమానాః, లోలంబా-భృంగా, యేషాంతే, సమాసాంతకకః హిరణ్యస్యవికారాత్, స్వర్ణమయాని, శృంగాణిజలసేచనయంత్రాణి, దధతోధారయంతః, పునరపివిశినష్టి (తన్వంగీతి) తన్వంగ్యోయువత్యః, తాసాంకరా ఏవయంత్రాణి భస్త్రికా పీడనసాధనాని, తేషాంయంత్రణకలా - ప్రేరణవ్యాపారః, తయాతంత్రేణ యుగపత్ క్షరంత్యః సేచయంత్యః, యాభస్త్రికాః చర్మనిర్మితాదృతయః, తత్సంబంధీయః కస్తూరీపరివాహః. కస్తూరికామయజలప్రవాహః, తేన మెదురంమాంసలం యథాతథా మిలజ్జంబాలాః సంశ్లిష్టపఙ్కాః, అ

ఉన్నిద్రామ్బుజవాటికాముభయతో రోధోనిరోధోల్లల
త్స్రోతస్సంభృతసారణీశతకృతస్వచ్ఛన్దకచ్ఛప్లవామ్ ।
ఖేలచ్చోలవధూవిధూతకబరీశైవాలితామన్వహం
పశ్యేమప్లవమానహంసమిథునస్మేరాంకవేరాత్మజామ్॥౩౬

(రతిః) అయ్య ఉత్త ఆపాఅమహుసో విసో మహూ
వా. ఏణ్హింకిళ అమ్హకుళసామిణో మహామోహస్స అణివారణిజ్జేణ కేణ
విహిణా అమోహారంభో వివే ఓదుజ్జ ఓపడిపక్ఖో త్తిదూయి అమ్హేపి

తఏవలంబాః లంబమానాః అలకాః చూర్ణకుంతలా యేషాం తేసంత
క్రీడంతీతి. ॥౩౬

భోవసంత సాధుసాధు- అత్యంతసమీచీనోసి, సంతోషహేః
కావీప్సా ఏతత్ ఉత్సవప్రవర్తనంచ విశేషతః సమీచీనం ఏవంసతిసర
ధా జితప్రాయఏవ హతకః మృతప్రాయః తుచ్ఛఇత్యర్థః. వి
తఏవేత్యత్ర హేతు ముపన్యస్యతి (యదిదమితి) అవధీరితేతి- నిరాః
తాని స్వర్గలీలోద్యానాని, న్యస్తేషు, శ్రీరంగక్షేత్రప్రదేశేషు, అ
భోగ్యస్థలేషూత్సవారంభాత్ భగవదావిర్భావ క్షేత్రప్రధానభూ
షు అస్మద్విజయాహవమహోత్సవప్రవర్తనాజ్జిత ప్రాయఏవేతిభావః
ఆరంభగ కృకఇతియదిదమస్తి, అతః సర్వథావిజిత ఏవేతిసంబంధః
వివేకనిరోధనార్థమత్రైవ వాసంకుర్మఇత్యభిప్రాయేణాహ (ఇహే
త్యాదినా) ఇహ శ్రీరంగక్షేత్రే, కావేరీం పశ్యేమచేతిచకారాన్వయ
(ఉన్నిద్రేతి) ఉన్నిద్రా - యా అంబుజవాటికా నలినవీథికా, తాం ఉ
భయతః ఉభయపార్శ్వతః, రోధోభ్యాంనిరోధాత్- ఉల్లలన్తి-ఉద్గచ్ఛ
న్తి, యానిస్రోతాంసితైః సంభృతం- సంపాదితం యత్సారణీశతం-స
రణ్యః కుల్యాః, తాసాంశతం, తేనకృతః, స్వచ్ఛందః, కచ్ఛస్య తీర-
శస్య ఆప్లవః- సమన్తాత్సేకో, యయాసా యద్వా- ఉన్నిద్రా అం

అఅం, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, ఆపాతమధుర ఏషమహోత్సవః, ఇదానీంకిల అస్మత్స్వామినోమహామోహస్య అనివారణీయేనకేనాపివిధినా అమోఘారంభో వివేకోదుర్జయః ప్రతిపక్షఇతి ధూపితంమేహృదయమ్,

(కామః) బాలెవిషమశరజీవితేశ్వరి, విలాసినీదేవతే, కిమితి నామసమగ్రబలజేతవ్యలబ్ధ్యాసన్తోష్టవ్యేపి భావితస్త్రీచాపలా వివేకవైభవం వర్ణయసి,

పశ్యతుభవతీ.

కరధృతలలితేక్షుధన్వనోమె
భ్రమరగుణార్పితపుష్పసాయకస్య!

జవాటికాయస్యాస్తాం, అస్మిన్ పక్షే ఉభయతోరోధేత్యాది ఏకంపదం పూర్వవదర్థః (ఖేలదిత్యాది) ఖేలన్త్యః స్వస్మిన్ క్రీడంత్యః, యాః చోళవధ్వః తాసాంవిధూతాభిః కబరీభిః శైవాలితాంసంజాతశైవలాం, ప్లవమానానియాని హంసానాంమిథునాని, స్మేరాంమన్దహాసశీలాం, కివేరాత్మజాం కావేరీం ఇహస్థిత్వా అస్వహంపశ్యే మేత్యన్వయః, అత్రచచోళవధూకబరీ, శైవాలత్వేనహంసమిథునం మందహాసత్వేనచోత్ప్రేక్ష్యతే, శైవాలరూపణేచాంతగకాలుష్యంవ్యజ్యతే, కావేరీనాయికా రోధసాన్తర్హితం కచ్ఛాఖ్యం పురుషం ప్రస్మినీసక్తంజ్ఞాత్వాకాలుష్యాత్సారిణీశతరూపస్వపరిజనముఖేనాస్య జడతామాపాద్య స్వయంస్మయమానాతిష్ఠతీతి కల్పితనాయికా సమాధిరపి భావనీయః. ||౩౪

ఆర్యపుత్ర ఇతిభర్తుః సంబోధనంగృహిణ్యాః, శ్రీరామాయణే సీతా- రామం ప్రతి ఆర్యపుత్రేతిభాషిణీ త్యుచ్యతే, ధూపితం- సంతప్తమిత్యర్థః. తాంప్రతివదతికామః (విషమశరేతి) విషమశరస్యమేతర్థః. ప్రాణేశ్వరి, విషమశర ఏవజీవితేశ్వరః. తస్యాస్త్రీ- విషమ

మరుదనలశరో౽పి మేరుధన్వా
క్షణమతిలఙ్ఘితశాసనఃకథంస్యాత్.

(వసన్తః) సఖిసత్యమేవైతత్, మాఖల్విదంవికత్థనమ
నహిజగతిభవతిమశకోమాతఙ్గస్యప్రతిస్పర్ధీ, అథవా నఖలుభవ
వృత్తాన్తవైదేశికీ, దృష్టచరఏవహిత్వత్ప్రియస్య అసావీరాయిత
న్తరీ, తథాహి.

రజనీతేశ్వరి, జీవితేశ్వరీతిపుం యోగాన్ఙీష్. యద్వావిషమశర
తం- ఈశతఇతి, ఈశతే రాజాదికేవరటిటిడ్ఢాణఞితిజీప్ విల
యువతయః తాసాందేవతే, స్వామిని, కిమితినామ- కింకారణ
కవైభవం వర్ణయసీత్యన్వయః. (సమగ్రబలేతి) సమగ్రబలః
ణాశక్తిశ్చాసౌజేతవ్యః శత్రుశ్చ, తస్యలబ్ధ్యా- లాభేన, సంతో
సంతోషైకతానత్వేసతి, హీనబలశత్రుత్వం వీరాణాందుఃఖావ
వః. ఏవంస్థితేసతిత్వం భావితస్త్రీచాపలాప్రకాశితస్త్రీచాపల
వర్ణయసి. వర్ణనే స్త్రీచాపల్యమేవ హేతురితిభావః. విశ
త్రోస్తు చ్ఛస్యావిద్యమానంవైభవం స్వయంవర్ణయసి, ఏవం
భవతీమమవైభవం పశ్యేత్యాహ (పశ్యతుభవతీతి) సుకుమారాయ
ఘతో౽పి మహాజ్ఞాంకరో దాయుధపరికరో౽పి శివానాత్యేతుంశక్త
హ (కరేతి) లలితేక్షుమాపధనుః కరధృతంయస్య, భ్రమరరూ
జ్యాయాం, అర్పితాః ప్రతిసంహితాః, పుష్పరూపామార్గణా
స్య, మమ, మరుద్వాయుః, తద్విశిష్టః అనలః, శరః - త్రిపుర
యస్య మహామేరుః ధనుః యస్యసన్నపి, క్షణం, మమ, అతిలం
సనః కథంభవేత్, అతిలంఘితమచ్ఛాసనః కథంస్యాదిత్యర్థః ?
త్వేపీగమకత్వాత్సమాసః క్షణమపిమమాజ్ఞాం లంఘయితుం నశ
థక్షః. అతఏవహి అర్ధనారీశ్వరో వర్తత ఇతిభావః.

వహతి మహిలామాద్యో వేధాస్త్రయీముఖరైర్ముఖైః
వరతనుతయా వామో భాగశ్శివస్య వివర్తతే।
తదపి పరమం తత్త్వం గోపీజనస్య వశంవదం
మదనకదనైః క్లిశ్యత్యేకో ధన్యతరో జనః. ॥౩౮॥

(కామః) సాధు, వసన్త, సాధు, కాలానురూపవాదీ ఖల్వసి,

అముమేవార్థం వసంతోప్యనువదతి (సఖీతి) సఖీతి రత్యాః, కా
మేనోక్తం వచనం వికత్థనం ఆత్మశ్లాఘావచనమితిమామంస్థాః, (నహీతి)
క్లిన్నాక్షాణాం చక్షుస్సమీపే పతంతః క్షుద్రజంతవో యథా మాతంగ
స్యగజస్య ప్రతిస్పర్ధినః ప్రతిభటా న భవంతి, తథా- వివేకోపి కామస్యేతి
భావః ఇమమర్థమజానన్త్యాస్తవ మయా వక్తవ్యం త్వంతు సర్వవృత్తాంతవే
దినీత్యాహ (అథవేతి) విశ్వవృత్తాంతస్య, వైదేశికీ విదేశస్థా న ఖల్వసి,
దృష్టచరః పూర్వమేవ దృష్టః ఖలు, పరాక్రమవృత్తాంతః- తముపపాద
యతి (వహతీతి) ఆద్యో వేధాః- నవప్రజాపతీనామాద్యో బ్రహ్మా, త్ర
యీముఖరైః- వేదత్రయధ్వనిముఖరితైః, ముఖైః మహిలాం- వనితాం
సరస్వతీం, వహతి- త్రయీముఖరైరితి బ్రహ్మణః ధ్యానసత్వం ఖ్యాప్య
తే. శివస్య వామో భాగః పార్శ్వః, వరతనుతయా స్త్రీరూపేణ, వి
వర్తతే- వికృతం వర్తతే, యచ్చోచనిస్పృతే త్యాది ప్రసిద్ధిద్యోతనాయ
శివస్యేత్యుక్తం. వివర్తో నామ పూర్వావస్థావిరుద్ధావస్థాంతరం. య
మే బ్రహ్మచర్యం స్యాదిత్యాది ప్రసిద్ధ్యా తదపి పరమం తత్వ మిత్యుచ్యతే
కృష్ణ ఏవ హిలోకానా మిత్యుక్తేః కృష్ణశ్చ, గోపీజనస్యవశంవదం గోపీ
నాధీనం జాతం, అనేన త్రిమూర్తి మధ్యైకస్యచిన్ముఖంకస్య చిదర్ధశ
రంకస్యచిత్ సర్వాంగమపి కాన్తాయత్తం, కిముతైతరేషామిత్యుక్తి వై
త్రీ. తదుక్తం _ ఆహృదయాదావదనాదామౌళేః శౌరిధాతృగౌరీశా
చిత్రం యత్ర నిమగ్నా జయతి రసః కోపి మదనజీవాతుః ఇతి, ॥౩౮

విశ్వంయువతిసాత్కర్తుంభవతాదత్తసాయకే।
వివేకకకిన్నువర్తేత విపక్షేమయి సంస్థితే. ॥౩८॥

(రతిః) అయ్య ఉత్త. ఏవ్వంఏదం, తహావి విసమ త్థిర సంతాణ వేరగ్గదుగ్గపడిర్ఠి ఓ అప్పమత్తేహిం సమదమప్పముహేహిం అమచ్చేహిం అభిరక్ఖి ఓ స అం అసహా అసూరో అణవా అ సాహసో అ విపక్ఖోక్కిణ్ణామ కఇఆ కాహి త్తి త్తికళుసిఅహిఅయమ్మి, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర ఏవమేతత్ తథాపి విషమస్థిర సంస్థాన వైరాగ్యదుర్గ ప్రతిష్ఠితోఽప్రమత్తైశ్శమదమప్రముఖైరమాత్యైరభిరక్షితః స్వయమస హాయశూరోఽనపాయ సాహసశ్చవిపక్షః కిన్నామకదాకరిష్యతీతికలు షితహృదయాస్మి,

(కామః) అయిభీరు, అలమతిశఙ్కయా. నూనంవిపక్షపక్షపాతిబా లిశవచనవిప్రలబ్ధా స్వయోధ్యవైభవం ననిర్ధారయసి-పశ్య తావత్, విశ్వవిజయినస్తవత్ప్రియస్యమే జగత్త్రయప్రసిద్ధజైత్రముపకరణం.

వపురప్రతిమంనితంబినీనాం
దృఢసౌన్దర్యగుణందరావసన్నం।

కాలానురూపవాదీ-తత్తత్కాలయోగ్యవాదీ, కామాదిసంబంధా దేషంవదసీతిభావః (విశ్వమితి) విశ్వంజగత్, సాకత్యేనయువత్యధీనంక ర్తుం, త్వయాదత్త సాయకేవిపక్షభూతేమయిసంస్థితే, వివేకః కిన్నువ ర్తేత, నవర్తేతైవ సంస్థితే మృతేసతివర్తేతేత ఇత్యాపదేశికోర్థః॥

పునశ్చరతిః ప్రకారాన్తరేణ భయంశంకతే (తహావీతి) వైరా గ్యదుర్గస్య విషమత్వం శత్రుభిర్దురారోహత్వం అక్షోభ్యత్వం, భీరుభ యశీలే, అతిశంకా- అసంభావితవిషయే శంకా, (నూనమిత్యాది) వి ప్రలబ్ధావఞ్చితా, స్వయోధ్యానాం స్వవర్గ్యాణాం, అస్మత్ప్రముఖా నాం, వైభవంనవిశ్చినోషి- జైత్రముపకరణం జయశీలంసాధనం (వపు

శ్రవణావధినేత్రచిత్రపుఙ్ఖం
ధనురాద్యంమమముష్టిమేయమధ్యం. ॥౩౮॥
అపిచ. శైలీంవిలోపయతిశాన్తిమధఃకరోతి
వ్రీడాంవ్యుదస్యతివిరక్తిమపహ్నుతేచ।
కర్ణామృతంకిమపితత్కలభాషిణీనాం
నామాపికింనవికరోతినిశమ్యమానం. ॥౩౯॥
(వసన్తతి)

ననుకైముతికమేతత్, యదిదంయోషితాం యదృచ్ఛాకీర్తనశ్రవణాదికమపిచిత్తసంక్షోభహేతురితి.

రితి) అప్రతిమమితి వపుషోధనుషోవావిశేషణం (దృఢేతి) సౌన్దర్యాఖ్యదృఢగుణవిశిష్టం, గుణోమౌర్వీ, దరావనమ్రం ఈషదవనతం. శ్రవణావధియత్ నేత్రం తదేవచిత్రపుంఖోబాణోయస్య, ముష్టిగ్రాహ్యమధ్యం, మమఆదిమంధనుః, ఇక్షుపుష్పాదయస్తదనన్తరభూతాఇతిభావః. ॥౩౮॥

స్త్రియఏవమమజగజ్జయోపకరణమిత్యుక్తం తదేవోపపాదయన్ తద్వైభవమాహ (అపిచేతి) కలభాషిణీనాం- కలంమధురంభాషిణీనాం స్త్రీణాం, తన్నామాపినిశమ్యమానం ఆకర్ణ్యమానం, కిమపికర్ణామృతంసత్ కింనవికరోతి, కింకర్మ, వికారం నప్రాపయతి, సర్వంజనంవికారయత్యేవ, కర్మాపేక్షయాకింశబ్దస్య నపుంసకలింగత్వం వికారంవివృణోతి (శైలీమిత్యాది) శీలం సద్వృత్తమేవశైలీ, స్వార్థేణిజీప్ పురుషస్యవిలోపయతి. ప్రథమం ఆచారభ్రంశంకరోతి, తతశ్శాన్తిం అధఃకరోతి, విషయతృష్ణాముత్పాదయతి, వ్రీడాంవ్యుదస్యతిలజ్జాంత్యాజయతి, విరక్తింవిద్యమానం సంసారవైరాగ్యంక్రమేణనాశయతి. కైముతికం కైముతికన్యాయసిద్ధం ఏతద్వక్ష్యమాణంచిత్తసంక్షోభహేతురితిస్ఫుటమస్తి ఏతత్, తచ్ఛబ్దస్థానే ఏతచ్ఛబ్దస్యప్రయోగః. ॥౩౯॥

తిష్ఠతుగుణావమర్శః స్త్రీణామాలోకనాదిభిస్సార్ధం
దోషానుచిన్తనార్థాస్మృతిరపిదూరీకరోతివైరాగ్యం
అపిచప్రభూతమదమెదురాత్మనః
విషయాటవీషువివిధాసుధావతః।
స్వబలేనహన్త మనసోనిబర్హణం
బిసతంతు నైవసురదన్తియన్త్రణం.

కిమపేక్షయాకైముతికన్యాయసిద్ధమిత్యత్రాహ(తిష్ఠత్వి ణాం ఆలోకనాదిభిః ఆలోకనప్రసఙ్గసంభాషణాదిభిఃసహ, మర్శః— సౌన్దర్యాదిగుణవిచారః, తిష్ఠతు – పురుషం వికారయ మర్థః స్త్రీష్ఠతు, దోషానుచింతనార్థా– స్తనౌమాంసగ్రన్థీ కనకకల శమితౌముఖంశ్లేష్మాగారంతదపిచశశాంకేనతులితం। స్రవన్మూత్ర కరివరశిరస్పర్ధిజఘనంముహుర్నిన్ద్యంరూపం కవిజనవిశేషైర్గురు దోషవిచారాయస్త్రీణాంస్మృతిః స్మరణమపిపురుషస్య వైరాగ్య కరోతి దూరతోనిరస్యతి. దృష్టానుభూతదోషచింతనస్మృతేరః గ్యనాశకత్వే స్త్రీణాంగుణవిచారార్థాస్మృతి శ్చిత్తసంక్షోభ తీదంనవక్తవ్యమిత్యర్థః. స్త్ర్యాదివిషయేషు చరతోమానసస్యాస నియమనమశక్య మితిసదృష్టాంతందర్శయతి (అపిచ) కిఞ్చేత్యర్థ భూతేన బహులేన, మదేనగర్వేణ, మదోద్గమేనచ, మేదురఃమ సాన్ద్రఇత్యర్థః. ఆత్మామనోయస్యతస్య, విషయాశ్శబ్దస్ప ఏవాటవ్యః, వివిధాసు- నానావిధాసు. శబ్దాదయ ఆశ్రయ ద్బహువిధాః, తాసుధావతః– వేగేనసఞ్చరతః, మనసః, స్వబ వత్కృపాంవినాకేవలం స్వయత్నేన శబ్దాదిభ్యోనివర్తనం ని నశక్యతే, కిమివ, బిసతన్తునాపద్మనాళసూత్రేణ, సురదంతినః ఐ స్య. చరణబంధనమివాశక్యం.

(రతిః) అయ్యఉత్త, దిఢభూమివిబ్భమ సముమ్మూలణ ఖమా ణం జోఈసరాణందిట్ఠిం పరిహారం తేణతుఏ పరక్కమణిజ్జం, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర దృఢభూమి విభ్రమ సమున్మూలన క్షమాణాం యోగీశ్వరా ణాం దృష్టింపరిహరతా త్వయాపరాక్రమణీయం.

(కామః) (విహస్య) ప్రియేపశ్యామి చక్షుషీవ తేచేతస్యపికా తర్యం. యోజయామిఖల్వహం యోగీశ్వరానపియువతి యోగేశ్వరపాదే.

సుభగపరుషైస్మదస్త్రైః కీలితమన్యోన్యకవచితైకార్థం।
కింనవిదితంభవత్యాకిమపిమిథస్స్యూతజీవితంమిథునం ॥౪౨॥

(రతిః) అయ్యఉత్త, అవహారిఅంమఏతుహమాహప్పం, దాణిం ఉణదీహబుద్ధిబలేణదేవ్వదిణ్ణహత్థేణ జమణేఅమప్పముహ బహుసహాఅ సంపణ్ణేణ అహండుబ్భాహప్పహుత్తణమంతసత్తిణా సత్తుణా కావేకిం హెూజ్జత్తిఽబళపవణాహఆ కఅళివ్వ తగళ అరహ్మి, పసిద్ధంఖుప క్ఖాబళం మోక్ఖపేరంతాణం అఇదుక్కరాణం సిద్ధీణం సాహణంతి (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, అవధారితం మయా తవమాహాత్మ్యం ఇదానీం

అథభర్తు స్సావధానతాముపదిశతి (దృఢభూమీత్యాది) దృఢభూమి విభ్రమ సమున్మూలనక్షమాణాం, దృఢాభూమి రా వాసస్థానం యేషాంతేషాం విభ్రమాణాం విశిష్టాభ్రమః దేహాత్మ భ్రమాదికముచ్యతే. తేషాంసమున్మూలనం మూలేనసహోత్పాటనం, తత్రసమర్థానామిత్యర్థః, విహస్య. సావధానతోపదేశాత్. స్వసా మర్థ్యమాహ (యోజయామీతి) యువతయ ఏవ యోగీశ్వరాః, ఉక్త మర్థందర్శయతి (సుభగేతి) స్వరూపతః సుభగైః. కార్యతః పరుషైః. మమాస్త్రైః అన్యోన్యంకవచితం కవచాయితం. ఏకార్థం— ఏకపా ర్శ్వం యస్మిన్, తద్యథాతథా కీలితంబద్ధం, మిథస్స్యూతజీవితం అన్యో న్యాయత్తజీవితం, కిమపిమిథునం ఉమాశంకరరూపస్త్రీపుంయుగళంభవ త్యా కింనవిదితం, సర్వలోకవిదిత మితిభావః. స్యూతంప్రోతం॥౪౨॥

పునఃదీర్ఘ బుద్ధిబలేన దైవదత్తహస్తేన యమనియమప్రముఖ బహుసహా
సంపన్నేన అఖణ్డోత్సాహప్రభుమన్త్ర శక్తినా శత్రుణాకదాకింభవే
ప్రబలపవనాహతాకదలీ కేవతరలతరాస్మి. ప్రసిద్ధంఖలు ప్రజ్ఞాబలం
త్సుపర్యన్తానామతి దుష్కరాణాం సిద్ధీనాం సాధనమితి.

(కామకి) సరోషహాసం, అతిముగ్ధమంజుభాషిణి- గుఞ్జన్మ
కరశిఞ్జినీసంహితవిశ్వలక్ష్య విషమ విశిఖస్య నిత్యవిజయ జాగర
కస్యత్వత్ప్రియస్య మేసన్నిధౌ కాపునఃప్రజ్ఞా. కేనవాకస్యముక్తిర్భవి
కిమితినామమధ్యాఇవభవత్యామానసేపిసౌక్ష్మ్యంనాలక్ష్యతే, (విహ
ప్రియే, హన్త, విదితమేతత్, నూనమిదానీం స్తనగతం స్థౌల్యమే
దన్తరాపి సఙ్క్రాన్తమితి. అథవా అవిచారితరమణీయమబలాజనస్వ
భావ్యం భవత్యామపివర్తతే, సంపన్నతాం భవతీ.

సరోషహాసం-శత్రుప్రశంసనాద్రోషస్తత ఏవచహాసోయస్మిఁ తత్తథా
అధరతింపరిహసతి (అతిముగ్ధఇత్యాదినా) అతిముగ్ధే- అతకోమలమ
సః- ఇతిభావః. మఞ్జుభాషిణీ - తథాపితవవచనంమనోహరతీతిభావః
గుఞ్జదిత్యాది) గుఞ్జన్తోవ్యక్తంశబ్దాయమానామధుకరా ఏవ శిఞ్జినీ, ధ
జ్యా, తస్యాం సంహితాః సన్ధానంప్రాప్తాః, విశ్వలక్ష్యాః జగచ్ఛ
వ్యాబాణాయస్యనిత్యంవిజయేజాగరూకస్య, త్వద్వల్లభస్యమమ, కా, (
జ్ఞా- మోక్షవిషయిణీబుద్ధిః, కీదృశీనాస్తీత్యర్థః. కేనసాధనేన కస్యవా
పురుషస్య ముక్తిర్భవిష్యతి, సర్వంగగనకుసుమవదత్యంతాసంభావ్యమి
తి. సౌక్ష్మ్యభావాత్ పరిహసతి - (కిమిత్యాది) అయిప్రియే. భవ
త్యామధ్యేయథా సౌక్ష్మ్యం దృశ్యతే, తథామానసే-బుద్ధావిత్యర్థః
సౌక్ష్మ్యం సూక్ష్మతా నదృశ్యతే. విహస్యతదుత్ప్రేక్షతే. తవమనః
స్థూలత్వ మూలంమయావిదితమిత్యర్థః- నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా, బహిర్ని
తయోః స్తనయోర్గతంఘనదంస్థౌల్యంమనస్యపిసంక్రాంతమితి. అవిచ

మయాదిష్టఃకోర్ధః ప్రథయతికిమప్యాన్ధ్యమథచ
స్మృతిభ్రంశస్సైద్ధావిఘటయతిబుద్ధింసపదిసః।
తయాముక్తఃక్షేత్రీతమసిగహనేపిన్దతిలయం
తథాభూతేకింవాజనయతి వివేకోజడమతిః. ॥౪౩

తదేవమసహ్యావేగమస్మద్వ్యూహం, వివేకామాత్యాశ్శమదమ దయోనప్రసహిష్యన్తే. స్వయంచదుర్జయోనిఖిల సురాసురకోటీర. స్యస్తవామపాదోమహామోహః, సహితరతుః మృగరాజస్యపరిపన్థి

రితరమణీయంఆపాతమనోహరం స్త్రీణాంస్వాభావ్యంస్వభావః, తద్వ వత్వామపివర్త_తే- తద్విహాయమమసామర్థ్యం పశ్యేత్యాహ (మయ దిష్టఇత్యాది) మయాకామేన ఆదిష్టః ప్రహితః క్రోధః, కామాత్క్రో ధోభిజాయతే ఇత్యుక్తేః. కామాలాభాత్ ప్రవృత్తః పురుషస్యకిమః వాచామగోచరం ఆంధ్యంకార్యాకార్యవివేకజ్ఞానాభావం, ప్రథయతి విస్తారయతి అథచ క్రోధాన్ధ్యప్రాప్త్యనన్తరం స్మృతిభ్రంశః సైద్ధ సమ్మోహద్వారాస్మృతిభ్రంశః సేత్స్యతి, సంమోహోజ్ఞానం,సః స్మృతిభ్రంశః, బుద్ధింప్రజ్ఞాంవిఘటయతి క్రోధాద్భవతిసంమోహః, ఇ త్యుక్తేఃశిథిలయతి, తయాప్రజ్ఞయాముక్తఃజీవః, గహనేతమసి అజ్ఞానె సంసారేవా, లయం_నాశం, విందతి, తథాభూతే జగతి, ఇత్థమర్థేసం పన్నేవా, మందమతిర్వివేకః, కింజనయతి ప్రజ్ఞాదిమోక్షపర్యంతేషుకిం వాజనయితుంశక్నోతి నకిమపీత్యర్థః. ప్రజ్ఞాబలాన్మోక్షసిద్ధిరితియత్ త్వయోక్తం, తత్సత్యం, మమమంత్రశక్త్యాసాప్రజ్ఞైవనోత్పద్యత ఇతిభావః,అత్ర,సంగాత్సంజాయతేకామః కామాత్క్రోధోభిజాయతే క్రోధాద్భవతిసమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః॥స్మృతిభ్రంశాత్ బుద్ధినాశోబుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతిఇతిభగవద్గీతావచనమనుసన్ధేయం ॥౪౩। అస్మద్వ్యూహం అస్మాకంబలవిన్యాసం సోఢుంనసమర్థాభవిష్యంతి

పరస్యపురుషస్యైవపఞ్చభిశ్చమమాయుధైః!
సమమేషువిమథ్యన్తేసత్వవన్తోపిశత్రవః. ।౪౪॥

అపిచ,

అలమిహవిబుధాద్యైరాగమగ్రాహ్యవాచః
మునిపరిషదిధర్మాన్ గాయతో ముక్తిహేతూన్।
తపసినియతవృత్తేస్తస్యదేవస్యశాన్తిం
జనితయువతిరత్నందర్శయత్యూరుకాణ్డమ్. ॥౪౫॥

(రతిః) అయ్యఉత్త సంభావేమి సచ్చంతుహ భాసిఅం, అబ్బహ్మకీడం అప్పడిహ అంఖు తుహమాహప్పం, ఏదంణ అణ్ణాఅపువ్వం

స్వయంశూరస్యమహామోహస్య,అస్మదపేక్షాపినాస్తీత్యాహ (స్వయం చేతి) తరక్షుః మృగాదనః, పరిపన్థిప్రతిభటః, స్వస్యాపిశత్రువిధ్వంస నసమాహ (పరస్యేతి) పరస్య పురుషస్య పురుషోత్తమస్య విష్ణోరివ మమాపిపఞ్చభిరాయుధైః శంఖచక్రాదివదరవిందాశోకాదిభిః,అతిబలవన్తోపిశత్రవః, సమయేషుతత్తదవసరేషు, విమథ్యన్తే-నిరస్యన్తే ॥ ౪౪, కింబహూక్త్యా, బదరికాశ్రమతాపసో నారాయణోఽపిమయాజితఇత్యాహ (అలమితి) ఇహ అస్మిన్జగతి, మచ్ఛత్రు విమథనప్రసంగే, విబుధాద్యైః సురాసుర గన్ధర్వాద్యైః, కీర్తితైరలం, ఆగమవత్ గ్రాహ్యస్వీకార్యావాక్ - వచోయస్యతస్య, ఆగమవద్గ్రాహ్యవాచోవచనాని మేషాంతాన్వా. ధర్మాన్ ధర్మశాస్త్రాణి, ముక్తిహేతూన్ మునీనాం పరిషదిగాయత ఉపదిశతః తపసి-ఆత్మధ్యానే,నియతవృత్తేస్తస్యదేవస్య శ్రీమతో నారాయణస్య, శాన్తిం విషయాద్విరక్తిం, జనితయువతిరత్నం సృష్టోర్వశీకం, ఊరుకాణ్డమేవ, దర్శయతి- శాన్తిక్షయదృష్టిః స్త్రీసృష్టిర్యూరుస్యేతేతిభావః, తతొగ్రాహ్యోరుతః సృష్టిః విశేషతో విరుద్ధా ముక్తిహేతూన్ ధర్మాన్ నివృత్తిధర్మానిత్యర్థః. ॥౪౫॥

అణ వెదు అయ్యఉత్తో. (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, సంభావయామిసత్యంతవ భాషితం. ఆబ్రహ్మకీటం అప్రతిహతంఖలుతవమాహాత్మ్యం. ఏతత్ పునరజ్ఞాతపూర్వమాజ్ఞాపయత్వార్యపుత్రః.

(కామః) కింతత్.

(రతిః) వివేఅప్పహుడీణంమహామోహప్పహుడీణం అ మిఅంద మాయంబాణంవిఅకింణిమిత్తంవెరంతి. (ఛాయా) వివేకప్రభృతీనాం మహామోహప్రభృతీనాంచమృగేన్ద్రమాతఙ్గానామివకిన్నిమిత్తంవైరమితి.

(కామః) ప్రియే, ఆకర్ణ్యతామిదమాదితః ప్రభృతి.

త్రిగుణఘటితాద్భోక్తురుద్ధిస్సతీతదనువ్రతా
సమయనియతోచ్ఛ్రాయంత్రేధాకులంసమజీజనత్।
ప్రథమమిహతద్భోగద్వేష్యంవివేకపురస్సరం
ద్వితయమితరజ్జుష్టంరాగప్రమోహముఖంమిథః. ॥౪॥

అణ్ణాదపువ్వం - అజ్ఞాతపూర్వం కింతదజ్ఞాతపూర్వం(వివేఅప్పహుదీణమిత్యాది)అత్రమృగేన్ద్రమాతంగానామితిశాశ్వతికవిరోధదర్శనేదృష్టాన్తీకుర్వన్త్యా రత్యా, వివేకాదీనాంమృగేన్ద్రత్వంమహామోహాదీనాంగజత్వంచ శబ్దశక్త్యాప్రతిపాదితమితివిధినైవవివేకాదీనాం బాధకత్వం ఇతరేషాం బాధ త్వంచ సూచితమితిభావః. పృష్టంప్రతివక్తుముపక్రమతే (త్రిగుణఘటితాదితి) తదనువ్రతాభోక్తుఃధర్మత్వాత్తదవినాభూత బుద్ధిః, మతిరేవసతీపత్నీ, త్రిగుణఘటితాత్. త్రయాణాం గుణానాం సమాహారస్త్రిగుణం, పాత్రాదిత్వాత్ జీప్ప్రతిషేధః. యద్వాత్రయోగుణా యస్సేతిత్రిగుణంప్రధానంతేన ఘటితాత్, సంబద్ధాత్, భోక్తుః జీవాత్ సమయనియతోచ్ఛ్రాయంసత్వరజస్తమసాంతత్తత్సమయేషునియతః ఉచ్ఛ్రాయఉన్నతిర్యస్యతత్ తథోక్తం, త్రేధా సమజీజనత్ ఇహాస్మిన్ కులత్రయే ప్రథమంసత్వప్రధానంవివేకపురస్సరం, తత్ భోగోద్వేష్యో యస్యతత్

అత్ర వివేకశ్చమహామోహశ్చ సమానశీలాభిః ప్రకృతిభిరభి షిక్తౌ:రాజన్యౌ. తయోరపి.

మోహస్యధర్మపత్నీ దుర్మతిరపవర్గదోషదృష్టిమయీ।
విషయరసదోషదృష్టిః సుమతిరనన్యావివేకస్య. ॥౪౭॥

(రతిః) తదో, తదో, (ఛా) తతస్తతః,

(కామః) తతశ్చరజఃప్రధానా రాగాదయః తమః ప్రసూతేస్సంసార చక్రవర్తినోమహామోహస్య దైత్యానుకూలరక్షణః కులన్యాయేన సాచివ్యమాచరన్తి. సత్వసంభవన్తు వివేకకులమసహాయం అల్పసారంచవర్తతే, జనకశ్చాస్మాకంక్షేత్రజ్ఞః స్వయంమధ్యస్థస్వభావోపిసహధర్మచారిణ్యాదెవ్యాబుద్ధ్యాసహఅద్యయావదస్మాసుబహులం

యద్వా। తత్ భోగస్య ద్వేష్యంశత్రురిత్వా,తత్ సంసారపరాఙ్ముఖం భవతీత్యర్థః. రాగముఖంప్రమోహముఖంచ ఇతరత్ ద్వితీయం.*తృతీయఞ్చకులం, మిథోన్యోన్యంచ- జుష్టంసఙ్గతంభవతి. ॥౪౮॥

అత్రకులత్రయే. సమానశీలాభిఃవివేకస్య సమానశీలాఃశమదమాదయః,మహామోహస్యకామక్రోధాదయఃగుణతః సమానస్వభావాభిఃప్రకృతిభిః, రాజాన్యౌ రాజనౌ (మోహస్యేతి) ఆర్యావృత్తం. దుర్మతేః స్వరూపమాహ (విషయేతి) విషయాః శబ్దాదయః, రసోనుభవః, తత్రదోషదర్శనం, అనన్యా అనుకూలా॥౪౭॥ తతస్తతః - పరవృత్తాంతంకథయేత్యర్థః. రాగాదయశ్చ తమః ప్రకృతి రుత్పత్తిస్థానంయస్యతస్య మహామోహస్య, సంసారచక్రం వర్తయతీతి - సంసారచక్రవర్తీ, యద్వా సంసారస్య చక్రవర్తీ సార్వభౌమః, రక్షణకులందైత్యానుకూలం యథాభవతితన్న్యాయేన, సాచివ్యం-సచివత్వం సహాయత్వమితి యావత్. సత్వంసంభవఉత్పత్తిస్థానంయస్యతద్వివేకకులం,అసహాయంకులాంతరసాచివ్యరహితం, తతఏవాల్పబలం, క్షేత్రజ్ఞోజీవః, అద్యయావత్

దత్తవృష్టిః. తదిదమసహమానా నిత్యనృశంసావివేకాదయః జాతివాదిన ఇవస్వభఙ్గమప్యనుమన్యమానాః పురుషస్యభోగం తత్సంవర్ధకాన్ అస్మాంశ్చ ఉత్సాదయితుమీహన్తే. అస్మత్తాతేనచ అనాదిభుక్తాయాం ప్రకృతౌ వివిధాన్దోషానుద్ఘాట్య తాతంచతస్యాముపజనితవైరాగ్యం కేనచిదుపాయేన విఘటయ్యమహాప్రస్థానేన అపునరావర్తినం కర్తుమారభన్తే. తథామర్కటరక్షఃపతీ మహాపాతకినౌ సుగ్రీవ విభీషణౌ స్వకులోత్సాదనే ప్రమాణయన్తి, నచతదారంభే తాతస్య దుర్దశా శక్యా వర్ణయితుం, అయంఖలు.

జాత్యన్ధః పరదోషదృష్టిషు పరీవాదేషుమూకాగ్రణీః
బాధిర్యప్రథమావతారసరణిర్నిన్దాసమాకర్ణనే।
స్త్రీప్రాయః పరదారసఙ్గ్రహవిధౌ తద్వత్పరావర్జనే
సంపద్యేత సమీక్షణే౽పివికలః పాపైర్వివేకాదిభిః. ॥౪౮॥

అతఏవాస్మాభిరపిపరిత్యక్తసౌభ్రాత్రైః తే౽పిదురాత్మానో జిఘాం

ఏతద్దినావధీత్యర్థః. బహులమధికందత్తాభిముఖ్యాః, నృశంసా ఆశ్రితఘాతుకాః, జాతివాదినః స్వవ్యాఘాతోత్తరవాదిన ఇవపురుషస్యభోక్తుః, ఉత్సాదయితుం నాశయితుం, ఉద్యుఞ్జతే, అనాది కాలమారభ్యభుక్తాయాం, వివిధాన్ దోషాన్-అల్పస్థిరత్వాదిదోషాన్, ఉద్ఘాట్య-ప్రకాశ్య, తస్యాం ప్రకృతౌ జాతవైరాగ్యం, విఘటయ్య- విఘటనం కారయిత్వా, అపునరావర్తినం - పునరావృత్తిరహితంకర్తుం, మర్కటపతిః- సుగ్రీవః, రక్షఃపతిః - విభీషణః, ఉత్సాదనవిషయే, ప్రమాణయన్తి ప్రమాణతయాఉదాహరన్తి, (జాత్యన్ధ ఇతి) పరరన్ధ్రేషుజాత్యన్ధాః పరదారేష్వపుంసకాః। పరీవాదేషుయేమూకాః తేతీవదయితామమ, ఇత్యాదికమిహభావ్యం॥౪౮॥ అతఏవ, స్వకులోత్సాదనే ప్రవృత్తతయా తే వివేకాదయోపిహన్తుమిష్యన్తే, తతఃప్రభృతి_తతఆరభ్యేత్యర్థః. వయం

స్యాన్తే. తతఃప్రభృతి ప్రవృత్తినివృత్తిపద్ధతీ సమాశ్రిత్యవయంచ తేచ యుతిష్యామహే, తదాతుసత్త్వప్రధానంకులంజ్యోతిరిఙ్గణజ్యోతిరివద మణికిరణైరస్మాభిరభిభూయతే.

సౌహార్దమిత్థమనవాప్యసహోదరాణాం
ఆసీత్స్వమూలగుణభేదవశాద్విరోధః।
ఏకప్రజాపతిభువామపివైరబన్ధః
స్వాత్మావధిస్స్వయముదేతిసురాసురాణాం. ॥౪౮॥

(రఙ్కి) సంతంపాఅం సంతంపాఅం పుత్తాఎవ్వపిదుణో అంవిణాసంతి, తహాకహంసొఅరా ఎవ్వఇఅరేఅర విద్ధంసణళంపడ అఆ హోంతి, ణాహాకింణహొజ్జ తాణంతుహ్మాణంవి సమరదుద్ధ ణివారణసాహణంసంధి.

(ఛాయా) శాన్తంపాపం శాన్తంపాపం, పుత్రాఏవపి ర్భాగం వినాశయన్తి, తథాకథం సోదరాఏవ ఇతరేతరవిధ్వంస లంపటహృదయాభవన్తి, కింనభవేత్తేషాం యుష్మాకమపి సమరదుర్ద నివారణసాధనంసన్ధిః,

---

ప్రవృత్తి పక్షమాశ్రితాః, తేనివృత్తి పద్ధతి మాశ్రితాః, సంయ ష్యామహే - సన్నద్ధాభవిష్యామః, సత్త్వప్రధానంకులంవివేకసంబ గోత్రం, జ్యోతిరిఙ్గణఃఖద్యోతః, తజ్జ్యోతిరివద్యుమణికిరణ సదృశైరస భిః పరిభూయతే. సహోదరాణాంకథంనిరోధస్సంజాత ఇత్యా దృష్టాంతేనోపపాదయతి (సౌహార్దమితి) ఇత్థముక్తప్రకారేణ సోదరాణామపివివేకాదీనాం మహామోహాదీనాఞ్చ, సౌహార్దం స్నే హంఅప్రాప్యైవ, స్వస్వకారణభూతసత్త్వాదిగుణవశాద్విరోధః సం త్తః, ఏకఏవకశ్యపప్రజాపతిః, తస్మాజ్జాతానామపి సురాణామసుర ణాఞ్చ, స్వాత్మావధిః - స్వాత్మా - స్వస్వరూపమవధిర్యస్య సఇతి ర్థః. యావదాత్మభావీతియావత్. బధ్యతఇతి బంధః, వైరరూపోబ విశేషః, స్వయం-అకారణమేవఉదేతిహి, తద్వత్. ॥౪౮

(కామః) అయి, ముగ్ధే, కథంచిదపినాత్ర సన్ధిస్సంభావ్యతే.

సతస్సత్త్వవిహీనానాం సన్తతమేవాపరాధ్యతః|
కథఙ్కారం ప్రతీకారః కల్పకోటిశతైరపి. ||౫౦||

ప్రతిపురుషవిభక్తమూర్తిభేదాః
వయమితరేచ మిథః ప్రతీపవృత్తాః|
క్వచిదధికరణే సమాపతన్తః
సుతనుదధీమహి వధ్యఘాతుకత్వమ్. ||౫౧||

శాన్తం పాపం శాన్తం పాపం, దుర్వార్తా శ్రవణజనితపాపస్య శాన్తిః ప్రార్థ్యతే అత్ర అస్మిన్విషయే కథఞ్చిదపి న కేనాపి ప్రకారేణ సంభావ్యతే సంపద్యతే, ఇదమేవోపపాదయతి (సతఇతి) సత్త్వవిహీనానాం అసతాం, దుర్జనానాఞ్చ, సన్తతమేవ స్వసద్భావేనైవ, అపరాధ్యతః- అపరాధం కుర్వతః, సతః- విద్యమానస్య, సత్పురుషస్యచ, అన్యథైవం కథమితి సుసిద్ధా ప్రయోగశ్చైనితి నమల్- తమః ప్రకాశయోరివ సదసతోః ప్రయుక్తో విరోధః, తదన్యతరాసద్భావమన్తరేణ దుష్పరిహర ఇతి భావః. ||౫౦||

సన్ధిర్న భవతీత్యుక్తం ఇదానీం కథంచిత్ సంభవేపి అన్యతరహాని స్స్యాదిత్యాహ (ప్రతిపురుషేత్యాది) యద్వా- నను. వ్యధికరణాసక్తానాం భవతాం తేషాఞ్చ విరోధ ఏవ కథమిత్యాశంక్య యత్ర సామానాధికరణ్యం తత్ర విరోధస్స్యాదిత్యాహ (ప్రతిపురుషేత్యాది) ప్రతిపురుషం- పురుషే పురుషే. విభక్తస్వరూపభేదాః వయం మహామోహాదయః. ఇతరే- వివేకాదయశ్చ, మిథః అన్యోన్యం. ప్రతీపవృత్తాః ప్రతికూలవర్తినః, క్వచిత్ ఏకస్మిన్ అధికరణే సంగతాస్సన్తః, భోసుతన్వి వధ్యఘాతుకత్వం. వధ్యత్వం ఘాతుకత్వంచ వయం దధీమహి- ధారయామః ||౫౧||

నఖల్వర్థకామ పరాణామస్మాకం నారాయణ పరాయ
కథాయామపిసఙ్గతిరుత్పద్యతే. కిఞ్చ, యథాకథఞ్చిదుప పద్యమాన
అఖణ్డవైరిఖణ్డనపణ్డితో మహామోహః కథఞ్చిదపి సన్ధింనానుమన్య
అహంవాకథంఅసహాయవీరః తమనుమన్యే, నఖలుక్షుధితోపి శార్దూ
కదాచిదపిశాద్వలమత్తి.

(రతిః) కోడుణ తెహింకులక్ఖుహిం మహాబలాణంతుహ్మేం
ఉమ్మూలణె ఉవాఓ సమ్మంతిదో, (ఛాయా) కథంపునస్తైః కులఘా
మహాబలానాంయుష్మాకమప్యున్మూలనే ఉపాయస్సమ్మన్త్రితః.

(కామః) అయి, భీరు, అనుద్ఘాటనీయమిదంరాజరహ
విశేషతః స్త్రీషు,

(రతిః) హస్తంసఙ్గృహ్య, అయ్యఉత్త సావిఓసిమవి
సహోణ వసంతేణఅ సచ్చం వివరిజ్జఉ రాఅరహస్సం.

ఇమమర్థముపపాదయతి (నఖల్వితి) కథాయామపిసం
అఘటిత వ్యవహారః ఆఖ్యాయికాదిషు వక్తుంశక్యతె ఇయంతుస
ర్వతత్రాపీతిభావః. కథఞ్చిదుపపద్యమానమపీతి అఖండాయె వై
కథఞ్చిదపి-సర్వప్రకారేణాపినానుమన్యతె, యద్యపి కామాదీనాం
ద్విహితవిషయె వివేకాదిభిస్సంగతి స్సంభవతి. తథాకుత్రాపి
మోహస్య సంధిర్నాస్త్యేవేతిభావః (అహంవేతి) తంసంధిం వి
విషయః కామః కామోనభవతీతిభావః. శాద్వలంతృణం. వివేక
యుష్మద్విజయే కఉపాయస్సమ్మన్త్రితఇతి పృచ్ఛతి, (కోడుణే
స్తైః వివేకాదిభిః కులఘాతకైః ఉన్మూలనం ఉత్పాటనం సమ్మ
విచారితః అనుద్ఘాటనీయం రాజకులం రాజపర్యాయ స్త్రీషువిశే
ప్రకాశనీయం, స్త్రీణాంచాపల్యాదితిభావః. హస్తం సంగృహ్య
కామస్యపాణింగృహీత్వేత్యర్థః.

(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర శాపితోఽసి మయా ప్రియ సఖేనవసన్త
చ, సత్యంవివ్రియతాం రాజరహస్యం,

(వసన్తః) (స్వగతం) కిమత్రవివరణీయం, దుష్పరిహర
ఖలు అనిర్ధారితకాలోఽనియతి విపర్యాసః, (ప్రకాశం) సఖిమకరధ్వ

మనోరథసమర్థానాంమహామోహవిరోధినాం।
మన్త్రభేదనమస్మాభిఃకార్యంతత్పరిపన్థిభిః, ॥౫

(కామః) ప్రియే, కథయామితర్హి, అస్తిఖలు అనభిజ్ఞ క
సార్వభౌమ వివేకమూలాకర్తృత్వాభిమానాదినానావిధ విషమదృ

నక్షత్రాపి ప్రకాశయామీతి శేషః- స్వాంతర్గతం యథా
ధా, అనిర్ధారితఃకాలః ఈశ్వరైక సమధిగమ్యత్వాత్ అస్యభాగ్యవిప
యః- ప్రకాశమాహ- శత్రూణాం మన్త్రభేదనమస్మాభిః కార్య
త్యాహ- మనోరథేతి, మనోరథమాత్రే సమర్థానాం నతు కార్యత
విరోధినాం- వివేకాదీనాం తస్య వివేకస్య పరిపన్థిభిః- శత్రుభిః,
న్త్రస్య విచారస్య భేదనంభేదః. ॥౫

తర్హి అతినిర్బన్ధ ఇత్యర్థః. తద్వక్తుముపక్రమతే అస్తి ఖల్విత
దినా, అనభిజ్ఞానాం అజ్ఞాతస్వనాశానాం వివేకమూలః_ వివేకహే
కః అకర్తృత్వాభిమానాదీతి అత్రభగవత ఏవ స్వతంత్ర కర్తృత్వ
నమమేతి అయమకర్తృత్వాభిమానః ఆదిశబ్దేనఫలసంగత్యాగఉచ్యా
సఏవనానావిధవిషమదృష్టిః దుర్జ్ఞానం తత్సహకృతః, అభిచారోఽవి
ః క ఉపనిషదామూషరత్వం నిస్సారత్వాత్ తచ్ఛత్రబ్రహ్మణో వివక్షి
త్వాభావాత్ తన్నిష్ఠైః పుత్రకలత్రాదిత్యాగిభిరితిభావః, నివృత్త్యాఖ్య
ధర్మః మోక్షార్థంక్రియమాణో ధర్మః నివృత్తి ధర్మః యస్మి
స్య నివృత్తి ధర్మనిష్ఠస్య దోషాణాం దర్శనే అంధవత్ శ్రవణే బ
వత్ పరస్త్రీగమనేషండవత్ - షండోనపుంసకః పరదోషకథనేమూ

సహాకృతః కశ్చిత్ అస్మత్కులాభిచారకాఙ్క్షిభిః ఉపనిషదూషరసిమ్మైః కై శ్చిన్నిషుద్రైః అనుష్ఠీయమానో నివృత్తి సంజ్ఞకోధర్మః యన్నిష్ఠస్య పురుషస్య పరదోషదర్శనాదిష్వన్ధ బధిరపఙ్గు పఙ్గుమూకాదివదత్యన్త మవస న్నావస్థాన మాకర్ణ్యతే. తేనచ నిష్ప్రతిక్రియేణ కేనచిదవగ్రహేణేవ పురుష మావిశతా బుద్ధిస్సఙ్గంస్యతే. తస్మాత్కులతత్సఙ్గమాదస్మ త్కులప్రద్వేషదూషితహృదయా ప్రశాన్త మధురవేష ప్రచ్ఛన్నా భవ రసభోగభైమరథీ పరభక్త్యపరపర్యాయా బ్రహ్మరాక్షసీప్రాదుర్భవి ష్యతి.

వత్ ఆదిశబ్దేన పరదోషచిన్తనే అచిద్వత్ అవసన్నంకృశం తతశ్చనివృ త్తిధర్మసహాకృతబుద్ధిసహితస్యపరభక్తిస్సంభవతీత్యాహ, తేనచేతాది- తేననివృత్తి ధర్మేణనిష్ప్రతీకారేణ నివర్తయితుమశక్యేనేత్యర్థః అవ గ్రహేణపిశాచేనేవ పురుషమావిశతా పిశాచవత్ పురుషమావిశతాబుద్ధిః కూటస్థగృహిణీప్రజ్ఞానసంగాభవిష్యతితస్మాత్ పురుషాత్-తత్సంగమాత్ నివృత్తిధర్మసంగమాత్ బుద్ధేః నివృత్తి ధర్మసంగమః పురుషద్వారేణేతి నవ్యభిచారదోషశంకా, పరభక్తింవిశేష్యతే - అస్మత్కులేత్యాదినా. పరభక్తిర్మహామోహాది కులద్వేషిణీ ప్రశాంతేనమధురేణ వేషేణ ప్ర చ్ఛన్నాభీమరథీ-ఆత్మనోభవరసానుభవవిషయేభీమరథీభీమరథీనామపురు షస్య కశ్చిదపమృత్యుకాలవిశేషః యాసప్త సప్తతితమేవర్షేమాసిచసప్త మ్యాం నిశేతు సప్తమే ఘోరారాత్రిర్భైమరథీతిసాఇత్యుక్తాసంసార భోగస్యాప మృత్యుభూతేత్యర్థః పరభక్త్యా పరనామధేయవతీ బ్ర హ్మరాక్షసీ బ్రాహ్మణీదుష్కర్మవశాత్ రాక్షసతాం ప్రాప్తా తథో త్తాఉత్పత్స్యత ఇత్యర్థః- యథాప్రమాణంబుద్ధిః కదాచిత్ నియతి వశాత్ సతోత్తరాభూత్వా భగవతి భక్తిముత్పాద్య ఆత్మనోముక్తిం సాధయతీత్యాహ- (గుణత్రేతేతి) గుణానాంసత్త్వరజస్తమసాం త్రేతం

(తథాహి)

గుణత్రైతోన్మేషక్రమపరిణతానన్తవికృతిః
క్వచిత్కాలే బుద్ధిః కులయుగలకూటస్థగృహిణీ।
అతిక్రూరాత్యన్తప్రలయవిధిదుర్మన్త్రపురుషాం
పురాభీమాకారాంస్సృజతిపరభక్తిం పరవతీ. ॥౫౩॥

ప్రవ్రజ్యాదియుతాపరత్రపురుషే పాతివ్రతీంబిభ్రతీ
భక్తిస్సాప్రతిరుద్ధసర్వకరణం ఘోరంతపస్తప్యతే।
తుష్టా తేనజనార్దనస్య కరుణాపూర్వైతతస్సాఙ్కురం
కశ్చిత్కైటభకోటికల్పమసురం । ఇత్యర్థోక్తే లజ్జయావిరమతి.

(వసన్తః) (స్వగతం) సఖలు సఙ్కల్పసూర్యోదయః,
నిర్మూలనస్యైషన ఇతి శేషః।
అన్యథాతుపూరయామి (ప్రకాశం) శేషంపునర్దుర్వచం ॥౫౪॥

త్రయం తస్య ఉన్మేష క్రమేణ ఉత్పత్తిక్రమేణపరిణతాః జాయమానాః అనన్తాః బహువిధాః వికృతయోయస్యాస్సా- కులయుగలస్య రాగాది కులస్య మహామోహాన్తర్గతత్వాత్ కులయుగలమిత్యుక్తం- తస్యకూటస్థః జీవః తస్యపత్నీ బుద్ధిః- పరవతీ- పరాధీనా- యద్వా భగవదాయత్తాసతీక్వచిత్ కాలే జాయమానకటాక్ష సంధుక్షితాచార్యప్రసత్త్యనంతరకాలే (అతిక్రూరేత్యాది) కులక్షయకరత్వాదతి క్రూరత్వం అత్యంతప్రలయో మోక్షః తస్యవిధానేయోదుర్మంత్రో దుష్టచారః తేననిష్ఠురాం యద్వాదుర్మంత్రః అష్టాక్షరః తేనదురభిభవాం - యతోష్టాక్షరసంసిద్ధ ఇత్యాద్యుక్తేః - భీమాకారాంభయంకరవపుషం పరభక్తిం * పరభక్తిస్స్యాదితి భగవత్సాక్షాత్కారరూపపరంపరాం * అనన్తరంసృక్ష్యతీత్యర్థః- యావత్పురేతిలృడర్థేలట్. ॥౫౩॥

అథపరభక్తికృత్యం తత్ఫలంచాహ (ప్రవ్రజ్యేతి) ప్రవ్రజ్యా విషయవిరాగ ఆదిశబ్దేనత్యాజ్యోపాదేయజ్ఞానాదయోగృహ్యంతే

(రతిః) (సభయసంభ్రమం) ణాహ, పరిరక్ఖ, పరిరక్ఖ,

(ఛాయా) నాథ, పరిరక్ష, పరిరక్ష, ఇతిభర్తారమాశ్లిష్యతి॥

(కామః) గాఢముపగూహ్య, అభుక్తపూర్వ మివనిర్వేశం

నాటయన్ (ఆత్మగతం)

జనితవలయభఙ్గై ర్దత్తహారావమర్దై

ర్ముషితనిఖిలఖేదై ర్మోహసన్తాపహేతౌ।

సచకితపరిరంభే సాంప్రతంకాతరాక్ష్యాః

త్యజతియుగళచిన్తామఙ్గయోరన్తరాత్మా. ॥౫౫॥

పరత్రపురుషే పరమపురుషే పాతివ్రత్యం పతివ్రతాభావం బిభ్రతిసా భక్తిః ప్రతిరుద్ధసర్వకరణం ప్రతిరుద్ధాని ప్రత్యాహృతానిసర్వేన్ద్రియవ్యాపారా యథాతథా ఘోరం తపః తప్యతే - ఉపాసనాత్మకం తప ఆజ్ఞాయతీత్యర్థః, తపస్తపఃకర్మకస్యైవేతి కర్మవద్భావః తేనతపసా తుష్టా ప్రీతాజనార్దనస్య కరుణాకైటభకోటి కల్పంకైటభాసుర కోటి పరాక్రమం కంచిదసురం సంకల్ప సూర్యమితియావత్ - స్వబాధకత్వాత్ అసురత్వోక్తిః- తత్కింకరంపరభక్తి విధేయం కుర్వీతేతి అర్థోక్తౌ శ్లోకస్యాసమాపనాత్ పూర్వమేవ విరమతి- తూష్ణీంభూతోభవత్_ లజ్జయాభీత్యావావిరతిః- ఆత్మవినాశ కథనమనుచితమితివాక్యశేషన్నపూరయతీత్యర్థః. వసంతస్తుస్వమనసితదభిధానపూర్వకంవాక్యశేషంన్నియథావదా పూర్య శంకాంతర నివారణాయప్రకారాంతరేణస్వయమేవకామవాక్యశేషంపూరయతి, సఖిల్విత్యాదినా. నిర్మూలనస్సంహర్తానన్ద్యాదిత్వాల్ల్యుః వక్తుమశక్యందుర్వచం ॥౫౪॥

భయప్రయుక్త స్సంభ్రమః - నిర్వేశం సుఖోపభోగం నాటయన్ అభినయన్ స్వగతం అనుసంధత్తే (జనితేతి) కాతరాక్ష్యాః అధీరలోచనాయాః ప్రియాయాః రత్యాః సచకితపరిరంభే

(ప్రకాశం) సఖి, మహామోహసైనికధురన్ధరస్య మమ ప్రేయసీ సతీ తమా భైషీః. సమాశ్వసిహి సమాశ్వసిహి. ఇదం ఖల్వైన్ద్రజాలికనగరనిగరణప్రాయమనిపుణనైగమిక రథ్యా పురుష నిర్మితం కిమప్యైతిహ్యం.

(తథాహి)

కువృత్తమితి కౌకుటవ్రతమధిక్షిపద్భిస్తథా
సుధాకరశతక్రతుప్రభృతిభిస్స్వయంచస్థితే|
నదద్భి రమరపఙ్క్తికే నమతి కార్ముకే మామకే
విరక్తిగృహదేహలీం కథమహో హలీపీక్షతే. ॥౫౬॥

భయసంభ్రమ సహితమాలింగనైః పులకకీదృశే. వలయానాం కటకానాం భఙ్గో జనితో యస్మిన్- దత్తహారావమర్దే హారస్యామర్దో విచ్ఛేదః దత్తః కృతో యస్మిన్, ముషితః నిఖిలః ఖేదః పరిశ్రమః స్వస్యయస్మిన్ మోహస్య సంతోషస్య హేతౌ కారణభూతే. సాంప్రతం అన్తరాత్మా మమ మనః అఙ్గయోః స్వపరశరీరయోః యుగలచిన్తాం త్యజతి- ఇయం రతిః- అయంకామః ఇతిబుద్ధిం, ఏకత్వమేవ భావయతి. యథోపాసకః స్వపరమాత్మానావేకత్వేన భావయతి- తద్వత్. ॥౫౫॥

ప్రేయసి - ప్రియతమే, ఆశ్వసిహి-నిర్భయాభవేత్యర్థః, పరభక్తిప్రాదుర్భావాదికమసత్య మిత్యాహ - ఇదమితి. ఐన్ద్రజాలికం- ఇంద్రజాలదృష్టం యన్నగరనిగరణం పత్తననిగరణం తత్సదృశం. కేనకల్పితమిత్యాహ అనిపుణేతి అనిపుణో జడః నైగమికో వైదికః స ఏవరథ్యా పురుషః అధ్వగ ఇత్యర్థః శ్రేష్ఠపత్తనవీథిగత పురుషకల్పితం. తదేవోపపాదయతి (కువృత్తమితి. కౌకుటవ్రతం కామశాస్త్రానుష్ఠానం ప్రసహ్యోపభోగమిత్యర్థః. కువృత్తం అన్యాయవృత్తమితి అధిక్షిపద్భిః నిందద్భిరేవ- సుధాకరశ్చంద్రః తారాయాం తేనకల్పితం కిమపి తుచ్ఛం అహల్యాయాం స్వయమాత్మ నాతథావాచామగోచరం యథాతథావ

తిష్ఠన్తుచమహాబలామన్త్రివర్గాః
ప్రమాదాలస్యనిద్రాది వివిధవ్యూహవిగ్రహాః।
ప్రజ్ఞావరణఘోరాత్మా మోహః కేనవిజేష్యతే.

(రతిః) (స్వగతం) విహివసేణవివరీఅం పణిఅం అం
(ప్రకాశం) హొఉజ్జమంగళం మహారాఅస్స (ఛాయా) విధివ
భణితమార్యపుత్రేణ, భూయాన్మఙ్గలం మహారాజస్య,

స్ఖలత్స్ఖలితం విపరీతమనుష్ఠిత మిత్యర్థః. చంద్రాత్ బృహస్పతి
తారాయాం పారదారికేణ మార్గేణ ఖలు బుధోత్పత్తిః.
అహల్యాయైజారఇతి వేదప్రసిద్ధం. స్ఖలనం, బ్రహ్మరుద్రాదయో
నమతిక్రమితుంనశక్తా ఇతి అభిప్రాయేణాహ (నదదితి) నదం
మరపఙ్క్తిః యస్మిన్ జ్యాత్వేనతస్మిన్ మాచుకేకాయ్మ కేకి ఇచ్ఛన్న
వావిరక్తైః గృహస్యదేహలీం ప్రఘాణ దేశం దోహలీ కౌత
దోహలీ – దోహంలాతిఆదదాతీతిదోహలం పుణ్యపాప
తద్వాన్ దోహలీ, లా ఆదానే, వీక్షతేవీక్షితు మపిశక్త ఇత్య

మహామోహ విజయస్తుకేనాపి నశక్య ఇత్యాహ–
మయాసదృశా మహాబలాః మహామోహస్య మన్త్రివర్గాః
భడంభాదయః తిష్ఠన్తు మోహస్యరూపమాహ– ప్రమాదః
ఆలస్యం కర్మార్హవ్యాపారాక్షమత్వం నిద్రాప్రసిద్ధా ఆదిశ
విపర్యయాదిః ఏవంరూపా వివిధాఃవ్యూహంసన్నివేశః విగ్రహ
ప్రజ్ఞాయా ఆవరణమాచ్ఛాదన మేవఘోర ఆత్మా స్వభావ
కేనవావిజేతుం శక్యతే. ॥ ౨౭ ॥ విధివశేన.
శాత్, విపరీతంభణితం – భాషితం, ఆర్యపుత్రేణ

(వసన్తః) అయి మన్మథపత్ని మా స్మ భైషీః
నను మోహాదిషు సంస్థితేషు సత్సు ।
ప్రకృతిం పురుషః ప్రపిత్సమానః
ప్రతిపద్యేత విరక్తితో విముక్తిమ్. ॥౨౮॥

(రతిః) (ఆత్మగతం) అజ్జ వసంతభాసిదం పి విపరీదం వి అదీసఇ (ప్రకాశం) అయ్యఉత్త కేంపి వెఅస్సణిద్ధి వి పఓ అమచ్చాణం వా తస్స సమదమప్పముహాణం, పురిసె ఖు పఇదిం మోత్తూణ గవే అహ్మాణం తాణం పి అవిసెససులహం అవసాణం (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర కింపి వెకస్యనాస్తి వివేకః అమాత్యానాం వా తస్య శమదమప్రముఖానాం, పురుషే ఖలు ప్రకృతిం ముక్త్వా గతే అస్మాకం తేషామపి అవిశేషసులభమవసానం.

(కామః) ఏవమేతత్, అస్మదున్మేషమసహమానః పునః

అనవహితాజ్ఞక్లీబమూర్ఖ స్త్రీయస్సైక త్వాత్ కేనహే తునా విజయో భవిష్యతీత్యర్థస్ఫురణాత్ యద్వా విజేష్యత ఇతి కర్మణి ప్రయోగపికావా యోజనా కేనచిత్తు జేతుం శక్యత ఇత్యర్థః ప్రతీయతే. మహారాజస్య మహామోహస్యేత్యర్థః (అయి) అయీతి సఖ్యా స్సంబోధనం భోమన్మథ పత్ని మాభైషీః. మోహాదిషు సంస్థితేషు- సమ్యక్ తిష్ఠత్సు సత్సు, పురుషః - జీవః ప్రకృతిం - మూలప్రకృతిం ప్రాప్తుం ఇచ్ఛన్ విరక్తితః- విరక్తి సకాశాత్ విముక్తిం ప్రతిపద్యేత? విరక్త్యాత్యక్తో భవేదేవేత్యర్థః. యద్వా విరక్తితో హేతోః మోక్షం ముక్తిం ప్రతిపద్యేత నను న ప్రతిపద్యేతేతి కాక్వాఽర్థో నిర్వాహ్యః. విపరీతార్థ స్తు సంస్థితేషు మృతేషు పురుషః ప్రకృతిం స్వభావం అపహతపాప్మత్వాదికం ప్రపిత్సమానః విరక్తితః విముక్తిం మోక్షం ప్రతిపద్యేతేతి ॥౨౮॥

ఆః మనః పీడాయాం వివేకస్వభావముపపాదయతి. ప్రకృతిం మూలప్రకృతిం ముక్త్వా విముచ్య గతే సతి. అవసానం వినాశః, ఉన్మేషం- అభి

పాపాః ప్రజ్ఞాచక్షుషి క్వచిత్ పురుషే సాక్షిణి కులద్వయమూలక జఙ్ఘాలసుకుహనాసు గహనమారభన్తే సర్వథా మూఢచేతసశ్చైతే హకర్మాణో భవిష్యన్తి.

(యతః) ప్రసుప్తానపి యుద్ధేన సుగ్రీవసుభటానివ|

కర్మశక్తిరనుచ్ఛేద్యా పునరుద్బోధయిష్యతి. ॥:

(నేపథ్యే) కో౽సౌ విపర్యస్తదృష్టిరనుగ్రహైక నియతకౌతు స్మానేవపాపాన్ ప్రలపతి, రే, రే, దుర్వినీత దురాచార నిష్పన్నని కూటస్థానాం నృశం సవృత్తీనాం వః ప్రతిషేపే పురుషస్య నిర ఖిలదుఃఖ నిరతిశయానన్దప్రాపణే తదాపి తద్బుద్ధ్యను ప్రవేశన కులసఞ్జీవనే చ దనుజమథనదయాధీన వృత్తయోవయం ప్రవర్త్తామ అస్తిచౌపనిషదోయముద్ఘోషః.

వృద్ధిం పాపావివేకాదయః ప్రజ్ఞాచక్షుషి జ్ఞానలోచనే అన్ధ ఇత్యపిధ క్వచిత్ కస్మింశ్చిత్ జీవే సాక్షిణి మధ్యస్థే విషయే కులద్వయస్య స లస్య అస్మత్కులస్య చ యన్మూలకన్దం తస్యకూలజఙ్ఘాసుపిహాతికే కుహనాసు కుటిలకృతేషు గహనం అస్యైరజ్ఞాతం యథాతథా, బన్తే - చేష్టన్తే, మోహుకర్మాణః - వ్యసన ప్రయాసాః, తత్ర హే మాహ. యస్మాత్ కారణాత్ యుద్ధేనమృతానపి సుగ్రీవసుభట వానరానివకర్మణశ్శక్తిః కార్యకరణ సామర్థ్యం అనుచ్ఛేద్యా వారణీయా పునరపి ఉద్బోధయిష్యతి జీవయిష్యతి మహామోహాః శేషః ॥ ౫౯ ॥ ఏవం పూర్వపక్షం కామాదిపాత్రైః ఉపన్యాసయి వివేకాదిపాత్రైః సిద్ధాన్తం వక్తుముపక్రమతే, (నైపథ్య ఇత్యా వివేకస్య వచనన్దర్శయతి (కోసావిత్యాది-) విపరీతదృష్టిః. అస్మాన్ చానాదిభుక్తాయామిత్యాదినోక్తస్యదూషణస్య ఉత్తరమాహ- (అ హేతి) పితురనుగ్రహే ఏకస్మిన్ననుకూలకరణేనిరతాః దుర్

స్వాధీనసంసరణనాట్యనిరూఢవృత్తేః
సన్తోషితః ప్రణతభూమికయాస్యపుంసః।
స్థానేవిధాస్యతివిభుఃస్థిరచిహ్నభేదం
క్రీడానటస్యభగవాన్కృపయాస్వసామ్యమ్. ॥౬౦॥

వినీతోఽహమితిదురభిమానిన్. స్వకృత్యమాహ, (నిష్పన్దేత్యాదినా) నిశ్చేష్టం యథాతథా నిగలేనబద్ధః కూటస్థః ప్రత్యగాత్మానస్తేషాం. నృశంసా- క్రూరా వృత్తిః యేషాం తేషాంవః నిరసనే పురుషస్య కూటస్థస్యనిర స్తాని నిఖిలాని దుఃఖాని యస్మిన్ తస్య నిరతిశయానన్దస్య మోక్షానన్ద స్యప్రాపణేచ, జాతివాదిన ఇవేత్యాద్యుక్తస్య ఉత్తరమాహ. తదాపీతి తదాపిమోక్షదశాయామపి తద్బుద్ధ్యనుప్రవేశేన పురుషబుద్ధ్యను ప్రవే శేన,ముక్తి దశాయామపి అప్రాకృతా వివేకాదయః సన్తీతిభావః అస్మ త్కుల సంజీవనేచత్రిష్వపికృత్యేషు (దనుజేత్యాది). ననుచదనుజ మథన దయాధీనవృత్తయోవయమిత్యుక్తం. తథాపి బీజాంకురన్యాయాత్ అ నాద్య విద్యయానన్త జన్మార్జిత కర్మణా మనుచ్ఛేద్యత్వాత్ కేవల కృపయా తన్నిర్హణే వైషమ్యాదిప్రసంగాత్ కథంముక్తిరిత్యాశంక్యత త్రప్రమాణమాహ. (అస్తిచేత్యాది) బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మైవభవతి. నిరంజ నః పరమం సామ్యముపైతి ఇత్యాద్యా ఉపనిషదఏవ మోక్షప్రాప్తిము ద్ఘోషయంతీత్యర్థః- తదేవోపపత్యాదర్శయతి (స్వాధీనేతి) విభుః ప్రభుః సమర్థః భగవాన్ స్వాధీనం స్వాయత్తం యథాకర్మ ఫలప్ర దానాత్ సంసరణమేవ నాట్యం తత్ర నిరూఢాచిరపరిచయాత్ అతిచ తురావృత్తిర్యస్యక్రీడా నటస్య భగవల్లీలార్థనటస్య అస్యపుంసః ప్రణత భూమికయా అనంత జన్మభూమికామధ్యే దైవాదుపనీత భాగవతవేష పరిగ్రహేణ ప్రణతవేష పరిగ్రహమాత్రేణ సంతోషితః భగవాన్ భగ వచ్ఛబ్దేన స్వకృపైవదదాతి ప్రణతభూమికాది వ్యాజమాత్రమితిద్యో

(తతశ్చ) రిపుమథనకృతంయశోమహీయః
పితృపరిరక్షణసంభృతశ్చధర్మః ।
అభిమతఘటనోద్భవశ్చహర్షః
సపదివిధాస్యతి సన్నిధింస్వయంనః. ॥౬౧॥

(కామః) (సభయాపహిర్ధమవలోక్య) ప్రియే, మోహపరిపన్థిపక్షే మూర్ధాభిషిక్తః స్వయమసౌ స్వసహధర్మచారిణ్యా సుమత్యా సహాభ్యమిత్రీణ ఉపసర్పతి.

(అన్యంహి) ముకులయతివివిక్తాంమోహవిధ్వంసమిచ్ఛన్
విమృశతినిగమాన్తాన్వీక్షతేమోక్షధర్మాన్ ।

ధ్యతే. స్థిరచిహ్నాభేదం శ్రీవత్స కౌస్తుభాదిస్వాసాధారణాకారస్యాతి రేకేణస్థిరః చిహ్నాభేదోఽపహతపాప్మత్వాద్యష్టగుణకత్వాది చిహ్నాభేదో యస్య తత్ స్వసామ్యం సాధర్మ్యం విధాస్యతి, స్థానేపరమపదేయ థాపస్థితస్యాపి నానాభూమికా మత్స్యాదిస్వాభీష్టజనభూమికాం సాజాత్యేనాభినయతో నటస్య సప్తాఙ్గప్రదానాదినా, స్వసామ్యంవిద ధాతితద్వదితిభావః. ॥౬౧॥

సతశ్చేచ్చేవసర్వ నిర్వాహకశ్చేత్ తవకిమధోభయం యాత్మ ఇత్యాశంక్యాహ, తతశ్చ ఈశ్వరరక్షణే వ్యాజానుష్ఠానాదిత్యర్థః, నోఽస్మాకం అభిమతస్య ఇష్టస్య ఘటనాత్ సమ్పాదనాత్ హర్షశ్చ యశో ధర్మహర్షవిశేషాః తత్క్షణం స్వయమేవ సన్నిధిం విధాస్యతి ॥౬౧॥

భయకారణమోహనసహితం యథాతథా, వివేకమవలోక్య రతి మాహ (ప్రియే, ఇత్యాది) మోహస్యపరిపన్థిపక్షే – శత్రుపక్షే, అభ్యమిత్రీణః అమిత్రాభిముఖంగచ్ఛన్, వివేకస్యయోపమాహ (అన్యంహి త్యాది) వివిక్తాం శత్రుబన్ధరహితాం, ఖ్యాతిలాభపూజావిషయేచ్ఛామిత్య ష్టకుసుమకుసుమితిసంకోచయతినామకయతీత్యర్థః, యథా మోహాదివిధ్వం

నిశమయతిచగీతాంనిత్యమేకాన్తభక్త్యా
గుణపరిషదవేక్షీగుప్తమన్త్రోవివేకః. ||౬౨
(అపిచ) ప్రత్యఙ్ముఖీంసుమతిదీప్తిమిహప్రచిన్వన్
ప్రాప్తోదయోప్యమితరాగబలోపపన్నః||
క్షామ్యన్నహఙ్కృతిమయీమవశోభిమానీ
భాస్వానసౌభజతివిష్ణుపదంవివేకః, ||౬౩

సనసాధనాదిలాభేచ్ఛాం ముకుళయతి ఉత్పాదయతి ఇచ్ఛన్నితిలక్షణహేత్వోరితిశతా, గీతాంభగవద్గీతాం ఏకాన్తభక్త్యా - అనన్యభక్త్యాగుణపరిషద వేక్షీశమదమాదిగుణ సమూహాపేక్షీగుణగ్రాహీవా, గుప్తమన్త్రః గుప్తవిచారః, వివిత్సాముకుళనాదిః వివేకస్వరూపమిత్యర్థః. ||౬౨|

(ప్రత్యఙ్ముఖీతి) అత్రవివేకస్య, ఉదేతుర్భాస్వతశ్చ, శ్లేషోధ్యస్యతే, ప్రత్యఙ్ముఖీం పరావరతత్త్వాభిముఖీం అన్యత్రపశ్చిమాభిముఖీం సుమతిదీప్తిం సుమత్యాః కాన్తిమిహసంసారే ప్రచిన్వన్ కుర్వన్ అన్యత్రదీప్తిప్రభాం, ప్రాప్తోదయః అధిగతాభ్యుదయః లబ్ధైశ్వర్యః అక్షిఙ్వకోధే, అన్యత్రలబ్ధోదయః పర్వతాత్, అమితరాగబలోపపన్నః అమితః అపరిమితః రాగోనురాగః తస్యబలేన ఉపపన్నః ఐశ్వర్యవతో రాగోనాస్తీతి విరోధద్యోతకోపిశబ్దః, అయం వివేకః ప్రాప్తోదయః-లబ్ధాత్మప్రకాశః అమితరాగబలోపపన్నః వైతృష్ణ్యయాఅమితం అపరిమితంరాగబలంతేన ఉపపన్న ఇతి తాత్త్వికార్థః అన్యత్ర ఉదయకాలత్వాత్ బహుళరాగయుక్తశ్చ అహంకృతిమయీం అహంకారాత్మికాం అన్యత్రసూర్య ప్రకాశోపిస్వేననివారితఇతి అభిమానాత్మికాంక్షామ్యన్ శమయన్శమనామేతియావత్,లక్షణహేత్వోరితిశతా, అవశః—భక్తిపరవశః, అన్యత్రేశ్వరాధీనవృత్తిఃభాస్వాన్ స్వభావతశ్శోభమానః అన్యత్రసూర్యః విష్ణుపదం భగవత్పాదారవిన్దం అన్యత్ర ఆకాశంభజతి సేవతే, అన్యత్రగచ్ఛతి, ఉత్తరత్రవివేకపాత్రప్రవేశ సూచనాయఇహ వివేక ప్రస్తావః. ||౬౩||

తన్నసాంప్రతమస్మాభిరప్రాప్తసమయైరసహాయైశ్చారాతిసన్నిధావాత్మానం ప్రకాశయితుమితిసమిత్రకలత్రో నిష్క్రాన్తః.

మిశ్రవిష్కంభకః.

తతః ప్రవిశతి (రాజా సుమతిశ్చ)

(రాజా) (సవిమర్శం) ప్రియే, సమాకర్ణితస్త్వయా అనవధిక దురిత విష వనమూలభూతస్య అమన్దదర్పస్య కన్దర్పవటోరాటోపః, యదసావశేషపాపనిష్కృతౌ ప్రవర్తమానానస్మానేవ పాపారోపేణ పరివదతి (అథవా) పశ్యతిపరేషుదోషానసతోపిజనస్సతోపినైవగుణాన్।
విపరీతమిదంస్వస్మిన్ మహిమా మోహాఞ్జనస్యైషః ॥౬౪॥

స్వనిర్గమనసూచనాయ తన్నసాంప్రతమిత్యాది వాక్యం తతః తస్మాత్ నసాంప్రతంనయుక్తం, అప్రాప్తసమయైః, అనాగతకాలైః ప్రకాశయితుంనసాంప్రత మితిమత్వా మిత్రం వసంతః కళత్రంరతిః, మిశ్రవిష్కంభః- ప్రాకృతమిశ్రైః ఉక్తఇతిశేషః, అథబీజారమ్భసమన్వయాత్మకం ముఖసన్ధిం సాఙ్గం వక్తుం ప్రథమాంకమవతారయతి,(తతః ప్రవిశతీతి) రాజా- వివేకః, విమర్శః విచారః, అత్రశిరఃకంపో వివక్షితః సమ్యగాకర్ణితః, అనవధికం యద్దురితం,తదేవవిషవనంవిషవృక్షవనం, తన్మూలభూతస్య అమందదర్పస్య అతిమాత్రగర్వస్య కన్దర్ప ఏవవటుః- బాలః తస్య ఆటోపస్ససస్ప్రమోజల్పః, యత్ యస్మాత్ యద్వాయోసౌ (అశేషేత్యాది) సమస్తపాపానాం నిష్కృతౌ ప్రాయశ్చిత్తే ప్రయత్నం కుర్వాణాన్ పాపారోపేణ – అస్మాస్వేవ పాపమారోప్య, దూషయతి, అథవాతత్కోపోనకార్యో దుర్జనానామయం స్వభావ ఇత్యాహ (పశ్యతీతి) పరేషు స్వవ్యతిరిక్తేషు అసతోపి అవిద్యమానానపిదోషాన్ పశ్యతి అవిద్యమానానపి ఆరోపయతి, జనః దుర్జనఃస్వతోవిద్యమానానపిగుణాన్ నపశ్యతిఅసత్కరోతి ఇదంపూర్వా

(సుమతిః) అయ్యఉత్త, విరూపాఖుజణా ణిఅముహదోసం

ణిమ్మలేసువి దప్పణేసు సమప్పంది (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర విరూపా

ఖలు జనాః నిజముఖదోషం నిర్మలేష్వపిదర్పణేషు సమర్పయన్తి,

(రాజా) దేవిసత్యమేతత్, యథార్థ దర్శినీ, యథార్థ

వాదినీచ భవతీ.

నిర్ధూతనిఖిలదోషా నిరవధిపురుషార్థలంభనప్రవణా।
సతకవిఫణితిరివత్వంసగుణాలఙ్కారభావరసజుష్టా ॥౬౨

ధోక్తం దర్శనమదర్శనంచ స్వస్మిన్ విషయే విపరీతం పశ్యతిస్వస్మి

విద్యమానాన్ దోషాన్ నపశ్యతి అవిద్యమానానపి గుణానారోపయ

ఏషఇదమిత్యర్థః మోహాంజనస్యమహిమా, మోహాత్మకస్యాంజనస

మాహాత్మ్యం మహిమా పేక్షయా ఏషఇతిపుల్లిఙ్గత్వం. ॥౬౧

(విరూపాఇత్యాది) విరూపాదుష్టాఙ్గాః, ణి అముహదోస

నిజముఖదోషం, మాలిన్యాదికం, (యథార్థదర్శినీత్యాది) యత్ప్రకా

రవిశిష్టోయోర్థోవభాసతేతమర్థం తత్ప్రకారవిశిష్టంపశ్యతీత్యర్థ

(నిర్ధూతేతి) వికత్రదోషః సంశయవిపర్యయాదిః అన్యత్రశబ్దార్థ

గతదోషః ఏకత్ర నిరవధిపురుషార్థోమోక్షః తస్యలమ్భనేప్రాప

ప్రవణాతత్పరా, సగుణేతి ఏకత్రసకృత్ గ్రహణావధారణా ద్యా

తఏవాలంకారాః హారాదిభూషణాని త్రైస్సహితాః భావః రసో

హితవిషయానురాగః అన్యత్రగుణాః ఓజః ప్రసాదాదయః అల

కారాః ఉత్ప్రేక్షోపమాదయః భావాః నిర్వేదగ్లాన్యాదయః రసా

శృంగారాదయః త్రైఃజుష్టాభవసీతి శేషః, సతకవిరితిపత్యేకంపదం ఏత్ర

చ తాప్రబంధేనవస్తూపక్షేపః కృతోభవతి, ఉపక్షేపః పరికరఇత్యాదీ

ద్వాదశాంగాని ముఖసన్ధేః పరికరాన్యపిద్రష్టవ్యాని, విస్తరభయాన్న

ఖ్యాన్తే, ॥౬౨

(విచిన్త్య) ప్రియమహన్త నిర్వికారపురుషపీడం
కామక్రోధలోభాదయస్స్వపద్ధానమాస్థితాః, వయంపున
సైనియోజయితుం సమస్తజనసాంసిద్ధికసుహృదో భగవ
హత సర్వజన సఞ్జీవనీం దయాదృష్టిమావహన్తః కదథ
అహో మహాన యమున్మత్తాలాపః, పశ్యమేత్వయాసప
పరానుగ్రహవ్రతం,

మహాత్యారంభేస్మిన్మధురిపుదయాసంభృతధ
బహిఃపట్వ్యాత్యారాతీన్సుముఖి బహిరన్తశ్చభ
సమాధావాధాయత్తుపితవృజినం క్షేత్రిణమహ
పరప్రాప్త్యాధన్యంపరిణమయితుంప్రాప్తసియ

(ప్రియమహన్తిత్యాది)మహానయమున్మత్తప్రలాప
తద్బీజమాదావుద్వస్తు సంక్షేపాత్సం విధీయతే ఇత్య
రమ్భ ఇతిశ్లోక అరమ్భరూపః, ఔత్సుక్యమాత్రమార
యన్నాయసె ఇత్యుక్తేః (హన్తేతి) ఖేదె నిర్వికారో
జీవః బాల్యయానాదిరాహిత్యాత్, తస్యపీడయాక్రీడం
శోభనమార్గేణం. నపూజనాదితి సమాసాన్తప్రతిషేధః,
కృతవన్తః ప్రస్థితా ఇతికాకుః నతథేత్యర్థః, తమేవ
నిశ్రేయసేనమోక్షేణ, సమస్తజనేషు, స్వాభావికసౌహ
హన్తః ప్రవాహంకారయన్తః, కుత్సితమార్గేణప్రస్థి
ఆశ్చర్యే, నిర్వర్తనీ యమనుష్ఠేయం, పరానుగ్రహరూ
హార్థంవావ్రతంనియమవిశేషం (మహత్యారమ్భ ఇతి) ఆ
నిశ్రేయసప్రాపణరూపె, మధురిపుదయయాసంపాదితః
వాయస్యసః, అయంప్రథమాంకార్థః బహిఃపట్వ్యా తిర
ర్భవతోరాతీన్అన్తర్భవతశ్చారాతీన్, భహిర్భవన్తఃబాహ

(సుమతిః) అయ్యఉత్త, కహంసో ణిచ్చణిమ్మళమహాణందస అంపహూ సవ్వజణదంసణజోగ్గసహావో పురిసో మహామోహేణ మాణమఅమచ్చరప్పముహేహిం వి దువ్విణీఏహిం దువ్వారగవ్వ సంకుళదురిఅమహూమ్మిసంఘాఅ సంఘడణ భీసణె దూహసాఅరంమి ణిక్ఖిత్తో,

(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, కథం సనిత్య నిర్మల మహానన్దస్వయం ప్రభుః సర్వజనదర్శనయోగ్యస్వభావః పురుషః మహామోహేన మానమదమత్సర ప్రముఖైరపిదుర్వినీతైః దుర్వారగర్వసఙ్కులదురిత మహోర్మిసఙ్ఘాత సఙ్ఘటన భీషణె దుఃఖసాగరె నిక్షిప్తః,

(రాజా) ప్రియె, సూక్ష్మదర్శిని కిం దృష్టమపహ్నోతవ్యం, ఆగమికంవానప్రత్యేతవ్యం.

తత్పరిహారణం ద్వితీయాంకార్థః, అన్తర్భవన్తః కామక్రోధాదయః. తత్పరిహరణం, తృతీయ చతుర్థపంచమాష్టమాంకార్థాః, సమాధావాదౌ - ఉపాసనే స్థాపయిత్వా, అయంనవమాంకార్థః క్షేత్రిణమిత్యత్ర పరత్రచసమ్బధ్యతె, క్షపిత వృజినంనాశితపుణ్యపాప రూపకర్మాణం, పరప్రాప్త్యాధన్యంపరిణమయితుం భగవత్సాయుజ్యావాప్త్యాధన్యత్వేన పరిణమయితుం సమ్పాదయితుం అంగీకృతో స్మీతి శేషః అయముపక్షేపః. ॥౬౬॥

(కహంసోఇత్యాది) సవ్వజణదం సణజోగ్గసహావో, సర్వజనదర్శనయోగ్యస్వభావః, స్వయంప్రకాశత్వాదినా సర్వైర్వేద్యభిలషణీయ స్వభావఇత్యర్థః సూక్ష్మదర్శినీతి, ప్రియాంశ్లాఘతె, దృష్టంకిమపహ్నోతవ్యం, ప్రత్యక్షితమర్థజాతం కిమపహ్నోతుంశక్యంనశక్యమిత్యర్థః, ప్రత్యక్షతోనుభూతం సంసరణం మాయికదపహ్నోతుమనుచిత మితిభావః, ఆగమికంవా కిం నప్రత్యేతవ్యం, వేదాంతసిద్ధోర్థః కథంప్రత్యేతుం శ్రద్ధాతుమయోగ్యః, వేదాంత ప్రతిపాద్యో మోక్షో

(పశ్యతుభవతీ) స్వతఃప్రాప్తంరూపంయదిహాకిలభావేషుతదపి
త్యజన్తస్తేదృష్టా నియతిఘటితోపాధివశతః।
ప్రకృత్యాతిష్ఠన్తిహ్యుపధివిగమే తేచతదసౌ
అనాదిస్సంసారఃపురుషముపరున్ధేగలతిచ. ॥౬౮।

(సుమతిః) ఏవ్వంఏదం, తహవి కహం ఏఆఅన్తంకాళం పరమ కారుణిఏణ దేవ్వేణళచ్ఛీవళ్ళహేణ దూసహ దూహసఅదూమిఓ పురిసో ఉవేక్ఖిఓ (ఛాయా) ఏవమేతత్, తథాపికథం ఏతావన్తం కాలం పరమకారుణికేన దేవేనలక్ష్మీవల్లభేన దుస్సహ దుఃఖశతధూమితః పురుష ఉపేక్షితః.

ద్యాపిమృషేతివక్తుంనయుక్తమిత్యర్థః. నహీవయంవైశేషికాదివద్యుక్తిమాత్రశరణాః కిన్తుఆప్తగ్రంథగ్రోపదేశంచేత్యుక్తిరీత్యా, ప్రత్యక్షానుమానాగమాను గుణ్యేనార్థనిర్ణేతారః, అనేనసుమతిశంకాయాః కిముత్తరందత్తమిత్యత్రాహ, (స్వతఃప్రాప్తమితి) ఇహలోకభావేషు స్ఫటికాదిపదార్థేషుస్వతః ప్రాప్తంస్వాభావికం నైర్మల్యాదికంయద్రూపమస్తితే స్ఫటికాదయః నియతిఘటితోపాధివశతః అస్యాయముపాధిరితినియతజపాకుసుమాది ప్రయోజనవశాత్ తదపి స్వాభావికమపిత్యజంతోదృష్టాః, తేచతఏవ, ఉపాధివిగమే, అసన్నిధానే ప్రకృత్యా, స్వరూపేణ, తిష్ఠన్తి, హియస్మాత్, తస్మాత్ అనాదిః - ఆత్మస్వరూపసమకాలవర్తీ, సంసారః జీవం సంసారయతీతి సంసారః, కర్మాఖ్యావిద్యా పురుషముపరున్ధే- ఆవృణోతి, గళతిచ, అవిద్యాపాయే, అపయాతిచ, నిత్యనిర్మలత్వమపి పురుషస్య సత్యం, కర్మాఖ్యయా అవిద్యయాతత్తిరోధానమపిసత్యం, పరమపురుష ప్రసాదేనావిద్యాపాయే, సంసారమోక్షోపి సత్యః, మాయిసాంఖ్యాదివత్ సంసారోమిథ్యేతివక్తుమనుచితం సంసారఏవ స్వాభావికం రూపంనమోక్షోస్తీత్యపివక్తుమయుక్తమితిభావః. ॥౬౮॥

(రాజా) కింనశ్రూయతే భవత్యా, యదనాది నిజకర్మరూపావిద్యోపహారోఢన క్షేత్రజ్ఞోయమీశ్వరేణ క్షిప్తః సంసరన్నవసరే తేనైవ సముద్ధ్రియత ఇతి.

(యథా) మిథఃకలహకల్పనావిషమవృత్తిలీలాదయా
పరిగ్రహణకౌతుకప్రథితపారవశ్యఃప్రభుః।

పరమకారుణికేణ పరమకారుణికేన దేవేన శ్రీమతా నారాయణేన, (యదనాదీతి) సముద్ధ్రియత ఇతి యత్తన్న శ్రూయతే కిమిత్యన్వయః అనాదియన్నిజకర్మ, తదేవావిద్యా, సైవాపరాధః, తేన హేతునా దుఃఖసాగరే క్షిప్తః సంసరన్ పురుషః అవసరే యాదృచ్ఛికాది సుకృత మూలాచార్య పరిగ్రహరూప రక్షాకాలే తేనైవ యేన పూర్వం క్షిప్తః తేనైవేత్యేవకారాభిప్రాయః ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతీతి మిత్యాదిరీత్యా సముద్ధ్రియతే సంసారాదితి, ఏతదేవ ప్రకారాన్తరేణ ప్రకటయతి (యథేత్యాది) మిథఃపరస్పరం సంసరణోత్తారణ రూపకలహస్యకల్పనయా అహం పురుషం సంసారయామీతి లీలా కృపయా సహ కలహమాచరతి అహముత్తారయామీతి లీలయా సహ దయా, తయా విషమవృత్తిన్యాభిన్నవర్తనే, లీలా చ దయా చ, తయోః పరిగ్రహణ కౌతుకేన కౌతూహలేన అంగీకారాభిలాషణే నేత్యర్థః ప్రథితం ప్రసిద్ధం వేదాన్తేషు పారవశ్యం యస్య సః ప్రభురీశ్వరోఽపి, యమధో నినీషతి తమూర్ధ్వం ఉన్నినీషతీతి శ్రుతేః స్వలక్షిత సముద్గమే- స్వసంవేద్యోదయే, సుకృతలక్షణే సుకృతాత్మకే, కుత్రచిత్కర్మణి యాదృచ్ఛిక ప్రాసంగికా దావిత్యర్థః, యాదృచ్ఛికం నామ కశ్చిద్ధీవర ఉపరాగకాలే మత్స్యగ్రహణకౌతుకాత్ జలే మజ్జతీత్యాది, ఘుణక్షతలిపిక్రమాత్ ఘుణో నామ దార్వాఘాటకః కీటవిశేషః తస్యాక్షరం తేన అక్షరానక్షరవివేకాభావేన దారూణిహన్యన్తే, పరీక్షకైః తత్రకుత్రచిత్ అక్షరత్వమాపాదయతి,

స్వలక్షితసముద్గమే సుకృతలక్షణే కుత్రచిత్
ఘుణక్షతలిపిక్రమాదుపనిపాతినః పాతినః ||౬౭||

(అత్రచ) సుఖదుఃఖవాహినీనాం వ్యత్యయవినిమయానివర్తనానర్హే ।
నియతక్రమే ప్రవాహే నిపతితముత్క్షిప్య మోదతే దేవః ||౬౮||

తన్మాత్ర్యయేన ఉపనిపాతినః పతితాన్ పతనశీలాన్వానోస్మాన్ పాతి, భగవానపి సాపరాధానస్మాన్ ఆత్మనః లీలయా శిక్షన్ కారుణికతయా కస్మింశ్చిత్ కర్మణి స్వయమేవ సుకృతత్వమారోప్య రక్షతి. ||౬౭||

నను యాదృచ్ఛికానాం పురుషబుద్ధిపూర్వకత్వాభావేన కథం సుకృతత్వం, ఈశ్వరబుద్ధ్యా సుకృతత్వే, సుకృతత్వమారోప్య రక్షతస్తస్య వైషమ్యాదికం ప్రసజ్యేత ఇత్యాశంక్యాహ (సుఖేతి) సుఖదుఃఖరూపనదీనాం నియతే క్రమే కర్మణాం తిస్రః శక్తయస్సన్తి సజాతీయకర్మప్రవర్తకత్వం విజాతీయకర్మప్రవర్తకత్వం తదనుగుణ ఫలప్రదత్వం చేతి ఏవం రూపేణ నియతక్రమే నియత మర్యాదే యద్వా, నద్యన్తరాణాం ప్రవాహక్రమః అనియతః – కాదాచిత్కవృష్ట్యధీనత్వాత్ తస్య, సుఖాది ప్రవాహస్తు నియతః– అవిచ్ఛిన్నః, కర్మణామనన్తత్వాత్ (వ్యత్యయేతి) సుసదృశేన వస్తునా తత్సదృశవస్తుస్వీకారః వ్యత్యయః న్యూనాధికభావేన విపరీతవృత్తిర్వినిమయః నివర్తనం ప్రతిషేధః యద్వా వ్యత్యయో వినాశః వినిమయః కుల్యాన్తరేణ సంచారణం నివర్తనం తు దృఢసేతుబన్ధన ప్రతీపగమనం, ఏతత్త్రయానర్హే–అనుభవ వినాశ్యత్వాత్ తదయోగ్యే ప్రవాహే పతితం పురుషం ఉత్క్షిప్య యాదృచ్ఛికాదిమూలవ్యాజేన ఉద్ధృత్య, మోదతే, స్వప్రయోజనసిద్ధ్యా ప్రీణాతి, యాదృచ్ఛికాదీనాం పురుషబుద్ధి పూర్వకత్వాభావేపి సుకృతత్వం నాపైతి యథా మర్కటేన స్వచేష్టయా, లోష్టాదివత్ కమపి మణిమాదాయ, స్వశిరసి నిహితే, అలంకరణ బుద్ధిపూర్వకత్వాభావేపి తస్య మణిత్వమలంకారత్వం చ, నాపైతి తద్వత్, ఈశ్వరోపి నహ్యన్యదన్యత్వేన కరోతీత్యర్థః. ||౬౮||

(సుమతిః) అయ్యఉత్త అణాఇంమి గఏకాళె అళద్ధపువ్వో మోక్ఖో అణంతేవి ఉవరిఅణకాళంమి కేణకహంలహిజ్జదిత్తి సంకాకళంక కబ్బురిఅంమే హిఅఅం (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర అనాదౌ గతే కాలే అలబ్ధపూర్వో మోక్షః అనన్తేప్యుపరితనకాలే కేనకథంలభ్యత ఇతి శఙ్కాకలఙ్కకర్బురితంమె హృదయం,

(రాజా) దేవి వివేకవల్లభే, అనధిగతప్రమాణతర్కసరణిరివకథమేవమాశఙ్కసే.

(అథవా) కాలస్వభావనియతియదృచ్ఛాదిష్వవస్తుషు।
కారణంకిమివాత్రేతి తాపసైరపితర్కితం. ॥౭౦॥

ఇదమత్ర తావదవధాతవ్యం.

కర్మావిద్యాదిచక్రే ప్రతిపురుషమిహానాదిచిత్రప్రవాహే
తత్తత్కాలేవిపత్తిర్భవతిహివివిధా సర్వసిద్ధాన్తసిద్ధా।

వివేకవల్లభ ఇత్యనేన వివేకవల్లభాయాస్తు ఇదమనుచిత మితి భావః. అజ్ఞాతప్రమాణతర్కమార్గేవ, శంకాయాయుక్తత్వమప్యాహ (అథవేతి) అత్రసంసారేకాలః ప్రసిద్ధస్వభావః నియతిః విధిః కర్మేత్యర్థః యదృచ్ఛా- నిర్హేతుకత్వం, ఆదిశబ్దాద పూర్వేశ్వరాదయోగృహ్యన్తే ఏషాంమధ్యే కింకారణమితి మునిభిరపి శంకితం విచారితం శంకితమితితు తవాపిశంకా ఉచితేతిభావః అత్రకేంకారణం బ్రహ్మేత్యారభ్యకాలస్వరూపోనియతిః యదృచ్ఛయాభూతాని యోనిః పురుషఇతి చింత్యామిత్యాది శ్రుత్యర్థో௨ వివక్షితః. ॥౭౦॥

పూర్వంవ్యాజాభావేనాలబ్ధాపిముక్తిః ఉత్తరత్రవ్యాజలాభేలభ్యేత పివేత్యాహ (కర్మావిద్యాదీతి) ఇహసంసారేపురుషంపురుషంప్రతి అనాదిః విచిత్రప్రవాహః పరిభ్రమసన్తతిర్యస్యతస్మిన్ కర్మావిద్యాది చక్రే అవిద్యాకర్మవాసనారుచి ప్రకృతిసమ్బన్ధరూపె చక్రేతత్తత్కా

తల్లబ్ధస్యావకాశప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదాచిత్
ముక్తైశ్వర్యాన్తసంపన్నిధిరపిభవితా కశ్చిదిత్థం విపశ్చిత్ ॥ ౭౮

సచ మోక్ష్యమాణో మత్సమక్షమాదౌ తావత్

దర్పోదగ్రైర్దశేన్ద్రియాననమనోనక్తఞ్చరాధిష్ఠితే
దేహేస్మిన్ భవసిన్ధునాపరిగతే దీనాం దశామాస్థితః।

దేపూర్వోక్తతత్తత్కర్మాది పరిపాకదశావసరే, కస్మింశ్చిత్ ఈశ్వర సమధిగమ్యేకాలే, వివిధా అనన్తప్రకారాభోగ మోక్షాది రూపావిః త్తిః విపాకః సర్వసిద్ధాంతసిద్ధా- చార్వాకవ్యతిరిక్తసర్వసిద్ధాన్త సమ్మ తాభవతిహి, ఏతావత్ సమ్యగవలోకనీయ్యం, తయావిపత్త్యాలబ్ధస్య అవకాశః ప్రాప్తం స్వక్రియమాణరక్షణయోగ్యం స్థానం యస్యాస్తయా ప్రథమగురుః ప్రథమాచార్య ఈశ్వరః. తస్యకృపయా గృహ్యమాణః మదీయోయమిత్యుపాదీయమానః కశ్చిత్ అనేనవర్ణాశ్రమ నియమోనాస్తీతిగమ్యతే, కదాచిదితికాలానాదరః, ఇత్థమజ్ఞాతసుకృతమూల సదాచార్యసమాశ్రయణాదిద్వారేత్యర్థః, విపశ్చిత్ తత్త్వత్రయరహస్యజ్ఞానవాన్ యద్వాసర్వజ్ఞోభూత్వా (ముక్తేత్యాది) ముక్తానామైశ్వర్యం. కైంకర్యసామ్రాజ్యం అంతోవధిర్యస్యాస్తస్యాః సంపదః నిధిః అక్షయాధారోపిభవితా. భవిష్యతీతి, అపిశబ్దాత్ ఆముత స్వర్గాద్యనుభవ ఇతిభావః. ॥౭౦॥

అథజాయమానకాలకటాక్షితస్యపుంసః సంసారేవస్థానప్రకారమాహ (సచేత్యాది) (దర్పేతి) ఇహచేతనస్య సీతాసాదృశ్యం అనన్యార్హశేషత్వాద్యభిప్రాయేణ, బద్ధస్యలంకారుద్ధసీతాసాదృశ్యముచ్యతే, దర్పేణగర్వేణ ఉదగ్రాణిఉద్రిక్తానిదశేన్ద్రియాణ్యేవదశాననాని యస్యతేన మనోనక్తంచరేణమనోరూపరావణేన అధిష్ఠితే, నియమితే సంసారసిన్ధునా, పరిగతేఆవేష్టితే, అస్మద్దేహే, లంకాసదృశే దీనాం.

అద్యత్వేహనుమత్సమేనగురుణాప్రఖ్యాపితార్థగవృన్నాఙ్
లఙ్కారుద్ధవిదేహరాజతనయానాయ్యామేనలాలప్యతే ॥ 22 ॥

(అపిచ) బహులదురితద్వారేబ్రహ్మపురేపరసమ్మత
స్వమతిఘటితస్వాతన్త్ర్యత్వాదయన్త్రితచేష్టితః।
విషమసచివైస్స్వేస్వేకార్యే విగృహ్యవికృష్యతే
నరపతిరివక్షీబోనానావిధైరయమిన్ద్రియైః. ॥ 23 ॥

అవస్థాంగతస్సన్, అద్యత్వే ఏతస్మిన్కాలే హనుమత్సమేన హనుమత్స దృశేన దేశికస్య హనుమత్సమత్వం ఘటకత్వోత్తీర్ణభవసాగరత్వా ద్యభిప్రాయేణ, ప్రకాశితార్థపఞ్చకజ్ఞానః, విదేహరాజ తనయాన్యాయేన-వైదేహీవదిత్యర్థః, భృశంవిలపతి, శంకేమద్భాగ్య సంక్షయా దిత్యాది విలపనవచనం వివక్షితం. ॥ 22 ॥

ఇన్ద్రియైర్బాధ్యమానత్వమప్యాహ (బహులేతి) దురితంపూర్వకృతం ద్వారంకారణంయస్యబ్రహ్మబ్రహ్మజీవః తన్నివాసభూతే యద్వా బ్రహ్మ-ప్రకృతిః, మమయో నిర్మహద్బ్రహ్మేత్యుక్తేః. తద్వికారేపురే-శరీరే (పరసమ్మతేత్యాది) ఆదావీశ్వరశక్త్యా ఇత్యుక్తరీత్యాపరసమ్మతం ఈశ్వరానుమతం స్వమతిఘటితం అహంస్వతంత్రఇతి స్వేచ్ఛా కల్పితం స్వాతంత్ర్యంయస్యతస్యభావః తస్మాదయన్త్రితంయథేష్టంవ్యాపారోయస్యసోఽయం విషమసచివైః దుష్టామాత్యైః క్షీబోమత్తో నర పతిరివ అయంపురుషః నానావిధైఃనానాప్రకారైః కర్మజ్ఞానరూపైణ రూపాదిగ్రహణరూపవ్యాపారాదినాచ అనేకప్రకారైః ఇన్ద్రియైశ్చ స్వేస్వే, కార్యే, స్వస్వవిషయే కార్యేప్రయోజనేచ, విగృహ్య, స్పర్ధయా, బలాత్కారేణేత్యర్థః ఆకృష్యతే. ॥ 23 ॥

(సుమతిః) అయ్యఉత్త, ఏవ్వంహాలుఅవహా వేక్ష
అలప్పాణం అప్పమత్తబుద్ధీ కింణణిజ్జిగమిసాఏ రక్ఖఇ పురి
ఆర్యపుత్రఏవంహాలుతవహా వేష్టితగృహాగతమివాత్మానం
కింననిర్జిగమిషయా రక్షతి పురుషః,

(రాజా) ప్రియే, సర్వవేదిని, అనాదిః ఖల్వయం
రాగజలధిః,

స్థిరత్రసవిభక్తిమత్త్రివిధరాగదృశ్యోదయం
సుమృష్టమణిభిత్తివత్ స్వయమభిద్యమానశిప్రః
త్రియుగ్మగుణశిల్పినా త్రిగుణతూలికాధారిణా
వివిచ్యవినివేశితంవహతి చిత్రమత్యద్భుతమ్,

(ఏవమిత్యాది) కింణణిజ్జిగమిసాఏ, రక్ఖఇ పురిస
గమిషయా రక్షతిపురుషః కిన్నిమిత్తంనరక్షతి పురుష ఇతి
వేదినీత్యనేన అజ్ఞాతంనాస్తీతిగమ్యతే అలంఘనీయః ఖలు
అవధానతః శ్రోతవ్యం అనాదిదేహాత్మభ్రాన్త్యాతత్త్వద
ముఖ్యతీత్యాహ (స్థిరేతి) పుమాన్జీవః సుమృష్టమణిభిత్తిః
లిప్తరత్నభిత్తిసదృశం స్వయమభిద్యమానః దేవాదిదేహ
రేణాభిద్యమానో భూత్వా విభజ్యవినివేశకేన ఈశ్వ
త్వం శరీరాద్భిన్నఇత్యుపదిశ్యమానోపి నాహం శరీరాద్భి
భూత్వేతివార్థః త్రియుగ్మగుణ శిల్పినా-త్రీణి యుగ
మేషాంతేత్రియుగ్మాశ్చతే గుణాశ్చ జ్ఞానశక్త్యాదయస్తై
యుగ్మగుణః సఏవశిల్పీ చిత్రలేఖకస్తేన, పునః కీదృశేనత్రి
ధారిణా త్రిగుణంప్రకృతిః తదేవతూలికా- వర్తికా, తద్ధా
త్రత్రిగుణం ముప్పిరి ఇతిద్రమిడభాషాయాం తాదృశతూ
యద్వాలోహిత్యాది త్రిగుణవిశిష్టతూలికాధారిణా వివిచ్య

(సుమతిః) (సవిషాదం)ఇఅణామ ఉమ్మత్తదసంపురిసంబుద్ధీ పిఅఅమా కింణబొహెఇ, (ఛాయా) ఇతినామ ఉన్మత్తదశం పురుషం బుద్ధిః ప్రియతమా కింనబోధయతి.

(రాజా) ప్రియె, సూక్ష్మవాదిని, సాపి ఖల్విదానీం స్వయం ప్రకాశాపి సుప్తప్రాయావర్తతే.

(యథా) పత్యావూరంగతవతి రవావపద్మినీవప్రసుప్తా

మ్లానాకారా సుముఖి నిభృతావర్తతెబుద్ధిరంబా।

సుగుణ్యైనవిభజ్య, అన్యత్ర అసాంకర్యేణ, వినివేశితంస్థాపితం, లిఖితం చ, స్థిరత్రసవిభక్తిమత్ స్థావరజంగమవిభాగవత్ (త్రివిధేత్యాది) త్రివిధైః లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యుక్త సత్వరజస్తమోరూపేణ త్రిప్రకారైః, రాగైః, వర్ణైః, అన్యత్రలోహితాదిభిః రాగైః దృశ్య ఉదయో యస్యతత్ చిత్రంచితంచేతనం, చితాసంవిదావాత్రాయత ఇతిచిత్రం నిశ్రేయస పురుషార్థోపయోగిత్వేన శరీరస్య జీవరక్షకత్వం, అన్యత్ర ఆలేఖ్యావహతి బిభర్తి అత్రసంసారనిశ్రేయసయోః దోషగుణవర్ణనే నవిలోభనంనామాజ్ఞముక్తంగుణాఖ్యానాద్విలోభనమితిలక్షణాత్॥౨౪॥

జీవదుఃఖశ్రవణాత్ సవిషాదం (ఇఅణామెత్యాది) ఇఅణామ ఇతినామ- ఇత్యేవం ప్రకారేణ, సూక్ష్మవాదిని- సూక్ష్మార్థం పృచ్ఛసీతి ప్రశంసా, ఆత్మనావస్థాద్వయమస్తి, జంగమత్వం స్థావరత్వంచేతి అత్రస్థావరత్వయోగె మతిరసతఃల్పేవ భవతి, జంగమత్వే స్వరూపతః ప్రకాశమానా, నిర్వికాసాభవతి. అతోబుద్ధిః పత్యుః ప్రతిబోధనేసర్వదా అసమర్థైవ ఇతిసమర్థం దృష్టాంతద్వయేన దర్శయతి (ప్రియె సాపీత్యాదినా) స్వయంప్రబోధా స్వయంప్రకాశాపి సుప్తప్రాయా, సంకుచితా,(పత్యావితి) భో సుముఖి, బుద్ధిః పురుషేమాయాయోగాత్ ప్రకృతిసమ్బన్ధాత్ దూరంగతవతి పురుషస్య దూరంగతత్వం స్థావర

మాయాయోగాన్మలినితరుచౌ వల్లభేతుల్యశీలా
రాహుగ్రస్తే తుహినకిరణే నిష్ప్రభా యామినీవ. ॥ ౭౫॥

సుమతిః) అయ్యఉత్త, అఇకరుణా ఇయంబుద్ధిసహి అస్స పు
సస్స బద్ధదసా, ఏ అస్స విఉళదుఖ జాళవిహాళస్స విత్థరేణ మోఖా
మం *పఆసంతో విసంకం మం కుణసు. (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, అతికర
ణేయం బుద్ధి సహితస్య పురుషస్య బద్ధదశా, ఏతస్య విపులదుఃఖజా
విహ్వలస్య విస్తరేణ మోక్షాగమం ప్రకాశయన్ విశఙ్కాం మా
కురుష్వ,

(రాజా) దేవి, అనవరత శోభనాశంసిని, నిదానమిహాని
ణముపపాదయన్ ప్రతిపన్నమేవభవతీం ప్రత్యభిజ్ఞాపయామి.

దురాసేధస్మాద్దురితపరిపాకేనభవినః
ప్రమాథీసంసారగ్రప్రశమరహితో౽యంప్రభవతి|

త్వప్రాప్తిః మలినితరుచిత్వం జంగమత్వప్రాప్తిః దూరగతత్వే సు
ర్యోదృష్టాంతః, మలినితరుచిత్వే చన్ద్రికస్వయమపి దూరంగతా, అ
భూతస్వరూపప్రకాశా, మలినితరుచౌచ సతి తుల్య శీలత్వాత్ స్వ
మపి మలినితరుచిః అంబాబుద్ధిః మ్లానాకారా- సంకుచితస్వభావా
నిభృతా సంకుచిత స్వరూపాచవర్తతే తుల్యశీలా, కిమివ పత్యౌరవె
దూరంగతవతి పద్మినీవ తుహినకిరణే, రాహుగ్రస్తే యామినీవ॥ ౭౫

(అఇకరుణేత్యాది) అనవరతశోభనాశంసినీతి ప్రశంసా, ఇస
స్మిన్విషయె నిదానం మూలకారణం స్వతంత్రేచ్ఛాశక్తిరూపం ని
ణం సమర్థయన్ ప్రతిపన్నం జ్ఞాతమేవ ప్రత్యభిజ్ఞాపయామి స్మా
యామి నత్వజ్ఞాతజ్ఞాపనంకరోమీత్యర్థః (దురాసేధేతి) దురాసేధ
మ్మాదునిర్వారద్రఢిమ్మాదురిత పరిపాకేన పాపోద్రేకేణ ప్రమా

నిరోధితస్త్యైకానిరుపధికకారుణ్యఘటితా
స్వతన్త్రేచ్ఛాశక్తిః స్వయముపధిమాధాయరమతే ॥ ౭౬ ॥

(సుమతిః) జఇమఏవి సో ఉవాహీసుణిఅవ్వో తా మం అయ్యఉత్తో ఆణవెదు, (ఛాయా) యదిమయాపి సఉపాధిః శ్రోతవ్యః తదామా మార్యపుత్ర ఆజ్ఞాపయతు.

(రాజా) ప్రియె విశుద్ధభాషిణి, శ్రూయతామిహాసూష్మార్థసఙ్గ్రహః,

మదనమత్సరమానమయప్రమాక్
బహుపిశాచగృహీతఇవార్భకః।

విలోఢనశీలః అయంసంసారః భవినః సంసారిణః ప్రశమరహితః శాన్త్యభావేన నిరంతర ఇత్యర్థః, తస్య- సంసారస్య నిరోధ- నివారణె నిరుపధికేన- స్వాభావికేన కారుణ్యేన ఘటితా-సమ్బద్ధాస్వతంత్రస్య ఈశ్వరస్యఇచ్ఛాశక్తిరేకైవస్వయంవైషమ్యాదిపరిహారాయకమప్యుపధిం వ్యాజంసమ్పాద్యరమతే-స్వప్రయోజనసిద్ధ్యాప్రీణాతి. ॥ ౭౬॥

(జఇఇత్యాది)ఆచార్యసమాశ్రయణంశమదమాదిసమ్భవశతతఃకర్మజ్ఞానాద్యనుష్ఠానంతతోభక్తిః తదశక్తౌప్రపత్తిఃతఏవోపాధిరితితత్రప్రథమమాచార్యసమ్పత్తిమాహ(మదనేతి)మదనఃకామః మత్సరఃద్వేషః మానో గర్వః ఈశ్వరోహమహంభోగీసిద్ధఇత్యాదిరూపః మానమయఃమానప్రచురఃప్రాచుర్యార్థేమయట్ సంసారదశాయాంబహుపిశాచావిష్టోబాల ఇవభవతి, సతునిగమె-వెదాంతేసిద్ధోయోనరేంద్రః ఆత్మేశ్వరః తస్య నిరీక్షయాజాయమానకాలకటాక్షేణ నిపుణానాం సాత్వికానాం పద్ధతింమోక్షోర్థ చింతనమభ్యుపపద్యతేప్రాప్నోతి పిశాచగృహీతోబాలః మహామాన్త్రిక నిరీక్షయా నిపుణానాం పద్ధతిం యథాప్రాప్నోతి తథా, యద్వానిగమెవేదెసిద్ధఃఆచార్యవాక్ పురుషోవేద, వేదమనూచ్యా

నిగమసిద్ధనరేన్ద్రనిరీక్షయా
నిపుణపద్ధతిమభ్యుపపద్యతే. ॥౭౭

తతశ్చ. అనఘదేశికదృష్టిసుధాప్లవే
విధివశాదుపసేదుషి దేహినః।
విమలబోధముఖా వివిధా గుణాః
పరిణమన్త్యపవర్గసుఖాఙ్కురాః. ॥౭౮॥

(అపిచ) స్వాధీనేతరపాతభీతిపరుషస్స్వర్వాసదుర్వాసనా-
పాశాకర్షణయన్త్రణాభిరభితః క్షిప్తాత్మనః క్షేత్రిణః।

చార్య ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధః నరేన్ద్రః నరశ్రేష్ఠః ఆచార్యః యద్వా నిగమసిద్ధా యా ఆచార్యనిరీక్షా— ప్రథమకటాక్షేణ మదీయోఽయమితి స్వీకారః, నిపుణానాం ముముక్షూణాం మార్గం ప్రవిష్టో భవతి॥౭౭॥

జాయమాన కటాక్షమూల సదాచార్యోప సత్తౌ జాతాయాం పరమ్పరయా, అపవర్గసాధన భూతాః తత్త్వజ్ఞాన శమదమాదిగుణాః స్వయముద్భవన్తీత్యాహ (అనఘేతి) అనఘః దేశికః సదాచార్యః అనఘేతి దృష్టేర్విశేషణం వా ఆప్లవో అవగాహః విధివశాత్ భాగ్యవశాత్ ప్రాప్తే సతి దేహినః విమలో యో బోధః తత్త్వజ్ఞానం తన్ముఖావివిధాః గుణాః శమదమాదయః ముక్తిసుఖానామఙ్కురభూతాః, దేశికదృష్టేః సుధాప్లవత్వారోపాత్ గుణానామఙ్కురత్వారోపణం.] ॥౭౮॥

అథ జ్ఞానానుష్ఠానాదిభిః భగవతి భక్తిస్సేత్స్యతీతి ఆహ (స్వాధీనేతి) స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాఽస్తినిర్వృతి రిత్యుక్తరీత్యా స్వాధీనేతరః పరతన్త్రః తస్మాత్పరాధీనపాతాత్ యా భీతిస్తయా పరుషః స్వర్వాసః స్వర్గవాసః అథాపి తద్విషయ దుర్వాసనైవ పాశః తత్కృతాకర్షణప్రేరణాభిరభితః సర్వతః వ్యాకులితమనసః క్షేత్రిణః పుంసః (నిష్ప్రత్యూహేతి) నిష్ప్రత్యూహం-నిర్విఘ్నం యథాత

నిష్ప్రత్యూహవిజృంభమాణకరుణాదుగ్ధార్ణవే నిర్భరా
భక్తిస్సేత్స్యతిభాగధేయవశతః ప్రాప్యే పరే బ్రహ్మణి ॥ ౨౯ ॥
అత్రచాన్తరాసర్వస్వదక్షిణోయమధ్వరః ప్రవర్తతే.
(యత్రతు) త్వయాజుష్టః పత్న్యావిధివదిహయష్టాస్వయమహమ్
విధత్తేచార్త్విజ్యంశమదమముఖోయంగుణగణః।

జృంభమాణాయాః అభివర్ధమానాయాః కరుణాయాః దయాయాః, దుగ్ధార్ణవే క్షీరసాగరే దయాయాః అపరిమితత్వేన సాగరత్వరూపణం, పరమకారుణికే ప్రాప్యే అతఏవపరే బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే నిర్భరాపరిపూర్ణాదృఢేత్యర్థః భక్తిః సేత్స్యతిసిద్ధ్యతి. ॥ ౨౯ ॥

భక్తావశక్తస్య ప్రపత్తిరపి సమ్భవతీత్యాహ (అత్రచాన్తరేతి) అత్రజీవే, అన్తరామధ్యే, భక్త్యశక్తస్య, భక్తిస్థానే, సర్వస్వదక్షిణః సమర్పిత సమస్తభరః అధ్వరః ప్రపత్తిరూపోయజ్ఞః, యత్రతుయజ్ఞే అధ్వరసమాధిం నిరూపయతి (త్వయేత్యాదినా) భోః ప్రియే ఇహయజ్ఞే త్వయాపత్న్యాజుష్టోయుక్తోహంస్వయమేవ, విధివత్-యథాశాస్త్రం, యష్టా - యజమానో భవామి, ఆర్త్విజ్యంవిధత్తే ఋత్విజాంకర్మసమ్పాదయతి తత్ర ఆత్మహవిషః- సమర్పణీయస్య స్వాత్మరూపహవిషః భగవాన్ శ్రియఃపతిః అకస్మాత్ నిర్హేతుక మితియావత్, అనభిసంహితఫలాన్తరం యథాతథా, ఉద్దేశ్యోదేవతా, భవతి, పశుస్థానీయోయోబద్ధాత్మా, సఃముక్తిం మోక్షం అన్యత్రవిమోచనంచ భజతి కీదృక్సన్ విగళత్కర్మనిగళః విగళత్- త్రుటత్, కర్మ- పుణ్యపాపం, తదేవనిగళంపాద శృంఖలాయస్యససన్ముక్తిం భజతి యాగవిశేషే పశోర్బద్ధస్య ఉత్సర్గోపిదృష్ట ఇతిభావః పశోర్యజమానస్యాపి ఫలప్రాప్త్యవిశేషాత్ బద్ధః పశుఃముక్తిం భజతీత్యుక్తంతదవినాభూతస్య స్వస్య యజమానస్య ముక్తిరపృథగ్వాచ్యేతిభావః భావనీయం చితం మ్షనీయ. ॥ ౩౦ ॥

అకస్మాదుద్దేశ్యోభవతిభగవానాత్మహవిషః
పశుర్బద్ధోముక్తింభజతివిగలత్కర్మనిగళః, ॥౮౧॥
ఇదమప్యత్రభవత్యాభావనీయం.
స్వరక్షణభరార్పణక్షణికసత్రిణః క్షేత్రిణః
ప్రవర్త్యకృపయాస్థితింప్రభురభూతపూర్వోదయాం।
జగద్విపరివర్తనప్రథితనిత్యశక్తిస్స్వయం
క్షిపత్యపునరఙ్కురందురితమస్యలక్ష్మీపతిః. ॥౮౨॥

నను, నిరపాయనిరన్తరోపాయసిద్ధ్యా సకలకర్మ విరహేణ, కథమాత్మన స్సంసారే పునరవస్థానమిత్యాశఙ్క్య నహివయమార్తప్రపన్నస్యావస్థితిం బ్రూమః కింతుదృప్తస్య పరోజ్జి జీవిషయా భగవాఙ్కృపయావస్థితింకరోతీత్యాహ (స్వరక్షణేతి) స్వరక్షణ భరార్పణరూపం క్షణికంసకృదనుష్ఠేయత్వేనక్షణ నిర్వర్త్యం సత్రం యస్యాస్తీతి తథోక్తః, త్రిగుణసత్రిణ ఇతిపాఠే స్వరక్షణభరార్పణేన విశిష్టః త్రిగుణంప్రధానం తన్నిష్ఠఃయఃసత్రీశాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః దృప్తప్రపన్నః ఇత్యర్థః తస్య, (జగద్విపరివర్తనేత్యాది) జగతః విపరివర్తనం నామ కరణాకరణాన్యథాకరణాది, తత్ప్రథితాప్రసిద్ధానిత్యశక్తిర్యస్యసః ప్రభుస్స్వతన్త్రః అభూతపూర్వోదయాం పూర్వమవిద్యమాన ప్రాదుర్భావాం స్థితిం అవస్థానం ఉపాయాపాయసన్త్యాగిమధ్యమాం వృత్తిమాస్థిత ఇత్యుక్తాం యద్వాస్థితింశరీరావస్థానం నివృత్తిధర్మనిష్ఠామితివా, కృపయా కేవలయా ప్రవర్త్య సంపాద్య అథాస్య చేతనస్యదురితం కర్మవాసనామపి స్వయమేవ అపునరఙ్కురం అపునః ప్రతిరోహం యథాతథా క్షిపతినిరస్యతి యద్వా నను ఆత్మసమర్పణమాత్రేణానన్తజన్మసఞ్చిత దురితసన్తతిః కథంగళతి, నివృత్తిధర్మస్యాపికథంచిద్వైకల్యసమ్భవాచ్చకథం ముక్తస్స్యాదిత్యత ఆహ (ఇదమపీత్యాది)

(సుమతిః) అయ్యఉత్త ఏవ్వంణామవణ్ణిజ్జంతీ ఓవగ్గదసా పురిసస్స కఇఆహోఇహిఇ (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర ఏవం నామవర్ణ్యమానా అపవర్గదశా పురుషస్య కదాభవిష్యతి.

(రాజా) దేవి, త్రైలోక్యవేదిని, దుస్సహేనాది దుఃఖసాగరనిమగ్నస్య యథాగమం యథాన్యాయశ్చ కేనచిత్కారణేన సముత్తారస్సంభవిష్యతీతి సన్త్రాష్టవ్యస్తావత్.

(ఇహహి) నిరపాయదేశికనిదర్శితామిమాం
కమలాసహాయకరుణాధిరోహిణీం|

స్వరతఃఇతి, పూర్వవదర్థః ప్రభుఃసర్వశక్తః భూతపూర్వ ఉదయోయస్యాస్సానభవతీతి తాంస్థితిం ప్రపన్నః అపూర్వస్థితిప్రవర్తనా పయికం సర్వశక్తత్వముపపాదయతి జగద్విపరివర్తనేతి పూర్వవదేవార్థః అపునరంకురంయథాతథా అస్యదురితం నాశయతీతి, సర్వశక్తత్వాత్ లక్ష్మీపతిత్వాచ్చభగవతః ఉక్తచోద్యానవకాశ ఇత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥

(ఏవ్వంణామేత్యాది) భగవత్కృపయాపివాస్యకియన్తం కాలం శరీరం అవతిష్ఠతీతి ప్రశ్నార్థః, పురుషస్యదుఃఖ్యతః, సంసారసముత్తారః సర్వథాతావద్భవిష్యతీతి సన్త్రాష్టవ్యంభవత్యేత్యాహ (దుస్సహేత్యాది) యథాగమం, తావదేవచిరమిత్యాది శ్రుత్యనతిక్రమేణ, యథాన్యాయంతత్తద్దైవమనుష్యాద్యాయుః పరిణామానతిక్రమేణచకేనచిత్ కారణేనసంసారాత్సముత్తరణం ఉత్తరణకారణం ప్రాధాన్యేన నిగ్రాహికయాదర్శయతి (ఇహహీత్యాది) ఇహజగతి, ఉత్తానే నిరపాయం యథాతథా దేశికేన దృష్టాంత పూర్వముపదిష్టాం కమలాసహాయస్య కరుణైవ అధిరోహిణీ నిశ్రేణిః, కమలాశబ్దేనలక్ష్మ్యాః పురుషకారత్వం తద్విశిష్ట భగవత్కృపాయా ఏవతారకత్వంచసూచ్యతే, క్రమశః క్రమేణాధిరుహ్య ఇతిహీసాధపాత్తిః, తద్వదిహాపి సత్త్వాదిగుణ

క్రమశోధిరుహ్యాకృతినస్సమిద్ధతే
పరిశుద్ధసత్త్వపరికర్మితేపదే. ॥౭-౨॥

(అపిచ) స్వయముపశమయన్తీస్వామినస్స్వైరలీలాం
స్వమతమిహదుహానాస్వాదుపథ్యంప్రజానాం।
నియతమిదమిదానీమన్యదావాభవిత్రీ
నిరవధిసుఖసిద్ధ్యైనిష్ప్రకంపానుకంపా. ॥౭-౩॥

వైషమ్యాత్ బుద్ధిపరిపాకవిశేషః తేనయాదృచ్ఛిక సుకృత సముద్భవః తద్వ్యాజీకృత్య కృపయాజాయమానకాల కటాక్షః, తేనసదాచార్య సమాశ్రయణం, తతశ్చజ్ఞానానుష్ఠానాది సమ్భవః, తస్మాత్ భక్తిప్ర పత్త్యోరన్యతరస్వీకారః ఇత్యేవం క్రమేణాధిరుహ్య అతఏవకృతకృ త్యాః పరిశుద్ధసత్త్వేన పరిక్రమితే పరిష్కృతేశుద్ధసత్త్వమయత్వాత్ చిదూర్ధ్వ పగోపురమణ్టపాద్యలంకృతే పరమేపదే సమిద్ధతేజోవిపన్యవోజాగృవాగ్ంసస్సమిన్ధత ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త ప్రకారేణ విరాజంతీత్యర్థః. ॥౭-౨॥

ననుభగవతః స్వచ్ఛందలీలాపారవశ్యాత్ కృపానస్యావకాశం లభతఇత్యతఆహ (స్వయమితి) స్వామినఃసర్వేశ్వరస్య స్వైరలీలాంస్వ చ్ఛందక్రీడాంశమయన్తీస్వచ్ఛందలీలాపారవశ్యేపి భగవాన్ స్వామిత్వే నస్వయమాత్మవస్తునోపేక్షతే, తతశ్చకరుణాస్వైరలీలామపినిరంకుశ ప్రవాహాతిరస్కరోతీత్యర్థః, ఇహైవప్రజానాం ఆశ్రితానాం స్వాదు-రస్యం పథ్యం- హితం, స్వమతంసంసారవిమోచనరూపం స్వయమేవప్రయచ్ఛన్తీదుహానేత్యనేన కరుణాయాః కామధేనుత్వం వ్యజ్యతే భగవతః కిఞ్చిదనుమతిమపాప్యసాకల్యేనావిళమ్బంప్రయచ్ఛన్తీ, కర్మవద్భావేపినదుహాస్నుసమామితియక్ప్రతిషేధః అతఏవనిష్ప్రకమ్పా అవిచాల్యా, నిరవధిసుఖసిద్ధ్యైమోక్షసిద్ధయే, నియతం- నియమేన ఇదానీం- శరీరావసానే ప్రపన్నస్య, అన్యదావాప్రారబ్ధకర్మావసానే భక్తినిష్ఠస్య, భవిత్రీ- భవిష్యతి. ॥౭-౩॥

(ఇయంహి) అవిరలగుణచ్ఛాయామాయాతపప్రతిరోధినీ
పరిహృతరజఃపంకా శాఖైరసఙ్ఘటితాత్రిభిః।
మధురిపుదయామూర్తిర్దివ్యాళిరాకృతకణ్టకా
వహతినిగమాధ్వర్తన్యేకాపురీమపరాజితామ్. ॥౨౪॥

(సుమతిః) అయ్యఉత్త అపరిమిఅదురిఅభరి అస్సజంతుణోదుగ్ఖసాఅరాదో ఉత్తారవ అణంబాలఅణసంతోసవఅణంపిఅ ఉవచ్ఛందఅంతిపెచ్ఛామి (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, అపరిమితదురితభరి

దయాం ప్రతినియతత్వేనరూపయన్, ఆశ్రితంసిద్ధేనచ్ఛాయయేత్యాహ (ఇయంహీత్యాది) ఇయంకరుణా, అవిరళానాంనిబిడానాం గుణానాంసౌశీల్యాదీనాంఛాయాయత్ర అవిరళానిబిడా గుణానాంఛాయాఅనాతపః శోభావాయత్ర తివా అన్యత్ర అవిరళగుణా మహువిధశైత్యాదిగుణాఛాయాయత్ర మాయాప్రకృతిః సైవాతపః తత్ప్రతిరోధినీ అన్యత్ర మోహజనకాతపప్రతిరోధినీపరిహృతారజః రజోగుణః పంకః, పాపంచయయాసా అన్యత్ర ప్రసిద్ధంత్రిభిస్త్రాఖైరసంఘటితా ఆశ్రితానాం తాపత్రయవిహతికరీత్యర్థః అన్యత్రకాయికాదిరూపైస్త్రిభిస్త్రాఖైరవితతా, మధురిపుదయాత్మికాదివ్యాశ్లాఘ్యాఅన్యత్రదివిభవానిరాకృతాః కణ్టకాముక్త్యన్తరాయా బృన్దారకాదయః యయా అన్యత్రకణ్టకాఃప్రసిద్ధాఃవిషాపికావర్తినీ ఏకపదీనిగమాత్ వేదాత్ ప్రమాణభూతాత్ వేదాద్ధ్యైతోస్తిమేవం విద్వానమృతఇహభవతి, నాన్యః పన్థావిద్యతేయనాయ ఇత్యాదిరాగమస్తత్ర ప్రమాణమితి అన్యత్రపత్తనాదారభ్య అపరాజితాం దేవానాం పూరయోధ్యావిభ్రాజమానాంహరిణీంవివేకాపరాజితేత్యుక్తాం అయోధ్యాంపురీంభజతిప్రాపయతిగచ్ఛతివా అన్యత్ర పన్థాః దుష్ప్రాపాంపురీం ॥౨౪॥

(అపరిమితేత్యాది) అపరిమితదురితైః భరితస్యపూర్ణస్యజన్తోః బాలఅణసన్తోసవఅణంవిఅ బాలజనసన్తోషవచనమివ బాలజనస

తస్యజన్తోః దుఃఖసాగరా దుత్తారవచనం బాలజన సన్తోషవచనమివ ఉపచ్ఛన్దన మితిపశ్యామి,

(రాజా) భద్రే, అబాధితార్థగ్రాహిణి మాస్మమిథ్యాదృష్టిం ఉపతిష్ఠ, సుమతిః ఖల్వసి, అపిదృష్టః క్వచిదాప్తాగమస్యబాధః, ఐశ్వరస్యవాభక్తజన సంరక్షణ ప్రతిజ్ఞానస్య. (ఇయంతేప్రత్యాయనా).

శపేదైష్టిక్యేన స్వయమిహభవత్యాచసుమతే
త్వమేవద్రష్టవ్యఃస్వపనవిగమోన్మీలితధియా।

న్తోషవచనంతుయవాగ్రింపిబశిఖాం తేవర్ధయిష్యతీత్యాది, (ఉపచ్ఛన్దన ఇతి) ఉపచ్ఛన్దనంప్రతారణం, అబాధితార్థే యథార్థః యథార్థగ్రాహిణ్యాస్తవేదంనోచితమితిభావః, మిథ్యాదృష్టిర్నాస్తికతామాయావాదమతమిత్యర్థః, ఉపతిష్ఠ అంగీకురు।మన్త్రీకరణాభావాదాత్మనేపదాభావః, అనుపస్థానే హేతుమాహ (సుమతిరితి) అపిదృష్ట ఇత్యాదిః ప్రశ్నే ఆప్తాగమస్య ఆప్తవాక్యస్య ఆప్తశ్చాసావాగమశ్చేతమేవ విద్వానిత్యాదిః కుత్రచిదపిబాధోదృష్టఃకింనదృష్ట ఇత్యర్థః బాధస ఆప్తవాక్యత్వమేవహీయతేతిభావః ఐశ్వరస్య ఈశ్వరసమ్బన్ధినః భక్తరక్షణప్రతిజ్ఞానస్యసకృదేవప్రపన్నాయ, నత్యజేయంకథంచనేత్యాదికస అపిదృష్టబాధ ఇత్యత్రాప్యనుషజ్యతేప్రత్యాయనావిశ్వాసవచనంశపథ ఇత్యర్థః తమేవాహ (శపఇతి) దిష్టంవిధిః భగవత్కృపేతియావత్ దైవాదిశబ్దాభగవద్దయావాచకా ఇత్యస్మత్సిద్ధాన్తసమ్ప్రదాయః దిష్టప్రమాణత్వేనాస్తియస్యసః దైష్టికఃతద్భావః దైష్టిక్యంవైష్ణవత్వమిత్యర్థః తేనశపేభవత్యాచశపేమిథ్యాచేత్ ప్రేయసీశపనంకర్తు మనుచితమితిభావః, స్వపనవిగమోన్మీలితదృశాస్వప్నాపగమే సమ్యగవహితజ్ఞానయా (అహంకారేత్యాది) అహంకారోదేహాత్మాభిమానఃస ఏవగ్రహోనక్రః తస్యగ్రహోగ్రహణం తజ్జనితకదనముపద్రవః తేనసాకంగ్ర ఆర్తధ్వనిసహితః యస్తనుభృత్ ప్రాణీతస్యముముక్షయా మోక్షే.

అహఙ్కారగ్రాహగ్రహకదనసాక్రన్దతసుభ్రూ
స్స్మముష్ణౌ సంరబ్ధో మురమథనసఙ్కల్పమహిమా. ॥౮౫॥

అథవా సాధారణశ్చాయమాశ్రిత సంరక్షణ సమారంభః

(తథాహి) దీనోదృప్యతువాపరాధ్యతుపరంవ్యావర్తతాంవాతతః
త్రాతవ్యశ్శరణాగతశ్శకనతస్సద్భిస్తథాస్థాప్యతే।
విశ్వామిత్రకపోతరాఘవరఘువ్యోమాధ్వగప్రేయసీ
నాలీజఙ్ఘబృహస్పతిప్రభృతిభిర్హ్యేషఘణ్టాపథః ॥౮౬॥

యా సంరబ్ధఉద్యుక్తో భవతిమురమథనస్య సంకల్ప మహిమా మహిమా మాహాత్మ్యమిత్యర్థః ॥౮౫॥

సమాశ్రిత సంరక్షణం తదేకదీక్షితస్య భగవతః కైముతికన్యాయసిద్ధమిత్యాహ (అథవేత్యాది) కిమాశ్రిత విశేషవిషయవచనేన సాధారణశ్చాయమిత్యాది తదేవదర్శయతి(దీనఇతి)దీనఃవిభీషణాదివత్ భగ్నదర్పః దృప్యతుభార్గవాదివత్ ఉద్ధతోభవతువా, పరంవిరోధ్యతు కాకాదివత్ కేవలంవిరోధమాచరతువా, తతోవిరోధాత్ వ్యావర్తతాం వా విరోధాద్వ్యావర్తనముదాసీనతా సుగ్రీవాదివదుదాసీనోభవతు శరణాగతేఃపూర్వమితిసర్వత్రయోజ్యం శకనతః శక్తితః శక్త్యనుసారేణేత్యర్థః తథాప్యేవమేవసద్భిఃస్థాప్యతే అనుష్ఠానేన స్థిరీక్రియతే శరణాగతరక్షకాన్ సతోదర్శయతి (విశ్వామిత్రేత్యాదినా)విశ్వామిత్రః శునశ్శేఫాదివిషయే కపోతేననిషాదో రక్షితః రాఘవేణకాకాదిః రఘుణా అశ్వమేధతురంగరక్షణే బ్రాహ్మణః వ్యోమాధ్వగాదేవతాః తేషాం ప్రేయస్యః దేవపత్న్యః తాభిఃత్వష్టా, దేవావైత్వష్టారమజిఘాంసన్ సపత్నీః ప్రాపద్యతఇత్యాదిః నాళీజంఘోనామబకస్త్విన్ద్రద్యుమ్నంబృహస్పతిః ఇన్ద్రందేవాంశ్చప్రభృతిశబ్దేనకృష్ణశిబిప్రభృతయః ఏతేషాంచరితానితత్రతత్ర ఇతిహాసేద్రష్టవ్యాని, ॥౮౬

(సుమతిః) అయ్యఉత్త హెు' ంతిఖుమహాంతాపిఆమహప్పముహావి మో క్ఖకామేహిం తేహిం తేహిం ఉవాసిజ్జంతా, తాకింసిరివఈఏవ్వణివా ణస్సకారణం భణిజ్జఇ. (ఛాయా) ఆర్యపుత్రభవన్తి ఖలుమహాన్తః పిత మహప్రముఖా అపి మోక్షకామై స్తైస్తైరుపాస్యమానాః, తత్ కిం ప్రతి దేవనిర్వాణస్యకారణంభణ్యతే.

(రాజా) ప్రియే. సూక్ష్మదర్శిని, కింనమన్యసే, అసాధారణం హి మధుమథనస్యమాహాత్మ్యం.

పురా వేధ స్తంబావధిపురుషసృష్టిస్థితిమతి

స్థిరాభక్తిస్సైవ విపదుపరతింపుంసిపరమేః.

పూర్వంకమలాసహాయకరుణైవ సర్వరక్షణేత్యుక్తం తత్ స్థానానిఖనన్యాయేనోత్ క్షిప్య సమాధత్తే (హెూన్తిఖు) ఇత్యాదినా తి సూక్ష్మదర్శనీతి ప్రశంసా అథాపికింనమన్యసే మోక్షప్రదానరూప మాహాత్మ్యం అసాధారణత్వం దర్శయతి (పురేతి), ఆవేధ స్తంబాః ధిబ్రహ్మాణమారభ్య స్తమ్బపర్యన్తంయాపురుషసృష్టిః పురుషాణాంకర ణకళేబరసంఘటనంతస్యాః ప్రాగేవ స్థితిమతిప్రళయ కాలేపితిష్ఠతీత్య ర్థః, యద్వా ఆవేధ స్తమ్బావధిపురుషసృష్టైః సృష్టపురుషాణాం సకా షామిత్యర్థః స్థితిమతిస్థితిః రక్షణం తత్ కుర్వన్ తద్వాన్ తస్మిన్ స్థి త్యుక్త్యా సృష్టిసంహారకర్తృత్వయోరప్యుపలక్షణం అనేన భగవత ఏవ సర్వజగత్కారణత్వముక్తంతతశ్చకారణంతు ధ్యేయఇతి ధ్యేయత్వంము ముక్షూపాస్యత్వం మోక్షప్రదత్వంచ భగవత ఏవేత్యుక్తంభవతి పర మేపుంసిపురుషోత్తమేస్థిరాభక్తిః, స్థిరత్వం పరమత్వం ... వారి ... మేవ విపదకి సంసారస్య ఉపరతిస్సైవ్ర త్తిం సూ. ఉత్పా దయతి నబ్రహ్మాదివిషయాభక్తిరిత్యర్థః ఏతత్ దృష్టాన్తేనసమర్థయ తే (తదన్యానితి) తదన్యాన్ భగవద్వ్యతిరిక్తాన్ సురాన్ అభ్యర్చన్

తదన్యానభ్యర్చ్యన్నభిలషితముక్తిస్సురగణాన్
ఉదన్యాం ప్రాలేయైరుపశమయితుం వాఞ్ఛతి జడః ॥౮౭॥
న ఖలు సహస్రమప్యాలేఖ్యదివసకరా అన్ధకారం ప్రతిక్షిపన్తి.
(తతశ్చ) ఆబధ్నతీ విగతశాన్తిమనాదినిద్రాం
చేతస్వినస్త్రిగుణశక్తిమయీ త్రియామా।
నాథస్య కేవలమసౌ నరకాన్తకర్తుః
సఙ్కల్పసూర్యవిభవేన సమాపనీయా ॥౮౮॥

(సుమతిః) అయ్యఉత్త, అజ్జఖు దేవాణం మునీణం విప రావర పురిసవివేఅణేడోలాఅఇ చింతా, తుఏఉణ కహం ఏకకమ్మి పురిసోత్తమేణి త్తాణిఅం మఇ, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర అద్య ఖలు దేవానాం మునీనామపిప

ధృషాద్వితిణి జ్వికల్పః అభిలషితముక్తిః పురుషః మోక్షకామః జడః ఉదకేచ్ఛాం పిపాసామిత్యర్థః ప్రాలేయైః హిమబిన్దుభిః ఉపశమయితుం వాంఛతి ప్రాలేయైః పిపాసోపశమనం యథానోపజాయతే తద్వత్ ॥౮౭॥

తత్ర దృష్టాన్తాన్తరం దర్శయతి (న ఖల్వితి) చిత్రలిఖితదివాకర సహస్రమపీత్యర్థః అన్ధకారం ప్రతిక్షేప్తుం న శక్నువన్తి పశ్చిమదృష్టాన్తేనాయమర్థ ఉక్తో భవతీత్యాహ (తతశ్చేతి) చేతనస్య విగతశాన్తిం శాన్తిరహితాం నిరన్తరప్రవృత్తాం అనాదినిద్రాం అనాద్యజ్ఞానరూపాం నిద్రాం ఆబధ్నతీ ఆపాదయన్తీ త్రిగుణశక్తిమయీ త్రిగుణాశక్తిః ప్రకృతిః తద్రూపా, నిద్రాహేతుత్వాత్ త్రియామేవ త్రియామా రాత్రిః ప్రకృతిశర్వరీ అసౌ అనుభూయమానా నరకాసురస్యాన్తకర్తుః నరకరిపోః కృష్ణస్య సంకల్పాఖ్యసూర్య మహిమ్నా కేవలం సమాపనీయా కేవలమిత్యవధారణేన మహిమవ్యతిరిక్తేనాన్యేన న సమాపనీయేతి గమ్యతే ॥౮౮॥

(అజ్జఖు) ఇత్యాది డోలాయతే, చిన్తా డోలావచ్చంచలావర్తతే నిశ్చా నియమిజ్జఇ నిష్ఠా నియమ్యతే, నిష్ఠా ముక్తిహేతుత్వాగ పూర్వం ము

రావరపురుషవివెచనేడోలాయితెచిన్తా, త్వయాపునఃకథమేకస్మిన్పురుషోత్తమెనిష్ఠానియమ్యతే.

(రాజా) దెవి, ననుసోపబృంహణనిపుణనిరూపితాభిరుపనిషద్భిరెవ, ప్రసిద్ధంఖలువెదవిప్రకెశవానామైకరాశ్యం,

మెయంవిష్ణుర్వెదవాదాశ్చమానం
మాతారశ్చేత్ బ్రాహ్మణాస్సత్త్వనిష్ఠాః।

త్రీమోతుత్వం కథమితి శంకాజగత్కారణత్వాదితి పరిహృతా ఇదానీం భగవతఏవ జగత్కారణత్వ నిశ్చయః కథమిత్యాశంక్యాహ (సోపబృహ్మణేత్యాదినా) సోపబృహ్మణం సెతిహాసపురాణం యథాతథా నిపుణంసావధానం నిరూపితాభిరుప నిషద్భిరెవ ఏకోహవైనారాయణ ఆసీదిత్యాదిభిః పురుషోత్తమె ఏకస్మిన్ ఏవనిష్ఠానియమ్యతె ఇత్యనుషజ్యతే, వెదావిప్రాః కెవవశ్చైకరాశిరితి అస్యార్థమాహ(ప్రసిద్ధ)మితినన్వైకరాశ్యత్వంనామ ఏకజాతీయ వస్తుపుంజత్వంతత్ కథమత్రోపపద్యత ఇత్యాశంక్యతస్యవచనస్యతాత్పర్యమాహ(మెయమితి) మాతారశ్చేదితిసత్త్వనిష్ఠాః సాత్వికాః బ్రాహ్మణా విష్ణురెవ మెయం ప్రతిపాద్యం ఉపనిషద్వాక్యాన్యేవతత్ర ప్రధానం ప్రమాణం ననువిష్ణోర్మెయత్వం వెదాన్తానాంతద్విషయమానత్వంచదుర్వాదినాం నసమ్మతమిత్యత్రాహ ప్రమాతారోయదిలభ్యేరన్ తదావిష్ణోరెవ ప్రతిపాద్యత్వం సిద్ధ్యేత్ తతశ్చ విష్ణోః సర్వవెదవెద్యత్వంయెషాంనసమ్మతంతెషాం బ్రాహ్మణ్యమెవనాస్తీత్యర్థః నారాయణ పరంబ్రహ్మ, నారాయణపరా వెదాః వెదైశ్చసర్వైరహమెవవెద్యః, ఇత్యాదీనిఅత్రప్రమాణానిసత్వనిష్ఠా ఇత్యనెన సత్వగుణస్యైవయథార్థ జ్ఞానజనకత్వం సూచితంతదాహ సత్వాత్సంజాయతెజ్ఞానమితియథార్థజ్ఞానశ్రుత్యా, అన్యె పునరసాత్వికా ఇతిభావః ఇత్థంతెషాం వెదవిత్ప్రకెశవానాం మెయమాతృమానభా

ఇత్థంతేషామైకరాశ్యంప్రతీమః
కీటప్రాయైర్దుర్విదగ్ధైఃకిమన్యైః ||౨౯||
(అపిచ.) శాస్త్రాణ్యాలోక్యసర్వాణ్యశిథిలగతిభిర్యుక్తివర్గైర్విచార్య
స్వాన్తర్నిర్ధార్యతత్త్వంస్వభుజమపిమహత్యుద్ధరన్సూరిసఙ్ఘే |

వేన ఐకరాశ్యం ఏకకోటిత్వం ప్రతీమః జానీమః-ఏవం వేదవిప్రకేశవానామేవ ఐకరాశ్యాత్ భగవద్వ్యతిరిక్తానాం బ్రహ్మాదీనాం వేదప్రతిపాద్యత్వాభావాత్ ముముక్షూపాస్యత్వమాహ(కీటప్రాయైరిత్యాదినా)కీటః క్రిమివిశేషః తత్సదృశైఃస్వరక్షణేప్యశక్తత్వాత్ బ్రహ్మరుద్రాదీనాంస్వరక్షణాశక్తత్వం వేదాపహారగురుపాతకదైత్యపీడాదిషుద్రష్టవ్యం, దుర్విదగ్ధైః విష్ణుదత్తస్వాతన్త్ర్యేపిస్వతః స్వాతన్త్ర్యాభిమానాత్ దుర్విదగ్ధత్వం, అన్యైః భగవద్వ్యతిరిక్తైః కింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః సర్వప్రయోజనానాంవిష్ణోరేవసిద్ధేః సకలఫలప్రదోహివిష్ణురితాదేః యద్వాకీటప్రాయైరిత్యస్యాయమర్థః అజ్ఞత్వావిశేషాత్ కీటప్రాయత్వం పణ్డితంమన్యత్వాత్ దుర్విదగ్ధత్వం ||౨౯||

అయమర్థః శారీరకసూత్రప్రణేతృభిః వేదవ్యాస భగవతాప్యుద్ఘోష్యత ఇత్యాహ (శాస్త్రాణ్యాలోక్యేతి) సర్వాణిశాస్త్రాణి ఆలోడ్య ఏకకణ్ఠీకృత్య అనేనఆలోడ్య సర్వ శాస్త్రాణీత్యస్యార్థః ఉక్తః అశిథిలగతిభిః యుక్తివర్గైః ఉపపత్తి గణైఃవిచార్య-మీమాంసయిత్వాతత్త్వంతత్రపర్యవసితమర్థం స్వమనసి నిర్ధార్య ఏవమేవనాన్యథేతి సమ్యఙ్నిశ్చిత్య అనేనచ విచార్యచపునఃపునః ఇత్యస్యార్థః ఉక్తః-మహతిసూరిసఙ్ఘమహర్షీణాం సన్నిధావిత్యర్థః స్వభుజముద్ధృత్య ఉద్యమ్య ఊర్ధ్వబాహుర్భూత్వేత్యర్థః స్వసిద్ధాన్త కథన ఏవసర్వే భుజముద్ధరన్తి తమపికృత్వేత్యపిశబ్దార్థః ఉద్ధృత్య భుజముచ్యత ఇత్యస్యార్థః-సత్యంసత్యం పునరపి సత్యమితిసాదరం యథా తథా

సత్యం సత్యఞ్చ సత్యం పునరితి కథయన్ సాదరం వేదవాదీ
పారాశర్యః ప్రమాణం యది క ఇహ పరః కేశవాదావిరస్తి॥౯౦
మహాజనో యేన గతస్స పన్థా ఇతి చ మహర్షిభాషితం దృశ్యతే చైతత్
తర్కోఽన ప్రతితిష్ఠతి ప్రభవతి త్రయ్యాపి వైయ్యాకులీ
క్షోభం యాన్తి మిథః క్షతా ఋషిగిరః క్షుద్రోక్తయః కిం పునః।

త్రివారం వదన్ వేదవాదీ బ్రహ్మవాదీ వేదపరమార్థవాదీ పారాశర్యః స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్యః ఇతి భగవాన్ వేదవ్యాసః యది ప్రమాణం అర్థతత్త్వవ్యవస్థాపక ఇతి యది మతం తదా కేశవాత్ భగవతః శ్రియః పత్యుః కః ఇహ పర ఆవిరస్తి కోఽన్యః పరతయా ప్రసిద్ధాత్ న కోఽపీత్యర్థః ॥౯౦॥

ఏవం స్వమతస్య శిష్టపరిగ్రహాత్ ఆదర్తవ్యత్వముక్తం తద్వ్యేవ మహర్షిభాషితే నాపి దృఢయతి (మహాజన ఇత్యాదినా) మహాన్తో జనో యన్మార్గం పరిగృహ్ణాన్తి స ఏవ ఘుష్టాపథః- ఇతి మహర్షీణాం వచన్యమస్తీతి శేషః అత్ర హేతుత్వేన తర్కోఽప్రతిష్ఠః శ్రుతయో విభిన్నా న చాన్యృషేర్దర్శనమస్తి కించిత్ ధర్మస్య తత్త్వం నిహితం గుహాయాం మహాజనో యేన గతస్స పన్థాః ఇతి శ్లోకస్య పూర్వపాదత్రయార్థం దర్శయతి (దృశ్యత ఇత్యాది) తన్మహర్షిమతమేవ దృశ్యతే తర్క శాస్త్రస్య ప్రతిష్ఠా కుత్రచిత్ పర్యవసానం నాస్తి కేనచిన్నిశ్చిత స్యార్థస్యాన్యేన దూషితత్వాత్ అనేన తర్కోఽప్రతిష్ఠ ఇత్యయమంశో వ్యాఖ్యాతః తర్హి వేదేనార్థ నిశ్చయోఽస్త్విత్యత ఆహ ప్రభవతి త్రయ్యా వేదత్రయేణాపి ఇద్ధముపనిషదామ ప్యుపలక్షణం పురుషస్యేతి శేషః వైయ్యాకులీ వ్యాకులభావః వ్యాకులత్వమేవ సిధ్యతి విప్రకీర్ణత్వేనార్థ ప్రతిపాదనాదితి భావః- ఋషిగిరః కణాదకపిలాక్షపాదాద్యుక్తయః మిథః

ఇత్థంతత్త్వవినిశ్చయోనిధిరివక్షిప్తోగుహాభ్యన్తరే
పన్థానస్తుమహాజనస్యనిపుణైఃప్రత్యక్షమధ్యక్షతి ॥౯౧॥
మహాన్తశ్చవ్యాసవాల్మీకిమనుబృహస్పతిశుకశౌనకప్రభృతయః ప్ర
వదన్త్యస్మాకమధ్వానం, తిష్ఠన్త్వేతేబహవః, అయమేకోఽపి,
అపజన్మజరాదికాంసమృద్ధిం
కృపయాసంముఖయన్నశేషపుంసాం।

శ్రుతాః అన్యోన్యం విరుద్ధత్వాత్ క్షోభంకలుషంయాన్తినార్థనిశ్చయే ప్రభవన్తికుదృష్టయః చార్వాకబౌద్ధాద్యుక్తయః కింపునః మిథఃక్షుతాఃక్షోభంయాన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ఇత్థముక్తప్రకారేణ తత్త్వార్థనిశ్చయస్తుగుహాభ్యన్తరే నిక్షిప్తఃగుహాయాంనిక్షిప్తత్వాదేవసగుహ్య ఇత్యర్థః జ్ఞాతుమశక్యః కిమివనిధిరివ గుహాభ్యన్తరేనిహితోనిధిః కేనాపియథానజ్ఞాయతేతద్వత్ తర్హి కింకర్తవ్యమిత్యత ఆహపన్థానమితి నిపుణః చతురః మహాజనస్యపన్థానంతు మహతాంనాథయామునయతివరాదీనాం మతమేవ కీదృశం ప్రత్యక్షమాత్మోన్ముఖి మధ్యంచతి తత్త్వవినిశ్చాయకత్వేన పరిగృహ్ణాతీత్యర్థః ॥౯౧॥

మహాన్తశ్చేత్యత ఆహ(మహాన్త)ఇతిప్రభృతిశబ్దేననారదభీష్మదాల్భ్యాదయః నాథాదయశ్చగృహ్యన్తే అస్మాకం అస్మదీయం అధ్వానం వేదమార్గం (తిష్ఠన్త్విత్యాది)ఏతేవ్యాసవాల్మీక్యాదయః,అయం పునరేకోఽప్యలం పరతత్త్వనిర్ణయ ఇతిశేషః (అపజన్మేతి) అపగతాని జన్మ జరామరణాదీనియస్యాస్తాంసమృద్ధిం మోక్షసంపదం కేవలకృపయా అశేష పుంసాంసమ్ముఖయన్భగవత్తఃప్రార్థయన్,అశేషపుంసాం హరిరపజన్మజరాదికాం సమృద్ధిమితి పురాణాన్తే ప్రార్థితవాన్ (హరదైవతేతి) పరస్యసర్వస్మాత్ పరస్యదైవతస్య విష్ణోఃపారమార్థ్యం జగత్కారణత్వ ముముక్షూపాస్యత్వ మోక్షప్రదత్వాదిరూపం పార

పరదైవతపారమార్థ్యవేదీ
పరిగృహ్ణాతుపరాశరస్స్వయంనః ॥౯౨॥

(సుమతిః) అయ్య ఉత్త, అణుత్తరం ఏదం ఉత్తరం, అజ్జఉణ అణంత సాహణ ణిఅమంతణి రూపణం అసహంతస్సతూరంతహిఅ అస్సచెఅణస్స సవ్వాఅమసారం సంకళ్ళి ఊణదిసెఉంతుమం పత్థేమి, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర,అనుత్తరమేతదుత్తరం, అద్యపునః అనన్తసాధన నిగమాన్తనిరూపణం అసహమానస్యత్వరమాణ హృదయస్య చేతనస్య సర్వాగమసారం సఙ్కలయ్య దర్శయితుంత్వాం ప్రార్థయే

మ్యాం స్వభావంవేత్తుం శీలమస్యాస్తీతిసః దేవతాపారమార్థ్యం చయథావద్వేత్స్యతేభవానితి పులస్త్య వసిష్ఠవరప్రదానేనలబ్ధ దేవతాపారమార్థ్య జ్ఞానవానిత్యర్థః-శినః తత్వనిర్ణయేసన్నిహితానాస్మాన్ పరిగృహ్ణాతుస్వీకరోతు పరఃపరాణాం పరమ ఇత్యాదినావిష్ణోః పారమ్యం యతః ప్రతిపాదితవాన్ అతః తత్స్వీకృతావయం ఇత్యర్థః-పరాన్ బాహ్యకుదృష్టీన్ప్రమాణ శతైరాశృణాతిహినస్తీతిపరాశర ఇతినిర్వచనాత్తత్స్వీకృతానామస్మాకం మతమేవప్రామాణికమిత్యర్థః ॥౯౨॥

(అణుత్తరమిత్యాది) అనుత్తరం ఉపరివక్తవ్యాన్తరరహితం ఏదం ఉత్తరం ఏతదుత్తరం ఇదంప్రత్యుత్తరవచనంతవ-అథఅనన్తశాస్త్రం బహువేదితవ్యం ఇత్యుక్తప్రకారేణశాస్త్రప్రసారే అలసానాం సర్వాగమసారం సంగృహ్యదర్శయితవ్య మితిప్రార్థయతే (అజ్జఉణ ఇత్యాదినా) నిరూపణం విచారః తద్రూపం విలంబం అసహమానస్యచెఅణస్సచెతనస్య చేతనార్థమిత్యర్థః తదిదం సర్వాగమసారం (స్వసంకల్పేతి) అత్రసర్వేవేదాయత్పదమామనన్తీత్యాద్యనురోధేనశ్రియఃపతిరేవవేదాన్తవేద్య ఇత్యాహ స్వసంకల్పఏవ ఉపఘ్న ఆశ్రయోయస్యాస్సాత్రివిధానాం చిదచిద్వస్తూనాం వితతిః సంఘాతోయస్యసః

(రాజా) సాధుచిన్తితం భవత్యా, తదిదం ప్రదర్శయామి,

స్వసఙ్కల్పోపక్లృప్తత్రివిధచిదచిద్వస్తువితతిః
పుమర్థానామేకస్స్వయమిహచతుర్ణాం ప్రసవభూః।
శుభస్రోతోభాజాంశ్రుతిపరిషదాం శ్రీపతిరసౌ
అనన్తస్సిన్ధూనాముదధిరివవిశ్రాన్తివిషయః ||౯౩||

(అపిచ). పరః పద్మాకాన్తః ప్రణిపతనమస్మిన్ హితతమం
శుభస్తత్సఙ్కల్పశ్చులకయతిసంసారజలధిం।

అనేన స తపస్తప్త్వా। ఇదగ్ం సర్వమసృజత। యదిదంకిఞ్చ। తత్సృష్ట్వా। తదేవానుప్రావిశత్। తదనుప్రవిశ్య। సచ్చత్యచ్చాభవత్। ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థః ఉక్తః పునః కీదృశ ఇత్యత ఆహ (పుమర్థానామిత్యాది) ఇహజగతి చతుర్ణాం పుమర్థానాం ధర్మార్థకామమోక్షాణాం స్వయంస్వరూపేణన దేవతాన్తరశరీరత్వేనఏకఏవప్రసవభూః ఉత్పత్తిస్థానం ఏకో బహూనాంయో విదధాతి కామానిత్యస్యార్థఉక్తః అనన్తః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితః ఏవంభూతః శ్రీపతిరేవ శుభస్రోతోభాజాం సిన్ధూనాం నదీనాం ఉదధిరివ శుభస్రోతోభాజాం శుభస్రోతాంసిబ్రహ్మోపాసనాని ప్రతిపాద్యత్వేనయాసాంతాసాముపనిషదాం విశ్రాన్తి విషయః పర్యవసాన భూమిః అనేన హిరణ్య గర్భశివేన్ద్రాదిశబ్దానాముపనిషద్గతానాంత దేవాగ్నిస్తద్వాయురితిప్రక్రియయా శ్రీపతిరేవ పర్యవసాన స్థలమితిసూచితం ||౯౩||

ఏవం తత్వహితపురుషార్థాన్ సఙ్గృహ్య దర్శయతి: (అపిచేత్యాది) పద్మాకాన్త ఏవపరం తత్వం అతః అస్మిన్ పద్మాకాన్తే ప్రణిపతనం నమనంభక్తిః ప్రపదనఞ్చహితతమం– అతిశయేనహితంమోక్షోపాయ భూతభగవత్ప్రసాద హేతురిత్యర్థః ప్రసన్నశ్చ భగవాన్ సంసార సాగర శోషణాయ సఙ్కల్పయతీత్యాహ. (శుభఇత్యాది) శు

ఝటిత్యేవం ప్రజ్ఞాముపజనయతా కేనచిదసౌ
అవిద్యావేతాలీమతిపతతిమన్త్రేణ పురుషః ॥౮౪॥

శిష్యః సంమితమతీనామపి చిత్తసమాధాన హేతు సఙ్కల్పో హి
దర్శితః (కిన్తు) ధృతనిగమకవచగూఢాః కష్టం సంప్రతి కుదృష్టయః కేచిత్ ।
ఛలయన్తి సౌగతాదీన్ స్యాలోపాలంభతుల్యయా వాచా ॥౮౫॥

భః తత్సఙ్కల్పః శుభ ఇత్యనేన సంసారహేతుః క్షిపామీతి సఙ్కల్పో
వ్యావర్త్యతే - సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామీతి సఙ్కల్పః, చులకయ
తి చులకీకృత్య పిబతి - భగవతః సంసారవిమోచనే ద్వారమాహ (ఝ
టితీతి) శీఘ్రమేవ మోక్షోపయుక్తం జ్ఞానం జనయతా కేన చిన్మన్త్రే
ణ ఆచార్యోపదిష్టేన మూలమన్త్రాదినా అసౌ ముముక్షుః పురుషః అవి
ద్యా వేతాలీం దేహాత్మాభిమానరూప పిశాచీం అతిపతతి అతిక్రామతి॥
సమ్మితమతీ నామపి బహుశ్రుతానామపీత్యర్థః. నను సఙ్కల్పే
నైవ అలమిత్యాశఙ్క్య బాహ్యకుదృష్టి వచోభిః మనసః క్షోభానుత్పాదా
య వేదాన్త శ్రవణం కర్తవ్యం ఇత్యాహ. (కిన్త్విత్యాదినా-) యద్యపి స
ఙ్కల్పో దర్శితః అథాపీత్యర్థః. అథ కుదృష్టీనాం బాహ్యమతానుసర
ణం దర్శయతి (ధృతేతి) ధృతం యన్నిగమాఖ్యం కవచం తేన గూఢాః
ప్రచ్ఛన్నాః అవైదికత్వ ప్రచ్ఛాదనాయ వేదం పరిగృహ్ణన్తి. తథాపి తదు
క్తం సర్వమపలపన్తీత్యర్థః. సంప్రతి కలియుగే కేచిత్కు దృష్టయః శ
ఙ్కరాదయః స్యాలోపాలమ్భతుల్యయా వాచా - స్యాలః పత్నీ సహో
దరః తస్యోపాలమ్భః దూషణం యథా సహృదయం న భవతి. ఏవం కు
దృష్టీనాం బాహ్యదూషణం అన్తస్తన్మతస్వీకరణాత్తద్దూషణరూపయా
వాచా స్వావైదికత్వం పరిహృత్య, తాన్ సౌగతాదీన్ బాహ్యాన్ ఛలయ
న్తి ఛద్మనా అన్యైరజ్ఞాతం యథా తథా అనుసరన్తి తదుక్తజగన్మిథ్యా
త్వాదికమనుకుర్వన్తి కష్టమేతదితి శేషః. యథోక్తం యాదవప్రకాశే

అథ వి స్తరేణ ప్రతివిధిరస్య వేదాన్తేషు విపులమతి భిరనుసన్ధీ యతే, ఇష్టమేవ ఖలువిదుషాం సమాసవ్యాసధారణం,

(సుమతిః) సుర్ధుభణిఅం అయ్యేఉత్తేణ, ఏవ్వంవి తేహిం తేహిం ఘాహేసిమ ఏహింతంకేహింవి తారిసేహింపఆరిజ్జంతాణిఅమంతా చోరా కిర్ధగోధన సరిసా హెూహింతి సంపణ్ణ సజ్ఝసామహచింతా, (ఛాయా) సుష్ఠు భణితమార్య పుత్రేణ, ఏవమపిత్తైస్తైర్మహా ర్షిమత్తైస్త ర్వ్యరపితాదృశైః ప్రతార్యమాణానిగమాస్తాశ్చో రాకృష్టగోధన సదృశా భవిష్యన్తీతి సంపన్న సాధ్వసామమ చిన్తా,

---

న, వేదోన్నృతో బుద్ధ కృతాగమోన్నృతః పామాణ్యమేతస్య చతస్య చానృతః। భోక్తాన్నృతో బుద్ధిఫలేతథా నృతేయూయఞ్చబౌద్ధాశ్చ సమాన సంవిదః ఇతి సమానజ్ఞానా ఇత్యర్థః ।౯౫॥

అథచ. అతఏవేత్యర్థః . విపుల మతిభిః. శాస్త్రజ్ఞోదసహాబుద్ధిభిః వేదాన్తేషు అస్యకుదృష్టిమతస్య ప్రతివిధిః ప్రత్యుత్తరాణి దూషణానీత్యర్థః వి స్తరేణానుసన్ధీయతే-వేదాన్తశ్రవణంకుర్వన్తీత్యర్థః, అత్రప్ర మాణం దర్శయతి (ఇష్టమేవేతి) అనేన ఇష్టంహి విదుషాంలోకే స మాసవ్యాస ధారణమితి మహాభారతవచనం స్మారితం భవతి అవ స్థమతే నాం సజ్జ్రహా వేదా న్తపరిచితిశ్చకర్తవ్య మిత్యుక్తం భవతి అథ తత్తన్మతాను గుణ్యేన అనేకధా అర్థప్రతిపాదన దర్శనాదిదమితిశ్రుత్య ర్థోనిర్ణేతుం నశక్యత ఇతిచోదయతి. (సుర్ధు) ఇత్యాదినా యథోక్తం మనునా-బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతీతియథాతస రాపహృతం గోధనం స్వామినం నప్రాప్నోతి ఏవంత్తైస్తైర్వాదిభిః స్వ స్వమతానుగుణమపహృతార్థా వేదాన్తాః స్వభావ సిద్ధమర్థం. పరిహార తి (అవిప్లుతేతి) అవిప్లుతః అనుపద్రుతః అచ్యుతః పరిగ్రహాః విశిష పరిగ్రహాః యాసాంతాశ్చతా స్మృతయశ్చతాసాం శతేన ఏకకణ్ఠే వి

(రాజా) అలమతిశయేనయా,

ఎవిప్లుతపరిగ్రహాస్స్మృతిశతైకకణ్ఠీశ్రుతిః
స్వభక్తివికలస్స్మృతీస్స్వపనతోపిన ప్రేక్షతే।
స్వతఃప్రమితిసాధనీసుదృఢతరకగుప్తాచసా
రుణద్ధిపునరప్రతిష్ఠితకుతర్కకోలాహలం ॥౯॥

(నేపథ్యే), మూలచ్ఛేదభయోర్ధ్వతేనమహతా మోహేనదుర్మేధసా
కంసేనప్రభురుగ్రసేనఇవనఃకారాగృహేస్థాపితః।
విఖ్యాతేనవివేకభూమిపతినా విశ్వోపకారార్థినా
కృష్ణేనేవబలోత్తరేణఘృణినాముక్తశ్రియంప్రాప్స్యతి॥౧౦

ర్థప్రతిపాదికామన్వాదిస్మృత్యుపబృంహితేత్యర్థః. స్వభక్తివిక
స్వస్యాం భక్తి విహీనాః స్వవిరుద్ధార్థాభిధాయినీరిత్యర్థః స్మృతీః
పిలాదిస్మృతీః స్వపనతః స్వప్నేపినావలోకయతీత్యర్థః తదనుగు
నభవతి తథాపిప్రతిపన్నార్థస్యతద్బాధితత్వేన శ్రుతేస్తత్ప్రా
ణ్యాభావశ్శఙ్కస్యాదిత్యత అహ (స్వతః ప్రమితిసాధనీ) అ
నపేక్షశ్రుతిః స్వతఏవ ప్రమాంసాధయతీత్యర్థః. ననుశ్రుతివ
లతరకసనాధకపిలాదిస్మృతివిరోధాత్ శ్రుతిరప్రమాణం భవత్వి
త్రాహ స్వతఏవ ప్రమితిసాధకత్వాత్ శ్రుతేర్నవిరోధస్స్మృత్య
త్వం ఇత్యర్థః. నన్వేవంసతి తర్కాపేక్షాభావాన్మీమాంసాద్వ
స్యాశ్యనారంభణీయతా ప్రసజ్జేత్, మైవం. మీమాంసాయావేదేతి
వ్యతాత్వాత్ తదనుగ్రహేణ పేక్షత్వేపి (నహిస్వాఙ్గంస్వవ్యవధాయక
ఇతిన్యాయేనతదపేక్షితత్వస్య స్వతఃప్రామాణ్యా విరోధః తదేత
హ. (సుదృఢతరకగుప్తాచసా.) సుదృఢః తర్కః మీమాంసాత
తృత్వస్య ప్రతిమతభఙ్గేవినియోగ ఇతిభావః. ఏవంమీమాంసోపబృం
తాసతీ- అప్రతిష్ఠితం అనవస్థితంకుతర్కకోలాహలం దుస్తర్కాడ
రం ప్రతిరుణద్ధి. నివర్తయతి. ॥౯

ప్ర థ మో

(రాజా) కర్ణన్దత్వా, సానన్దం, ప్రియే, శ్రూ...
యమకృత్రిమసరస్వతీవా వితథవాదిన్య శరీరిణీ భారతీ,

(సుమతిః) (సానన్దం) అయ్యా ఉత్త, తిఅసభాసి.
ఋకహాంవి అళిఅం హెూజ్జి (భాయా) ఆర్యపుత్ర, త్రిదశః
తత్ నఖలుకథమప్యలీకం భవెత్,

(రాజా) ప్రియే, సర్వథా తావత్ త్వత్సహాయస్య మేహ స్తగ
తైవ విజయసిద్ధిః,

(అపిచ). రిపుగణవిజిగీషాబిన్దులేశోప్యసౌమె
మధుజిదనుజిఘృక్షావాహినీవర్ధితాత్మా।

అథవివేకస్య అశరీరవాక్ర్శవణం వర్ణయతి-(మూలచ్ఛేదఇత్యా
ది) మూలచ్ఛేదో భవిష్యతీతి భయరహితేనస్వవినాశమ విగణయ్యేత్య
ర్థః దుర్మేధసా దుర్బుద్ధినాకంసేన ఉగ్రసేనఇవనః ప్రభుఃజీవాత్మాకా
రాగృహే సంసారే స్థాపితః అన్యత్రార్థః స్పష్టః విఖ్యాతేన వేదాన్త
ప్రసిద్ధేన విశ్వేషాముపకార మర్థితుం శీలవతావసుదేవ సుతేనేవబలో
త్తరేణ బలవతా అన్యత్ర బలారామ ఉత్తరో జ్యేష్ఠోయస్యతేన ఘృణో
నాకృపాలునా ముక్తానాం శ్రియం మొక్షసంపదం అన్యత్ర కారాగృ
హాన్ముక్తః శ్రియంరాజ్యలక్ష్మీం అత్రముక్తః శ్రియమితి పదద్వయం
॥౯౭॥
ప్రాప్స్యతిలప్స్యతే

కర్ణందత్వా కర్ణేనశ్రుత్వేత్యర్థః అకృత్రిమసరస్వతీ-వేదవా
గివ అవితథవాదినీ సత్యవాదినీ శ్రూయతేఇత్యన్వయః (తిఅసేత్యాది)
అలీకం అనృతం-త్వత్సహాయస్య సుమతి సహాయస్య అథోత్తరాజకా
కృత్యంసూచయతి- (రిపుగణేతి) రిపుగణానాం బాహ్యాకుదృష్టిరూపా
ణాం విజిగీషాయాః మదీయాయాః బిన్దులేశోపి అత్యల్పవిజిగీషా పీలి
భావః మధుజితః అనుజిఘృక్షైవనదీతయావర్థితం స్వరూపంయస్య ...

సఫలయితుమధీష్టే సాధుసంప్లావయిష్యన్
యతిగణబహుమాన్యంయత్నసన్తానవృక్షం ॥౯౭॥

(పునర్నేపథ్యే) దున్దుభిధ్వనిః,
(ఉభౌ) కర్ణందత్తః,
(సుమతిః) (సవిస్మయం) అయ్య ఉత్త (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర

కుళవ ఇ మోక్ఖణూసవమి అంగకహాకఇఆ
ణవసమరూసుఆవిణఅ హెూఇగఇందఘుడా।
తహావిజుఅంతహెూంతథణ ఇణ్ణుణిహాకగ-ళఓ
కహాకహాకోవిహంతణిహిళంముహాళేఇణహిం ॥౯౮॥

వతరూపా బలసహితో భూత్వేత్యర్థః. యతిగణబహుమాన్యం ముని గణానాం బహుమతివిషయం యత్నసన్తానవృక్షం పరపక్ష ప్రతిక్షే పేయో యత్నః ఉద్యోగః సఏవ సన్తానవృక్షః కల్పతరుః. తంపూర్వాచా ర్యబహుమతివిషయం అస్మదుద్యోగమిత్యర్థః. సాధుసంప్లావయిష్యన్ సేచయిష్యన్ సాధుసఫలయితుం సఫలీకర్తుం-నిర్వాహయితుమిత్యర్థః, అధీష్టే-శక్నోతి యథాకశ్చిత్ జలబిన్దుః వాహినీసంవర్ధితః-సంయమిజ నాభిమతం కంచనవృక్షం ఆప్లావయన్ సఫలయతి తద్వత్ ॥౯౭॥

దున్దుభిధ్వనిరభూదితి శేషః కర్ణందత్తః ఆకర్ణయత ఇత్యర్థః (కుళవఇత్యాది) కఇఆఇతిప్రథమపాదాన్తః, ళఓఇతి తృతీయపా దాన్తః-అత్రకులపతిః పురుషః వివేకాదికులద్వయస్య కూటస్థత్వా త్ తస్యమోక్షణం సంసారోన్మోచనం సఏవోత్సవః తత్రమృదఙ్గ వాద్య ప్రసఙ్గఃధ్వనిరిత్యర్థః కదాభవిష్యతి ఇదానీంసానయోగ్యాభవ తీత్యర్థః-నవసమరోత్సుకాపి నూతన యుద్ధోత్సుకాపి-గజేన్ద్రాణాంఘు టాబృన్దంచనభవతి-గజేన్ద్రఘటాబృంహితమపిన భవతీత్యర్థః-సం ప్ర

(ఛాయా). కులపతిమోక్షణోత్సవమృదఙ్గకథాకదా
నవసమరోత్సుకాపి న చ భవతి గజేన్ద్రఘటా।
తథాపియుగాన్తభవత్ స్తనయిత్నునిభైకలయః
కథంకథంకోఽపిహాన్త నిఖిలంముఖరయతి నభః॥

(రాజా) ప్రియే, అస్మద్విజయసన్నాహసన్ధుక్షై.....
...తిభిః అయమభిహన్యతే దున్దుభిః, తదిహస్థాపితస్వపక్షైరస్మాభిః పరపక్ష ప్రతిక్షేపే ప్రయతితవ్యమిత్యుభౌ నిష్క్రాన్తౌ.

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు సఙ్కల్పసూర్యోదయే స్వపక్షప్రకాశో నామ ప్రథమోఙ్కః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః

త్యస్మాకం మహామోహాదిభిః యుద్ధప్రసఙ్గాభావాత్, తథాపి కులపతిమోక్షణే మహామోహస్యాగాభావేఽపీతి భావః స్తనయిత్నునిభైకలయః వలాహకధ్వనినా ఏకప్రమాణః యుగాన్తమేఘగర్జితసదృశప్రమాణః కోఽపి ధ్వనిరితి శేషః ముఖరయతి ధ్వనివిశిష్టం కరోతి ॥౯౯॥

అస్మద్విజయసన్నాహసన్ధుక్షితైః, అస్మాకం యో మహామోహాదివిజయోద్యోగః తత్సంవర్ధితైరిత్యర్థః సన్నాహాభివృద్ధయ ఇత్యర్థః స్థాపితః స్వపక్షః శ్రీపతిరేవ జగత్కారణం ముముక్షూపాస్యో ముక్తిప్రదశ్చేతి ఏవంరూపః, ప్రతిపక్షప్రతిక్షేపే ఉత్తరత్ర బాహ్యకుదృష్టినిరాసే మహామోహాదివిజయే చ ప్రయతితవ్యం ప్రయత్నః కర్తవ్య ఇతి నిర్గచ్ఛతః

ఇతి సఙ్కల్పసూర్యోదయవ్యాఖ్యాయాం ప్రభావల్యాఖ్యాయాం స్వపక్షప్రకాశో నామ ప్రథమోఙ్కః, శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

ద్వితీయాఙ్కప్రారంభః

శ్రీమత్ప్రణతార్తిహరవరదపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

తతః ప్రవిశతి. శ్రద్ధావిచారణా చ.

(విచారణా) సమజళబిందుణిఅరణిబ్భాసిఅణిడాళఅళా వచ్ఛదంసణూసు ఆవచ్ఛళవ్వతూరంతీవట్టసి,

ముహఅందసందిఅభుహాసుహఆ
ఛవిఫుల్లమల్లిమఅరందణిహా।
ణవసోమ్మజొవ్వణళఆకళిఆ
సిరిముబ్వహంతితుహాసేఅకణా ॥౧॥

(ఛాయా) శ్రమజలబిన్దునికరనిర్భాసితనిటాలతలా వత్సదర్శనోత్సుకా వత్సలేవ త్వరమాణా వర్తసే.

ఇత్థంబీజారంభ సమన్వయరూపేస్మిన్ అఙ్కే సాఙ్గో ముఖసన్ధిరుక్తః అఙ్గాని ఉపక్షేపః పరికర ఇత్యాదీని, తేషాంలక్షణాదికథనం ముముక్షూణాం అత్యన్తానపేక్షితత్వాన్నోదాహృతం, ఉత్తరత్రాపి అఙ్గలక్షణానిదశరూపకాదౌ ద్రష్టవ్యాని. నేహప్రపఞ్చ్యన్తే. అథ వృత్తవర్తిష్యమాణ కథాంశసూచనాయ ప్రవేశకం ప్రకాశయతి. (తతఃప్రవిశతీత్యాదినా) శ్రద్ధాక్రియమాణేషు కర్మసు ఆదరః విచారణా చర్చా- శ్రద్ధామాహ. (సమఅళేత్యాది) నిటలంలలాటం. ప్రస్విన్నముఖేత్యర్థః. వత్సః తర్ణకః. వత్సలాధేనురివ. ఛవిః ద్యుతిః, తద్వత్ యాఫుల్లామల్లికాతస్యాః కలికాః కోరకాః పుష్పగుచ్ఛాః, శ్రియం శోభాం సుధాసుభగాః మకరన్ద నిభాః సన్తః కలికాశ్రియముద్వహన్తీత్యన్వయః. ప్రాకృతార్యావృత్తం ॥౧॥

మఖచన్ద్రస్యస్మితసుధాసుభగాః
ఛవిఫుల్లమల్లిమకరన్దనిభాః।
నవసౌమ్యయౌవనలతాకలికా
శ్రియముద్వహన్తితవస్వేదకణాః॥

(శ్రద్ధా) పిఅసహి, దాణింకిళ ఏక్కముహాపడిట్ఠాపిఅసుదిసిర సిద్ధంతస్సపడిపక్ఖపడిక్ఖేవభావిఅపడిణ్ణస్సభత్తుణోవివేఅస్ససహధమ్మ ఆరిణీదేవీ సుమఈపక్కందణివ్వహాణ దోహళేణ పరిగహిఅమంగళాఆరా పమఆవణపాస రఅణసేలం అసిదాకమళావఇచళణకమళ సమచ్చణ జోగ్గాఇకంచణపదుమాఇ ఉవహరిదుం ఆణవిఊణసోహణెక్కతాణహిఅఅసుహంతాఇ, తా ఝత్తిఉవసప్పామిపంకఆసణవఅణపంకఅరాఅహంసింభారఇంవిఅ పసణ్ణప్పవాహం భాఈరహిం

(ఛాయా) ప్రియసఖీదానీంకిలఏకముఖప్రతిష్ఠాపితశ్రుతి శిరస్సిద్ధాన్తస్య ప్రతిపక్షప్రతిక్షేపభావితప్రతిజ్ఞస్య భర్తుర్వివేకస్య సహధర్మచారిణీదేవిసుమతిఃప్రక్రాన్త నిర్వహణ దోహళేనపరిగృహీతమఙ్గలాచారాప్రమదావన పార్శ్వరత్నశైలమాశ్రితా కమలాపతిచరణకమల సమర్చన యోగ్యానికాఞ్చనపద్మాని ఉపహర్తుం ఆజ్ఞాప్యశోభనైకతాన హృదయాసుఖంతిష్ఠతి తత్ ఝటితి ఉపసర్పామి పఙ్కజాసన వదన పఙ్కజరాజహంసీం భారతీమివప్రసన్నప్రవాహాంభాగీరథీం(అధ్వశ్రమమభినీయ)

కచ్ఛుత్తంసిఅకప్పరుక్ఖసిహరుబ్భాసంతవాసంతిఆ
గంధుగ్గారఫురంతసోమ్మళహరీసోహంతరోహంతరా।
అమ్హో దూసహజమ్మసంచరసమాసిద్ధాఇసుద్ధాఇవీ
దుక్ఖాఇంకఇఆణుకాహిఇసఅంమందా ఇమందాఇణీ ॥ ౭॥

ఏకముఖం ఏకకణ్ఠే యథాతథా. భావితప్రతిజ్ఞస్య. కృతప్రతిజ్ఞస్యేత్యర్థః దేవీ. పత్నీత్యర్థః. ప్రక్రాన్త ఉపక్రాన్తః పరపక్ష ప్రతిక్షేపః తస్యయన్నిర్వహణం సమాపనం తత్రౌత్సుక్యేనేత్యర్థః.

(ఛాయా) కచ్ఛోత్తంసితకల్పవృక్షశిఖరోద్భాసమానవాసన్తికా
గన్ధోద్గారస్ఫురత్సౌమ్యలహరీశోభమానరోధోన్తరా।
అంహోదుస్సహజన్మసఞ్చరశ్రమాసిద్ధానిశుద్ధాకృతిః
దుఃఖానికదానుకరిష్యతిస్వయమల్పానిమన్దాకినీ॥

(విచారణా) అగ్రతోనిర్దిశ్య, ఏసాఖుసా అప్పాణం ఆసణ్ణా
అరా తా ఇమస్సింసఞ్జణహి అఅసీ అళమందమారుఅందోళిఅమందావ
ద్దుమకుసుమమ అరందసోరహాభరి అమహుమహణప అసరిఅపుళిణమా
హావీళ ఆసురేఖళవ అణత్తిహ్ణఉహ్ణఅరకిరణ సంతావం ఉవసమిఉణ ఖి
ణంతరేగమిస్ససి,

జర్ధత్ర. ఏదేణిబ్భరణియ్యసోరహాభుహాపబ్భారవిబ్భాఇఅం
మాణుళ్ళంఘణమీణళంఛణమహోధాణుకటాణుకటరం।

పరిగృహీతమఙ్గలాచారా మఙ్గలాచరణం కుర్వన్తీత్యర్థః. ఆజ్ఞాప్య, మా మితిశేషః. అభినీయ. అనుకృత్య. (కచ్ఛోత్తంసియెత్యాది.) శార్దూలవిక్రీడితంవృత్తం-కచ్ఛః జలప్రాయస్థలం. తేనఉత్తంసితః. అలఙ్కారతయాధృతః-కల్పవృక్షః తస్య, వాసన్తికా- మాధవీలతాతస్యాః గన్ధోద్గారేణ శోభమాన ఇత్యర్థః-లహరీ-తరఙ్గః. రోధః-కూలం. అంహఃఇతి. ఖేదే-దుస్సహజన్మసు సఞ్చరణశ్రమేణ ఆసమన్తాత్సిద్ధాని యద్వా. సఞ్చరః ప్రచారస్థానం. శుద్ధాకృతిః. శ్వేతాకారా. దుఃఖాని మదీయానీతిభావః. ఉక్తప్రకారామన్దాకినీ. అస్మద్దుఃఖానికదాస్వయం వన్దా? అల్పాని కరిష్యతీతియోజనా. ॥౨

నిర్దిశ్య- అఙ్గుల్యేతిశేషః (ఏసాఖు) ఇత్యాది భరితే పూర్ణే- పదసరిత్-గఙ్గా. (ఏదె.) ఇత్యాది ఇదమపి శార్దూల విక్రీడితం. ప్రాగ్భారాతిశయః. సుధాతిశయవిరాజితమిత్యర్థః- మానోల్లుఙ్ఘనః అభిమానాపహరణ ఇత్యర్థః. మీనలాఞ్ఛనోమకరధ్వజః. సఏవమహోత్

ఛాఆళీణమహిందవారవణిఆధమ్మిళ్ళమళ్లోళ్ళఇఅం
సాఖగ్గేహింముఅంతిపుప్ఫణిఅరంరుక్ఖామరుక్ఖోహిఆ ॥౩॥

(ఛాయా) ఏషాఖలుసా అస్మాకమాసన్నతరాతదేతస్మిన్ స జ్జనహృదయశీతలమన్దమారుతాన్దోలిత మన్దారద్రుమ కుసుమమకరన్ద సౌరభభరిత మధుమథన పదసరిత్పులిన మాధవీలతాగృహే ఖలవచన తీక్ష్ణకరకిరణ సన్తాపముపశమయ్యత్క్షణా న్తరేగమిష్యసి,

ఏతేనిర్భరనిర్వృత్తేస్సౌరభసుధాప్రాగ్భారవిభ్రాజితం
మానోల్లుంఛనమీనలాంఛనమహాధానుష్కబాణోత్కరం।
ఛాయాలీనమహేన్ద్రవారవనితాధమ్మిల్లమాలోచితం
శాఖాగ్రైర్ముఞ్చన్తిపుష్పనికరంవృక్షామరుత్ క్షోభితాః॥

(శ్రద్ధా) జహారోఅఇ పిఅసహీఏ,(ఛాయా)యాథారోచతేప్రియసఖ్యై
ఉభేసలలితమాసాతే.

(శ్రద్ధా) హళావిఆరణే, తుమంఉణకింణిమిత్తం ఇమం దేసం ఆఅదా.
(ఛాయా) హళావిచారణె, త్వంపునః కిన్నిమిత్తం ఇమందేశమాగతా.

ధానుష్కః. ధన్వినామగ్రయాయీ, తస్య బాణాఃపుష్పాణి తేషాం స న్దోహం మహేన్ద్రవారవనితాః అప్సరసః ధమ్మిల్లాః కేశబన్ధః ధమ్మి ల్లయోగ్యం యన్మాల్యం మాలాతత్ప్రోచితంయోగ్యం. మరుత్ క్షోభితాః మారుతపరిఘూర్ణితాః ఏతేవృక్షాః మరుత్ క్షోభితాస్సన్తి ఉక్తవిశే షణ విశిష్టపుష్పనికరం శాఖాగ్రైఃముఞ్చన్తి. అతోऽత్రక్షణం విశ్రమ్య గచ్ఛేతిభావః. ॥౩॥

యథారోచతే.తథా స్త్వితిశేషః_సలలితం- సశృఙ్గారం హ లేతి సఖ్యాహ్వానేవర్తతే. ఆగతా, వదేతిశేషః. (సుఅఉఇత్యాది) స న్నాహంవిజయో ద్యోగంకుహకవాదినో బాహ్యాః దుర్వాదిన ఇత్య ర్థః. హాలికః, హలేన భూమివిలేఖకః. తస్యజ మ్బుకదర్శనం. జ

(విచారణా) సుణదు పిఅసహీఏ అజ్జఖువివేఅమహారాఅస్స సేణావఇ సహాఅస్స సణ్ణాహం సుణిఊణకువిఏణరణ్ణా మహామోహేణబుద్ధజిణప్పముహసిద్ధంతత్థావణప్పవణ్ణాకుహఅవాఇణో కుమఇగణేహిం సహపురిసొత్తమపఅపదుమణిఅమిఅచిత్తంపురిసంహాళిఅజంబుఅదంసణణ్ణాఏణ అట్ఠంతరప్పసంగేణప ఆరేఉం ఆదిట్ఠా ఉవసప్పంతిత్తి కింవఅంతిం ఆఅణ్ణిఅంతీఏ భట్టిణీఏ సుమఈఏ విపక్ఖఉత్తందంఏఅంతే సేణావఇణోవిణ్ణవేదుం ఆణత్తామహారాఏణసహమంతణప్పవుత్తంతం ఏవ్వదరుం ఉవట్ఠిఅహ్మి. (ఛాయా) శ్రూయతాం ప్రియసఖ్యా అద్యఖలువివెకమహారాజస్య వ్యవసాయసేనాపతి సహాయస్య సన్నాహం శ్రుత్వా కుపితేనరాజ్ఞామహామోహేన బుద్ధజిన ప్రముఖ సిద్ధాన్తస్థాపన ప్రవీణాః కుహకవాదినః కుమతిగణైస్సహ పురుషోత్తమపదపద్మనియమితచిత్తం పురుషంహాలిక జంబుక దర్శనన్యాయేనార్థాన్తర ప్రసఙ్గేనప్రతారయితుమాదిష్టాః ఉపసర్పన్తీతికింవదన్తీమాకర్ణయన్త్యా భర్త్ర్యా సుమత్యావిపక్షవృత్తాన్త మేకాన్తే సేనాపతేర్విజ్ఞాపయితుం ఆజ్ఞప్తా మహారాజేన వివేకేన సహమన్త్రిణ ప్రవృత్తం తమేవద్రష్టుముపస్థితాస్మి.

(శ్రద్ధా) అజ్జఉణపిసాఅవివాహంమి గద్దహగాణంసంవుత్తం జం మహామోహ సమీహిఏదువ్వాఈణం సణాహెహ్యా, హెహాదుణామ

మ్బుకదర్శనేహాలికోభూవిలెఖనం విహాయజమ్బుకమనుధావతీతి ప్రసిద్ధిః. ప్రతారయితుం-వఞ్చయితుం. పురుషమితి శేషః. కింవదన్తీ. జనశ్రుతిః. మన్త్రిణంవిచారణా. తత్రప్రవృత్తం, అత్రపిశాచానాంవివాహేషుగర్దభాఃకిలగాయకాః. ఇతిగాథానుసన్ధేయా మహామోహసమీహితేకార్యే-దుర్వాది సన్నాహఇతియత్ తత్ గర్దభగానం సంవృత్తమితి.

ప్రవేశకః.

తతః ప్రవిశతి రాజా వ్యవసాయశ్చ.

(రాజా) సేనాపతే, కఠినతర కర్మపాశకోటినిబిడ యన్త్రితముధావ్యాపార మోముహ్యమాన పురుష మోక్షణవ్రతదీక్షితస్య మమ స ఏష సమయః సత్త్వమార్గ విషయకృతాకృతప్రత్యవేక్షణేన కృత్యశేష నిర్ధారణస్య, ముహూర్తమివస్థిత్వాసవిషాదం,

జడమతిబహులేస్మిన్ దైవకోపాజ్జనిత్వా
జగతినిరపరాధేజాతనిర్వ్యాజవైరాః।

శకః- ప్రస్తావనాభేదః- (తతః ప్రవిశతీత్యాది) రాజా- వివేకః, వ్యవసాయః సేనాపతిశ్చ- వ్యవసాయః- ఇదమవశ్యంకార్యమితినిశ్చయః, సతత్కృత్యేషు మమకార్యశేష నిర్ధారణస్య అయమేవ కాలఇత్యాహ (సేనాపతేఇత్యాది) కఠినతరా అచ్ఛేద్యాకర్మరూపపాశాః తేషాంకోటిభిః లక్షణైః నిబిడం యన్త్రితత్వాత్ ముధావ్యాపారేణ- వ్యర్థచేష్టయా మోముహ్యమానస్య భృశంముహ్యమానస్య పురుషస్య సంసారాన్మోక్షణవ్రతే దీక్షాం ప్రవిష్టస్య మమేతి శేషః- సఏషసమయః-కాలః ప్రత్యుపస్థితఃకస్యేత్యతాహ, (సత్త్వమార్గేతి) సత్త్వమార్గో మోక్షమార్గః తద్విషయేకృతాకృత ప్రత్యవేక్షణేన ఇదంకృతం స్వపక్షస్థాపనం- ఇదమకృతం పరపక్షప్రతిక్షేపాదిఇతి ప్రత్యవేక్షణం పరామర్శః- తేనతత్పూర్వక మిత్యర్థః- కృత్యశేషనిర్ధారణస్య కార్యశేషనిశ్చయస్య ముహూర్తం స్థిత్వాధ్యానం స్వీకృత్యేత్యర్థః ఇవశబ్దోవాక్యాలఙ్కారేసవిషాదం సశోకమిత్యర్థః ప్రతిపక్షసిద్ధాన్తబాహుల్యాద్విషాదః- (జడమతీత్యాది) పరవ్యామోహనాయ దుర్వాదిభిః కల్పితాన్ బహువిధ సిద్ధాన్తభేదాననుసన్ధాయశోచతి కేచిద్దుర్వాదినః జడమతిభిః అనభిజ్ఞైః బహులే విస్తృతే- అజ్ఞబహులే అస్మిన్ జగతి- దేవస్య భగవతః య

కతికతికలహార్థం క్లృప్తసిద్ధాన్తభేదాః ।
ప్రలపనముఖభేదాన్ పారయన్తి ప్రగల్భాః ॥౫॥

ఆః కష్టం, వ్యామోహజనకవివిధ సమయోపప్లుతే జగతి కథమియమధ్యాత్మవిద్యా ప్రతిష్ఠాస్యతి. (ఆకాశే) భోభో మహామోహోపద్రుత త్రిభువన సమ్మోహనేన భవతా కింనామ లబ్ధం లప్స్యతే వా.

(అపిచ) సర్వత్రతస్కరవీరాదీన్ సూతే సాగరమేఖలా।
మృతసఞ్జీవినీ యత్ర మృగ్యమాణదశాంగతా ॥౬॥

ద్వాద్వైవం సఏవ తస్యకోపాత్ పూర్వకర్మానురూపేణ క్షిపామీతి దయోనిగ్రహః తస్మాత్ తైర్థ్యాదితయాజనిత్వా నిరపరాధేతస్మిన్నేవ జగతి జనే నిర్వ్యాజం వైరం విరోధో మేషాం తె కలహైక ప్రయోజనాయ కల్పితానాం సిద్ధాన్తానాం చార్వాకబౌద్ధార్హతాదీనాం భేదాస్తైస్తే. ప్రగల్భాభిమానాః కతికతి బహవః ప్రలపనం ప్రలాపః తస్యముఖభేదాన్ పర్యాయ భూతాన్ స్వగ్రన్థాన్ పారయన్తి శిష్యానపిగ్రాహయన్తి అహో ఏషాం సాహసికత్వమితిభావః ॥౫॥

ఆః పీడాయాం కష్టమాపతితం. కష్టాపాతందర్శయతి పరవ్యామోహజనకైః వివిధసమయైః సిద్ధాన్తైః ఉపద్రుతే. అధ్యాత్మవిద్యా వేదాన్తవిద్యా (ఆకాశే.) తత్రావకాశే మహామోహం పురస్థితం భావయిత్వా సంబోధయన్ నిన్దతి. (భోభో ఇత్యాది) అపశదః తుచ్ఛః సర్వం కిం ప్రయోజనం లబ్ధం. ఇతః పరమపి కిం లప్స్యతే. నకిమపీతి శేషః తస్మాన్నిరర్థక ఏవ భవతో జన్మలాభ ఇతిభావః. దుర్విద్యాబాహుల్యం సద్విద్యాల్పత్వఞ్చ దృష్టాన్తేనదర్శయన్ విశినష్టి. (అపిచేతి) సర్వత్రః సర్వత్ర తస్కరవీరః హయమారకః (అలరి) మృతిసాధనానీత్యర్థః తత్ర భూమిమృతాన్ సఞ్జీవయతీతి మృతసఞ్జీవినీ ఓషధిః. నిత్యమన్వేషణీయావ౦ దుర్లభేత్రామిత్యర్థః ॥౬॥

హమీదృశోపప్లవశమనాయ భగవన్తమేవాభిగచ్ఛామి.

:నియ) స్వతస్సిద్ధంశుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్ప్రతిభటం
సుధాసధ్రీచీభిర్ద్యుతిభిరవదాతత్రిభువనం।
అనన్తైస్త్రయ్యన్తైరనువిహితహేషాహలహలం
హతాశేషావద్యం హయవదనమీడీమహి మహః ॥౨॥
సమాహారస్సామ్నాం ప్రతిపదమృచాంధామయజుషాం
లయః ప్రత్యూహానాంలహరివితతిర్బోధజలధేః।

ప్లవః. ఉపద్రవః. అభిగచ్ఛామి— శరణం వ్రజామి. స్త్రత భగవన్తమభిగచ్ఛామి. (స్వతస్సిద్ధమితి) హేతుమన్తరేణ స్వ కేనచిజ్ఞానసాధనేన ఇత్యర్థః. యద్వా స్వతస్సిద్ధమ్ ....వత ఏవ పరిశుద్ధం. అస్యాపి పితత్వ్రిసా వాధగత శుద్ధమ ....ం నిరఞ్జన మిత్యాది శ్రుతేః. శుద్ధో యః స్ఫటికమణిభూ ప్రతిభటం. తత్సదృశమిత్యర్థః. సుధాసధ్రీచీభిః. అమృతసహ ....వర్ణాభిరిత్యర్థః. అవదాతం అపగతతాపం త్రి ....వనత్ అనువిహితాః. అనుసృతః హేషాయాః అశ్వధ్వనేః. ....స్యతత్ హలహల ఇతిశబ్దానుకారః. హతాశేషావద్యం ....పు ప్రత్యూహం. హయవదనరూపం మహః. ఈడీమహి స్తుమః ॥౨॥

....యవదనస్త్రిపదు హయవదనస్య హేషా హలహలమిత్యర్థా ....ప్రత్యస్య నిష్ఠురాణాం సాధనమిత్యర్థయతి. (అపిచ ....మ్నాం సామవేదస్య సముచ్చయః ఋచాం ప్రతిపదం పర్యా ....షాం ధామ— స్థానం. ప్రత్యూహానాం విఘ్నానాం తేషాం లయః. నా ....జలధేః జ్ఞానసముద్రస్య లహరివితతిః. తరఙ్గసన్తానః. ఏ ....హయవదనస్య హేషా హలహలః కోలాహలః. ....

కథాదర్పత్సుభృత్ప్రతికథకకోలాహలభవం
హరత్వస్తర్ధ్వాన్తంహయవదనహేషాహలహలః ||౮||

(సేనా) మహారాజ, సర్వత్రసిద్ధారం భగిఖల్వసి అమోఘ
విపఖల్వనరణ్యశాప ఇవారణ్యకవాదో భవత్ప్రభావేన మహామోహవి
ధ్వంసనవాదీ.

(అద్యచ) త్వయాత్రయ్యన్తవిజ్ఞానంపురుషస్యవిభావితం।
శ్రద్ధావైకల్యమాత్రన్తుశమనీయమతఃపరం ||౯||

యాం (వాదెన)యోదర్పః మమసదృశోనాస్తీతి గర్వాగతః తేనత్సుభృ
తాంఅపథప్రవృత్తానాంకథకానాంకులస్యయఃకోలాహలఃకలకలః. తేన
సజ్ఞాతం అస్తర్ధ్వాస్తం అప్రతిభారూపమజ్ఞానం మదీయం హరతు.||౮||

సిద్ధః కార్యసిద్ధింప్రాప్తః- ఆరమ్భోయస్యసః. అనరణ్యోనా
మ ఐక్ష్వాకోరాజా శ్రీమదుత్తర రామాయణే ప్రసిద్ధః. సచ రావణా
య శాపందత్తవాన్. శాపేన రావణశ్చహతోభూత్-ఆరణ్యకవాదః.
ఉపనిషద్ఘోషః. యద్వా. ఆరణ్యకామునయః. తద్వచనం ఆరణ్యకవా
దః. స్వరూపం దర్శయతి భవత్ప్రభావేణేతి-వివేకబలేనమహామోహ
స్య విధ్వంసనవాదీ వివేకాన్మోహోపగచ్ఛతీత్యేవంరూపః. అధనిర్ధారి
తాంశ కథన పూర్వకం సమయోచితం కృత్యశేషం నిర్ధారయతి. (అ
ద్యచేత్యాది) త్రయ్యన్తవిజ్ఞానం. విష్ణురేవ పరంతత్వం సఏవోపాస్యః,
సఏవమోక్షప్రదఇత్యేవంరూపం. పూర్వోక్తైర్న్యాయైర్భావితం ప్రకాశి
తం. ఇతఃపరం పరమత ప్రతిక్షేపా భావేవేదాన్తే శ్రద్ధా వైకల్యం
భవతీతి తదవైకల్యాయ పరమత భఙ్గః కార్యఇత్యాహ. (శ్రద్ధావై
కల్యేతి) ||౯||

(రాజా) సపరితోషం, భద్ర! సంబోధితో ఽస్మి భవ్యవృత్తేన భవతా, త్వత్సహాయస్య మే కృత్యశేషమపి కృతప్రాయమేవ సమ్భావయామి.

శమదమముఖాస్తిష్ఠన్త్వేతే శతం శతముద్ధతాః

నిరుపధిమహామోహోద్భిదా నివారణలంపటాః ।

దనుజమథనే విష్వక్సేనో ఽహం గే స్తవనస్య [illegible]

ప్రతిమనసమస్తే సే హేతు స్త్వమస్య సమాగమః ॥౧౦॥

(సేనాం) దేవ, [illegible] శేషప్రయోక్తవ్యతయా పరతన్త్రీభావానుభవతః.

సపరితోషం [illegible] కల్యాణప్రముష్క జ్ఞాపితో ఽస్మి. భవ్య [illegible] యస్య [illegible] తేన కృతప్రాయం కృతకల్పం. [illegible] (శమ [illegible]) శమః. అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహః దమః బహిరిన్ద్రియనిగ్రహః [illegible] సత్య [illegible] యోగ్యహ్యస్తే. శతం శతం [illegible] నిత్యతాపం. (నిరుపధీతి) [illegible] మహామోహస్య [illegible] ద్వా. వివేకాది విజయాదరః. [illegible]. ఆసన్తాః. అన్యే-త్వత్తో ఽన్యే సన్త్వితిష్ఠన్తు. [illegible] మహామోహ [illegible] ఇతి సదృష్టాన్తమాహ. (దనుజేతి) దనుజానాం సంహారే. [illegible] విష్వక్సేనః నైకుణ్ఠసేనాపతిః [illegible] అనన్య [illegible] స్వామిత్వబుద్ధిః యస్య సః. [illegible] త్వంమమ ప్రతిమతతమస్తే [illegible] తన్నిరసనే హేతుః. [illegible] ॥౧౦॥

ప్రహ్లాద [illegible] యోగ్యతయా భవతః [illegible] పరతన్త్రత్వమేవ సమర్థయతే (నిమ్నత్యాహ) వివేకస్య స్వాతన్త్ర్యం పూర్వార్ధేనాహ

నిష్ప్రత్యూహసముత్థితైరధిగతస్థైర్యైఃప్రమాణాదిభిః
స్వచ్ఛన్దప్రథమానశౌర్యవిభవఃస్వాయత్తసిద్ధిర్భవాన్।
ఇత్థంసత్యమనుపప్లవంపరిపతచ్చిన్తాఫలస్రోతసః
సత్తావస్థితివృత్తిషుస్వయమహంఛాయాసమస్తన్యతే ॥౧౧॥
తస్మాదహంవాసుమతిర్వాజలోద్ధృతమత్స్యన్యాయేన భవ
న్తంవినాముహూర్తమపిజీవావః।

నిర్విఘ్నం యథాతథా సముత్థితైరిత్యర్థః ప్రమాణాదిభిః. ప్రమాణం ఆగమః. ఆదిశబ్దేన తర్కోపబృంహణానివివక్షితాని. అధిగతస్థైర్యైః, స్థైర్యం ప్రతివాదిదూషణైర విచాల్యతా. తత్ప్రాప్తంయేన సః. (స్వచ్ఛన్దేతి) శౌర్యశబ్దేన స్వపక్షసాధన పరపక్ష దూషణే ఉచ్యేతే స్వచ్ఛన్దంయథాతథా ప్రథమానం ప్రసిధ్యత్ శౌర్యమేవ విభవః యస్యసః. అతఏవస్వాయత్తసిద్ధిః. స్వాధీనార్థ నిష్పత్తిమాంభవాన్, ఇత్థం సతిత్వయ్యేవం ప్రకార విశిష్టేసతి. అనుపప్లవం యథాతథాపరిప తతాంచిన్తాఫలానాంజ్ఞానదర్శన ప్రాప్తిరూపాణాం స్రోతాంసియస్య తస్యతే. సత్తావస్థితివృత్తిషుసత్తాఉత్పత్తిః అవస్థితి రవస్థానం నాశఇతి యావత్- వృత్తిర్వర్తనం ఉత్పత్తిస్థితినాశేష్విత్యర్థః, అహంఛాయాస మోధ్రువం-తత్సత్తాద్యనువిధానాత్ ఛాయాసామ్యం, ఛాయా, ఛాయి న ఉత్పత్తౌ ఉత్పద్యతే స్థితౌ తిష్ఠతి నాశేనశ్యతి. ఛాయా వత్తవాహం ప రతన్త్రి ఇతిధ్రువం. సత్యం. అత్రవివేకస భగవత్సామ్యం వ్యవసా య సుమత్యోః సీతాలక్ష్మణ సామ్యంచవివక్షితం ॥౧౧॥

తదేవదర్శయతి, (తస్మాదిత్యాది) వాశబ్దఃచార్థే, జలోద్ధృతా మత్స్యయావత్ జల సంసర్గః తావత్ జీవతి తతఃపరంనశ్యతి, తన్న్యా యేన సదసద్వివేకాభావే సత్కృత్యేషు వ్యవసాయః సంసారదోషదృ ష్టిరూపా సుమతిశ్చనస్తఇత్యర్థః. “నచసీతాత్వయాహీనానచాహమపి

(రాజా) విచిన్త్య, సేనాపతే, పశ్యపశ్య,

అసురాదిమోహనవిధౌ విహితాని ప్రమితావతీతసమయాస్సమయాః।
ప్రపనాపనేయతిమిరక్రమతః ప్రచరన్తిహన్త జగదన్తరతః ॥౧౩॥

ఏతేచ మధుమథన భుజబల పరిభ్రమిత మన్దర మహీధర మథ్యమాన మహార్ణవనిర్ఘోష నిర్విశేష నిరర్థక వివిధ వాచోవాచస్పతిమపి వనస్పతీకర్తుముద్యుఞ్జతే వశికావాదూకాః, తదమీ సావధాన సంప్రయుక్తారం

రాఘవ। సుహూర్తమపిజీవామాజలాస్మత్తాన్వయవిహాద్ధృతా- ఇతిశ్రీమద్రామాయణవచన మనుసన్ధేయం పరమతభఞ్జనస్య పీఠికామారచయతి (అసురాదీతి-) అతశ్చత్వం హిరుద్ధి మహాబాహో మోహశాస్త్రాణికారయ। దర్శయిత్వాల్పమాయాసంఫలం శీఘ్రం ప్రదర్శయేతి పాద్మపురాణవచనమనుసన్ధేయం, ప్రమితౌ ప్రమితివిషయే అతీతసమయాః కాలాత్యయాపదిష్టాః, వేదాన్తైః ప్రమితౌ సిద్ధాన్తయాం తద్విపరీతార్థప్రతిపాదనాత్ యథా స్పర్శనప్రత్యక్షేణ అగ్నేరుష్ణత్వోపలంభే అనుష్ణస్సప్రత్యక్షకానుమానం తద్వత్ సమయాః సిద్ధాన్తాః తపనేన అపనేయం నిరసనీయం యత్తిమిరం తన్న్యాయేన యథాతపనోదయే తిమిరముద్గచ్ఛన్తి. తద్వత్తమయేపునస్తిమిరముద్గచ్ఛన్తి- ఏవం వైదికవావదూకోదయాస్పదయస్యాపి దేకానువిధాయిన ఇత్యర్థః హన్తేతిఖేదే ॥౧౪॥

దుర్వాదినాన్నిరర్థకాటోపం దర్శయతి (ఏతేచేతి) నిర్విశేషశబ్దః- సదృశపర్యాయః. వాచస్పతిమపి బృహస్పతిమపి వనస్పతీకర్తుం మహాతరువత్ కర్తుం ఉద్యోగం కుర్వతే వశికాః తుచ్ఛాః వావదూకా ఇత్యర్థః-ఏవమాటోపం ప్రదర్శ్య అమీ సావధానతః ప్రమాణేననిరసనీయా ఇత్యాహ. (తదమీత్యాదినా) తత్ తస్మాత్ ఆటోపస్యదర్శితత్వాత్. ఆరంభః ఉపక్రమః తద్వతా ప్రకటం ప్రకాశితే. స్వపక్షసాధనపరపక్షోపాలంభే తెలివిదంష్ట్రాంకురాయస్యరేన. ప్రతి

భేణ ప్రకట ప్రకాశిత సాధనోపాలమ్భదంష్ట్రాఙ్కురేణ ప్రతిపన్నఖర తరతర్కపఞ్చకనఖరేణారణ్యకవర్తినా ప్రమాణ పరాక్రమ కణ్ఠీరవేణని తమకుణ్ఠశక్తినా నిరసనీయాః స్సత్పథవిస్రమ్భఝరం భావన మథన విహిత సంరమ్భాః ప్రచణ్డా వైతణ్డిక వేతణ్డాః,

(సేనా) దేవ నియుక్తో౽హం త్వయా వాదేన సహ వేదాన్తసిద్ధాన్తః ప్రతిమతనిర్మూలనాయ, తదాసీదత్యేషా కథాసఙ్గ్రామసీమా,

తతః ప్రవిశతో గురుశిష్య వేషధారిణౌ వేదాన్తసిద్ధాన్తవాదౌ.

(గురుః) ఆయుష్మన్నవధారిత పరమార్థేన ప్రతిభట కథకలఙ్కభటహనుమతా భవతా స్థూణానిఖనన్యాయేన సఞ్చాలిత నిష్కమ్పమధ్యాత్మతత్త్వమవగచ్ఛామి.

(శిష్యః) సప్రశ్రయం, భగవన్ దివ్యేన యతీన్ద్రవేషేణ దత్తాత్రేయ ఇవ సన్దృశ్యసే, యో సౌ మహర్షిభిరనుస్మర్యతే.

పన్నాః తర్కవిశేషణం తేన సత్తర్కత్వం వ్యజ్యతే. ఖరతరం దృఢతరం మూలశైథిల్యాదిరహితం యత్తర్కపఞ్చకం ఆత్మాశ్రయాన్యోన్యాశ్రయ చక్రికాశ్రయానవస్థానిష్టప్రసఙ్గాః తాన్యేవ పఞ్చనఖరాణి యస్య ఆరణ్యకః ఉపనిషత్ తత్రవర్తినా అన్యత్ర అరణ్య సమూహే వర్తినా ప్రమాణమేవ పరాక్రమః తేనవిశిష్టః కణ్ఠీరవః సింహః తేననియమేన అప్రతిహతశక్తినా. సత్పథో వేదాన్తమార్గః తత్రవిస్రమ్భో విశ్వాసః. సవివరం భావనం తన్మథనే విహితసంరమ్భాః కృతోద్యోగాః ఉద్దణ్డా యే వైతణ్డికాః శుష్కతర్కనిష్ఠాః తఏవ వేతణ్డాగజాః గజాహి రమ్భావనమథనప్రియాః- నియుక్తః అనుశిష్టః వాదః కథావిశేషః అత్రవాదశబ్దేన స్వయం గ్రన్థకర్తా శ్రీవేదాన్తాచార్యః. వివక్షితః- వేదాన్తసిద్ధాన్తశబ్దేన శ్రీభాష్యకారో వివక్షిత ఇతిసమ్ప్రదాయః. తన్నియుక్తత్వాత్- ఆసీదతి ఆగచ్ఛతి- వాదసమరపరాకాష్ఠా. ఏవం పాత్రాన్తరం సంసూచ్య

కాణాదశాక్యపాషణ్డై స్త్రయీధర్మోవిలోపితః।
త్రిదణ్డధారిణాపూర్వంవిష్ణునారక్షితాత్రయీతి ॥౧౩॥

(సహ) ఆయుష్మన్ అసురాన్ ఖర్వోతేబాహ్యాన్ కుదృష్టయశ్చ,
తానహం విష్ణురూపమాశ్రిత్య విజిగీషే,
(శిష్యః) భగవన్ విష్ణురూపీసన్ విష్ణుభావేన నమస్యన్ ఖల్వసి,
(తతశ్చ) ఉపవీతినమూర్ధ్వపుణ్డ్రవన్తం
త్రిజగత్పుణ్యఫలం త్రిదణ్డహస్తం।

తత్ప్రవేశమాహ. (తతఇతి) వేదాన్తసిద్ధాన్తవాదో. ఆయుష్మన్నితి
వ్య సంబోధనం ...తిఘటకథకాశిలంకాఘటాశితేషాంహానుమల్ స్థానీయ
స. స్థూశాయానిఖననం సజ్జాలనేన దృఢీకరణం తన్నామేన. సజ్జా
లితం చ తన్మిశ్రంపంచఅధ్యాత్మ స్వరూపం-స్త్రశ్రేయోవినయః యాం
ప్రస్యవేషేణ దత్తశ్చాసౌ ఆత్రేయశ్చ. సహ. యోసౌదత్తాత్రేయః
స్వప్రవిశుపత్యతే. (కాణాదేతి) కాణాదాః వైశేషికాః శాక్యాః బౌ
ద్ధాః పాషణ్డాః తత్వవృత్తిభయభ్రష్టాః పాషణ్డాః నిరీశ్వరమీ
మాంసకాదయోవా-యద్వాకాణాదశాక్యరూపాస్తైః పాషణ్డైః. పూర్వ
మాదౌకాలేత్రయీధర్మోవిలోపితో భూత్. తదాత్రిదణ్డధారిణా త్రి
దణ్డంధారితవతావిష్ణునా. విష్ణ్వంశేనదత్తాత్రేయేణత్రయీరక్షితా॥౧౩॥
విష్ణురూపమాశ్రిత్య విష్ణోః విష్ణ్వంశస్యదత్తాత్రేయస్య స్వరూపం
త్రిదణ్డసన్యాసిత్వం ఆశ్రిత్య విజేతుమిచ్ఛామి విష్ణురూపీసన్ విష్ణోరూ
పంత్రిదణ్డధారిత్వం తద్భావేనసహ. అయంసాక్షాద్విష్ణురేవ ఇతిబు
ద్ధ్యానమస్కారయోగ్యః, (ఉపవీతినమితి) ఏకవచనేభ్యోవ్యావృత్తిరు
చ్యతే- ఉపవీతం యజ్ఞసూత్రం తద్వాన్ సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుణ్డ్రవన్తం. త్రి
జగతాం పుణ్యస్యపరిపాకరూపం, త్రీణిదణ్డానిత్రిదణ్డంహస్తేయస్య...
రణాగతసార్థవాహకం. శరణాగతానాంసార్థక సమూహ...

శరణాగతసార్థవాహకంత్వాం
శిఖయా శేఖరశాలినంభజామి ॥౧౪॥
ఇతిసాష్టాఙ్గంప్రణమతి.

(గురుః) ఆయుష్మన్
ప్రతిష్ఠాపితవేదాన్తః ప్రతిక్షిప్తబహిర్మతః।
భూయాస్త్రైవిద్యమాన్యస్త్వంభూరికల్యాణభాజనమ్ ॥౧౫॥
ఇతిదివ్యశక్తిమయందర్భపవిత్రందదాతి.

(శిష్యః) తదాదాయశిరసినిధాయదక్షిణేహస్తేధారయతి.

(గురుః) అవిశ్రాన్తశ్రద్ధాశతకలహకల్లోలవిషమాః
తవావిర్భూయాసుర్మనసిమునిసిద్ధాదిసులభాః।

ర్గావాతస్య నిర్వాహకం శిఖయా హేతునా. శేఖరః శిరోమాల్యం తేనశాలితుంశీలమస్యేతితచ్ఛాలినమ్ ॥౧౪॥

ప్రతిష్ఠాపితో వేదాన్తః వేదాన్తసిద్ధాన్తో యేన. ప్రతిక్షిప్తః నిరస్తః బాహ్యసిద్ధాన్తో యేన ఏవంసన్త్వం త్రైవిద్యానాం వైదికానాం మాన్యః బహుకల్యాణభాజనంచభూయాః ఇత్యాశీర్వాదః ॥౧౫॥

దివ్యాశక్తిః తద్రూపం దివ్యశక్తి ప్రదమిత్యర్థః దర్భైర్విరచితం పవిత్రగ్రన్థిందదాతి, పునరప్యాశీర్విశేషం విదధాతి(అవిశ్రాన్తేతి) అవిశ్రాన్తం సన్తతం యచ్ఛ్రద్ధాశతం అనుభవపరీవాహ విషయాదరశతం శతశబ్దో బాహువిధ్యవాచీ పరీవాహానాం బహువిధత్వాత్-తదాదరస్యాపిబహువిధత్వం శ్రద్ధా శతాన్యేవ కలహకల్లోలాః మధ్యమపదలోపీసమాసః కలహో హ మహమికయా ప్రసరః తైర్విషమాః దురవగాహాః మునిసిద్ధాదిసులభాః మునీనాం సిద్ధాదీనామేవలభ్యాః నేతరేషాం (మధ్వితి) మధునాసంపృక్తం క్షీరమతిస్వాదుభవతి తన్న్యాయేన స్వగుణవిభవేషు స్వంస్వరూపంగుణాః సత్యజ్ఞానాదయః విభవో

మధుక్షీరన్యాయస్స్వగుణవిభవాసఞ్జనకన-
స్స్మహానన్దబ్రహ్మానుభవపరీవాహాబహువిధాః ॥౧౬॥

(శిష్యః) సప్రశ్రయం, అమోఘాశిషో భగవతః ప్రసాదేన సిద్ధ
మేవ మేసర్వంసమీహితం, అథచభగవన్ యదహమిహకిఞ్చిత్ పృచ్ఛామి,
తద్యదిశ్రావయితుమర్హామిశ్రావయితవ్యోఽస్మి,
(గురుః) సమ్యగుపసన్నస్య సచ్ఛిష్యస్యసమయేసతికిన్నశ్రావయితవ్యం
(శిష్యః) భగవన్ విగృహ్య కథాకరణం మహర్షిభిః ప్రతిషి
ధ్యతే, వాదేన బ్రాహ్మణంజిత్వా హృష్టస్య పాపిష్ఠపాదపత్వ ప్రాప్తి
శ్చ ప్రతిపాద్యతే, కథమిదానీం విజిగీష్యన్తేవిపక్షవాదినః,

విభూతిః తేషాంవాసఞ్జనేన-ఆసఞ్జనమాసక్తిః తదనుసన్ధానమిత్యర్థః
బ్రహ్మస్వరూపగుణవిభూత్యనుసన్ధానేన యద్వాస్వశబ్దేన ప్రత్యగా
త్మోచ్యతే తస్యయోగుణవిభవః అపహతపాప్మత్వాదిగుణసమ్పత్ తదా
సఞ్జనేనతదనుధ్యానేనకన స్త్రిఃఅతిశయితాఃమహానన్దంయద్బ్రహ్మతదను
భవస్య బహువిధాః పరీవాహాః తవమనస్యావిర్భాయాసురితిపరబ్ర
హ్మానుభవ జనితహర్ష ప్రకర్ష స్తవమనసిజాయతామితిభావః॥౧౬॥

సర్వంసమీహితం ఐహికం పరపక్షవిజయాది ఆముష్మికంచ స
మీహితమభిలషితమిత్యర్థః అథచ అథాపిసమ్యగుపసన్నస్య శాస్త్రోక్త
క్రమేణ గురుముపసన్నస్య సద్బుద్ధిః సాధుసేవిత్వాది శిష్యగుణయుక్త
స్య శుశ్రూషోః సమయేయోగ్యకాలే సర్వంశ్రావయితవ్యమేవ, విగృ
హ్య విజిగీషుభూత్వా అత్రప్రమాణం దర్శయతి(వాదేనేతి) వాదేన
బ్రాహ్మణంజిత్వాహృష్టోభవతియోద్విజః।శ్మశానేపాదపస్సస్యాత్ గృ
ధ్రకాకనిషేవితఇతి స్మృతివచనస్యార్థం సంగృహ్యదర్శయతి (వా
దేనబ్రాహ్మణంజిత్వేత్యాదినా) విజిగీష్యన్తే విజేతుమిష్యన్తే, విరుద్ధప
క్షవాదినః, ప్రసాదోఽనుగ్రహః, అనుయుజ్యతే ప్రశ్నఃక్రియతే,కిన్తుతత్

(గురుః) సప్రసాదం, భద్ర, సాధుబుద్ధిరాత్వయా సమ్యగను యుజ్యతే, కిన్తువర్ణాశ్రమజాతిగోత్రప్రవర కులచరణదేశ కాలాదివిషయభేదేనవ్యవస్థితైవహివిధినిషేధమర్యాదా, తదహమిదానీం పరిగృహీత నియమానుగుణంస్వయం విపక్షనిరసనమకుర్వాణః కౌశిక ఇవ రాఘవం త్వాం పురస్కృత్యకుదృష్టిబాహ్యాంశ్చనిరాచికీర్షామి.

(తత్రచ) దూరేభవతు తేవీరజల్పస్సహవితణ్డయా।
త్వమేవస్థిరవాదాత్మానిరున్ధిపరిపన్థినః ||౧౮||

వక్తవ్యమస్తికిఞ్చిదిత్యర్థః, నవిగృహ్యకథాంకుర్యాదిత్యాదితు ఉత్తమాశ్రమివిషయం నగృహస్థవిషయమితిదర్శయితుం తావద్విధినిషేధమర్యాదాయావ్యవస్థామాహ, విధిః ఇదంకుర్యాదిత్యేవం విధిరూపః, నిషేధః ఇదంనకుర్యాదిత్యాదిరూపః తయోర్మర్యాదా-నియమః వ్యవస్థితైవ విషయభేదేనవ్యవస్థాపితా, సద్భిరితి శేషః కేనప్రకారేణేత్యత్రఆహ, (వర్ణాశ్రమేతి) వర్ణః బ్రాహ్మణాదిః ఆశ్రమః బ్రహ్మచర్యాదిః, జాతిః బృహచ్చరణపురశ్శిఖాదిః, ప్రవరం త్ర్యార్షేయపఞ్చార్షేయాది, కులంవైష్ణవస్మార్తాది, చరణం ఋగ్యజుస్సామాది, దేశః ద్రమిడకర్ణాటాదిః, కాలఃఅహోరాత్రాదిః-విషయశబ్దః వర్ణాదిభిః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, ఆదిశబ్దేనావస్థాదిః గృహ్యతే, అతోఽత్రనిర్దిష్టార్థవాదానుమేయబ్రాహ్మణజల్పనిషేధోఽపినగృహస్థవిషయ ఇతిభావః, తతఃకిమిత్యత్రాహ (తదహమితి) నియమః-సన్న్యాసనియమః, నిరాచికీర్షామి-నిరాకర్తుమిచ్ఛామి, తత్రత్వయావాదకరణేపిజల్పః-విజిగీషుకథా, వితణ్డా-సైవస్వపక్షస్థాపనహీనా, స్థిరోవాదః తత్త్వనిర్ణయార్థం ప్రవృత్తాకథా, తత్స్వరూపస్త్వమేవ, నిరున్ధి, నిరస్యజహిపరిపన్థినః-శత్రూన్.
||౧౮||

అథవా త్వయా మన్నిదేశానువర్తినా కౌశికనియమితేన రాఘవేణేవ లబ్ధాధికారేణ యథావిధివీతరాగకథానవసరే వేదేశ్వరవిదూషకౌ స్వైతత్త్వాధ్యవసాయసంరక్షణార్థం బలాతిబలాభ్యామివ జల్పవితణ్డాభ్యామపి జేతవ్యాః.

(శిష్యః) సాఞ్జలిబన్ధం, శిరసా ప్రతిగృహీతోఽయం భగవతస్సమాదేశః అథాపి భగవతా విశ్వాచార్యేణ భవతా కథమిహామితంపచే మయి కథకభార ఆరోప్యతే.

(గురుః) అవధార్యతామేతత్,

నిత్యాశ్లిష్టపరస్పరేషు సమయగ్రావేషు నిష్ణాతినః
శిష్యాః కేచన సన్తి నః ప్రతితలే శీఘ్రాధికగ్రాహిణః।

పక్షాన్తరమాహ, (అథవాత్వయేతి) నిదేశః ఆజ్ఞా, మన్నియమనమేవాధికారః, తద్వతా, వేదేశ్వరవిదూషకౌ బాహ్యౌ తత్త్వాధ్యవసాయసంరక్షణార్థం తత్రనాస్తికౌ రాజసజల్పవితణ్డే అత్ర ప్రయోక్తవ్యే ఇత్యుపజ్ఞాతే, తాభ్యాం, బలాతిబలేనామవిద్యే విశ్వామిత్రేణ రామాయోపదిష్టే తాభ్యాం యథా రాక్షసా జితాః ఏవం జల్పవితణ్డాభ్యామపి త్వయా జేతవ్యాః, సమాదేశః ఉపదేశః శాసనమిత్యర్థః భగవతా సర్వజ్ఞేన మితంపచే తుచ్ఛే కథకానాం మహతా వినా భారః తత్తత్కృత్యనిర్వహణం ఆరోప్యతే, వత్సే మహోక్షభారమివేతి భావః, అవధార్యతాం శ్రూయతాం, (నిత్యేతి) నిత్యం పరస్పరం ప్రతిపక్షేష్వపి నిష్ణాతినః అతిపరిచయకుశలాః నిష్ణాతం కౌశల్యం ఏషామస్తీతి నిష్ణాతినః శీఘ్రాధికగ్రాహిణః ఆచార్యాద్యావత్ గృహ్యతే తతోఽప్యధికగ్రాహిణః అనుక్తమప్యూహితుం దక్షాః తత్ర తేషాం శిష్యాణాం మధ్యే, తుః అవధారణే. అద్భుతం యథా తథా నిర్భరైః పూర్ణైః ప్రసరోద్గ్రహణశక్తిః యస్యాః సా తయా బుద్ధ్యా పరిష్కారవతః అలంకృతాదిత్యర్థః త్వష్టా

తత్రత్వద్భుతనిర్భరప్రసరయా బుద్ధ్యా పరిష్కారిణః
త్వత్తః ప్రత్యయితో న కశ్చిదపరః ప్రత్యర్థిభిః ప్రార్థితః ॥౧౮॥

(శిష్యః) యదాదిశతి భగవాన్, అత్ర తు కశ్చిత్ సిద్ధాన్తమనవలమ్బ్య న కాపి కథా ప్రవర్తతే, అతస్స్వాభిమతే కుత్రచిన్మామవస్థాపయతు భగవాన్,

(గురుః) భద్ర, ఇహ కిల సయూథ్యకలహే సమానతన్త్రత్వయా స్థాతవ్యం, విపక్షప్రతిపత్తౌ తు వేదాన్తసిద్ధాన్తే తత్రాపి పరాశరపారాశర్యశుకశౌనకబోధాయన ప్రభృతిభిః పరిచితం పన్థానమాశ్రిత్య పరమార్థదర్శిదేశికదత్తదృష్టిభిరస్మాభిః పరిమిత విశదగమ్భీరాః పఞ్చషాః ప్రబన్ధాః ప్రాబన్ధిషత, తేష్వవహితచేతసా త్వయా ప్రతిసంహితపరమార్థేన పారిషదహృదయఙ్గమాః ప్రమాణతరాః ప్రయోక్తవ్యాః

మే ప్రత్యయితః మమ సమ్మతః అయమేవ వాదినో జయే సమర్థ ఇతి మనసా సవిశ్వాసం పరిగృహీతః, ప్రత్యర్థిభిః పరవాదిభిః ప్రార్థితశ్చ అనేన చేద్వాదం కుర్మః నాన్యేన అసదృశేనేతి వృతః న కశ్చిదస్తి, అతస్త్వయ్యారోప్యత ఇతి భావః ॥౧౮॥

యదాదిశతి భగవాన్ తథా కరోమీతి శేషః, పునరపి కిఞ్చిత్పృచ్ఛతి, (అత్రత్వితి) స్వాభిమతే కుత్రచిత్ సిద్ధాన్తే అవస్థాపయతు నివేశయేత్యర్థః, ఇహ సిద్ధాన్తావలమ్బనవిషయే, సయూథ్యయోః సమానయూథేభవాః తైః సహకలహే, సమానతన్త్రే అభిన్నప్రస్థానైకశాస్త్రే స్థాతవ్యం విపక్షః సిద్ధాన్తాన్తరావలమ్బీ తస్య విప్రతిపత్తౌ, తేన సహకలహ ఇత్యర్థః వేదాన్తసిద్ధాన్తే స్థాతవ్యమిత్యనువర్తతే, పరిచితం పన్థానం వేదాన్తమార్గం పరిమితాః అల్పగ్రన్థాః సారదీపాదయః విశదాః ప్రసన్నాః అథచ గమ్భీరాః దుర్గ్రహతాత్పర్యత్వాత్ పఞ్చషాః పఞ్చవా షడ్వా పఞ్చషాః ప్రబన్ధాః శ్రీభాష్యాదయః ప్రాబన్ధిషత ప్రణీతా ఇత్యర్థః అవహితచేతసా సావధానం నిహితమనస్కేన ప్ర

(శిష్యః) భగవతి ప్రసేదుషి న కృచిత్ ప్రమాద్యామి,
గురుప్రసదనస్ఫురద్గుణగరిమ్ణి యన్మానసే
సకృత్ స్ఫురతి వస్తు తన్నహి కిమప్యపభ్రశ్యతి॥
ఋషిస్తదితరోఽపి వా యదిగృణాతి గత్యన్తరం
వికల్ప్య తదపి క్షణాద్విలయమభ్యుపైతి స్వయం ॥౧౯॥

(గురుః) భద్ర, విశ్వవ్యామోహనవిషమయుక్తిభయాత్ త్వాం నిత్యమవధానేన యోజయామి, ఇహ హి,

కుటిలమతిభిః క్లృప్తా బాహ్యైః కుదృష్టిభిరప్యసౌ
కథకపరిషద్ధారేయాణామపి క్షణకర్కశా।

తి సంహితోఽనుసంహితః పరమార్థః యేన. పరమార్థం అలక్ష్య యతేత్యర్థః పారిషదాః సభ్యాః తేషాం మనోహరాః ప్రమాణాని తర్కాశ్చ ప్రయోక్తవ్యాః, (భగవతీతి) తవ ప్రసాదే సతి న కృచిన్మే ప్రమాదో భవిష్యతీత్యర్థః యత ఏవమస్తి, (గుర్వితి) గురుప్రసాదేన స్ఫురతాం గుణానాం బాహుల్యవతి శిష్యస్య మానసే యద్వస్తు అర్థవిశేష ఇత్యర్థః, సకృదేకవారం స్ఫురతి, తత్కిమపి కిఞ్చిదపి నాపభ్రశ్యతి హి, న విస్మృతం భవతి, శిలాలిఖితమివ స్థిరం భవతీత్యర్థః, ఋషిర్వా మనుష్యో వా తత్ర గురుప్రసాదస్ఫురితేఽర్థే గత్యన్తరం, అర్థాన్తరం పరికల్ప్య, గృణాతి దూషయతి, తదపి తద్దూషణమపి వికల్ప్య-బహుధా వికల్పితం, తత్ క్షణాత్స్వయమేవ విలయమభ్యుపైతి దూషితం భవతి శిష్యేణేతి భావః గురుప్రసాదస్ఫురితస్య న కుత్రచిదపి ప్రతిహతిర్భవతీతి భావః ॥౧౯॥

విశ్వవ్యామోహనాయ విషమయుక్తయః దుర్వాదినాం కుయుక్తయః తద్భయాత్ సావధానో భవేతి పునః పునః కథయామి, ఇహ హి వాదే, (కుటిలేతి) వక్రబుద్ధిభిః క్లృప్తా కలితా అసౌ యుక్తిః అనుమానాదిరూపా వాదిగోష్ఠీధురన్ధరాణామపి క్షణమాత్రం కఠినా ప్రలపనం జల్పః

ప్రలపనగుణీభూతాళీకప్రకాశన పత్రళా
యువతిహృదయక్రూరాయుక్తిర్జనయత్యమితంభయం॥౨౦॥

(శిష్యః) భగవన్మయ్యతిస్నేహేననూనమియమతిశఙ్కా,
త్వయాదర్శితసర్వార్థే త్వన్నిదేశేవ్యవస్థితే।
కథఙ్కథకమానీస్యాత్ కశ్చిదన్యోమయిస్థితే ॥౨౧॥

(గురుః) భద్రఇదమపిపునర్మన్వీథాః,

(శిష్యః) అనుగృహ్ణన్తుభగవన్తః,

(గురుః) సంక్షిప్తంవిస్తృతంవాసరళసముచితంసావధానప్రియంవా
ప్రాధాన్యేనప్రణీతంపరఫణితిపరిష్కారవత్త్వాస్థితంవా।

తస్యగుణీభూతా అనుగుణా అళీకమనృతార్థాః తత్ప్రకాశనసైవపత్రళా సన్నద్ధపల్లవా ఆపాదచూడమనృత ప్రకాశినీత్యర్థః ప్రలపనస్యగుణీభూతముపసర్జనీభూతం యదళీకంతత్ప్రకాశనపరా, యువతిస్త్రీతద్ధృదయవత్ క్రూరా అమితంభయం జనయతి, యతః, అతఃసావధానమితిపునః పునరుచ్యతే ॥౨౦॥

అతిశంకా-శఙ్కాయా అవిషయేపిశఙ్కా, త్వచ్ఛిష్యేమయిస్థితే కోవాన్యః కథకాభిమానీస్యాదిత్యాహ (త్వయేతి)మయిస్థితే మమపురత ఇత్యర్థః నకశ్చిదపీతి శేషః ॥౨౧॥

మన్వీథాః మనసికుర్విత్యర్థః సంక్షిప్తందీపః విస్తృతం శ్రీభాష్యం వాశబ్దశ్చార్థేః సరళాః ఋజుబుద్ధయః- తేషాంసముచితంగద్యత్రయం, సావధానానాం ప్రియం_సారః, ప్రాధాన్యేన ప్రణీతం_వ్యాఖ్యేయత్వేననిర్మితం వేదార్థసఙ్గ్రహః పరఫణితి పరిష్కారవృత్త్యా పరస్యభగవతోఫణితిః గీతాతస్యా అలఙ్కారతయాస్థితం వ్యాఖ్యానరూపతయాస్థితం వ్యాఖ్యానంహివ్యాఖ్యేయస్యాలఙ్కారః గీతాభాష్యం, సంక్షిప్తంవాభవతు విస్తృతంవాభవతు ఋజుబుద్ధిగ్రాహ్యంవాభవతు

శిక్షాసౌకర్యతుష్టిప్రచితగురుజనానుగ్రహేద్ధంసుధీభిః
శ్రద్ధేయంనాథజుష్టశ్రుతియువతిశిరోభూషణంభాషణంనః॥ ౨౨॥

(శిష్యః, కిముచ్యతే, ఉపనిషదుపఘ్నభూతానిఖలుభగవతోభాషితాని.

(తథాహి) అనుదినమనపాయస్నేహదత్తావసేకైః
సుమతిభిరనుభావ్యైశ్శోభనాయాందశాయాం।
శరణముపగతానాంప్రీణనార్థంభవద్భిః
భవకలుషనిశీథేభావితోభాష్యదీపః ॥ ౨౩॥

సావధానగ్రాహ్యంవాభవతు వ్యాఖ్యానరూపంవాభవతు (శిక్షేతి) ప్రమేయార్జవసూత్రస్వారస్యాది భిరత్ర శిక్షాసుకరాభవతి।శిక్షాసౌకర్యేణ జాతయాతుష్ట్యాప్రచితస్య పూర్ణస్య గురుజనస్యానుగ్రహేణ ఇద్ధందీప్తంనాథేనభర్త్రాభగవతాజుష్టాయాః శ్రుతియువత్యాః శిరోభూషణం వేదాన్తపరిష్కారరూపం నోభాషణం సుధీభిః శ్రద్ధేయం, అన్యేషాంపక్షేశ్రుతిః నాథజుష్టానభవతి, నాథస్య బ్రహ్మణః అన్యథాకరణాత్, ॥ ౨౨॥

కిముచ్యతే, కింవక్తవ్యమిదం భవతేత్యర్థః ఉపనిషదాముపఘ్నభూతాని ఆధారభూతానిభాషితాని_ దీపాదీని, ఉక్తమేవదృఢయతి (తథాహీత్యాదినా) అనపాయస్నేహః నిత్యాదరః అన్యత్రతైలం తేనదత్తైః సమ్పాదితైః, అవసేకః పరిశీలనం వర్త్యవసేకోన్మేస్తైః సుమతిభిర్విద్వద్భిః శోభనాయాం దశాయాం సత్వోద్రేకావస్థాయాం అన్యత్ర నిర్మలవత్యాం, అనుదినమనుభావ్యః అనుసన్ధేయః అన్యత్రానుభవితుంయోగ్యః శరణాగతానాం ప్రాప్తోపాయానాం కృతకృత్యానాం అన్యత్ర గ్రహాగతానాం ప్రీత్యర్థం భవకలుషనిశీథే, భవకలుషః నిశీథః కలుషోన్ధకారస్తద్విశిష్టోనిశీథః తత్ర, భవద్భిర్భావిత ఆరోపితః ॥ ౨౩

(అపిచ) అసత్తాముచ్ఛేత్తుం ప్రకటయితుమీశప్రసదనం
శమఃక్షేప్తుంతత్త్వప్రమితిసుఖముచ్ఛృఙ్ఖలయితుం।
అమార్గాదాహర్తుంపథిచపదమాధాతుమిహనః
త్వదాదిష్టంశాస్త్రం ప్రభవతిసకృద్భావితమపి ॥౨౪॥

తథాపి, పారిప్లవమతిరహమిహకిమప్యధిగతప్రముషితంపృచ్ఛామి.

(గురుః) కింతత్.

(శిష్యః) ఆదిశ్యస్వయమన్యథానియమయన్నాప్తఃకథంకల్పితః

(గురుః) అహోనుఖలుసూక్ష్మార్థానుయోగకుశలః.

(శిష్యః) సామగ్రీవశదుర్నివారవృజినేశిష్టానివృత్తిఃకథం।

కిఞ్చ, త్వదుపదిష్టంశాస్త్రం శ్రీభాష్యాది, భావితం చిన్తితం అని
ష్టనిరాసాయ ఇష్టప్రాప్త్యైచభవతీత్యాహ। (అసత్తామితి) అసత్తాము
చ్ఛేత్తుం అసద్భావం నిరసితుం, అసన్నేవసభవతీతిశ్రుత్యా పురుషస
త్త్వాసత్త్వయోః బ్రహ్మజ్ఞానాజ్ఞానహేతుకత్వోక్త్యాభాష్యస్యబ్రహ్మ
జ్ఞానహేతుత్వాత్తద్వారా అసత్తాముచ్ఛేత్తుం శక్నోతీత్యర్థః, ఈశస్య
భగవతః ప్రసాదం ప్రజనయితుం తథా అజ్ఞానంనిరసితుం తత్త్వజ్ఞానస
మ్భూతం సుఖంవర్ధయితుం పథిమోక్షమార్గేపదన్యాసంకర్తుంచస
మ్భృతం శ్రీభాష్యాదిశాస్త్రమేవాలమిత్యర్థః. ॥౨౪॥

పారిప్లవమతిశ్చఞ్చలచిత్తః కిమపిరహస్యమధిగతం చతత్ప్రము
షితం విస్మృతంచతత్ (ఆదిశ్యేతి) ఆదిశ్యధర్మమార్గం ధర్మంకురు అ
ధర్మాన్నివర్తస్వేతి ఉపదిశ్యస్వయమన్యథా నియమయన్ స్వయమేవ
స్వోపదేశవిరుద్ధం పురుషాన్నియమయన్ పాపాచరణే వినియోజయన్
సమాప్తఇతికల్ప్యతే, అన్యథోపదిశ్యాన్యథానియమయితురనాప్తత్వా
అనుయోగకుశలతా ప్రశ్నకౌశల్యం, సామగ్రీవశాన్నివారయితుమశ
క్యపాపవిషయే కథం నివృత్తిః, శిష్టాః పాపం మాకార్షీరితినిరాకరణ

(గురుః) తదపిసూత్రాత్మా తత్సూత్రాత్మతరమనుయుజ్యతే,
(శిష్యః) స్వేచ్ఛాభావితదుష్కృతస్య చ కథం దణ్డస్స్వయం పాతితః
(గురుః) త్రిష్వప్యత్ర న కాచిదస్తి విహతిః కర్మోపధౌ సావధౌ ॥౨౫॥

శ్వరేణ కథమనుశిష్యతే, అనుయుజ్యతే, ఈశ్వరేచ్ఛయాభావితం
తం దుష్కృతం యస్య తస్య చేతనస్య స్వయమీశ్వరేణైవ దణ్డః శిక్షాక
ంపాతితః విహితః। ప్రశ్నత్రయస్యోత్తరమాహ (త్రిష్వపీతి) త్రిష్వపి
ప్రశ్నేషు న కాచిద్విహతిరస్తి విరోధో నాస్తి। కుతః, త్రయాణాం కర్మో
పాధికత్వాత్ కర్మణస్సావధికత్వాచ్చ, అయమత్ర వివేకః, ఈశ్వరః కరణ
కళేబరప్రదానసమయే పుంసః కర్తృత్వశక్తిమపి ప్రయచ్ఛతి, తద్దత్తయా
తయా పురుషః జ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నాని కుర్వన్ వర్తతే, ఈశ్వరోఽపి త
త్పూర్వకర్మానుగుణ దుష్కృతవిషయే ఉపేక్షాం సుకృతవిషయేఽనుమ
తృత్వం చ కుర్వన్నిగ్రహానుగ్రహౌ కరోతి, యథోక్తం శ్రీవరదాచార్యైః
దావీశ్వరదత్తయైవ పురుషః స్వాతన్త్ర్యశక్త్యా స్వయం తత్తజ్జ్ఞాన
చికీర్షణప్రయత్నాన్యుత్పాదయన్ వర్తతే। తతోఽపేక్ష్య తతోఽనుమ
త్య విదధత్తన్నిగ్రహానుగ్రహౌ తత్తత్ కర్మఫలం ప్రయచ్ఛతి తతస్సర్వస్య
ంసోహరితి - తస్మాదాప్తస్యాప్యుపదేష్టురీశ్వరస్య తత్తత్కర్మానుగుణము
పేక్షణానుమన్త్రణరూప నియమన మపినానుపపన్నం, ఇతి ప్రథమప్ర
శ్నస్య ఉత్తరం, ఉపాధేరుత్తరావధిసహితత్వాత్ వృజిననివృత్తిః శాసి
తుం శక్యత ఇతి ద్వితీయప్రశ్నస్యోత్తరం, కర్మసహితైవేశ్వరేచ్ఛా దుష్కృతం
భావయతీతి తృతీయప్రశ్నస్యోత్తరం, అన్యథా వైషమ్యనైర్ఘృణ్య ప్ర
సఙ్గాదితి, స్వయమన్యథానియమనం - పూర్వకర్మోపాధినా, కర్మోపాధే
రుత్తరావధిసహితత్వాత్ పాపాన్నివృత్తిరపి శాసితుం శక్యతే, ఈశ్వరే
చ్ఛాయాః పూర్వకర్మోపాధిసహితత్వాత్ పుంసి దణ్డపాతనమపి యుక్త
మేవ, ఇతి త్రయాణాం ప్రశ్నానాం సమాధానమితి ॥౨౫॥

(శిష్యః) సహర్షం, పరిమితగహనగంభీరమిదం పటుమతినిర్ధారణీయం భాషితం భగవతః, ఇదమేవసభాసదః శ్రావయామి.

ఇదంప్రథమసంభవత్కుమతిజాలకూలఙ్కషా
మృషామతవిషానలజ్వలితజీవజీవాతవః।
క్షరన్త్యమృతమక్షరం యతిపురన్దరస్యోక్తయః
చిరన్తనసరస్వతీచికురబన్ధసైరన్ధ్రికాః ॥౨౬॥

(అపిచ) చిన్తాశేషదురర్థదన్తురవచఃకన్థాశతగ్రన్థిలాః
సిద్ధాన్తా నసమిన్ధతే యతివరగ్రన్థానుసన్ధాయిని।

సహర్షం, కృతప్రశ్నానాముత్తరదానాత్ పరిమితత్వాత్ గహనం అల్పమతిభిర్దుర్గవగాహం బాహ్యకుదృష్టీనాం గంభీరంచ, సూక్ష్మబుద్ధిభిః జ్ఞేయార్థం ఇదమేవ భాషితమేవ సభాసదః సభ్యాన్ (ఇదమితి) ఇదంశబ్దేనాద్యతనః కాలఉచ్యతే సఏవ ప్రథమదివసో యస్మిన్ కర్మణి యథాతథాసమ్భవత్ ఇదానీంతనం కుమతిజాలం బాహ్యకుదృష్టీనాంన జాలం తస్యకూలంకషాః ఉన్మూలనం కుర్వన్తః ఆధునికకుమతిమదజాలోత్పాటనసమర్థా ఇత్యర్థః మృషామతం మాయావాదః సఏవవిషానలః తేనదగ్ధజీవానాం జీవాతవః జీవనౌషధాని, చిరన్తనసరస్వత్యః వేదవాచః తాసాం చికురబన్ధః కున్తళబన్ధక ఉపనిషద ఇత్యర్థః తస్యసైరన్ధ్రికాః అలంకర్త్ర్యః. యతిశ్రేష్ఠస్య ఉక్తయః శ్రీభాష్యాదయః అక్షయమమృతం మోక్షం క్షరన్తి-స్రవన్తి దదతీత్యర్థః పీయూషపక్షే శ్రోత్రయోరితి శేషః ॥౨౬॥

గురుగ్రన్థాన్ పునరపి ప్రకారాన్తరేణ స్తౌతి (అపిచేత్యాది) చిన్తైవశిష్యతే చిన్తాశేషాః, నతత్త్వార్థజ్ఞాన జనకాని దురర్థైః దుష్టార్థైః విషమాణి తాని వచఃకన్థా వచాంస్యపి తతస్తతోపహృత్య నివేశితానీతి భావః తైః గ్రన్థిలాః సఞ్జాతగ్రన్థయః సిద్ధాన్తాః ఇతరసిద్ధా

ముక్తాశుక్తివిశుద్ధసిద్ధతటినీచూడాలచూడాపదః
కింకుల్యాంకలయేతఖణ్డపరశుర్మణ్డూకమఞ్జూషికాం ॥౨౮॥

భగవన్ అపరిమిత బహుమతావష్టబ్ధే జగతి పరిమితమేతద్భవన్మతమితిపారిషదపార్శ్వవర్తినః కేచిత్ ప్రలపన్తి, ప్రతివదామితావదేనాన్, (పరివృత్యావలోక్యచ) భోభో దేవానాంప్రియాః,

కుమతివిహితగ్రన్థగ్రన్థిప్రభూతమతాన్తర
గ్రహిళమనసః పశ్యన్త్వల్పాంయతీశ్వరభారతీం।
వికటమురభిద్వక్షఃపీఠీపరిష్కరణోచితః
కులగిరితులారోహేభావీకియానివకౌస్తుభః ॥౨౯॥

స్త్రాః యతివరగ్రన్థానుసన్ధాయిని శ్రీభాష్యాద్యనుసన్ధానవతిపుంసినసమి
తే- ప్రబన్ధతయాన శోభన్తఇత్యర్థః, దృష్టాన్తమాహముక్తాశుక్తిభి
శుద్ధా సిద్ధతటినీ గఙ్గా తయాచూడాలం సంజాతచూడం చూడాప
ం శిరో యస్యసః ఖణ్డపరశుః రుద్రః మణ్డూక మఞ్జూషికాం భేకపే
టికాభూతాం కుల్యాం అల్పాం కృత్రిమసరితం కలయేతసన్ధత్త్వేనగణ
యేత్ కిమిత్యర్థః ॥౨౮॥

బహుమతాని బహూనిదుర్మతాని, తైరాక్రాన్తేజగతి భవన్మతం
ల్మణాగ్యమతమితి, దేవానాంప్రియాః అజాః అజసదృశాః (కుమతీతి)
సమతిభిర్విహితాః గ్రన్థాఏవగ్రన్థయః తైః ప్రభూతానిమహత్తరాణి తే
షుమతాన్తరేషుగృహీళమనసః బద్ధహృదయాః అల్పాంపశ్యన్తి అల్ప
త్వాద సమీచీనమిదంమతమితిమన్యన్తఇతిభావః మహత్వాల్పత్వేసమ్యక్త్వా
సమ్యక్త్వయోర్నప్రయోజకే। తథాతత్రనాదిత్యాహ (వికటేతి) పరిష్క
రణోచితః కౌస్తుభమణిః కులగిరిణాసమంతులాయామారోహణేకియా
వభావీ, నకిఞ్చిదపి, తదపి ఆకారతోతిసూక్ష్మత్వే పికౌస్తుభస్యశ్లాఘ్య
తాకులగిరేః కిము నేతిభావః ॥౨౯

(అపిచ) స్థవిరనిగమస్తోమస్థేయాం యతీశ్వరభారతీం
కుమతిఫణితిక్షోభాః క్షిపన్తు భజన్తు వా।
రసపరిమళశ్లాఘాఘోషస్ఫుటత్పుటభేదనం
లవణవణిజః కర్పూరార్ఘ్యం కిమిత్యభిమన్వతే ॥౭౯॥

(కర్ణందత్వా) కింబ్రూథ, నవీనమేతద్భవతో మతమితి,
(సహస్తాస్ఫాలనం) విహస్య,
కిఞ్చిత్కేనాపిదృష్టం ప్రతిహతవిషయం తేనతత్రైవ తత్రైస్తైః
ద్వేధోపాదాయిషాతాం ద్వితయమపిసదిత్యప్రమత్తో న వక్తా।

నను భవన్మతపరిగృహీతారో విరళా ఇత్యత ఆహ.(స్థవిరేతి) స్థవిరాః పురాణాః నిగమశబ్దేన వేదాన్తా వివక్షితాః తత్స్తోమస్థేయా వివాదపదనిర్ణేత్రీ తాం యతీశ్వర భారతీం కుమతీనాం గ్రన్థక్రియః మనః క్షోభః తేనమత్తాః పుమాంసః క్షిపన్తు వాధిక్కుర్వన్తు వా భజన్తు వా భజనే యథాగౌరవం నాస్తి తథా క్షేపణేపి లాఘవం నాస్తీతి భావః ఉక్తమర్థం దృష్టాన్తేన ద్రఢయతి (రసేతి) రసశ్చ పరిమళంచ కర్పూరసమ్బన్ధినా తయోశ్శ్లాఘాఘోషేణ స్ఫుటద్విదీర్ణం పుటభేదనం పత్తనం, భిన్నం యథా భవతి తథా ఉచ్చైశ్శ్లాఘ్యమాన రస పరిమళవదిత్యర్థః కర్పూరస్యార్ఘం మూల్యం లవణవణిజః లవణక్రేతారః ఇతీద్ధమితి కిమభిమన్వతే, నజానన్తీత్యర్థః, యథా లావణికస్య కర్పూరశ్లాఘ్యతాజ్ఞానం కర్పూరస్య న దోషావహం, తథా అయమపి అపరిగృహ్ణతామేవ దోషాయ, నాస్మన్మతస్యేతి భావః ॥౭౯॥

అన్యత్ర నవీనమేతత్ భవన్మతమితి కైశ్చిదుపాంశూక్తం, కర్ణందత్వా తచ్ఛ్రుత్వా శిష్య ఆహ, కింబ్రూథ, నవీనమేతత్ భవతో మతమితి, కిముచ్యతే, సహస్తాస్ఫాలనం విహస్య ఉచ్చైరాహ (కిఞ్చిదితి) యత్కిఞ్చిత్ జ్ఞానం యేనకేనాపి పుంసా యత్ర కుత్రచిదుపాధౌ దృష్టం, తత్ జ్ఞానం తేనైవ పుంసా తత్రైవ బాధితవిషయం దృష్టం తైస్తైర్ద్వేధా చ జ్ఞానే ఉపా

ఇత్థం సత్యేకపక్షే త్వితరపరిహృతావన్యవస్థానసిద్ధిః
ప్రత్యేతవ్యం తదర్థ్యం పటుతరమతిభిః ప్రాక్తనం నూతనం వా ॥౩౦॥

(కిఞ్చ) తదాత్వే నూతనం సర్వమాయత్యాం చ పురాతనమ్
న దోషాయైతదుభయం న గుణాయ వికల్ప్యతే ॥౩ ॥

(గురుః) కిమేతైః కింపచాన్యైః, అపరైః పునరర్థసంస్పర్శిదోష వాదినః ప్రతిషేత్స్యన్తే,

---

దాయిషాతాం స్వీకృతే భవతః స్వీకరణముభయమపి జ్ఞానం సత్ ప్రామాణికమితి అప్రమత్తోన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానమూనోక్తవదతి ఇత్థం సతి ఉభయజ్ఞానసాధారణ్యస్య వక్తుమశక్యత్వే సతి ఏకపక్షే త్వేకస్మిన్నర్థే కుత్రచిత్ భక్తిమద్భిః అఙ్గీకారవద్భిః ఇతరస్య యస్య కస్యాపి పరిహర్తవ్యత్వే సతి వ్యవస్థాననియమః తస్య సిద్ధిః నహి విప్రతిపత్త్యర్థః - కదాచిత్ బాధితం వా పరిగృహీతం స్యాత్ అబాధితం వా అబాధితమేవ పరిగ్రాహ్యమితి నియమో న స్యాత్, తత్తస్మాదర్థ్య మర్థాదనపేతం అబాధితార్థకం యత్ జ్ఞానం తత్ ప్రాక్తనం పురాణం నూతనం వా భవతు తదేవ ప్రత్యేతవ్యం విశ్వసితవ్యం పటుతరమతిభిః యుక్తిచతురైః పరిగ్రాహ్యం ॥౩౦॥

యద్యవశ్యం పురాణస్యైవ సాధుత్వమఙ్గీక్రియతే తర్హి పురాణస్యాపి నిర్మాణకాలే నూతనత్వాదపరిగ్రాహ్యత్వమేవ స్యాదిత్యాశయేనాహ (తదాత్వ ఇతి) తదాత్వే తస్మిన్ కాలే నిర్మాణకాల ఇత్యర్థః, సర్వమపి వస్తు నూతనం భవతి, ఆయత్యాముత్తరకాలే సర్వమపి పురాతనం అతః ఏతదుభయం నూతనపురాతనత్వరూపం దోషకారణం గుణకారణం చ న భవతి ॥౩౧॥

క్రమవిహితైర్వ్యాఖ్యాతచతుర్థశ్లోకైః శాస్త్రమాత్రస్య ఏ దోషవాదినో నిరస్తాః, ఇదానీం శాస్త్రార్థస్పర్శి దోషవాదినో

(శిష్యః) భగవన్, నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధే భవన్మతే కథమర్థసంస్పర్శినో దోషాః స్వప్నేపి కేనచిదుద్భావ్యేరన్.

(ఇహహి) శ్రుతిశ్రేణీచూడాపదబహుమతే తావకమతే
స్వపక్షస్థాన్ దోషాన్వితథమతిరారోపయతియః|
స్వహస్తేనోత్క్షిప్తైస్సఖలు నిజగాత్రేషు బహుళం
గలద్భిర్జంబాలైర్గగనతలమాలింపతి జడః ‖౩౭‖

(కశ్చి) అభఞ్జనీయగఖిల్వయమశేషైరపి భవత్సిద్ధాన్తః,
ఇహ కిల మోఘప్రలాపా ఏవ మూఢాః ప్రతివాదకాః,
నిమీలయతు లోచనే న హి తిరస్కృతో భాస్కరః
శ్రవస్థగయతు స్థిరం పరభృతః కిం ను ధ్వాంక్షతి

నిరసనీయా ఇత్యాహ (అపరే పునరితి) కింపచానాః క్షుద్రాః అన్యే పునః శాస్త్రార్థ విషయదోషవాదినః, ఇహహి భవన్మతే (శ్రుతిశ్రేణీతి) శ్రుతిశ్రేణ్యాః చూడాపదాని ఉపనిషదః తత్ర బహుమతే పూజితే స్వపక్షే దృష్టాన్ వితథమతిః వేదాన్తమతస్య దూషితత్వాభావాత్ వ్యర్థబుద్ధిః యః కశ్చిద్వాదీ ఆరోపయతి ఆరోప్య దూషయితుమిచ్ఛతి సః జడః స్వహస్తేనోర్ధ్వం క్షిప్తైః నిజగాత్రేషు నిజపక్షేష్వితి గమ్యతే బహుళమాపతద్భిః జంబాలైః పఙ్కైః గగనతలం స్వతో నిర్మలం ఆలిమ్పతి ఖలు ఆలేపితుమిచ్ఛతి నచ తత్ కార్యకరం భవతి స్వోపర్యేవ పతతీత్యర్థః ‖౩౭‖

మోఘప్రలాపాః వ్యర్థదూషణరూపప్రలాపాః ప్రతివాదిన ఇత్యర్థః ఏతదేవ దూషణైరభఞ్జనీయత్వం దృష్టాన్తైర్దృఢీకరోతి (నిమీలయత్వితి) భాస్కరతిరస్కారేణ బుద్ధ్యా స్వలోచనే నిమీలయతు, కశ్చిత్, భాస్కరస్తేన న తిరస్కృతో భవతి, కోకిలే కాకబుద్ధ్యా స్వశ్రోత్రే కరాభ్యాం స్థగయతు ఆచ్ఛాదయతు తేన పరభృతః కోకిలః ధ్వాంక్షతి

స్వయంభ్రమతు బాలిశో న ఖలు బంభ్రమీతి క్షితిః
కదర్థయతు ముష్టిభిః కథయ కిం నభః క్షుభ్యతే ॥౩౩॥

(గురుః) సూనృతమేవ సౌమ్య భాషసే, అద్య ఖలు సర్వప్రతిక
క సమాపనప్రవృత్తస్య తే సభాపతిం సభ్యం చ విమృశామి, (ధ్యాన
ాభినయతి)

(రాజా) సేనాపతే, అయమిహాస్మదుపసర్పణావసరః,
(సేనా) మహ్యమపి రోచతే మహారాజస్యామనీషితం,
ఉభావుపసర్పతః,

(శిష్యః) సన్నిహితః ఖలు భగవన్ సభాపతిస్సేనాపతిసహాయః,
(గురుః) పరివృత్యావలోక్య (సహర్ష బహుమానం)

ఉదితస్సహసా గవేషకాలే
వ్యవసాయాతపసేవితో వివేకః।
వినివర్తయతి స్వయం ప్రజానాం
విచికిత్సారజనీం విలుప్తబోధాం ॥౩౪॥

ం కాకవత్ భవతి కిం, బాలిశః మూర్ఖః కశ్చిత్ భూభ్రమణబుద్ధ్యా స్వ
య మేవ భ్రమతు తేన క్షితిర్న ఖలు భృశం భ్రామ్యతి, కశ్చిన్న భసశ్చూర్ణీకర
ణబుద్ధ్యా నభః ముష్టిభిః పీడయతు తేన కిం నభః క్షుభ్యతే ॥౩౩॥

సూనృతం సత్యం ప్రియం చ, సమాపనం నిరాసః, సభాపతిః రా
జా, సభ్యః జయాపజయయోస్సమ్భావనాదణ్డనవిధాయకః ఉభౌ సభ్య
సభాపతీ ఉపసర్పతః (సన్నిహితః ఖల్విత్యాది) వదతి శిష్యః పరివృ
త్య సమన్తత ఇత్యర్థః స్వయముపసర్పణాద్ధర్షః రాజని బహుమానం
, ఉదితః దర్శనం ప్రాప్తః సహసా అతర్కితం వ్యవసాయ ఏవాతపః
చికిత్సాసన్దేహ ఏవ రాత్రిః తాం కీదృశీం విలుప్తనిశ్చయజ్ఞానాం ॥౩౪॥

(అయఞ్చ) వివేకస్య గుణశ్రేయాన్ వ్యవసాయశ్చమూపతిః।
స్వపక్షే తిష్ఠమానేభ్యస్సూరిభిస్సహతిష్ఠతే ॥౩౫॥

(రాజా) సవినయం, ఉచితముపచరతి వివేక ఇహాస సేనాపతిర్భగవన్తం

(గురుః) మహారాజ, సర్వత్రకుశలీభూయాః,

(అపిచ) శాక్యౌలూక్యాక్షపాదక్షపణకకపిలామర్త్యవన్ద్యప్రధానైః
అన్యైరామ్నాయచర్చాకవచధృతికనద్గోముఖద్వీపిభిశ్చ।

అయంచవ్యవసాయః గుణైః శ్రేష్ఠః వివేకస్య సేనాపతిః స్వ
పక్షేతిష్ఠమానేభ్యః వివాదపదనిర్ణయాయతిష్ఠద్భ్యః విద్వద్భ్యః సూరి
భిః విద్వద్భిః సహతిష్ఠతే ఆత్మానంప్రకాశయన్ తిష్ఠతీత్యర్థః ప్రకాశన
స్థేయాఖ్యయోశ్చేత్యుభయత్రతిష్ఠతేరాత్మనేపదం ॥౩౫॥

ఉచితంయోగ్యం ససేనాపతిః వివేకః. సర్వత్రఇహచాముత్రచ
(శాక్యేతి) శాక్యాః బౌద్ధాః ఔలూక్యాః కాణాదాః పశుపతిరులూ
కోభూత్వాకణాదాయవైశేషికమతముపదిదేశేతి ప్రసిద్ధిః, అక్షపాదా
నైయాయికాః క్షపణకాజైనాః కపిలాః సాంఖ్యాః అమర్త్యవన్ద్యో
బృహస్పతిః తన్మతనిష్ఠాఉచ్యన్తే, ఏతేప్రధానాయేషాంతైః హైరణ్యగ
ర్భాదిభిః ఉక్తాఏతేబాహ్యాః, అథకుదృష్టీనాహ. (అన్యైరిత్యాది) ఆ
మ్నాయచర్చావేదవిషయమీమాంసా సైవకవచం తస్యధారణేన కన
న్తః ప్రకాశమానాః గోముఖద్వీపినః గోఃముఖమివముఖంయేషాంతే
చతేద్వీపినశ్చ గోముఖవ్యాఘ్రాః తైః, గోముఖత్వాత్, గావోవిశ్వస్య త
త్సమీపమాయాన్తి, తేతాహింసన్తి, వ్యాఘ్రత్వాత్, వైదికభ్రాన్త్యాస
మాశ్రితాన్ ఏతేపిహింసన్తి, తేచభాట్టప్రాభాకరమతానువర్తినః ప్రచ్ఛ
న్నబౌద్ధాశ్చ ఉక్తైరేతైఃబహ్వీయఃబహుతరంక్షోభం ప్రాప్తాపిశ్రుతి
రిహజగతి బహుధాజాయమానేనానేకధావతరతాత్వాం చిదచిదీశ్వర
తత్త్వవివేకంఅక్షతం యథాతథారక్షతా తద్ద్వారావేదస్య రక్షకేణతత్త
త్కాలేబాదరాయణ దత్తాత్రేయాదిరూపేణ గుప్తాశ్రుతిః కలహందు

ఒహ్వా యుఃక్షో భితా పిశు త్రిరిహ బహు ధా జా యమా నేనగో ప్తా
కా లేకా లేహి గుప్తా కలహమతితరత్యత్ను తా (తం) రక్షు తా త్వాం॥ ౩౬॥

(రాజా) భగవన్, అద్యఖలుభవదవలోకనా దేవసమ్ముఖీకృ
త సకలమఙ్గలానామస్మాకమధికోయమాశీర్వాదః,

(గురుః) రాజన్, విమర్శకాలేసుచరితవశాత్ సేనాపతిసేవి
తఃసన్నిహితోసి, తదాదిశ్యతామయమన్తేవాసీసమీహిత సమర్థనాయ
సదసస్పతినామహారాజేన,

(రాజా) [అత్ర] భవదభిప్రేతమాదిశామి, (శిష్యమవలోక్య)
సౌమ్యబ్రహ్మన్, సమ్యగుపసన్నోసిసర్వవిదంభగవన్తం,
(ఇహచ) స్వయంత్రయ్యన్తసిద్ధాన్తోవిభాతిగురురేషతే॥
ప్రభుః ప్రవదతాంయోభూత్ సవాదస్త్వంమతోమమ ॥౩౭॥

ష్టసిద్ధాన్తే స్వహకలహం అతిక్రామతి, అత్రఅజాయమానో బహు
ధావిజాయతే। పరిత్రాణాయసాధూనాం, కాణాదశాక్యపాషణ్డైరి
త్యాదికమనుసన్ధేయం ॥౩౬॥

సమ్ముఖీకృతం అయమాశీర్వాదః సర్వత్ర కుశలీభూయాఇత్యు
క్తః। అధికః అతిరిక్తః, భవదవలోకనేనైవ సర్వమఙ్గళస్య ప్రాప్త
త్వాత్, విమర్శకాలెస్మరణకాలే సుచరితం సుకృతం, ఆదిశ్యతామా
జ్ఞాప్యతాం, అన్తేవాసీశిష్యః, అభిలషితకార్యస్య సమ్పాదనాయ, సద
సస్పతినాసభాపతినా, అత్రఅస్మిన్నవసరె, భవతోయదభిప్రేతం, త
దాజ్ఞాపయామి, సౌమ్యేతిసమ్బోధనె, సర్వజ్ఞమిమం భగవన్తం గు
రుం యథాశాస్త్రముపసన్నోసి, ఇహచయువయోర్మధ్యె ఏషతెగు
రుః సాక్షాద్వేదాన్తసిద్ధాన్తఏవవిభాతి ప్రవదతాం ప్రకర్షేణవాదం
కుర్వతాంయః ప్రభురభూత్ సువాదిత్వ నిర్వాహకోభూత్ సవాదఏ
వత్వ మితిమమమతంవాదస్య సువాదిత్వ నిర్వాహకత్వాదేవగీతాయాం
వాదః ప్రవదతా మహమితివిభూత్యధ్యాయెగీతం ॥౩౭॥

ఇదన్త్విహ భవతా ప్రథమమవధాతవ్యం,

(శిష్యః) ఆజ్ఞాపయతు మహారాజః,

(రాజా) సత్త్వస్థాన్నిభృతః ప్రసాదయ సతాం వృత్తిం వ్యవస్థాపయ
త్రస్య బ్రహ్మవిదాగసస్తృణమివ త్రైవర్గికాన్ భావయ।
నిత్యే శేషిణి నిక్షిపన్నిజభరం సర్వంసహే శ్రీసఖే
ధర్మం ధారయ చాతకస్య కుశలిన్ ధారాధరైకాన్తినః ॥౩౭॥

(శిష్యః) కిమన్యదవధాతవ్యం,

(రాజా) పరిచినుని గమాన్తభారతీం పరిహర బాహ్యజనేన సఙ్గమం।
పరిచర నియమేన సజ్జనాన్ పరిభవ బాహ్యముఖాన్విరోధినః ॥౩౮॥

అథ భవదభిప్రేతమాదిశామీత్యుక్తమాదిశతి, రాజా (ఇదన్త్వితి) ఇదం వక్ష్యమాణం (సత్త్వస్థానితి) సాత్త్వికాన్ నిభృతః వినయవాన్ భజ స్వప్రసన్నాన్ కురు, సదాచారానుష్ఠానేన సతాం వృత్తిం వ్యవస్థాపయ పరిపాలయ, వ్యవస్థాపయేత్యనేన శిష్టాచారేణ సదాచారో వ్యవస్థితో భవతి, తదుక్తం యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ ఇతి బ్రహ్మవిదాం అపరాధేభ్యః త్రస్య, భీతిం కురు, బ్రహ్మవిదపచారం మాకార్షీరిత్యర్థః, త్రైవర్గికాన్ త్రివర్గనిష్ఠాన్, తృణమివ భావయ తద్విషయే ఉదాసీనో భవ, నిత్యే శేషిణి నిరుపాధిక శేషిణి సర్వంసహే సర్వాపరాధ సహన సమర్థే. తత్ర హేతుమాహ (శ్రీసఖ ఇతి) నిజభర మాత్మరక్షాభరం ఉత్తరకృత్యం దృష్టాన్తపూర్వకమాహ (ధర్మమితి) యథా చాతకస్స్వాభిలషిత ప్రాప్తౌ స్వప్రవృత్తిం విహాయ జలదైకగతిర్వర్తతే, తథా స్వాభిలషితే భగవత్కృపామవలోకయేత్యర్థః, ధారాధరైకాన్తీ జలదైకగతిః॥

తస్య కిమన్యదవధార్యం ఇదమవధృతమితి భావః (పరిచిన్విత్తి) సేనాపతివాక్యం, పరిశీలయ బాహ్యజనేన- వేదాన్తసిద్ధాన్తబహిర్భూత జనేన సజ్జనాన్ భాగవతాన్ పరిభవ, జహీత్యర్థః ॥౩౮॥

ద్వితీయోఙ్కః.

(గురుః) ఆయుష్మన్, అవహితమనాః శృణు,
(శిష్యః) మహానయంప్రసాదః,
(రాజా) బ్రహ్మన్,

ప్రమాణపథనిభ్రష్టప్రధానార్థవిమర్దనైః।
స్థాలీపులాకన్యాత్యైవనివర్త్యాః ప్రతివాదినః
నఖల్వఖిలమపినిఘృష్యతేసువర్ణఖణ్డోవర్ణనిష్కర్షాయ,

(శిష్యః) యదాదిశతిమహారాజః, తదహంసన్నద్ధఃయథాసమర సన్నాహాయకౌతుకితాన్, (కిఞ్చైవదుః)

జయతిసకలవిద్యావాహినీజన్మశైలః
జనిపథపరివృత్తిశ్రాన్తవిశ్రాన్తిశాఖీ।

అవహితంసావధానం మనోయస్యసః, దుర్వాదివిజయే ఛ్ఛేనకర్తవ్యాః, తన్మతప్రధానార్థఏవ నిరసితవ్య ఇత్యాహ (ణేతి) ప్రమాణపథాత్ విభ్రష్టం యత్తేషాంప్రధానప్రమేయరసనైః స్థాలీపులాకన్యాయేన ప్రధానార్థ నిరసనైః ని నిరస్యాః.

అస్మిన్నర్థే నిదర్శనాన్తరమప్యాహ (నఖల్వితి) నిఘలిఖ్యతే, సువర్ణఖణ్డః స్వర్ణశలాకా, వర్ణపరీక్షణాయ,అథయదుర్వాదిన ఆహ్వయామీత్యాహ (తదహమితి) సన్నద్ధయావిర్తయామీత్యర్థః, సన్నాహాయ-ఉద్యోగాయ, కౌతుకితాః-కుతఇతివాదినః, (జయతీతి) సకలవిద్యాః శబ్దతర్కమీమాంసన్తాదయః, తాఏవవాహిన్యోనద్యః తాసాంజన్మశైలః ప్రథమవస్థలమిత్యర్థః యథాగఙ్గాయాహిమవాన్ జనేః పన్థాః సంసగః తత్రపరివృత్తిభిర్యాతాయాతైః శ్రాన్తానాం విశ్రాన్తిశామతరుః నిఖిలానాం కుమతీనాంయా మాయాఅపార్థప్రతిపా

నిఖిలకుమతిమాయాశర్వరీబాలసూర్యః
నిగమజలధివేలాపూర్ణచన్ద్రోయతీన్ద్రః ॥

(నేపథ్యే) తర్కవ్యాకృతితన్త్రశిక్షితధియఃపక్షేషుబాహ్యేష
ప్రత్యక్షీకృతపౌరుషావయమమీమధ్యేసభంబ్రూమహే।
వాదాటోపముపేయుషఃప్రతిభటానాసేతుహేమాచలం
తూలాయాపితృణాయవానచతుషచ్ఛేదాయమన్యామహే॥

(సేనా) ఆర్య, శ్రూయతేకిలప్రతిభటవాదినాంప్రగల్భవా
(శిష్యః) (సక్రోధం) అలమతిగర్వేణ,
యతీశ్వరసరస్వతీసురభితాశయానాంసతాం
వహామిచరణాంబుజంప్రణతిశాలినామౌలినా॥

పాషైవశర్వరీతస్యాః (నివర్తనే) బాలసూర్యః నిగమాఏవ జలధ
తేషాంవెలా సన్తోషతఉత్సర్పణం తత్రపూర్ణచన్ద్రః చన్ద్రోహితయో
ఛయఉత్సర్పణస్తీతిప్రసిద్ధిః, సజయతి సర్వోత్కర్షేణవర్తతే ॥౭

(తర్కేతి) తర్కతన్త్రం న్యాయశాస్త్రం వ్యాకృతితన్త్రం
కారణశాస్త్రం శబ్దశాస్త్రం తత్రశిక్షితధియః బాహ్యేష్వపితద్వ్య
క్తేషు పక్షేషు చార్వాకబౌద్ధజైనసాంఖ్యయోగ మీమాంసాదిషు శా
షు ప్రత్యక్షతోను భూతసామర్థ్యా అమీవయం ఇహమధ్యేసభ
భామధ్యేవదామః (కిమిత్యత్రాహ) వాదసమ్భ్రమం ప్రాప్తాన్
దేషుమత్సదృశోనాస్తీతిగర్వం ప్రాప్తాన్ ప్రతిభటాన్ ప్రతివాదిః
సేతుమారభ్య హేమాచలపర్యన్తం దేశేషుతూలాయాపినమన్యామ
జ్ఞాషచ్ఛేదస్తుషకణికా ॥౮

(ఆర్యేతి) శిష్యసమ్బోధనం, ప్రగల్భఉద్ధతః (యతీశ
రేతి) యతీశ్వర సరస్వత్యా శ్రీభాష్యాదిరూపయా సురభితంతత్వ
హాస్యేషు సంశయవిపర్యయరహితం తాదృశంమనో యేషాం తేషా

తదన్యమతదుర్మదజ్వలితచేతసాంవాదినాం
శిరస్సునిహితంమయాపదమదక్షిణంలక్ష్యతాం ॥౪౩॥

(రాజా) భగవన్, అభఙ్గురస్వామిభక్తేరవసరోపపన్నం హనుమతఇవేదమార్యస్యవికత్థనం,

(గురుః) స్వగతం, కఇవాభిప్రాయ ఇహవికత్థనముద్ఘాటయతో వివేకస్య, ప్రకాశం

శ్రుతిసిద్ధాన్తశూరస్యతద్విరుద్ధాన్నిరున్ధతః।
వల్గితంవావదూకస్యకృతినఃకిన్నశోభతే ॥౪౪॥

(శిష్యః) సవినయభయం, (స్వగతం) అతర్కితోపనతమాత్మశ్లాఘనదోష మపమార్ష్టుమభిష్టువాని దేశికాన్, తద్దర్శనఞ్చ, (ప్రకాశం)

హృద్యావ్యాహృత్పద్మసిహ్మాసనరసికహయగ్రీవహేషోర్మిఘోష
క్షిప్తప్రత్యర్థిదృప్తిర్జయతిబహుగుణాపఙ్క్తిరస్మద్గురూణాం।

సత్యాంతఏవ సన్తఇతిభావః, తదన్యమతాని శ్రీభాష్యకారీయమతాదన్యాని తేషుదుర్మదః దురభిమానః తేన (అగ్నినా) జ్వలితందగ్ధంచేతో యేషాం తేషాం దుర్వాదినాం శిరస్సుఅదక్షిణం వామంపదంమయానిహితం లక్ష్యతాం వీక్ష్యతామితి ॥౪౩॥

కాలోచితం హనుమతఇవ నరావణసహస్రంమేయుద్ధేప్రతిభటం భవేత్, ఇతి వికత్థనం ఆత్మశ్లాఘా, కఇవాభిప్రాయః శిష్యేవికత్థనం సూచయతః (శ్రుతీతి) వేదాన్తసిద్ధాన్తైశూరస్యతద్విరుద్ధాన్సిద్ధాన్తాన్నిరస్యతః కృతినః సమర్థస్యవల్గితంఉద్గమనంఆత్మశ్లాఘితియావత్ వల్గితశబ్దేనధానుష్కస్యేవేతి దృష్టాన్తోసూచ్యతె శోభతఏవేత్యర్థః॥

గురుసన్నిధౌస్వినయఃస్వవల్గితస్యపరబాధనాద్భయం, ఆత్మశ్లాఘనదోషమపమార్ష్టుం అపనేతుంఅభిష్టువాని-అభిష్టుతింకరవాణి, తద్దర్శనంతత్సిద్ధాన్తం (హృద్యేతి) హృదయే అనుసన్ధాతుం యోగ్యా-

దిక్సౌధాబద్ధజైత్రధ్వజపటపవనస్ఫాతినిర్ధూతతత్తత్
సిద్ధాన్తస్తోమతూలస్తబకవిగమనవ్యక్తసద్వర్తనీకా ॥ ౪
(కిఞ్చ) నాథాశ్లేషసనాథనశ్రుతివధూవైధవ్యఖేదచ్ఛిదం
ప్రాచీనాం నయపద్ధతిం యతిపతిః ప్రాచీకశన్నైష చేత్ ।

హృద్యా హృత్పద్మమేవ సింహాసనం తత్ర రసికో యో హయగ్రీవః
స్య హేషా-శబ్దః తదూర్మిఘోషేణ క్షిప్తా నిరస్తా ప్రతివాదినాం దృష్టిః
గర్వో యయా సా బహుగుణా శమదమాది సద్గుణవతీ కిఞ్చ (దిక్సౌ
త్యాది) అష్టదిశవిజయసౌధాః తత్ర బద్ధా విజయసూచకా ధ్వజాః
షాం పటపవనస్య స్ఫాత్యా బాహుల్యేన నిర్ధూతా నిరస్తాః తత్తత్సి
ద్ధాన్తస్తోమా ఏవ తూలస్తబకాః తూలపుఞ్జాః తేషాం విగమనేన వ్యక్త
స్పష్టదృష్టా సద్వర్తనీ సన్మార్గో యయా సా అస్మద్గురూణాం పఙ్క్తిర్
యతి అయం దేశికాభిష్టవః ॥ ౪౫

అథ తద్దర్శనమభిష్టౌతి (నాథేతి) నాథః కాన్తః శ్రుతిసీమన్తి
న్యాః కాన్తో విష్ణుః, దుర్వాదిభిః శ్రుతిః నాథేన విరహితా కృతా తథా
హి, బ్రహ్మైవ నాస్తి, బ్రహ్మ నిర్గుణం, మిథ్యాది ప్రతిపాదనాత్ ర
మానుజమతే తు న తథా, నాథాశ్లేషేణ విష్ణుసమ్బన్ధప్రతిపాదనేన సనా
ధనాత్ సనాథీకరణాత్ శ్రుతివధ్వాః వైధవ్యఖేదం భినత్తీతి శ్రుతివ
ధూవైధవ్యఖేదచ్ఛిదం ప్రాచీనామనాదిసిద్ధాం నయపద్ధతిం నమ్రైరు
పత్తిభిర్విశిష్టాం వేదాన్తపద్ధతిం ఏష యతిపతిః న ప్రాచీకశచ్చేత్-ప్రకా
తవాన్న యది, శరీర శరీరిభావం చ జగత్ బ్రహ్మణోః ప్రతితన్త్రసిద్ధా
తం న ప్రకాశయేద్యది, తదా వ్యాసోపహాసరసోచితో భవతి, వేదాన్తాః స్వ
రూపైక్యం జీవబ్రహ్మణోః ప్రతిపాదయన్తి, వ్యాసస్తు తద్విరుద్ధం స్వ
రూపభేదమేవ ప్రతిపాదయతీతి, అతో బాలిశ ఇతి పరిహాసపాత్రం భవ
తి, ప్రాచేతసస్తు చేతసః పరిహృతః విగళితచేతా భవతి, శ్రీశుకః,

వ్యాసోఽహాసరసోచితో విగళితగర్వాచ్చేతసశ్చైతసః
క్లిష్టః కేలిశుకశ్శుకస్సచముధా బాధాయబోధాయనః ॥౪౬॥

(రాజా) అభఙ్గురగురుభక్తేరార్యస్యాస్యకఇవనజేతవ్యః

తథాహి) అశిథిలగురుభక్తిస్తత్ప్రశంసాదిశీలః
ప్రచురబహుమతిస్తద్వస్తువాస్త్వాదికేషు।
గుణవతివినియోక్తుంగోపయన్సంప్రదాయం
కృతవిదనఘవృత్తిఃకిం నవిన్దేన్నిధానం ॥౪౭॥

శిష్యః) సిద్ధాన్తబలాదేవవిజిగీషే, తదత్రసంపశ్యతాంమహారాజః
నిరాబాధాబోధాయనఫణితినిష్యన్దసుభగాః
విశుద్ధోపన్యాసవ్యతిభిదురశారీరకనయాః।

క్రీడార్థః శుకవత్ ప్రతిష్ఠిస్యేత ఏవంబోధాయనోపిపరం కేవలంశ్రుతి
బాధామైవభవతి, భాష్యకారైరైక్యశ్రుతేః శరీర శరీరిభావద్వారా
ఐక్యతాత్పర్యస్యదర్శితత్వాత్ సర్వగ్రన్థసామఞ్జస్యమితిభావః ॥౪౬॥

ఆర్యస్యాస్యక ఇవన జేతవ్యః సర్వోపిజేతుం శక్యాఇత్యర్థః-త
దేవప్రతిపాదయతి (తథాహీతి) అశిథిలాదృఢాగురౌభక్తిర్యస్యసః గు
రోః ప్రశంసాప్రణామ శుశ్రూషాది స్వభావః తస్యగురోర్వస్తు గృహ
ఏషు ఆదిశబ్దేన శ్రీకోశాదిసంగ్రహః తేషుప్రచురోబహుమానోయస్య,
(కిఞ్చ) గుణవతి సద్బుద్ధితిల్లోకోక్త గుణపౌష్కల్యవతి శిష్యేలబ్ధేవినియో
క్తుం ఉపదేష్టుం సమ్ప్రదాయం గురుపరమ్పరాగతరహస్యజాతం గోప
యన్ అపాత్రేషు అనుపదిశన్ ఆచార్యేణ స్వస్మిన్ కృతముపకారం వి
దన్కృతజ్ఞః, అనఘవృత్తిః నిరపరాధోత్తరకృత్యః కశ్చిన్నిధానం భగవ
త్కైఙ్కర్యరూపంనిధింకింనవిన్దేత్ మనీషితంసర్వంప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః॥

సిద్ధాన్తదార్ఢ్యాదేవమే విజిగీషా నబుద్ధిబలాదిత్యాహ(సిద్ధా
న్తేతి విజిగీషేవిజేతుమిచ్ఛామి, (నిరాబాధేతి) సిద్ధాన్తబలందర్శయ

అకుణ్ఠైఃకల్పన్తేయతిపతినిబన్ధానిజముఖైః
అనిద్రాణప్రజ్ఞారసధమనివేధాయసుధియాం ॥౪౮॥

(కిఞ్చ) దృష్టేపహ్నుత్యభావాదనుమితివిషయేలాఘవస్యానుసారాత్
శాస్త్రేణైవావసేయేవిహతివిరహితేనాస్తికత్వప్రహాణాత్ ।

తి। ఆబాధః ఈషద్బాధః తేనాపిరహితా బోధాయనఫణితిఃవృత్తిగ్రన్థః తస్యనిష్యన్దః ప్రసరః తద్రూపత్వాత్ సుభగాః విశుద్ధేన దోషరహితేన ఉపన్యాసేనవ్యతిభిదురాః సంపృక్తాః ప్రకాశ్యమానా ఇత్యర్థః శారీరకసూత్రన్యాయాః యత్రతేయతిపతినిబన్ధాః శ్రీభాష్యాదయః అకుణ్ఠైః కేనచిదపిబాధాభావాత్ తీక్ష్ణైర్నిజైర్ముఖైః ముఖశబ్దేనలక్షణయాప్రధానప్రతిపాద్యార్థా ఉచ్యన్తే,తైస్సాధనైః సుధియామనిద్రాణ ప్రజ్ఞారసధమనివేధాయ-అనిద్రాణా వికసితా యా ప్రజ్ఞాసైవరసధమనిఃతస్యావేధాయసిరావేధాయ తత్సిద్ధ్యర్థం కల్పన్తే సమర్థాభవన్తి, యథాతత్ జ్ఞానసిరావేధేకృతేరుధిరరూపకీకసఃప్రసరతి-ఏవంనిజార్థశ్రవణమాత్రేణ ప్రజ్ఞారసంజనయన్తీత్యర్థః ॥౪౮॥

యతిపతినిబన్ధానాంకైః హేతుభిః మతాన్తరేభ్యః-ఆధిక్యం కేన హేతువాజ్ఞానాతిశయజనకత్వ మితిశఙ్కాయామాహ (దృష్టఇతి) దృష్టేప్రత్యక్షగమ్యే వస్తునిఅపహ్నుతిః అపలాపః తదభావాత్, అనేన బౌద్ధాదిమతాత్ ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధమతాచ్చవ్యావృత్తిరుక్తా, తేషుసిద్ధం జగదపలపన్తి, అనుమితివిషయే అనుమేయవస్తుని లాఘవస్యాఙ్గీకారాత్ అనేన న్యాయవైశేషికమతవ్యావృత్తిః తయోర్మతే పరిమాణతారతమ్యావధిత్వేన పరమాణ్వభ్యుపగమనగౌరవాత్, అత్రతుత్రసరేణోరేవ పరిమాణతారతమ్యావధిత్వసంభవే ధర్మికల్పనస్యాధికస్యానఙ్గీకారాత్ లాఘవస్యానుసారః, శాస్త్రేణైవావసేయే ఆగమైకగమ్యే విహతివిరహితే, ప్రమాణాన్తరబాధరహితే, ఈశ్వరఇతిశేషః నాస్తికత్వస్య తా

నాథోపజ్ఞంప్రవృత్తంబహుభిరుపచితంయామునేయప్రబన్ధైః
త్రాతంసమ్యగ్యతీన్ద్రైరిదమఖిలతమఃకర్శనందర్శనంనః ॥౪౯॥

(రాజా) కిముచ్యతే,

(నేపథ్యే) తర్కవ్యాకృతీత్యాదిపునఃపఠిత్వా (సప్రతిజ్ఞం)మహాన్
కలకలః, సర్వేసమాకర్ణయన్తి.

(శిష్యః) యతీశ్వరేత్యాది పునరపిపఠన్నర్ధోక్తే విరమ్య రాజానమ
వలోకయతి,

(రాజా) పఠ్యతాం పఠ్యతాం,

(శిష్యః) శేషంపఠతి,

(రాజా) ఆర్య, సర్వజ్ఞాద్భగవతస్సమాసాదితసర్వవిద్యా నిధేర
త్రభవతస్సంప్రతి విపశ్చితామపశ్చిమైరేతైరాపతద్భిస్సంవ్యవహారేణసం
శయ ప్రశమనమిచ్ఛామి,

గాత్ అనేన పరిగృహీతనాస్తిక్యయోర్భట్ట గురుమతయోర్వ్యావృత్తిః,
సత్సంప్రదాయాఙ్గతత్వాదపి అస్యదర్శనస్య జ్ఞానాధిక్యజనకత్వ మా
హ, (నాథోపజ్ఞమిత్యాది) నాథస్య నాథమునేః, ఉపజ్ఞా ఆద్యజ్ఞానం
యథాభవతి తథాప్రవృత్తమిత్యర్థః, బహుభిఃయామునేయస్య (ఆళవ
న్దార్) ఇతి అపరనామధేయస్య ప్రబన్ధైః స్సిద్ధిత్రయాగమ ప్రామా
ణ్యాదిభిః, సంవర్ధితంయతీన్ద్రైః శ్రీభాష్యాదిప్రణయనేనప్రతిమత
భఙ్గపూర్వకం రక్షితంనోస్మాకమిదందర్శనమఖిలతమః కర్శనంయథా
ర్థజ్ఞానహేతుత్వాదఖిలాజ్ఞానాపనోదనమిత్యర్థః ॥౪౯॥

(కిముచ్యతే) కింవక్తవ్యమిత్యర్థః, నేపథ్యేతర్కవ్యాకృతి త
న్త్రశిక్షితధియ ఇతి శ్లోకం పునరపిపఠిత్వాస ప్రతిజ్ఞం ప్రతిజ్ఞాపూర్వమ
భవదితిశేషః, యతీశ్వరసరస్వతీతి పునఃపఠన్నాత్మశ్లాఘాభీత్యార్ధేవిర
మ్య, యద్యపిసర్వజ్ఞాత్ గురోః ప్రాప్తసర్వవిద్యస్యాపితవవాక్యమేవసం

(శిష్యః) సగర్వహాసం, నిశమయతు నిపుణమేతన్మహారాజః
పర్యాప్తం పర్యచైషం కణచరణకథామాక్షపాదం శిశిక్షే
మీమాంసామాంసలాత్మా సమజనిషి ముహుస్సాఙ్ఖ్యయోగౌ సమాఖ్యం।
ఇత్థం తైస్తైర్యతీన్ద్రైస్త్రుటితబహుమృషాతన్త్రకాన్తారపాన్థైః
అన్తర్గ్రామహక్షపాన్ధైరహహ కిమిహ నశ్చిన్తనీయం తనీయః ॥౫౦॥
(కిఞ్చ) యద్యేతం యతిసార్వభౌమకథితం విద్యాదవిద్యాతమః
ప్రత్యూషం ప్రతితన్త్రమన్తిమయుగే కశ్చిద్విపశ్చిత్తమః।

శయ ప్రశమాయాలం తథాపి సమ్ప్రతి విద్వదగ్రగణ్యైరేతైస్సంవ్యవహారేణ వాదముఖేనాత్మనః సంశయప్రశమనమిచ్ఛామి, గర్వస్తు తేషాం తుచ్ఛత్వాత్, హాసస్త్వజ్ఞత్వాత్, నిశమయతు శృణోతు (పర్యాప్తమితి) కణచరణకథాం వైశేషికశాస్త్రం యథేష్టం పరిచితవానస్మి ఆక్షపాదం న్యాయశాస్త్రం శిశిక్షే, శిష్యాన్ శిక్షితవానస్మి, మీమాంసయా పూర్వోత్తరయా ఉపచితదేహస్సమజనిషి, సాంఖ్యశాస్త్రం యోగశాస్త్రం చ సమాఖ్యం ప్రకాశితవానస్మి, ఇత్థం వైశేషికాదిశాస్త్రపరిచయేన తైర్యతీన్ద్రైః త్రుటితాని ఛిన్నాని బహూని మృషాతన్త్రాణ్యేవ మాయాశాస్త్రాణ్యేవ కాన్తారం దుర్గమం తత్ర పాన్థైః ప్రవిష్టమాత్రైః అన్తర్గ్రామహాః అజ్ఞానం తదేవ క్షపా రాత్రిః తయా పాన్థైః స్వపరాత్మదర్శనాసమర్థైరిత్యర్థః, తైస్తైర్వాదిభిః సహ ఇహ తనీయః అత్యల్పమపి చిన్తనీయం పరామర్శనీయం కిమస్తి, అహహేతి ఖేదే, ఆశ్చర్యే వా ॥౫౦॥

అన్యదప్యస్తీత్యాహ, (కిఞ్చేత్యాది) యతీన్ద్రమతే ఏకగ్రన్థపరిశీలనవతోఽపి పురతః ప్రతివాదినః వాదాహవే నస్థాతుం క్షమా ఇత్యాహ (యదీతి) యతిసార్వభౌమేన ప్రకాశితం అజ్ఞానాన్ధకారస్య ప్రాక్సన్ధ్యాయమానం ఏతం ప్రతితన్త్రసిద్ధాన్తం విశిష్టాద్వైతరూపం, కలియుగకల్పిపితద్వదగ్రేసరో విద్యాత్, తస్మిన్నేకస్మిన్నేవ పుంసి (తత్తదిత్యాది)

తత్రైకత్ర ఝటిత్యుపైతి విలయం తత్తన్మతస్థాపనా-
హేవాకప్రథమానహైతుకకథాకల్లోలకోలాహలః ॥౫౧॥

(గురుః) మహారాజ, ఏతే మోఘప్రలాపముఖరముఖదున్దుభయః కలహకోలాహలకుతూహలినః కథకాః,

శ్వావరాహకలహక్రమాదమీ సంపతన్తి నిగమాన్తరోధకాః।
తానిమాన్యుగళవాదసిద్ధయే వారయత్వయమసౌ చమూపతిః॥౫౨॥

(శిష్యః) సాన్తర్హాసం,

అధ్యక్షం యచ్ఛ్రుతం వా లఘు తదితి భవత్వాదిమోహవాదిమోహః
తత్త్వోదరాఙ్కనత్ర్యాస్తదిహ జగతి కిం మేధయా సాధయామః।

తాని తాని మతాని తత్తన్మతాని తత్తత్ స్థాపనాయాం ప్రతిష్ఠాపనాయాం హేవాకేనాభిలాషేణ ప్రథమానా యే హైతుకాః తేషాం వాదకల్లోలకోలాహలః ఝటితి విలయం శాన్తిముపైతి తాన్ సర్వానసావేక ఏవ జేతుం శక్నోతీత్యర్థః ॥౫౧॥

ప్రలాపేన ముఖరం శబ్దాయమానం ముఖం తదేవ దున్దుభయః దున్దుభివదవ్యక్తం ఘోషయన్తి ఇత్యర్థః, వాదకోలాహల కుతూహలినః సంపతన్తీత్యుత్తరత్ర సంబన్ధః, వేదాన్తరోధకాః సన్తః శ్వావరాహకలహక్రమాత్, అనేకే శ్వానః పరస్పరం కలహాయమానా అపి వరాహం దృష్ట్వా సర్వేఽపి సంభూయ తం కలహాయన్తే. తత్క్రమాత్ ఇమం కలహాయితుం యుగపత్సమ్పతన్తి, తానేతాన్ యుగళవాదసిద్ధయే ద్వన్ద్వకథాసిద్ధ్యర్థం అయం త్వచ్చమూపతిః వారయతు నియమయత్విత్యర్థః ॥౫౨॥

అన్తర్హసనసహాసన్నిత్యర్థః-(అధ్యక్షమితి) భేదవాదినో యత్ భేదాదివస్తు తదధ్యక్షం ప్రత్యక్షగమ్యం, శ్రుతం వా ద్వా సుపర్ణా విత్యాదిశ్రుతిగమ్యం వా, నాద్యః ప్రత్యక్షస్య యుక్తిబాధితత్వాత్ నద్వితీయః అద్వితీయశ్రుత్యాదిబాధితత్వాత్ తదేతదాహ (లఘ్వితి) యుక్త్యాది

తిష్ఠన్త్వేతే లఘిష్ఠాః కతిచన దధతో మానసే మానసేతుం
హంహో సభ్యాన సభ్యస్థపుటముఖపుటా దుర్జనా నిర్జయన్తి ॥౫౩॥
నిశమ్యతాఞ్చేదం సభాపతి సేనాపతిభ్యాం,
బాధాదిభిస్స్వమతహేతుగణే నిరస్తే
నిత్యాగమప్రతిహతేషు నిజాగమేషు।

బాధితత్వాత్ తుచ్ఛమిత్యర్థః, ఇదమభేదవాదిదూషణం భేదవాదీ పరిహరతి, ఇత్యాదిమోవాదిమోహా ఇతి ఇదం దూషణం వాద్యజ్ఞానకృతమిత్యర్థః, తర్హి తర్కేణ భేదాదివస్తుసిద్ధిరితి వదన్తం భేదవాదినం దూషయతి అభేదవాదీ, తర్కాస్తత్త్వోదర్కా న భవన్తీతి తర్కస్యైకస్మింశ్చిదర్థే ష్య ప్రతిష్ఠానాదితి, ఇదమభేదవాదిదూషణం భేదవాదీ పరిహరతి తదిహేతి, యస్మాత్తర్కస్య వైయర్థ్యం త్వయోక్తం తత్తస్మాత్ సర్వేషాం మేధాసాధ్యం కిమపి న స్యాదిత్యర్థః, ఇత్యేవం సమ్భూయ ప్రవదతాం మధ్యే మే ప్రలపన్తీతే తిష్ఠన్తు, సోఢుం శక్యం యుక్త్యాభాససహితత్వాత్, ఇమే తు కేచన తుచ్ఛాః కేవలవాచాటత్వమాత్రమవలమ్బ్య ప్రామాణికాన్నిర్జయన్తి, తేషాం ప్రలపనమేవాతి దుస్సహమిత్యాశయేనాహ (లఘిష్ఠాః కతిచనేత్యాది) అతిశుష్కాః కేచన అహఙ్కారగ్రస్తమనసః అసభ్యస్థపుటముఖపుటాః సభానర్హైర్వాగ్జాలైః స్థపుటం విషమితం ముఖపుటం యేషాం తే తథాభూతాస్సభ్యాన్ సభార్హాన్ ప్రామాణికాన్ కేవలవాక్కలహేన నిర్జయన్తి, హంహో ఇత్యవ్యయం అతిదుస్సహేఽర్థే వర్తతే ॥౫౩॥

ఏతే దుర్వాదినః సమ్భూయ వాదకరణేఽపి న మే పర్యాప్తా ఇత్యాహ (బాధాదిభిరితి) ఏషాం ధార్ష్ట్యమాత్రశరణత్వముపపాదయతి, (బాధాదిభిరితివా) స్వమతే మే యుక్తయః ప్రత్యక్షానుమానరూపాః తేషాం గణః తస్మిన్ బాధాసిద్ధ్యాదిభిర్నిరస్తే సతి నిజాగమేషు తైః ప్రమాణతయా పరిగృహీతేష్వాగమేషు నిత్యాగమైః వేదవాక్యైః [illegible]

ప్రాగల్భ్యమాత్రశరణాః ప్రతివాదమూకాః
సంభూయవాదకరణే పి న మే ప్రభూతాః ॥౫౪॥

(విహస్య) అహో ను ఖల్వన్ధైరన్ధస్య యష్టిః ప్రదీయతే పఙ్గో ర్వా పఙ్గుభిరతివహనం, యదేతే కర్మాన్ధకారప్రతిహతమతయః కుమతయో మహామోహస్య సాచివ్యమాచరన్తి,

(కిఞ్చ) వశికతటినీవర్షారంభే ప్రవాహవిడంబకైః
అలఘుభిరపభ్రశ్యద్గుంభోపలంభితడంబరైః।
ఉపకరణయన్త్యేతే బాలానుదగ్రకుతూహలాన్
ఉపలనికరగ్రాసప్రాయైరుపన్యసనక్రమైః ॥౫౫॥

హ తేషు సత్సు స్వమతే ప్రత్యక్షానుమానాగమరూప ప్రమాణాసమ్భవాత్ ప్రాగల్భ్యం వాచాటత్వరూపం తదేవ శరణం గతిర్యేషాం త ఏతే ప్రతివాదినః సర్వే మిళిత్వా మయా సహ వాదకరణేన పర్యాప్తాః ॥౫౪॥

దుర్వాదిభిః క్రియమాణం మహామోహసాచివ్యం పరిహసతి (అహో న్విత్యాది) అన్ధైర్జాత్యన్ధైః పఙ్గుః పాదహీనః అతివహనం దేశాన్తర ప్రాపణం, కర్మ-పుణ్య పాపరూపం తదేవాన్ధకారః తేన ప్రతిహతబుద్ధయః కుమతయః సాచివ్యం సచివతాం, నన్వేతేషాం వాగ్వైఖరీ సర్వాన్ వివశీకర్తుం ప్రభవతీత్యత్రాహ (వశికేతి) వశికతటినీ-క్షుద్రనదీ తస్యా వర్షారమ్భే వృష్ట్యుపక్రమకాలే యః ప్రవాహః తద్విడమ్బనైః ప్రవాహానుకారిభిః క్షుద్రనదీ ప్రవాహస్తు వృష్టిసమయ ఏవ బహుళం ప్రసర్పతి ఉత్తరక్షణ ఏవ క్షీయతే తాదృశైరిత్యర్థః, అలఘుభిర్మహద్భిః అపభ్రశ్యద్గుమ్భైః అపశబ్దనిరర్థకోపన్యాససన్దర్భైః ఉపలమ్భితః జ్ఞాపిత ఆడమ్బరః శుష్కసమ్భ్రమః యేషాం తైః ఉపలనికరగ్రాససదృశైః ఉపన్యాసపరిపాటిభిః ఉదగ్రకుతూహలాన్ సమ్భ్రమమాత్రేణ కుతూహలయుక్తాన్ న తత్త్వార్థవిశేషే, బాలానజ్ఞానేవ ఉపకరణయన్తి, స్వోపకరణభూతాన్ కుర్వన్తి న ప్రాజ్ఞానితి భావః, ॥౫౫॥

అహహామీషాం ప్రతివాదదూకానాం ప్రవాదమనుమోదమానా మహామోహ పక్షపాతినో గర్దభగానే సృగాల విస్మయమనుస్మారయన్తి.

(రాజా) సేనాపతే, నియమ్యన్తామేతే నిర్భరనిగమాన్తవైర విప్లుత ప్రతిపత్తయః ప్రత్యేకకథాప్రవర్తనాయ,

(సేనా) నియచ్ఛామి తానేతాన్నిరర్థకాదాటోపాత్,

(పరివృత్యావలోక్య) భో భో స్త్రయీబాహ్యాః కుదృష్టయశ్చ,

అలమిహ మిథశ్శ్లాఘామద్యశ్శితంపచసమ్మతైః
అనఘపరిషత్ప్రత్యాదిష్టైరలీకవికత్థనైః।
అవితథకథాధోరేయాణామనుప్రసృతౌ సతాం
ధ్రువమిహ భవద్వృత్తేరావిర్భవిష్యతి పఙ్గుతా ॥౫౬॥

దుర్వాదిసమృద్ధిమనుమోదినో మహామోహపక్షీయాన్ పరిహసతి (అహహేత్యాదినా) ప్రవాదం వాక్కోలాహలం అనుమోదమానాః మహామోహపక్షీయాః కామక్రోధాదయః అజ్ఞాశ్చ గర్దభానాం గానవిషయే, సృగాలా జమ్బుకాః తేషాం విస్మయం అద్భుతం జ్ఞాపయన్తీత్యర్థః, నిర్భరా మహార్ఘాః పరిపూర్ణాః తేషు వేదాన్తేషు వైరం వైముఖ్యం తేన నష్టబుద్ధయః నిరర్థకాదాటోపాన్నిష్ప్రయోజనాత్ సమ్భ్రమాత్, వేదబాహ్యాశ్చార్వాకాదయః, కుదృష్టయః శఙ్కరాది మతవర్తినః, విదుషాం పురతః అనృతప్రలాపైరలం తేషాం సన్నిధావలీకవికత్థనైవ భవతామజ్ఞత్వం ప్రకటితం స్యాదిత్యాహ (అలమితి) అన్యోన్యప్రశంసయా గర్వయన్తో యేత్తుదాః తత్ సమ్మతైః విద్వద్గోష్ఠీభిః ప్రత్యాఖ్యాతైరనృతజల్పైః పరిహాలం, యథార్థవాదధురన్ధరాణాం సతామనుసరణే-తత్సన్నిధావిత్యర్థః, భవద్వృత్తైః భవతాం వర్తనస్య వైదుష్యస్యేత్యర్థః, పఙ్గుతా-వికలతా ధ్రువం నియతమావిర్భవిష్యతి, అతో మహతాం పురతస్తైరలమితి ॥౫౬॥

(శిష్యః) భగవన్, ఇహప్రసార్యతాందృష్టిః
మాహారాష్ట్రీంమాగధీంశౌరసేనీం
లాటీంగౌడీమిత్థమన్యాదృశీఞ్చ।
అఙ్గీకుర్వన్త్యాగమీకృత్యదత్తాం
హాస్యాంభాషాంహన్తబుద్ధార్హదాద్యాః ॥౫౭॥

అహఞ్చాశేషభాషావేదీ తత్తదభ్యస్తభాషయాపితార్కికా నేతౄన్ ప్రతిక్షేప్స్యామి, వదన్తిహి, పిశాచానాం పిశాచభాషయైవోత్తరం దేయమితి,

(గురుః) యథారుచిదైవీమదైవీంవాభాషాంపురస్కుర్యాః, అపితు

భగవన్నితి గురోరామన్త్రణం, ఇహఅత్ర (మాహారాష్ట్రీమితి) మహారాష్ట్ర సమ్బన్ధినీ ప్రాకృతభాషా, మగధదేశ సమ్బన్ధినీ మాగధీ, శూరసేన దేశభవా శౌరసేనీ, లాటదేశసమ్బన్ధినీలాటీ గౌడదేశభవా గౌడీ, అన్యాదృశీ ఉక్తభాషావ్యతిరిక్తా భాషాసాచ అపభ్రంశపైశాచాదిరూపా బౌద్ధార్హదాద్యాః బుద్ధః సుగతః అర్హన్జినః తదాద్యారాగమీకృత్యదత్తాం తత్తన్మతార్థం ప్రమాణీకృత్య వేదవత్ ప్రబన్ధీకృత్య వితీర్ణాం హాస్యాం సంస్కృత భాషిభిః పరిహాస్యాంభాషాం ప్రాకృతరూపామేతే అఙ్గీకుర్వన్తి, అఙ్గీకృత్య తథావ్యవహరన్తీత్యర్థః ॥౫౭

తత్రభవతాకిం క్రియత ఇత్యత్రాహ (అహంచేత్యాది) ప్రతిక్షేప్స్యామి-ప్రత్యాఖ్యాస్యామి, సంస్కృతినాం ప్రాకృతభాషాపరిగ్రహానిషేధమాశఙ్క్యక్వచిత్తత్పరిగ్రహానుమతిం దర్శయతి (వదన్తిహీతి) సన్తఇతిశేషః, తత్తదవసరోచితంయథేష్టం దైవీం వాచంయజామీత్యుక్తేః అదైవీ-మానుషీ, ప్రాకృతరూపా మానుషాద్దేవ్య ముపైమీత్యుక్తేః, భణితింభాషాం పురస్కుర్యాః అఙ్గీకుర్విత్యర్థః దైవ్యేవభాషా

దైవ్యేవవిశ్వహృదయఙ్గమా, మహారాజోపి ప్రియశ స్తస్యామేవ బహూకృత దత్తదృష్టిః,

(రాజా) భగవన్, అతిధృష్టోయం భవత్ప్రసాదగోచరో మహానుభావః,

(సేనా) కిమత్ర చిత్రం,

కథాకలహకౌతుకగ్రహగృహీతకౌతస్కుత
ప్రథాజలధిసంప్లవగ్రసన కుంభసంభూతయః।
జయన్తిసుధియోయతిక్షితిభృదన్తికోపాసన
ప్రభావపరిపక్త్రిమప్రమితిభారతీసంపదః ॥౫౮॥

(అపిచ) వికల్పాటోపేనశ్రుతిపథమశేషంవిఘటయన్
యదృచ్ఛానిర్దిష్టేయతినృపతిశబ్దేవిరమతి।

సర్వమనోహరా, తత్ర హేతుమాహ (మహారాజఇతి) వివేకోపిసంస్కృతభాషాయాం దత్తదృష్టిః సంస్కృతభాషయా ప్రియశోజాయత ఇత్యర్థః, గోచరోవిషయః దేవేతిరాజాసమ్బోధ్యతే (కథేత్యాది) కథారూపకలహేకౌతుకమేవగ్రహః పిశాచః తేనగృహీతాయేకౌతస్కుతాః తేషాంప్రసిద్ధిరేవజలధిః తస్యసంప్లవః ప్రవాహః తస్యగ్రసనేచుళకీకరణే కుమ్భసమ్భూతయః అగస్త్యాః (యతిక్షితిభృదిత్యాది) యతిక్షితిభృద్యతీన్ద్రః తదన్తికే ఉపాసనం అవస్థానం తస్య ప్రభావేనపరిపక్త్రిమాః పరిణమన్త్యః ప్రమితిభారత్యో జ్ఞానవాచశ్చాఏవ సమ్పదోయేషాం తేసుధియఃజయన్తిఉత్కర్షేణవర్తన్తే యద్వాదుర్వాదినోజయన్తీతి కిమత్రచిత్రమితిసమ్బన్ధః ॥౫౮॥

యతీన్ద్రసిమ్హనాదశ్రవణమాత్రేణ దుర్వాదిగజానామన్యోన్యకలహోనవర్తతఇత్యాహ (వికల్పేతి) వికల్పసమ్భ్రమేణ అశేషం వేదమార్గం విఘటయన్ పీడయన్ (వితణ్డేత్యాది) వితణ్డా శుష్కవాదః

వితణ్డాహఙ్కుర్వత్ప్రతికథకవేతణ్డపృతనా
వియాతవ్యాపారవ్యతిమథనసంరంభకలహః ||౫౯||

(శిష్యః) సభాపతిసేనాపతిసాక్షికంప్రవృత్తస్య దయాగురూప
దేశికదృష్టిదృఢదంసితస్యకథాహవేషు కస్త్రాసః,
అద్యహి అర్థ్యాతిష్ఠతిమామికామతిరసావాజన్మరాజన్వతీ
పత్యాసంయమినామనేనజగతామత్యాహితచ్ఛేదినా।
యత్సారస్వతదుగ్ధసాగరసుధాసిద్ధౌషధాస్వాదినాం
ప్రస్వాపాయనభోభవీతిభగవన్మాయామహాయామినీ ||౬౦||

తస్మాత్తేనాహంకుర్వన్తః ప్రతివాదిన ఏవగజాస్తేషాంఘటా తస్యావియాతవ్యాపారేణ ప్రగల్భశుష్కోపన్యాసరూప వ్యాపారేణ వ్యతిమథనే అన్యోన్యనిరాసేయః సమ్భ్రమవిశిష్టః కలహః వాదరూపః యతినృపతిశబ్దైయతీన్ద్రస్య శబ్దః సింహనాదః శ్రీభాష్యాదిరూపః తస్మిన్యదృచ్ఛానిర్దిష్టే యదృచ్ఛయా ఉచ్చారిత ఏవవిరమతి ఉపరతో భవతీతి ||౫౯||

సభాపతి సేనాపతీ సాక్షిణౌయస్మిన్ కర్మణితథా ప్రవృత్తస్య దేశికదృష్ట్యాదృఢంకవచితస్య, స్వావస్థాం ప్రకాశయతి (అర్థ్యేతి) జగతామత్యాహితం మహాభీతిం సంసారభీతిం ఛినత్తీతి తేనసంయమినాం యతీనాం పత్యాయతీన్ద్రేణ ఆజన్మజన్మారభ్యరాజన్వతీ సురాజవతీ మామికాసౌమతిః అర్థ్యా అర్థః ప్రయోజనం ప్రకృతప్రయోజనానుగుణా-వాదాహవాభిలాషిణీ తిష్ఠతీత్యర్థః, యతీన్ద్రసేవినామిదం కిమాశ్చర్యమిత్యాహ (యత్సారస్వతేతి) యస్యసారస్వతం వాక్సమూహః శ్రీభాష్యాదిః సఏవదుగ్ధసాగరః తస్యసుధాతాత్పర్యార్థరూపా బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వోపాయత్వ ప్రాప్యత్వాదితాత్పర్యం సైవసిద్ధౌషధం రసాయనవిశేషః తదాస్వాదినాం తదనుభవశీలానాం పుంసాం

అపిచ - వయమేతావన్తమనేహసమనేకసహస్రైర్వైతణ్డికమణ్డలీ మణ్డితేషుతుణ్డీరచోళపాణ్డ్యకేరళకర్ణాటనేపాలమాళవగౌడలాటాది కటకేష్వఖణ్డితాహఙ్కారానిష్కణ్టకేన నీతిఘణ్టాపథేన నిగమసఞ్చారేషు సఞ్చరమాణాస్సద్భిరేవజాత సఖ్యాస్సుఖ్యాయామః, కింబహునా.

ఆస్తామ్నామయతీన్ద్రపద్ధతిజుషామాజానశుద్ధామతిః
తచ్చావ్యాజవిదగ్ధముగ్ధమధురంసారస్వతంశాశ్వతం।

భగవన్మాయైవ మహాయామినీ అతిదీర్ఘరాత్రిః ప్రపన్నాపాయ-అజ్ఞాన నిద్రాపాదనాయనప్రభవతి, తాదృశయతీన్ద్రకృపాయుక్తస్యమమదు ర్వాదిజయః క్రియానితిభావః ॥౬౦॥

అథస్వస్యసర్వదేశవిజయిత్వం ప్రకటయతి (అపిచేత్యాది) వయం ఆత్మనిబహువచనం, భ్రాతృసహితత్వాద్వా బహువచనం, ఏతత్కాల పర్యన్తం వైతణ్డికాః అన్తరసారవాదినః పాణ్డ్యోత్పశ్చిమః కేరళదేశః ప్రాదక్షిణ్యేనవనిర్దిశతి తతఉత్తరతః కర్ణాటః తతోప్యుత్తరతో నేపా ళాదయః లాటాదిదేశానాం కటకేషు రాజస్థానేషు వాదేష్వఖణ్డితా హఙ్కారుషాః నీతిఘణ్టాపథేన నీతివిశిష్టేన మహతామార్గేణ వైదికమార్గే షు ప్రవర్తమానాః సద్భిర్విద్వద్భిరేవకృతమైత్రాః సుఖముఖాసమః బహునాప్రలాపేనకిం ప్రయోజనం, శ్రీభాష్యాదిపత్రారక్షి, శ్రీభాష్యా దిశాస్త్రంచతిష్ఠతు కేవలంమమపురతః వాదాహవేకోపి వ్యాకవత్యురు స్సలయితుం శక్తఇత్యాహ (ఆస్తామితి) యతీన్ద్రస్యపద్ధతిఃమతం తజ్జు షాం మహతామాజానశుద్ధాస్వభావనిర్మలాయామతిః సాఆస్తాన్నామ తస్యాః దుర్వాదినోనసద్వ్యాప్తాః ఇతిభావః తేషాంమహతాం అవ్యా జంయథాతథాస్వభావతఇత్యర్థః విదగ్ధంప్రౌఢం ముగ్ధం లలితంమధు రం రసవత్ యత్ సారస్వతం ప్రబన్ధరూపమస్తితచ్చ ఆస్తాం, తదప్యేతే షాం నిరాసేనాపేక్షణీయమితిభావః, నః కేవలమస్మాకంపురః పురతః

కోవాచక్షురుదక్ష్ణ్యమేదపిపురస్సాటోపతర్కచ్ఛటా
శస్త్రాశస్త్రివిహారసంభృతరణాస్వాదేషువాదేషుసః ॥౬౧॥

(సేనా) కిముచ్యతే,

ఏకమైవగురోర్దృష్ట్యాద్వాభ్యాంవాపిలభేతయత్।
నతత్త్రిసృభిరష్టాభిస్సహస్రేణాపికస్యచిత్ ॥౬౨॥

*అధ్యాసీనతురఙ్గవక్త్రవిలసజ్జిహ్వాగ్రసింహాసనాత్
ఆచార్యాదిహదేవతాంసమధికామన్యాంనమన్యామహే।

సాటోపాససమ్రంభమాయాతర్కచ్ఛటాయుక్త్యుపన్యాస పరమ్పరా అనుమానప్రయోగ పరంపరావాసైవ శస్త్రాశస్త్రిశస్త్రైః ప్రవృత్తంయుద్ధంతదేవ విహారోలీలాతేన సమ్పాదిత యుద్ధరసవత్సు వాదేషుకో వాదుర్వాదీ సకలశాస్త్రార్థమూర్ధాభిషిక్తోపి కశ్చిచ్చక్షురుదంచయేదపి చక్షురున్మీలయితుమపినశక్నోతి, కిముతప్రత్యుత్తరందాతుమిత్యపిశబ్దార్థః ॥౬౧॥

(ఏకమేతి) ఏకమైవదృష్ట్యాద్వాభ్యాం బాహ్యదృష్టిభ్యాంవాశిష్యఃయత్ ప్రయోజనం శ్రేయోవాలభేత ప్రాప్నుయాత్ తచ్ఛ్రేయఃకస్యచిద్గురోరన్యస్య రుద్రస్య త్రిసృభిర్దృష్టిభిరపినలభతే, చతుర్ముఖస్యఅష్టాభిరపిదృష్టిభిర్నలభతే. ఇన్ద్రస్యసహస్రేణాపిదృష్టిభిర్నలభతే ॥౬౨॥

సాక్షాన్నారాయణోదేవః కృత్వామర్త్యమయీంతనుం। మగ్నానుద్ధరతేలోకానితి ప్రమాణార్థం సంగృహ్ణన్ పునరపి ఆచార్యమభిష్టౌతి, (అధ్యాసీనేతి) అధిరూఢః హయగ్రీవఃయత్ అతఏవప్రకా

---

* అయంశ్లోకఃనవ్యాఖ్యాతఃప్రకృతవ్యాఖ్యాతృభిః, పూర్వముద్రిత పుస్తకానుసారే ణాత్రపాఠస్స్వీకృతః,

యస్యాసౌభజతేకదాచిదజహద్భూమాస్వయంభూమికాం౹
మగ్నానాంభవినాంభవార్ణవసముత్తారాయనారాయణః॥౬౩॥

(గురుః) మహారాజ, భవ్యభాషితేనభవచ్ఛమూపతినానియమితాస్తవైతే పరమతకథక ధౌరేయాః ప్రత్యేకముపతిష్ఠన్తాం, (శిష్యమవలోక్య) శృణుసౌమ్య, శ్రుతిశిరః ప్రత్యాసన్నతయాప్రథమసముత్థితానాం సాఙ్ఖ్యానాంసంప్రతిస్వమతోపన్యాసం,

అపీచ, కపిలాసురిపఞ్చశిఖాదిముని
ప్రతిపాదితసాఙ్ఖ్యమతప్రవణాః।
ప్రకృతింపురుషఞ్చవిభజ్యపరం
పురుషంనపతన్త్యఘరుద్ధధియః ॥౬౪॥

శమానంయత్ జిహ్వాగ్రంతదేవ సిహ్మాసనంయస్య తస్మాత్ ఆచార్యాత్ తదపేక్షయా అన్యాందేవతాం శ్రియఃపతిమపి ఉత్కృష్టాంనమన్యామహే, ఉత్కృష్టేతినగణయామ ఇతిభావః తత్రహేతుమాహ, (యస్యేతి) అనిచ్ఛన్తమపియం భూమానకదాచిదపిజహాతితాదృశో నారాయణోపిసంసార సాగరనిమగ్నానన్తజన్తు సన్తారణాయ కదాచిత్ యాదృచ్ఛికాదిసుకృత మూలావసరేయస్య అచార్యస్యావేశం స్వీకరోతి, అన్యథాస్వేప్సితాసిద్ధేః, యస్యావేశంయః పరిగృహ్ణాతి తస్య తదపేక్షయా ఆధిక్యం సర్వలోకవిదితమితి, సర్వోత్కృష్టతానుక్తా ఆచార్యస్య. ॥౬౩॥

భవ్యంమఙ్గళం ప్రత్యేకశః ఉపతిష్ఠన్తామిత్యర్థః, శ్రుతిశిరసః ప్రత్యాసన్నతయా-అజామేకామిత్యాది శ్రుత్యన్తసిద్ధప్రయోజనాది స్వీకారాత్ ప్రత్యాసత్తిరితి వేదితవ్యం, అనేనతర్కపాదే ప్రథమతఏవస్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గాదిత్యాదినాసాంఖ్యమతదూషణసఙ్గతిరుక్తాభవతి, తన్మతప్రక్రియాందర్శయతి (కపిలేతి) కపిలః ఆసురిః పఞ్చశిఖః ఇ

(శిష్యకే) (స్వగతం) సంప్రవృత్తేస్మిన్వాదే సంవననీయాశ్చ తే ప్రథమం సభాసదః (ప్రకాశం)

అక్షయ్యకా(శా)న్తిమకరన్దరసప్రసక్తాన్ (౧. శాన్తిరసః)
అభ్యర్థయే మురభిదఙ్ఘ్రిసరోజభృఙ్గాన్ ।
కామం ప్రసీదత యథాహమనన్యభావః
కర్ణామృతాని భవతామవతారయేయం ॥౬౫॥

(గురుమవలోక్య సవినయమఞ్జలిం బద్ధ్వా) భగవన్ భవదాజ్ఞయా ప్రతిక్షిపామి తావత్సాఙ్ఖ్యాన్-

త్యాదిమునిభిః ప్రతిపాదితే సాంఖ్యమతే ప్రవర్తమానైః ప్రకృతిం చ పురుషం చ పృథగ్విభజ్య పరిత్యాక్షరాత్మనా వీశ తే దేవ ఏక ఇత్యాది వాక్యపరిశేషు ప్రధానపురుషేశ్వరేషు ప్రకృతిపురుషౌ పృథక్త్వేన తత్త్వే అంగీకృత్య ఈశ ఇత్యుక్తం పరం పురుషం న పరన్తి నాఙ్గీకుర్వన్తి తత్ర హేతు ర్మహాపాపేన మూఢబుద్ధయః ॥౬౪॥

సంవననీయాః-వశీకర్తవ్యాః వశీకరణప్రక్రియాం దర్శయతి (అక్షయ్యేతి) అక్షయ్యాః నిత్యోదయాః (అంఘ్రిసరోజస్య) కాన్తిరేవ మకరన్దరసః తత్ర ప్రసక్తాన్ తదనుభవపరాన్ నిత్యభక్తాన్ సరోజవిషయే భృఙ్గాయమానాన్ నిత్యభక్తాన్ యుష్మాన్ సభ్యాన్ భక్తానభ్యర్థయే ప్రార్థయామి, కిమిత్యత్రాహ (కామమితి) భృశం ప్రసీదత మయీతి శేషః యథా యేన ప్రకారేణాహం మనన్యచిత్తః సన్ భవతాం కర్ణయోరమృతాని అమృతవత్సురసాని వచనాని అవతారయేయం ప్రవేశయేయం కర్ణరస్యాని వచనాని యథా వదేయం తథా ప్రసీదతేతి ॥౬౫॥

తాన్ ప్రథమం ప్రతిక్షిపతి (ప్రధానేతి) ప్రధానం ప్రకృతిః పురుషః ప్రత్యగాత్మా ప్రకృత్యా బద్ధైర్భవద్భిః స్వీకృతౌ యదితాభ్యాం సహ పరిగణితః ప్రధానక్షేత్రపతిరిత్యాదిశ్రుతిసహస్రప్రతిపాదితః పరః

ప్రధానపురుషౌ యది ప్రకృతియన్తి స్త్రైరాదృతౌ
పరస్తికిమపరాధ్యతి శ్రుతిసహస్రచూడామణిః ।
కుతర్కశతకర్కశైర్యది విభుః ప్రతిక్షిప్యతే
భవత్పరిగృహీతమప్యపహరన్తు పాటచ్చరాః ॥౬౮॥

(సేనా) దేవ,

విశ్వపతిమార్యవచసా సాఙ్ఖ్యాస్సంమత్య విగతసంరమ్భాః ।
గణయన్తి పఞ్చవింశం షడ్వింశం సప్తవింశం వా ॥౬౯॥

(రాజా) భగవన్, యది ఖల్వేతే సేశ్వరతామానీతాః భజన్తు తావత్ భవత్ క్షమాగోచరాస్సాఙ్ఖ్యాస్త్రయ్యన్తపార్శ్వం

భవద్భ్యః కిమపరాధ్యతి కిమపరాధం కృతవాన్ అనాదరేణ త్వక్రైవన్యం పరమపురుషం ప్రతిక్షిపామ ఇత్యత్ర ఆహ కర్కశైః కఠినైః కుతర్కశతైః విభురీశ్వరః ప్రతిక్షిప్యతే భవద్భిర్యది తర్హి భవద్భిః పరిగృహీతం ప్రధానపురుషరూపమపి వస్తు పాటచ్చరాస్తస్కరా వైశేషిక చార్వాకాదయః అపహరన్తు సమ్భావనాయాం లోట్ వైశేషికా జగత్కారణత్వేన పరమాణూనఙ్గీకృత్య ప్రకృతిమపలపన్తి చార్వాకాదయః శరీరవ్యతిరిక్తం ప్రత్యగాత్మానమపహరన్తి చ జగదీశ్వరానఙ్గీకారే భవత్సర్వస్వం చోరా అపహరేయురితి చ ధ్వన్యతే ॥౬౮॥

సాంఖ్యానామార్యవచసా ఈశ్వరాఙ్గీకారం దర్శయతి (విశ్వపతిమితి) సేశ్వరసాంఖ్యాః ఆర్యస్య శిష్యస్య వచసా విగతక్రోధాః సన్తః విశ్వపతిం పతిం విశ్వస్యేత్యుక్తం సర్వేశ్వరమఙ్గీకృత్య తత్వపఞ్చ పఞ్చవింశం చతుర్వింశతి తత్త్వానన్తరమీశ్వరం పఞ్చవింశతయా స్వీకుర్వన్తి జీవస్య పఞ్చవింశత్వే ఈశ్వరం షడ్వింశతయా స్వీకుర్వన్తి జీవాత్పరం కాలం షడ్వింశతయాఙ్గీకృత్యేశ్వరం సప్తవింశతయాఙ్గీకుర్వన్తి చేత్యర్థః ॥౬౯॥

(గురుః) మహారాజ, నైవంవాదినః, కిన్తు, అభ్యుపగతేశ్వరాణామపి సాఙ్ఖ్యానాం ప్రాయికసంవాదయోగసమయ సిద్ధపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యేశ్వర పక్షప్రణిహితచక్షుషాం ప్రతివక్తవ్య మయమాదిశ్యతా మౌపనిషదవాదీ,

(రాజా) ఆదిష్టఏవాయమీదృశేన భగవతో వాక్యేన,

(శిష్యః) యదపి తేయోగాఖ్యాకతిచిదపతన్త్రాపరితినః
ప్రజల్పన్త్యైశ్వర్యంప్రతిఫలనకల్పంభగవతః।
స్వతస్సిద్ధాన్ బోధప్రశకనబలాదీన్గుణగణాన్
గృణన్తస్త్రయ్యన్తాః ప్రతిఫణితిరేషామవితథా ॥౬౮॥

త్రయ్యన్తపార్శ్వం భజన్తు త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తివదాదరణీయా భవన్తు కిన్త్వత్ర వక్తవ్యాన్తరం కిఞ్చిదస్తీత్యర్థః కింతదిత్యత్రాహ (అభ్యుపగతేతి) అభ్యుపగతేశ్వరాణామపి తేషాంప్రాయిక సంవాదో యోగసమయః తతోఽతిరిక్తపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యేశ్వరపక్షప్రణిహితదృశాం ప్రతివచనార్థ మార్య ఆజ్ఞాప్యతామిత్యర్థః ప్రాయికో బహుస్థలసిద్ధః, ఉపనిషత్సిద్ధాన్తవాదీ, సాఙ్ఖ్యమతన్నిరస్యతత్ప్రత్యాసన్నంయోగతన్త్రమపి ఏకేనయోగః ప్రత్యుక్తఇతిశాస్త్రానుసారేణదూషయతి (యదపీతి) యోగాఖ్యా అపతన్త్రా తన్త్రాభాసా యదపి తేకతిచిత్ పరితినః పరనవన్తః భగవత ఈశస్య ఐశ్వర్యం ప్రతిఫలనకల్పం ప్రతిబిమ్బకల్పం ప్రజల్పన్తి, ఏవంహియోగమతప్రక్రియా, ప్రధానమేవజగదుపాదానం, ఈశ్వరస్తు నిమిత్తకారణమాత్రం ఈశ్వరస్య జ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణగుణాః ప్రతిఫలనకల్పాఇతిజల్పన్తి, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేత్యాది, త్రయ్యన్తాఏవ ప్రత్యుత్తరమిత్యాహ, స్వతస్సిద్ధాన్ జ్ఞానశక్త్యాదిగుణాన్ గృణన్తస్త్రయ్యన్తాఏవ ఏషామపిప్రత్యుత్తరమిత్యర్థః, ప్రధానమేవ జగదుపాదానమిత్యాదేరపి, సోకామయతబహుస్యాం ప్ర

(సేనా) దేవ, కృతం సాఙ్ఖ్యకృతాన్తస్థైః కృపణైరధ్యశిక్షితైః।
కాణాదమతభఙ్గాయ కార్యమార్యస్యశాసనం ॥౬౯॥

(రాజా) నియుక్తఏవాయం భగవతా యథార్థంనిగమాన్తవిపక్షపక్షప్రతిక్షేపాయ,

(శిష్యః) మహారాజ, అనుతిష్ఠామియథానియోగం, ఇహహి,

అసద్ద్రవ్యసృష్టిప్రభృత్యర్థక్లృప్త్యా
శ్రుతిప్రక్రియాణామధిక్షేపతశ్చ।
ఉలూకోపదేశాపదేశప్రవృత్తః
కథాశేషితోఽసౌకణాదప్రణాదః ॥౭౦

(గురుః) (సబహుమానమీక్షతే)

(శిష్యః) (సోపహాసం) ఆకర్ణ్యతామిదమత్యద్భుతం మహారాజేన,

(రాజా) కింతత్,

జామెమెత్యాదికముత్తరమితి హృదయం ప్రతిభణితిః ప్రత్యుత్తరం ఆగమబాధోఽనేనదర్శితఇత్యుత్తరంభవతి ॥౬౮॥

(కృతమితి) సాఙ్ఖ్యమతస్థైః కృపణైర్దీనైః అధ్యశిక్షితైరలం, కాణాదమతభఙ్గాయఆర్యస్యాజ్ఞాపనం కార్యమితి ॥౬౯॥

భగవతాయతీన్ద్రేణ, యథానియోగం నియోజనానుసారేణేత్యర్థః, ఇహహికాణాదమతే అప్రామాణికార్థకల్పనాత్ప్రామాణికార్థ పరిత్యాగాచ్చవైశేషికమతమనాదరణీయమిత్యాహ (అసదితి) అసద్ద్రవ్యస్య అవయవాతిరిక్తావయవినః సృష్టిః ప్రభృతిశబ్దేన సమవాయ పారిమణ్డల్యాదిగ్రహణం, ఏతేషాం కల్పనయాశ్రుతిప్రక్రియాణాం బ్రహ్మోపాదానకారణత్వాదీనాం దూషణాచ్చ, ఉలూకోపదేశవ్యాజేన ప్రవృత్తః కణాదస్యప్రణాదః ప్రణాదరూపం వైశేషికశాస్త్రం సర్వైరనాదృతత్వాత్ లోకేఅస్తీతి ప్రసఙ్గమాత్రశేషితోఽభూత్ అత్ర

(శిష్యః) ఏతేకిలకణచరణమతానువర్తినః పరమానన్దలక్షణం పరమపురుష సామ్యమపహాయ పాషాణసాధర్మ్యలక్షణం మోక్షమాచక్షతే, తథాచకుంభకర్ణఏవవిజయతే, శాపఏవతస్యానుగ్రహస్స్యాత్

(రాజా) సత్యమేతత్,

(సేనా) దేవ, అర్ధవైనాశికాస్త్వాదార్ఢ్యేణవిముఖీకృతాః।

అర్ధవైనాశికాస్త్వేతేవినాశ్యావేదదూషకాః ॥౭౧॥

(రాజా) (సాశఙ్కం) ఆర్య, పర్యాప్తోసితథైన్ద్రజాలకోపిదానాం తథాగతానాంనిరాసే,

(శిష్యః) (సామర్షమివ) రాజన్, అపర్యాప్తాస్త్వేతేత్వాదాదిష్టస్యమమైకస్యాపి ప్రతిక్షేపాయ,

తథాహి, కథయతిజడోవిశ్వంవైభాషికఃక్షణభఙ్గురం
పరమనుమితంబాహ్యంసౌత్రాన్తికోమతిచైత్రియతః।

(దూషణాన్తరంవక్తుముపక్రమతే, (ఆకర్ణ్యేతామతి) పరమానన్దలక్షయస్యతత్ పాషాణసాధర్మ్యరూపం, ఆచక్షతేవదన్తి, తథాత్వేకో దోషఇత్యత్రాహ, విజయతే మోక్షప్రాప్త్యావిజయతే, తస్మిన్పక్షే కుమ్భకర్ణస్య శాపఏవానుగ్రహఃకృతస్స్యాత్, (అర్ధవైనాశికాఇతి) అర్ధవైనాశికాః అర్ధవేదబాహ్యాః సాం ఖ్యాదయఃఆగమస్యానుమానాన్తర్భావమన్తరేణపృథక్ప్రామాణ్యానఙ్గీకారాత్ అవైదికపరమాణుకారణత్వకల్పనాచ్చఅవైదికాదృష్టేశ్వరాద్యఙ్గీకారాచ్చ, ఏషామర్ధవైనాశికత్వం, వైనాశికగణాః పూర్ణవేదబాహ్యాః బౌద్ధాదయః ॥౭౧॥

సాశఙ్కంబౌద్ధానామైన్ద్రజాలికత్వదర్శనాదాశఙ్కా, పర్యాప్తోసి సమర్థోసి కిమితిప్రశ్నః, పర్యాప్తోసీతిసంశయాత్సామర్షం, మమైకస్యాప్యేతెసర్వేప్రతిక్షేపాయాపర్యాప్తాఇత్యాహ (అపర్యాప్తాస్త్వితి) తదేవ ప్రతిపాదయతి (కథయతీతి) జడోవైభాషికః సౌగతైక

తదిదమనృతంయోగాచారస్తథానిఖిలంపరే
స్వవచనహతాస్సర్వేగర్వంత్యజన్తిమమాగ్రతః ॥౬౨॥

(తథాహి) దన్తావన్తివిధానలంపటధియోదిఙ్నాగముఖ్యాజడాః
శృణ్వన్త్వద్యవిపద్యతేపరమియంశిక్షాభవత్పక్షతః।
బుధ్వాబోధ్యముదాహరన్తివిశదంబుద్ధాదయశ్చేజ్జితం
నోచేద్ధన్తజితంపునస్తదిహనస్తూర్యస్తుఘోష్యతాం ॥౬౩॥

దేశీవిశ్వంజగత్ క్షణ భంగురంకథయతి, సౌత్రాన్తికస్తుబాహ్యంపదార్థం ఘటపటాదికం మతిచైత్ర్యతః జ్ఞానస్యవిచిత్రభావాత్ నానాకారాత్ హేతోః కేవలమనుమానగమ్యం వదతి, తదిదంవైభాషికసౌత్రాన్తికాభ్యాం క్షణికత్వేనానుమేయత్వేనకథితం జగద్యోగాచారః అనృతం మిథ్యేతివదతి, పరేమాధ్యమికాః నిఖిలంజ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానం సర్వమపి తథామిథ్యేతివదన్తి (అనృతమితి) అత్రానృతశబ్దస్తుచ్ఛపర్యాయః ఏవమన్యోన్యం స్వస్వవచనహతాః స్వవచన విరోధాదేవ సర్వేపితేవైభాషికాదయః మమసన్నిధౌగర్వహీనావర్తన్తే ॥౬౨॥

తేషాంత్యక్తగర్వత్వమేవ ప్రతిపాదయతి (తథాహీత్యాది) గజాయథాదన్తాదన్తి, యుధ్యన్తి, ఏవంవాదవిధానే లమ్పటబుద్ధయః దిఙ్నాగోనామకశ్చిత్ సౌగమతప్రవర్తకః తత్ప్రభృతయో బుధామద్వచః శృణ్వన్తు, అద్యేదానీం భవత్పక్షిణాం యుష్మత్పక్షస్థానాం భవత్పక్షతః భవత్పక్షే, ఇయంశిక్షాసర్వం క్షణికమితిశిక్షాతే పరంవిపద్యతే విపదంప్రాప్నోతి కుతఇత్యత్రాహ (బుధ్వేతి) బుద్ధాదయోభవన్తః బోధ్యమర్థం బుధ్వా ఉదాహరన్తివా, అబుధ్వావా, ప్రథమేబోధబోధనక్షణాదనన్తరక్షణే క్షణికత్వ కథనాత్ క్షణికత్వం భగ్నం, అబుధ్వాచేత్ ఆశ్రయాసిద్ధేః క్షణికత్వంగతం అస్మాభిర్జితం ఉభయథా క్షణికత్వస్యసాధయితుమశక్యత్వాదస్మాభిర్జితమితి నస్తూర్యం భృశం ధ్వనతు ॥౬౩

(సేనా) (సశ్లాఘం) దేవ, పరిమితగంభీరమక్షోభ్యమిదం పారిషద హృదయఙ్గమమార్యవచన ముపశ్రుత్య పలాయితాః సౌగతాః పశదాదిశందిశం ప్రవిశన్తి, అపిత్వయం మాధ్యమికో నామబౌద్ధమతసానీరవీరః కథితమపిదూషణమనాదృత్యవైయ్యాత్యమాత్రావష్టంభేన పాణ్డిత్యం ప్రఖ్యాపయతి, తదయం విశేషతోప్యున్మూలయితవ్యః, యశ్చైవముద్ఘోషయతి,

భాషావైభాషికానాంశుభమనుభవతుస్వస్తిసౌత్రాన్తికేభ్యః
యోగాచారాః ప్రయోగంవిజహతుకిముతక్షిజ్ఞైరేశ్లఙ్ఞైరాద్వైః।
మిథ్యాతత్వవ్యవస్థావిఘటనఘటనోద్దణ్డశౌణ్డీర్యచణ్డః
నిస్తత్వాద్వైతవాదీనిరుపధికకథాదుర్జయోనిర్జహీతే ॥ఇతి ॥ ౭౪

సప్రశంసం, పరిమితం తథాపిబహ్వర్థగర్భితం పరైరదూష్యం సభ్యమనోహరం, సౌగతహతకాః దశసుదిక్షుప్రవిష్టాః, అపితు అధాసి అయంమాధ్యమిక ఇతిప్రసిద్ధః బౌద్ధమతాగ్రియాయీ కథితమపి క్షణికత్వదూషణ మనాదృత్యప్రాగల్భ్య మాత్రాశ్రయతయా స్వపాణ్డిత్యం ప్రఖ్యాపయతి, ఉన్మూలయితవ్యః ఉద్ధరణీయః, విశేషతోనిరస్య ఇత్యర్థః తస్యబిరుదంకథయతి (యశ్చైవమిత్యాది) వైభాషికాణాం శాస్త్రంశుభం పాప్నోతు, సౌత్రాన్తికేభ్యః స్వస్త్యస్తు, ప్రయోగం జగన్మిథ్యాత్వసాధనానుమానం త్యజన్తు, శఙ్కరాద్వైః శంకరాదీనాం విజ్ఞానమాత్రమేవసత్ అన్యత్ సర్వంమిథ్యేతివచనాఙ్గీకారాత్, మిథ్యాతత్వేత్యాది) మిథ్యాత్వం శూన్యతత్వం [illegible] స్య [illegible] టన [illegible] దూషణంతస్య ఘటనంనామ పరిహారణం తేన ఉద్దణ్డముచ్ఛృఙ్ఖలంశౌణ్డీర్య సామర్థ్యం తేనచణ్డః పరవాదిషుకుపితః నిస్తత్వంకిమపినాస్తిసర్వంశూన్యమిత్యర్థః సర్వశూన్యతాతదద్వైతవాదీ, తదేవాస్తిఅన్యన్నాస్తీతి [illegible] శూన్యతాద్వైతవాదీనిరుపధికకథా అకైతవవాదః తేనహేతునాదుర్జయః ఉద్ధిశ్చద్మ నిర్జహీతే-వాదాయ నిర్గచ్ఛతి   ॥ ౭౪॥

(రాజా) ఆర్య, విశ్వమిథ్యాత్వవ్యవస్థాపనో వైతణ్డికపణ్డితంమన్యః శూన్యవాదీ పునశ్శూన్యతాం ప్రాపయితవ్యః,

(గురుః) భద్ర, సావధానమభిదధ్యాః,

(శిష్యః) కిమత్రావధాతవ్యం, అయం ఖలు జననీవన్ధ్యాత్వప్రతిజ్ఞానసంవాదిభిరయథాయథప్రలాపైరాత్మనోఽపి మౌనమాజన్మమరణముపపాదయిష్యతి,

అపిచ, పరస్పరవిఘట్టనత్రుటితతర్కశస్త్రచ్ఛటా

తిరస్కృతచమత్కృతిస్స్వయమఖణ్డి వైతణ్డికః।

కిమత్ర పరిశిష్యతే కిమపి దూషణోద్భావనం

స్వతో నిహతముద్గరప్రహరణప్రయాసాయతే ॥౭౫॥

విశ్వమిథ్యాత్వం సర్వశూన్యత్వం తద్వ్యవస్థాపనే శూన్యవాదిమాధ్యమికః పునరితి వాక్యాలంకారే శూన్యతాం తుచ్ఛతాం, అవధాతవ్యం అత్ర కిమస్తీత్యర్థః తదేవదర్శయతి (అయంఖల్వితి) యథా జననీ మే వన్ధ్యేతి ప్రతిజ్ఞా వ్యాహతా, తత్సదృశైరిత్యర్థః అయథాయథం అసఙ్గతం సర్వం శూన్యమిత్యాది ప్రలాపైస్సర్వమిత్యనుభవేనైవ సర్వత్వస్య సత్త్వసిద్ధేః తస్య శూన్యత్వప్రతిజ్ఞానే వ్యాహతేరితి భావః, సర్వమిత్యనుభవస్యాసత్త్వే శశవిషాణవదనుభవస్యైవాభావాత్ సర్వమితి వచనానుపపత్తిః తేన స్వస్య సర్వదా మౌనవ్రతమేవోపపాదయితుమిచ్ఛతీతి భావః, తస్య స్వవచనమేవ ఖణ్డనమిత్యాహ (పరస్పరేతి) అన్యోన్యం యద్విఘట్టనం విహననం తేన భగ్నా యా తర్కశస్త్రచ్ఛటా తర్కా ఏవ శస్త్రాణి తేషాం ఛటయా సమూహేన స్వకృతసామర్థ్యైః వైతణ్డికః మాధ్యమికః స్వయమేవాఖణ్డి వ్యాహతతర్కభాషణాదితి, స్వయమేవ ఖణ్డితత్వాత్ తన్మతదూషణమస్మాభిః వక్తవ్యం కిమత్ర పరిశిష్యత ఇత్యాహ (కిమత్రేతి) తథాప్యస్మాభిరుద్భావితం చ దూషణం దూష్యాభావాదప్రయోజనం స్యాదిత్యాహ (స్వత ఇతి) స్వయమేవ ఖణ్డి

(నేపథ్యే) పిశాచాః పిశాచాః,

(సేనా) మైవం, దిగంబరాస్త్వేతే సౌగతమత నిరసనసన్తోషపిషాదశబలితాః ప్రత్యక్షం పరోక్షఞ్చ ప్రమాణమనురుద్ధానాః ప్రతారయన్తి పరాన్,

శిధిలోదయసప్తభఙ్గిశిక్షా-

విషమోపన్యసనవ్యథావిలక్షాః।

మలినాస్తఇమెమమూరపిఞ్ఛ

భ్రమణై రేవవిలోభయన్తి మన్దాన్ ‖౨౬‖

తత్ప్రతిక్షేపాగ్ధమయమాజ్ఞాయతామార్యైః,

తో యోముద్గరః ముసలం తస్య పునః ఖణ్డనవద్వ్యర్థో౽భవతి స్వతఏవ నిహతే పురుషే పునరపి ముసలప్రహరణన్యాయాత్ ప్రయాసః నిష్ఫల ఇతిభావః ‖౨౫‖

ఆగచ్ఛతో దిగమ్బరానాలోక్య జనో వదతి (పిశాచాః పిశాచా ఇతి) ఆగచ్ఛన్తీతి శేషః, మామైవం జనైర్వ్యథో చ్యతె ఏవం నేత్యర్థః, (సౌగత నిరసనేనేతి) సన్తోషః సతాం క్షణికత్వనిరాసేన విషాదస్తు పరమాణుకారణత్వ నిషెధేనేతిమన్తవ్యం, పరోక్షమనుమానంచ, పామర ప్రతారణ ప్రకారమాహ (శిథిలేతి) శిధిలమూలాయాః సప్తభంగి స్యాదస్తి స్యాన్నాస్తీత్యాదికా స్యాదస్తి, స్యాన్నాస్తి, స్యాదస్తిచనాస్తిచ, స్యాదవక్తవ్యం, స్యాదస్తి చావక్తవ్యంచ, స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్యంచ, స్యాదస్తి చ నాస్తిచావక్తవ్యంచ, ఇత్యాదిరూపాతస్యా శ్శిక్షార్థం విషమోపన్యాసః అస్తినాస్తీతివ్యాహతోపన్య సనమిత్యర్థః, తేనసఞ్జాతవ్యథయామనః పీడయా విలక్షాః లజ్జితాః మలినామలపంకధారిణః మన్దాన్ అజ్ఞాన్ విలోభయన్తి వఞ్చయన్తి ‖౨౬‖

(రాజా) ప్రతిక్షిప్తం విదధతాం విహితం ప్రతిషేధతాం।
కః ఇవా ప్రతిక్షేపకః కార్యస్స్వవచనాదృతే ॥೭೭

(గురుమవలోక్య) భగవన్, అమీషామాదిత్యస్తంభన పాషా
ణ్స్ఫోటన ప్రతిమాజల్పనాది విప్రలంభోపాయానాం భవత్ప్రసాదఏ
ప్రతిక్షేపకర్తా,

(గురుః) మహారాజ, తథావిధకుహకవృత్తీనాం రాజభిరేవ
దణ్డో దాతవ్యః,

(శిష్యః) సాపహాసం,

భక్ష్యాభక్ష్య స్వపరసమయస్థాపనాదూషణాది
ష్వైకాన్త్యం యే జహతి విహతిం క్వాపి నైతే విదన్తి ।
ద్వైరేషాం నిగమపదవీదూషణోదీర్ణరోషైః
తత్రోత్తుఙ్గానం స్థిరశిరసిజోల్లుఞ్ఛనే నైష దణ్డః ॥೭೮

శేషస్తు భగవతి మహారాజే చాయతతే,

(రాజా) సేనాపతే, ఆః కష్టమమీషామాలోకనం, ఉత్సార్య
న్తామేతే దృష్టిగోచరాత్

(ప్రతిక్షిప్తమితి) స్యాన్నాస్తీతి నిషిద్ధం స్యాదస్తీతి విదధతాం వి
హితం ఏకదేశేన అన్యోన్యాంశేన ప్రతిషేధతాం స్వవచనాదృతేకో
వాన్యః ప్రతిక్షేపకః స్వవచనమేవ ప్రతిక్షేపకమితిభావః ॥೭೭॥

వఞ్చనోపాయానాం, భవత్ప్రసాదఏవ (భక్ష్యాభక్ష్యేతి) సప్త
భఙ్గీపరిగ్రహాత్ భక్ష్యాభక్ష్యాదిషు స్వపరపక్షస్థాపనాదిషు సర్వత్ర ఐ
కాన్త్యం నియమం యే విజహతి త్యజన్తి ఏతే కుత్రాపి విహతిం న విదన్తి,
తేషామేషాం నిగమపదవీ దూషణేన ఉజ్జృమ్భితరోషైర్ద్వైరేవ
స్థిరాణాం శిరసిజానాం కేశానాముల్లుఞ్ఛనముద్ధరణం తేనైవ ద
ణ్డోదత్తః ॥೭೮॥

(సేనా) దేవ, భవత్ప్రతాపతపన ప్రతిహతదృష్టయోఽదివా ఘూకా ఇవానార్యాధిష్ఠితేషు గిరిగహ్వరేషు నిభృతం నిలీయన్తే,

(రాజా) కేపునరేతే క్షపణకాదివదనైగమికలిఙ్గధారిణః కిమ త్యుగ్రవ్రతమాస్థాయ తాపసవిడంబిన స్త్రియ్యన్తముపరున్ధన్తే ప్రమథగ ణానుకారిణః కేచిత్.

(గురుః) ఏతే చ నైగమికధర్మ్మకళమోపమర్ద్దినః కడఙ్గరీయా ఇవ దూరతః పరిహారణీయాః,

(శిష్యః) స్వయమేవైతే దూరీభవన్తి,

యథా, కపిలకణాదబుద్ధకచలుఙ్చనతన్త్రకథా
కలకలకోవిదేషు కథకేషు గళన్మతిషు।

శేషం దణ్డన శేషం తు భగవతి గురౌ మహారాజేత్యయిచ ఆయతతో ఽనం భవతి, అవశిష్టో దణ్డో యుష్మాభిరేవ కర్తవ్య ఇత్యర్థః, కష్టం పాజనకం నీచాధిష్ఠితేషు గిరిగహ్వరేషు సముద్ర ప్రాన్తదేశేషు నిభృతం గుప్తం గూఢా వర్తన్తే, అథ పాశుపతమతభఙ్గాయోపక్రమతే (క్వునరిత్యాది) క్షపణకా జైనాః అవైదికచ్ఛిన్నధారిణః ఉగ్రం వ్రతం పాశుపతం, తాపసానుకారిణః, ఉపరున్ధన్తే-పీడయన్తి, ప్రమథగణాః రుద్రానుచరాః వైదికధర్మ్మక్ష్య సస్యభక్షకాః కడంగరీయా శ్శ్చార్యతః సస్యభక్షకాగవాదయః, స్వయమేవ దూరభవనం దర్శయతి (కపిలేతి) చలుఙ్చనా జైనాః తచ్ఛాస్త్రమధికృత్య వాదకోలాహలేషు సమర్థా యే కథకా వాదినః తేషు గళన్మతిషు భ్రష్టమతిషు పరాజితేష్వివ్యర్థః తద్దృష్ట్వా మునివరో గౌతమః తస్మాత్ సాపరాధజనః బ్రాహ్మణజనః కేనచిత్కారణేనాపరాద్ధ ఇతి కథాపురాణేషు అనుసన్ధేయా, త్రిపుణ్డ్రధారిణో యాయుం భస్మోద్ధూళనతత్పరాః, భవిష్యథత్రయీబాహ్యాః మిథ్యాజ్ఞాన ప్రలాపిన ఇత్యాది, జనానాం మోహనైకతూహలినా పశుపతినా

మునివరసాపరాధజనమోహనకౌతుకినా
పశుపతినాయదుక్తమపయాన్త్యథతచ్ఛ్రవణాః ॥౭

(సేనా) దేవ, అమీపునరార్యవచనమసహమానాదిగ
రాదివత్ కేనాపి విప్రలంభోపాయేన స్వసిద్ధాన్తశ్రద్ధాసంవర్ధనా
యప్రయతన్తే, అతస్తావదిమాం ప్రత్యాయనామాచరన్తి, యదకాణ్డే
వర్షాసమయమాదిశన్తి,
(నేపథ్యే) పలాయధ్వంపలాయధ్వం,
(రాజా) కింకిమిత్యవలోకయతి,
(సేనా) నాన్యత్కిఞ్చిత్,
అక్ష్ణోరఞ్జనవర్తికాయవనికావిద్యున్నటీనామియం
స్వర్గఙ్గాయమునావియజ్జలనిధేర్వేలాతమాలాటవీ।

యదుక్తం పాశుపతం శాస్త్రం తచ్ఛ్రవణాః తచ్ఛాస్త్రనిష్ఠాః
శివభక్తాః అథతద్దర్శనానన్తరం స్వయమేవాపసరన్తి ॥౭॥

దిగమ్బరాజైనాః, వఞ్చనోపాయేన స్వమతే సర్వేషామాదర
భివృద్ధమేవప్రయస్యన్తి, తతస్తద్విప్రలమ్భనే ఇమాంకాలమేఘజాలోద్గమన
రూపాం విశ్వాసజననార్థం, ఇమామితి సామాన్యత ఉక్తాం విశేషతో
దర్శయతి (యదితి) అకాణ్డే అకాలేవర్షాసమయం ప్రావృట్కాలం,
పలాయధ్వం పలాయధ్వం మేఘోద్గమందృష్ట్వాజనోవదతి, నాన్యత్
కిఞ్చిత్, అన్యత్ కిమపిస్వాభావికంనాస్తీత్యర్థః, అస్యైన్ద్రజాలికత్వాత్
(అక్ష్ణోరితి) ద్రష్టౄణాంలోచనయోః అఞ్జనశలాకావిద్యున్నటీనాం నృ
త్యన్తీనాం యవనికాతిరస్కరిణీస్వర్గఙ్గాయాః సమీపస్థాయమునా
ఆకాశాఖ్య సముద్రస్య వేలాయాం సఞ్జాతాతమాలాటవీ వర్షాః
ప్రావృట్స్త్రియః తాసాంకబరీ కేశపాశస్థానీయా, పూర్వదిగంగనా
యాః అలఙ్కారార్థకస్తూరికా కన్దర్పగజస్యదర్పేణమదేన సఞ్జాతా

వర్షాణాంకబరీపురన్దరదిశాలజాటరకస్తూరికా
కన్దర్పద్విపదర్పదానలహరీకాదంబినీజృంభతే ||౮౦||

శ్లో॥ ప్రత్యగ్రప్రతిబుధ్యమానకలికానీరన్ధ్రనీపాటవీ
నిస్సాధారణనిస్సరన్మధుసుధాసౌరభ్యసారస్పృశః॥
క్రోడాదంబుముచాంక్షరన్తికతిచిత్ క్రోడీకృతాదన్తిభిః
ధారాసిక్తవసున్ధరాసురభయోఝఞ్ఝాసమీరాఙ్కురాః ||౮౧||

సర్వేససంభ్రమాద్భుతమవలోకయన్తి।

(రాజా) భగవన్, కిమస్త్యేషాం ప్రతీకారః।

(గురుః) కిమస్మాభిరత్రయతితవ్యం।

సకైటభతమోరవిర్మధుపరాగఝఞ్ఝామరుత్
హిరణ్యగిరిదారణస్త్రుటితకాలనేమిద్రుమః।

మదజలవీచిః ఇతిజనైరుత్ప్రేక్ష్యమాణా ఇయంమేఘమాలా ఊర్ధ్వం ప్రసపతి। ||౮౦||

తతఃమన్దవాయూన్వర్ణయతి (ప్రత్యగ్రేతి) తత్క్షణవికసత్కోరకనిబిడితా నీపానాంకదమ్బానాం అటవీతస్యాః అసాధారణం యథా తథానిర్యన్మకరన్దామృతస్య సౌరభ్యపరిమళైః యస్సారాంశః తత్స్పృశః, దన్తిభిః క్రోడీకృతా ఉపగృహీతాః ఆదృతాఇత్యర్థః, వసుంధరాయాః పరిమళవన్తఇమెకతిచిత్సమీరాఙ్కురాః మేఘానాం క్రోడాత్సమూహాత్ నిస్సరన్తీత్యర్థః ||౮౧||

ససంభ్రమాద్భుతం, వర్షదర్శనాత్ సంభ్రమః అకాలాతర్కితమాగమనాదద్భుతం, అమీషామైన్ద్రజాలికవ్యాపారాణాం భగవానేవాత్రప్రతికర్తేత్యాహ (సకైటభేతి) కైటభాఖ్యాన్ధకారస్య సూర్యః మధుః మధ్వాఖ్యోరాక్షసః సఏవపరాగః తస్యఝంఝామారుతః హిరణ్యాసురఏవగిరిః, కాలనేమిరేవద్రుమః అత్రకింబహునాభాషితేన

కిమత్ర బహునా భజద్భవపయోధిముష్టింధయః
కథన్న భవతి స్వయం కపటకర్మనిర్మ్మూలనః ॥౭౨॥

సర్వే (సహర్షవిస్మయం) ప్రసన్నాః ఖల్వేతా దిశా విదిశశ్చ,

(గురుః) భక్తజనవత్సలే భగవతి ప్రసేదుషి కిన్నామ న ప్రసీదతి,

(రాజా) భగవన్, అమీ పునస్సాత్వతం శాస్త్రమధీయానాస్త్రయ్యన్తవాదిభిరైక్యమివాపన్నా బల్బజప్రాయబహువిధవిద్యాజల్పవిముఖీకృతమానసా బహిరన్తశ్చ శుద్ధాః శ్వేతద్వీపవాసిన ఇవ శుభంయవః పురుషాస్తామిమామౌపనిషదీం పరిషదముపజిగమిషన్తి,

(అపిచ) పరమపురుషప్రత్యాసత్త్యా విముక్తపృథగ్జనాః
తదభిగమనోపాదానాద్వైయగవన్త్యమనోరథాః ॥

భజతాం భవపయోధేః సంసారసాగరస్య ముష్టింధయః ముష్ట్యాచమకీకృత్య గ్రస్తవాన్ పాతా ఏవం సర్వవిరోధినిరాసకో భగవాన్ ఇహ కపటకర్మణః ఐన్ద్రజాలికస్య స్వయమేవ నిర్మ్మూలనః కథం న భవతి భవత్యేవేత్యర్థః ॥౭౨॥

తదానీమేవాపగమాద్విస్మయః, ప్రసేదుషి ప్రసన్నే సతి, దిశాం ప్రసదనం నాశ్చర్యమితి భావః, అథ పాఞ్చరాత్రికాణామవైదికత్వమాశఙ్క్య పరిహర్త్తుముపక్రమతే (అమీపునరిత్యాది) సాత్వతం పాఞ్చరాత్రం శాస్త్రం, వేదాన్తిభిరైకరాశ్యమాపన్నా ఇవ స్థితాః బల్బజా గోమయాదుత్పన్నాస్తృణవిశేషాస్తత్సదృశాః బాహుల్యాత్తుచ్ఛత్వాచ్చ సాదృశ్యం బహువిధాయా విద్యాస్త్రివర్గైక్యాః తాసాం పారేవిముఖితచిత్తాః, యద్వా విద్యా ఏవ జల్పాః, బహిశ్శరీరతః అన్తర్మ్మనసతశ్చ పరిశుద్ధాః తత్ర దృష్టాన్తమాహ (శ్వేతద్వీపేతి) శుభంయవః శుభాన్వితాః ఔపనిషదీం పరిషదం వేదాన్తినాం గోష్ఠీముపగన్తుమిచ్ఛన్తి పునరపి తాన్ శ్లాఘతే (పరమపురుషేతి) పరమపురుషే ప్రత్యా

నమతిదివిషద్వర్గే నాథప్రభావసమీక్షయా
జహతితఇమేమానాటోపంపరస్పరజీవితాః ॥౮౩॥
కిమేతన్మతేప్రతివక్తవ్యానస్త్యాస్య,
(గురుః) (మూర్ధానమానోద్ధీయకకర్ణాపిధాయ) నఖలునఖలు
నబాధః ప్రతిరోధోవా వేదసాత్వతయోర్మిథః।
కుదృశాంతద్భ్రమోవార్యశ్శ్రుత్యోరివపరీక్షకైః ॥౮౪॥

సత్యా, యద్వాపరమపురుషా భాగవతాః పృథగ్జనానీచాః తస్యపర మపురుషస్య యాన్యభిగమనాదీని తైస్సఫలాభిలాషాః అభిగమనాదీనాం భగవత్కైంకర్యరూపత్వాదవర్థ్యమనోరథత్వంతేషాం, నాథస్యభగవతః ప్రభావంసమీక్ష్య దేవవర్గేనమస్కుర్వతిసత్యపి, గర్వాణయః స మ్భ్రమః తంత్యజన్తి, అన్యోన్యమేవ జీవితంయేషాం, పరస్పరంజీవితా జీవనవృత్తిర్యేషామితివా జీవితవత్ప్రియ పరస్పరాఇత్యర్థః ॥౮౩॥

ప్రతివక్తవ్యం దూషణీయం, నఖల్విత్యుక్తముపపాదయతి (నబాధఇతి) వేదసాత్వతయోః వేదపాఞ్చరాత్రశాస్త్రయోః మిథో న్యోన్యంబాధః ప్రబలేన దుర్బలస్యపీడా, సమానస్తితుల్యయోః పీడనం ఉభయోరపినాస్తి బాధప్రతిరోధాభావాత్ పాఞ్చరాత్రే పరిహర్తవ్య దూషణాంశోనాస్తీత్యర్థః కర్తవ్యంకిఞ్చిదస్తీత్యాహ, కుదృశాం కుదృష్టీనాంతద్భ్రమః పరస్పరబాధప్రతిరోధభ్రమః యథాన్యేషాం (శ్రుత్యోరివేతి) శ్రుత్యోర్బాధప్రతిరోధభ్రమే ఉభయోరపి ప్రామాణ్యాత్ యథావిషయవ్యవస్థాపరీక్షకైః కల్ప్యతే, ఏవంశ్రుతి పాఞ్చరాత్రయోః కుదృష్టీనాంబాధప్రతిరోధభ్రమస్య పరిహారోవక్తవ్య ఇత్యర్థః ॥౮౪॥

వారయామికుదృష్టిభ్రమం వారయామి, కుదృష్టిః ప్రతివదతి (శ్రుత్యాదిత్యాది) సాత్వతాద్భగవత్ప్రణీతే భ్రమస్యావకాశోనా

(శిష్యః) తదహం వారయామి, శృణ్వన్తు చ పరమపురుషప్రణీతే పాఞ్చరాత్రతన్త్రే తన్త్రాన్తరవత్ప్రాదేశికదోషోత్ప్రేక్షకాః పణ్డితమ్మన్యాః

ఆరోహన్త్వనవద్యతర్కపదవీసీమాదృశాం మాదృశాం
పక్షే కార్త్తయుగే నివేశితపదాః పక్షేపతద్భ్యః పరాః।
సర్వానుశ్రవసారదర్శిసశిరఃకమ్పద్విజిహ్వేశన
క్రీడాకుణ్డలమౌళిరత్నఘృణిభిస్సారాత్రికాస్సూక్తయః॥ ౯౫ ॥

స్త్రీతి సూచ్యతే, (పరమపురుషఇత్యాదినా) తన్త్రాన్తరవత్ పాశుపతాదివత్ క్వచిత్ క్వచిద్దోషముత్ప్రేక్షమాణాః వాసుదేవాత్సఙ్కర్షణో నామ జీవో జాయత ఇత్యేకదేశగత జీవోత్పత్త్యాది దోషోద్భావకాః విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధ ఇతి సూత్రకృతైవ తత్పరిహారే కృతే తస్యాన్యథావర్ణనం కుర్వన్తః ఆత్మానం సూత్రకృతోఽపి పణ్డితం మన్యమానా ఇత్యర్థః, శ్రోతవ్యం కిమిత్యత్రాహ (ఆరోహన్త్వితి) అనవద్యా యా తర్కపదవీ సత్తర్కపదవీ తస్యాః సీమాదృశాం పారదృశ్వనాం మాదృశాం సత్తర్కపరికర్మిత వేదాన్తపక్షపరిగ్రహమాత్రాత్ సాదృశ్యం స్వస్య చ పూర్వాచార్యాణాం చ, పూర్వాచార్యాణాం పక్షే వేదాన్తసిద్ధాన్తే, కీదృశే, కార్త్తయుగే కృతయుగః సమ్బన్ధిని కృతయుగతస్య విజృమ్భణాత్ తత్ర నివేశితపదాః వేదాన్తసిద్ధాన్తమనుప్రవిశ్యస్థితా ఇత్యర్థః (సర్వేతి) అనుశ్రూయన్త ఇత్యనుశ్రవా వేదాః సర్వవేదసారదర్శితస్య వేదాత్మకత్వాత్, సశిరః కమ్పః భగవత్పురతః పఞ్చరాత్రసారార్థశ్రవణాత్ శిరఃకమ్పః తేన సహితః సశిరః కమ్పశ్చాసౌ ద్విజిహ్వాశనశ్చ, ద్విజిహ్వాస్సర్పాః అశనం యస్య తస్య విహఙ్గేశ్వరస్య సంహితాకర్తుః క్రీడాకుణ్డలే పద్మ మహాపద్మాఖ్యనాగౌ తయోః మౌళిరత్నస్య కాన్తిభిః సారాత్రికాః నీరాజనవత్యః నీరాజితా ఇత్యర్థః సూక్తయః శ్రీపాంచరాత్రసూక్తయః పక్షేపతద్భ్యః పక్షపాతిభ్యః

నిరూపితరహస్సాత్వతప్రామాణ్యం నిఖిలనిగమవ్యసన వ్యసనినా మతిమన్థాననిర్మథితనిగమ సిన్ధుసముదిత మహాభారత చన్ద్రచన్ద్రికానిరవశేష ముషితభువన భవనోదరతిమిరేణ బాదరాయణేన భగవతా నారాయణేన.

తత్రైవ, స్వతస్సర్వావేదీ శ్రుతిశతశిరస్త్రాణచరణః
స్వభృత్యాన్ సన్త్రాతుం యదిదమనఘం తన్త్రమకృత।

పరాన్ అపక్షపాతినో వ్యాసాదీన్ పఞ్చరాత్రప్రామాణ్యవాదినః ఆరోహన్తు ఆశ్రయన్తు ఆశ్రిత్య ప్రమాణతయా జయన్త్విత్యర్థః, వ్యాసాదిభిః ప్రామాణ్యస్య స్వగ్రన్థైస్సమర్థితత్వాత్ పక్షపాతిభిః యత్కించిదుచ్యతాం నామేతి భావః ॥౮౫॥

వ్యాసేనస్వగ్రన్థే శ్రీపఞ్చరాత్రస్య ప్రామాణ్యం సాధితమిత్యాహ (నిరూపితమితి) సమర్థితమిత్యర్థః, తస్య సర్వజ్ఞత్వం దర్శయతి (నిఖిలేత్యాదినా) నిఖిలే వేదవ్యసనే తాత్పర్యవతా (మతిమన్థానేత్యాది) బుద్ధిరేవ మన్థదణ్డః నిగమసిన్ధోః సముదితో యో మహాభారతచన్ద్రః తస్య చన్ద్రికా తదర్థజ్ఞానం తేన నిరవశేషం నిశ్శేషం భువనోదరశబ్దేన తదన్తర్వర్తిజన ఉచ్యతే తత్తిమిరమజ్ఞానం యేన బాదరాయణరూపిణా, తత్ర చ మహాభారతే కుత్ర పఞ్చరాత్రప్రామాణ్యం ప్రతిపాదితమిత్యాహ (స్వత ఇతి) సర్వజ్ఞ ఇత్యర్థః శ్రుతిశతస్య వేదగణస్య శిరస్త్రాణం శిరోభాగరక్షకం చరణం యస్య "సర్వవేదాన్తప్రతిపాద్యపాదారవిన్ద ఇత్యర్థః స్వభృత్యాన్ స్వశేషభూతాన్ నోఽస్మాన్ త్రాతుం సంసారాదుద్ధర్తుం అస్మదుజ్జీవనార్థమిత్యర్థః అనఘం వేదవన్నిర్దుష్టం స్వతః ప్రమాణభూతమిత్యర్థః తన్త్రం శ్రీపాఞ్చరాత్రశాస్త్రం కృతవాన్ తత్రేతి శేషః ఇదం శ్రీపఞ్చరాత్రతన్త్రం శ్రేయః పరమపురుషార్థరూపం పుణ్యం పాపాత్ శోధనం హితతమం పరమహిత ప్రతిపాదకం ఇతీవ

ఇదం శ్రేయః పుణ్యం హితతమమితి వ్యపదిశన్

మునిః పారాశర్యః ప్రకటయతి మానం తదఖిలం ॥౭౬॥

(సేనా) దేవ, అపర ఇవాయం పారాశర్యః పఞ్చరాత్రతన్త్రం ప్రతిష్ఠాపితవాన్,

(రాజా) భగవన్, గురుకుమారిలమతానుసారిణః కిమేతే నిరసనీయా భవచ్ఛిష్యేణ,

(గురుః) మహారాజ, అమీ పునరాగమాభిరక్షణప్రవృత్తా వేదాన్తపరిత్యాగినస్తోషయితవ్యా భీషయితవ్యాశ్చ,

(శిష్యః) (సోపహాసం)

ఇవశబ్దో వాక్యాలఙ్కారే ఇతి ఉపదిశన్ అనేన ఇదం శ్రేయ ఇదం పుణ్యమిత్యాది మహాభారతవచనం సూచ్యతే తత్ర ఇదమితిశబ్దేన ప్రకృతస్య పఞ్చరాత్రస్య గ్రహణమితి ద్యోతయితుమత్రాపీదం శ్రేయ ఇత్యుపాత్తం,

ఇదం శతసహస్రాద్ధి భారతాఖ్యానవిస్తరాత్ ।

ఆవిధ్య మతిమన్థానం దధ్నో ఘృతమివోద్ధృతం ॥

ఇత్యాది భవిష్యతి ప్రమాణం హ్యేతదేవానుశాసనమిత్యత్రానుసన్ధేయం పారాశర్యో వ్యాసః తదఖిలం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాపాదమస్తకం ప్రమాణమితి ప్రకటయతి అన్యేషాం తన్త్రాణాం క్వాచిత్కం ప్రామాణ్యం శ్రీపఞ్చరాత్రం తు సర్వత్ర ప్రమాణమిత్యుక్తవాన్ ॥౭౬॥

అయం శిష్యః అపరః పారాశర్య ఇవ ప్రతిష్ఠాపితవానిత్యనేన గ్రన్థకర్త్రా శ్రీవేదాన్తగురువర్యేణ శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షా కృతేతి సూచితం, అథ గురుః కుమారిలమతశిక్షణముపక్రమతే, (గురుకుమారిలేతి) అమీ ఇత్యాది. ఆగమాః వైదాః తద్రక్షణప్రవృత్తత్వాత్ తోషయితవ్యాః వేదాన్తపరిత్యాగాత్ భీషయితవ్యాః (నిరస్తేతి) వేదాన్తేషు సకలదోషవర్జితేషు సత్స్వపి.

నిరస్తాఖిలదోషేషు నిగమాన్తేషు సత్స్వపి।
కథం సదసి మీమాంసా కబన్ధమనురున్ధతే ॥౬౭॥

అయఞ్చ ఖల్వఖిలవైదికసదశ్శిఖామణీనామధ్యాత్మవిదాం నిర్ణయః, పాపవత్ పరిత్యక్తకామ్యధర్మైర్నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠాననిష్ణాతైర్విష్ణుభక్తైర్భవితవ్యమితి, అత ఏవ కర్మబ్రహ్మమీమాంసయోరైకశాస్త్ర్యమామనన్తి సన్తః,

(రాజా) (సపరితోషం) భగవన్, యథాశ్రుతం యథాహృదయముపపాద్య స్వపక్షం రక్షతా పరపక్షాంశ్చ ప్రతిక్షిపతా ప్రశమితనిగమాన్తఖేదేన భవతైవాసినా స్థూణానిఖననన్యాయేన స్థిరీకృతమిదం సమ్యగ్జ్ఞానం, తథాప్యాముక్తనిగమకఞ్చుకానామముక్తబాహ్యాదివర్త్మనాం కథం ప్రతీకారః,

---

మీగురుకుమారిలాః సదసి సభ్యానాం పురత ఇత్యర్థః వేదపూర్వభాగవ్యాఖ్యారూపమీమాంసా పూర్వభాగమాత్రం కథమనువర్తన్తే ॥౬౭॥

ఇదమనుచితమితి వక్తుం కర్మబ్రహ్మమీమాంసయోరైకశాస్త్ర్యం మహద్భిః పరిగృహీతమిత్యాహ ఐకశాస్త్ర్యే హేతుం దర్శయతి (అయం ఖల్విత్యాది) అఖిలేత్యాదివిశేషణద్వయేన నిర్ణేతౄణాముభయభాగనిష్ఠత్వముక్తం, ఉభయభాగవిశిష్టస్య వేదస్య మహావాక్యార్థం దర్శయతి (పాపవదిత్యాది) పూర్వభాగనిర్ణీతో౽ర్థః (విష్ణుభక్తైరితి) వేదాన్తనిర్ణీతో౽ర్థః అత ఏవ-మహావాక్యస్యైవం నిర్ణయాదిత్యర్థః సన్తో బోధాయనాదయః సమ్యక్ జ్ఞానస్య స్థిరీకరణాత్ పరితోషః హృదయం తాత్పర్యార్థః పరపక్షప్రతిక్షేపేణ ప్రశమితో నిగమాన్తఖేదో భవతి, నిఖాతాయాః స్థూణాయాః పరితః సఞ్చాలనం స్థూణానిఖననం వేదాన్తసిద్ధం సమ్యక్ జ్ఞానం నిశ్చలీకృతం (తథాపీతి) ఆముక్తం పినద్ధం అముక్తమత్యక్తం బాహ్యాదీనాం బౌద్ధాదీనాం వర్త్మ మార్గో యైస్తేషాం గురు

(గురుః) (సాన్తర్హాసం)

నియత్యావైయ్యాత్యాన్నిగమపదవీముజ్ఝితవతాం
పరేషామేతేషాంపరిహాసవగ్గుంభార్గర్వవచసాం।
పురన్ధ్రీసంభావ్యస్వమతరుచినిరన్ధ్రితధియాం
అహఙ్కారంసోఢుంప్రభవతికథఙ్కారమవనిః ॥౮౮॥

(శిష్యః) మహారాజ, ఛిన్నమూలాఃఖల్వేతేబాహ్యానిరసనేన,
తథాహి,

గాథాతాథాగతానాంగళతిగమనికాకాపిలీక్వాపిలీనా
క్షీణాకాణాదవాణీద్రుహిణహరగిరస్సౌరభంనారభన్తే।

కుమారిలానాం శంకరాదిమతనిష్ఠానాంచ కథన్నిరాస ఇత్యర్థః (నియత్యేతి) నియత్యావిధేః వైయ్యాత్యాత్ ధార్ష్ట్యాత్ విధివశాదిత్యర్థః నిగమమార్గంత్యక్తవతాం పరేషాం చార్వాకబౌద్ధాదీనాం ఏతేషాం గురుకుమారిల శఙ్కరమతానువర్తినాం కథాకాలేపరిహాసస్య వాక్యార్థగర్వవచనానాం (పురన్ధ్రీతి) స్వమతశబ్దేన స్వప్రణీతం శాస్త్రముచ్యతే తత్ స్వస్వపురన్ధ్రీభిః పత్నీభిః సమ్భావ్యం నైతద్వైరితా దృశస్వగ్రన్థరుచ్యా అభిలాషేణ నిరన్ధ్రం సన్తతం బద్ధబుద్ధీనామహంకారం గర్వవాక్యం ఇయమవనిః కథం సోఢుం సమర్థా స్యాత్ నైవ తాదృక్క్షమాస్తీతి భావః ॥౮౮॥

కథం ప్రతీకార ఇత్యస్య ఉత్తరందర్శయతి (ఛిన్నమూలా ఇతి) ఏతే ప్రాభాకరాదయః బాహ్యానాం నిరసనేనైవ ఛిన్నమూలాః ఖలు తచ్ఛాస్త్రీయయుక్తిభిరేవ స్వశాస్త్రప్రణిధానాత్ ఇతి భావః తదేతదుపపాదయతి (తథాహీత్యాదినా) (గాథాతాథాగతానామితి) యతిపతా యతీన్ద్రేతి వేదీభద్రవేదీం త్రివేదీగ్రూపమఙ్గళపదికాం భజన్తి ఆరూఢవతి ప్రామాణత్వేన స్వీకుర్వతి సతి తథాగతాః బౌద్ధాః తన్మతా

క్షామాకౌమారిలోక్తిర్జగతిగురుమతంగౌరవాద్దూరవాన్తం
కాశఙ్కాశఙ్కరాదేర్భజతియతిపతౌభద్రవేదీంత్రివేదీం ॥౮౯॥
అథవా, పారిప్లవ వివిధపరికల్పనాకల్లోలకలహజనితసితాసిత
వికల్పవిప్లవేనసిద్ధికామజనమోహనప్రవృత్తాన్ తానిమాన్ప్రతిక్షిపామి,
(సహస్తాస్ఫాలనంవిహస్య)
అవిద్యామాహాత్మ్యాదనహమిదమర్థేజగదిదం
గృణన్త్యేతేభాతంగగనఇవగన్ధర్వనగరం।

సువర్తినాం గాథారూపం శాస్త్రం యుక్తిరాహిత్యాద్గళతిస్రంసతే, శి
థిలతామేతి, కాపిలీ కపిలమునిప్రణేతాగమనికాసఙ్గతిః ప్రదర్శనదశా
క్వాపి కుత్రాపి అన్తర్హితానష్టాయుతే కణాదసమ్బన్ధినీవాణీ శాస్త్రం
క్షీణాపరిక్షీణా, ద్రుహిణహరయోఃగిరః యోగపాశుపతతన్త్రే ఇత్య
ర్థః సౌరభంగంభీరతాంనారభన్తేబాలవాక్యవన్నప్రకాశన్తఇత్యర్థః
కౌమారిలానాం భాట్టానాం ఉక్తిః శాస్త్రంక్షామాక్షీణా జగతీతి సర్వ
త్రానుషఙ్గనీయం, గురోః ప్రాభాకరస్యమతం గౌరవాత్ అపూ
ర్వాదికల్పనా గౌరవాత్ దూరోత్సారితం శంకరాదేః శఙ్కరయాదవ
భాస్కర కుదృష్టిత్రయస్యకాశంకా నిరాసవిషయశంకాయా అవకాశ
ఏవనాస్తి తథాగత నిరాసనేనైవ నిరస్తత్వాదితిభావః ॥౮౯॥
యద్యప్రతిక్షిప్తప్రాయంతథాపిప్రతిక్షిపామీత్యాహ(అథవేతి)
శఙ్కరమతదూషణమారభతే, యతోవిశేషతః ప్రతిక్షేపఃకర్తవ్యఇతిభా
వః, పారిప్లవాశ్చలాఃత్రిచతురకక్షం విశ్రామాసమర్థాః ఇత్యర్థః, వివిధపరి
కల్పనాః అవిద్యయాజీవాదికల్పనాః తదర్థాః కల్లోలకలహాః నిరర్థకక
లహాఇత్యర్థః తేనజనితాస్సితాసితావికల్పాః దుర్విభావ్య వికల్పాః తద్వి
ప్లవః ఉపద్రవః తేన సిద్ధికామో మోక్షకామః యఃజనః తన్మోహనా
ప్రవృత్తాన్ ఇమాన్ శంకరమతనిష్ఠాన్, హస్తయోరాస్ఫాలనంయస్మిన్

అవన్ధ్యైర్వ్యాఘాతైరతిపతితవిన్ధ్యద్రఢిమభిః
నిబద్ధ్యాస్తేవన్ధ్యాసుతనృపతివైతాళికగణే ॥౯౦॥

అపిచ, నిధ్యాయన్త్వనసూయవశ్శుభగుణంనిర్దోషమారాధ్యమి-
త్యధ్వావిశ్వవిశేషశూన్యకథకైరప్యాదితస్స్వీకృతః।
యద్వ్యర్థస్థితిరేతదేకశరణాసత్ప్రత్యవాయోభవ-
త్యధ్యక్షాదివిరుద్ధనిర్గుణకథానిర్వాహగర్వాహవః ॥౯౧॥

తథావిహస్య (అవన్ధ్యైరితి) ఏతేమాయినః అనర్హమిదమర్థం అనర్హమర్థేద మర్థవ్యతిరిక్తజ్ఞానమాత్రేబ్రహ్మణి అవిద్యాయా మాహాత్మ్యాత్ అజ్ఞాన వశాత్ ఇదంజగత్సర్వం ప్రపఞ్చం భ్రాన్తంభ్రాన్త్యా గృణన్తికిమివ, గగనేగ న్ధర్వనగరం భ్రాన్త్యాగృహ్యతే యథాతద్వత్, యద్యేవమేవం గృణన్తి తే అవన్ధ్యైః అపరిహరణీయైః వ్యాఘాతైః పరస్పర వ్యాహతిరూపత ర్కైః అతిపతితవిన్ధ్యద్రఢిమభిః అతిపతితోఽతిక్రాన్తో విన్ధ్యస్యద్రఢిమాయైస్తైః వన్ధ్యాసుత నృపతివైతాళికగణే వన్ధ్యాసుతశ్చాసౌనృపతిశ్చతస్య వన్దిగ ణేనిబద్ధాభవః అత్యన్తానుపపన్నానర్హమిదమర్థవ్యతిరిక్తత్వసదసదనిర్వా చనీయత్వాద్యర్థవాదిత్వాత్ వన్ధ్యాసుత గోష్ఠ్యర్హా ఇత్యర్థః ॥౯౦॥

స్వాభ్యుపగమవిరోధంచాహ (నిధ్యాయన్త్వితి) అనసూయవః పణ్డితా నిధ్యాయన్తు వక్ష్యమాణం పశ్యన్త్విత్యర్థః తత్ కిమిత్యత్రాహ ఆదితోవిశ్వవిశేషశూన్య కథకైః ఆదితః ప్రథమసూత్రే విశ్వవిశేషశూన్యకథకైః శాస్త్రస్యవిషయ ప్రయోజన సిద్ధ్యర్థంనిర్విశేషచిన్మాత్రం బ్రహ్మేత్యభ్యుపగచ్ఛద్భిరేవారాధ్యం శుభగుణన్నిర్దోషమిత్యధ్వాగుణోపసంహారపాదే గుణోపసంహారచిన్తార్థముపాస్యం బ్రహ్మసగుణంనిర్దోషమిత్యయం మార్గః స్వీకృతః బ్రహ్మసగుణత్వస్యావాస్తవత్వే ప్రత్యక్షాది సర్వప్రమాణవిరోధః తేషాంస విశేషవిషయత్వాత్ సగుణత్వస్యవాస్తవత్వే నిర్విశేషవస్తు ప్రతిపాదన విరోధఇత్యాహ (యద్వ్యర్థ

అతఃస్థానేఖిలుమేఘనాదాజ్ఝరితవిశ్వవ్యామోహనేనశఙ్కరదత్తేన కేనాపిమాయాతన్త్రేణ సమానాధికరణోప ప్లవమాచరతామాచరిత తమః ప్రవృత్తీనామనవరతకర్బురప్రకృతీనాంకలి బ్రహ్మమీమాంసకానామేతేషాం నిరాసాయ లక్ష్మణాచార్యప్రాదుర్భావః, హన్త, పరిగృహీత పౌణ్డ్రికాద్వైతానామమీషాం నిత్యముక్తవాదోపినిత్యముక్తవాదతామాపాదయతి,

---

స్థితిరితి) అర్థస్థితిరర్థః తత్వం ఏతదేకశరణాసగుణ ప్రహ్మవిషయిణీచేత్ (అధ్యక్షాదీతి) ప్రత్యక్షాది ప్రమాణవిరుద్ధః బ్రహ్మణో నిర్గుణత్వకథాయాః నిర్వాహరూపోగర్వేణ క్రియమాణ వాదాహవః సప్రత్యవాయో దోషదుష్టోభవతీత్యర్థః ॥౯౦॥

ఏవమసమఞ్జసత్వాత్తేషాం నివారణాయ లక్ష్మణమునీన్ద్ర ప్రాదుర్భావ ఇతిసదృష్టాన్తమాహ (అతఇతి) లోకవ్యామోహకత్వాదిత్యర్థః స్థానేయుక్తం ఖలుమేఘనాదవత్ ఇన్ద్రజిద్వత్ విశ్వవ్యామోహః అఝ్ఝరితోయేనశంకరదత్తేనశంకరనామ్నాభాష్యకృతాప్రసిద్ధశఙ్కరేణచమాయాతన్త్రేణ అవిద్యాప్రధాన శాస్త్రేణ శామ్బరితన్త్రేణచసమానాధికరణోపప్లవం సమానాంస విశేషవస్తు ప్రతిపాదకతయా ఏకరూపాణా మధికరణానామిత్యాదీనా ముపప్లవముపరోధం అన్యత్రసమానాధికేనరణేనప్రాణినాముపద్రవం తమః అజ్ఞానంతన్మూలాః ప్రవృత్తయః ఆచరితాయైః అన్యత్రాన్ధకారే ప్రవృత్తిఃకృతాయైఃకర్బురప్రకృతీనాంశబలిత ప్రకృతీనాం నానాస్వభావానామిత్యర్థః అన్యత్రరాక్షసప్రకృతీనాం కలియుగానురూప బ్రహ్మమీమాంసకాః శఙ్కరాదయః తన్నిరసనాయ లక్ష్మణ మునిప్రాదుర్భావః యథామేఘనాదాదిరాక్షసవినాశాయ లక్ష్మణస్య రామావరజస్యప్రాదుర్భావః తద్వత్ ఏషామర్థాన్తరమపిదూషయతి (హన్తేతి) హర్షేవిషాదేవా, పౌణ్డ్రికా

(తథాహి) ముక్తస్య నిత్యమవిశిష్టతనోరపూర్వాం
ముక్తిం ప్రకల్పయితుమాత్తవిచారయత్నః ।
స్వప్నప్రసూనమకరన్దరసస్య మన్యే
స్వాదుత్వమన్యదుపపాదయితుం క్షమేత ॥౯౧॥

ఆలక్ష్యతామయం రజనిచరవంశబాన్ధవానాం రాహుమీమాం సకానాం సుభగాభిక్షుకన్యాయః, యది తేనిగమాన్తపరిత్యాగినః ప రానధిక్షిపన్తి; ప్రతిక్షిపన్తి చస్వయమేవ నిగమాన్తాన్, అతస్సుభాకం పా

ద్వైతం నామ, స్వరూపైక్యాద్వైతం; యథా ప్రాణ్యేకో వాసుదేవోఽహమితి స్వరూపైక్యం వదన్మహాతం విపదం ప్రాపత్ ఏవం స్వరూపైక్యబుద్ధ్యా బ్రహ్మాహమస్మీతి వాదినోఽపీతి భావః అమీషాం నిత్యముక్తవాదోఽపి నిత్యముక్తోవాదోఽపి త్తత్రాం నిత్యముక్తవాదస్యానుపపన్నత్వాత్ మహానిష్టమాపాదయతీత్యర్థః తదేవ ప్రతిపాదయతి (తథాహి త్యాది) నిత్యముక్తస్య సాంసారికదుఃఖముక్తస్య అతఏవావిశిష్టతనోః అవిశిష్టస్వరూపస్య ఏకరూపస్యాత్మనః అపూర్వాం పూర్వమవిద్యమానాం ముక్తిం కల్పయితుం స్వీకృతవిచారయత్నః పురుషస్స్వప్నప్రసూన మకరన్దరసస్య స్వప్నదృష్టపుష్పరసస్య అన్యత్ స్వాదుత్వం కల్పయితుం క్షమేత శక్తో భవేత్ స్వప్నదృష్టసుమనో మకరన్దరసప్రాయా నిత్యముక్తిరిత్యర్థః తతోఽప్యన్యాం ముక్తిం కల్పయన్ పూర్వోక్తమకరన్దరసస్యాప్యన్యత్ స్వాదుత్వం కల్పయితుం శక్త ఇత్యర్థః ఇతిభావః ॥౯౧॥

ఏషామన్యదపి విరుద్ధాచరణం దర్శయతి (ఆలక్ష్యతామితి) రజనిచరవంశబాన్ధవానాం రావణవంశబన్ధూనాం కపటానామిత్యర్థః రాహుమీమాంసకానాం పూర్వోత్తరమీమాంసయోరేకావయవిత్వేపి పూర్వభాగమపహాయ కేవలం వేదశిరోభాగవిచారరూపోత్తరమీమాంసా

భావ ప్రతిపాదకజడపురుష ప్రయుక్తవ్యాఖ్యానభసా పజాలభావ వచన వదసహాస్యవచసాం తేషాం ప్రతిక్షేపస్య వక్రిమామహో, శ్రుతయ స్త్రిభువన సంరక్షణే ప్రవృత్తాః ప్రతిక్షిపన్తి, యద్యపి తైస్తేషాం చిద చిదీశ్వరయాథార్థ్యతసాధనానాము న్నిమయుగమనసాధారిణాం నిత్యానిత్య వస్తువివేకాదిసాధనచతుష్టయముభిదధతి, తచ్చ్రుతత్వాతత్త్వనివేకాభావః, రాగద్వేషాదిసాధనసంపత్, లౌకికవైదికకర్మానుష్ఠాన వైముఖ్యం, బు భుక్షుత్వమిచ్ఛేతి, యథానుష్ఠానం విపరీణామేనపరిహాసన్తి సన్తః,

---

జ్ఞే కారాద్రాహు మీమాంసకత్వమేషాం, సుభగేతి విపర్యాయలక్ష ణాదుభగాభిక్షు కన్యాయ స్త్వయం స్నుషయాభిక్షుకాయభిక్షాయాం ప్రత్యాఖ్యాతాయాం భిక్షానివృత్తే శ్వశురాగత్య పునఃభిక్షోస్నుషాకిం జానాతీత్యుక్త్వానన్తరం భిక్షామాగతే స్వయమేవ భిక్షానాస్తీత్యుక్తవతీ తి, తమేవన్యాయం తేషుదర్శయతి (యద్వేతఇతి) నిగమాన్తాః సర్వ జ్ఞాః సర్వవిదిత్యాదయః, సూరాక్షాబాహ్యానధిక్షిపన్తిస్వగ్రన్థే దూషయ న్తి స్వయమేవనిగమాన్తాన్ ప్రతిక్షిపన్తిచ నిగమాన్తాః భేదశ్రుత్యాద యః, అపహాస్యవచసామేషాం నిరాసోఽస్మాకం, లజ్జాజనకఇత్యాహ (అతఇతి)నిగమాన్త ప్రతిక్షేపాత్, సభాకమ్పాన్నాస్తీతివదత్పురుషః జాడ్యాత్ భసాపజాలమాస్తీతిప్రయుక్తైః, తద్వదపహాస్యవచసా మమీషాం శక్తరావీనామసత్ప్రాపామహో లజ్జామహే ఏషాంశ్రుతయ ఏవ ప్రతిక్షేపికాఇత్యాహ (శ్రుతయస్త్వితి) భేదశ్రుత్యాదయః తుశబ్దోఽవ ధారణేఏవప్రతిక్షేపణే జగద్రక్షణం కృతంస్యాదితి సూచనాయ త్రిభువనేత్యాద్యుక్తం తేషాంసాధనచతుష్టయకల్పనం దూషయతి (య ద్యపీచేతి) చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యతత్సాధనానాంచితో యాథాత్మ్యమీ శ్వరాత్ పృథక్ స్వరూపత్వం,తచ్ఛేషత్వంచఅచితః యాథాత్మ్యంసత్య త్వేసతి బహ్మనాద్యాదకత్వంఈశ్వరస్యయాథాత్మ్యంఉభయలిఙ్గత్వాది

(గురుః) భద్ర, కిమత్ర విస్తరేణ,

(శిష్యః) భగవన్, పక్షాన్తరమపి ప్రతిక్షిపామి,

యది భాస్కరయాదవప్రకాశౌ
నిగమాన్తస్థితినిర్ణయప్రవీణౌ।
అపరైః కిమివాపరాద్ధమార్యైః
అయథాభాషణచాతురీధురీణైః ॥౯౩॥

అత ఏవ నిర్గుణబ్రహ్మవాదినాం ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధప్రసిద్ధివదనయోరపి జైనగన్ధి వేదాన్తనామధేయమనుశోశూయామహే, ఇదఞ్చాత్ర నిఖిలోపనిషదేకరహస్యం,

---

తత్సర్వమపలపతామన్తిమయుగమస్కరిణాం కలియుగసన్న్యాసినాం నిత్యానిత్యవస్తువివేక ఇత్యస్యస్థానే తత్త్వాతత్త్వవిచారాభావః శమదమాదిసాధనసమ్పదిత్యత్ర రాగద్వేషాదిసాధనసంపత్, ఇహాముత్రఫలభోగవిరాగ ఇత్యస్య లౌకికవైదికకర్మానుష్ఠానవైముఖ్యం ముముక్షుత్వం చేత్యత్ర బుభుక్షుత్వం చేతి నిత్యానిత్యవస్తువివేకాద్యనుష్ఠానస్థానేషు తత్త్వాతత్త్వవిచారాభావాద్యనుష్ఠానవిపరిణామేన తేషాం సాధనచతుష్టయాభిధానం పరిహసన్తి శాస్త్రాన్తరస్థా మహాన్తః, కిమత్రేతి విస్తరేణాలమిత్యర్థః, పక్షాన్తరమపి భాస్కరాదిపక్షమపీత్యర్థః ప్రతిక్షిపతి (యదీతి) నిగమాన్తస్థితేః వేదాన్తార్థస్య నిర్ణయే సమర్థౌ యది అపరైః జైనాదిభిః ఆర్యైః తన్మతస్థానాం పూజ్యైః అయథాభాషణం స్యాదస్తి స్యాన్నాస్తీతి పరస్పరవ్యాఘాతభాషణం, అత్ర చతురైరిత్యర్థః కిమపరాద్ధం కో వాపరాధః కృతః తేషాం వేదాన్తార్థనిర్ణాయకత్వాభావేऽస్తు వేదాన్తార్థవిరుద్ధప్రలాపిన స్త ఇతి చేదత్రాపి సమానమితి భావః॥౯౩॥

ఏవం జైనైః సమానయోగక్షేమత్వాజ్జైనగన్ధి వేదాన్తినావితి నామ జగతి ప్రసిద్ధమిత్యాహ (అత ఏవేతి) తత్ర దృష్టాన్తమాహ నిర్గుణ

మిథో భేదం తత్త్వేష్వఖిలపతిభేదశ్రుతిరతః
విశిష్టైక్యాదైక్యశ్రుతిరపి చ సార్థా భగవతీ।
ఇమావర్థౌ గోప్తుం నిఖిలజగదన్తర్యమయితా
నిరీశో లక్ష్మీశశ్శ్రుతిభిరపరాభిః ప్రణిదధే ॥౯౪॥

బ్రహ్మవాదినాం శఙ్కరస్యైవ ఏకస్మిన్ బహువచనం ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధ ఇతి
యథా ప్రసిద్ధం జగతి నామ, తద్వదనయోః భాస్కరయాదవయోరపి జైన)
ర్ధివేదాన్తినావితి నామ అనిత్యమనుశ్రూయత ఇత్యర్థః మాయావాదమస
చ్ఛాస్త్రం ప్రచ్ఛన్నం బౌద్ధముచ్యతే, ఇతి పాద్మపురాణే ఏవం జైనర్ధివే
దాన్తినావితి పూర్వాచార్యగ్రన్థేషు దృష్టవ్యం ఏకస్యైవస్తునః ఐకరూప్యానం
గీకారాజ్జైనర్ధిత్వమితి భావః శఙ్కరాదిభిరుక్తార్థస్య వేదాన్తార్థత్వ
వ్యావృత్తయే సకలవేదాన్తసారార్థం సంగృహ్య దర్శయతి (ఇదంకిలేతి)
యద్యాభవన్మతే మిథో విరుద్ధార్థయోః భేదాభేదశ్రుత్యోః కథం నిర్వాహః
ఇత్యాకాంక్షాయామస్మన్మతరహస్యం శ్రూయతామిత్యాహ (మిథ ఇతి)
అసౌ భేదశ్రుతిః - మాయిభిర్నిరస్యమానా సా భేదశ్రుతిః ద్వాసుపర్ణా ఇ
త్యాదినా, తత్త్వేషు చిదచిదీశ్వరేషు మిథః స్వరూపభేదం వదతి ఐక్యశ్రుతిః
సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాదికా, విశిష్టైక్యాత్ చిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మ
ణ ఏకత్వాత్ ఐక్యప్రతిపాదనాత్ సార్థా సప్రయోజనా భవతి పూ
జ్యా - విశిష్టాద్వైతప్రతిపాదనాత్ విశిష్టాద్వైతజ్ఞానస్య ఉపాసనావ
శ్యంభావాత్ ఇమావర్థౌ భేదం చాభేదం చ ముఖ్యార్థతయా రక్షితుం ని
ఖిల జగతామన్తర్యామీ సర్వశరీరీ సరీశః నియన్త్రారహితః లక్ష్మీపతిరప
రాభిశ్శ్రుతిభిః ఘటకశ్రుతిభిః, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ య ఆత్మని తిష్ఠన్ సర్వ
భూతాన్తరాత్మా, ఇత్యాదికాభిః ప్రణిదధే అభిహితోఽభూత్ తస్మాద
స్మన్మతే సర్వశ్రుతీనామవిరోధః ముఖ్యార్థత్వం చేతి భావః ॥౯౪॥

(రాజా) బ్రహ్మన్, తత్త్వవృత్తోభయభ్రష్టపాషణ్డగణసఙ్కులః।
కృతీభవతికాలోయంకృతినాసంప్రతిత్వయా ॥౯౫॥

(శిష్యః) మహారాజ, సర్వమేతద్భగవతః ప్రసాదేన,

అద్యహి, కణాదపరిపాటిభిఃకపిలకల్పనానాటకైః
కుమారిలకుభాషితైర్గురునిబన్ధనగ్రన్థిభిః।
తథాగతకథాశతైస్తదనుసారిజల్పైరపి
ప్రతారితమిదంజగత్ప్రగుణితంయతీన్ద్రోక్తిభిః ॥౯౬॥

రాజాశిష్యంప్రశంసతి (తత్త్వేతి) తత్త్వభ్రష్టాః వృత్తభ్రష్టాః తత్త్వంజ్ఞానం వృత్తమాచారః తత్త్వజ్ఞానాత్ భ్రష్టాఃభాట్టప్రాభాకరాః వృత్తభ్రష్టాః శఙ్కరాదయః ఉభయభ్రష్టాశ్చార్వాకబౌద్ధాదయఃతత్త్వపాషణ్డినః పరేఅపరేతత్త్వవృత్తాభ్యాంజ్ఞేయాః పాషణ్డినః కలావిత్యర్థః, ఏవంత్రివిధపాషణ్డిగణసఙ్కులః అయంకాలః కలియుగాఖ్యస్సంప్రతికృతినా కుశలేనవిదుషాచత్వయా కృతీకృతకృతోభవతి కృతయుగీభవతి ॥౯౫॥

భగవతః ప్రభావేన భగవచ్ఛబ్దః వివేకపరః, గురుపరోవా ఉక్తమేవదర్శయతి (అద్యహీతి) కణాదేన కణాదస్య పరిపాటయః వైశేషికగ్రన్థాఃకపిలస్యకల్పనా సాంఖ్యశాస్త్రాణి తాన్యేవనాటకాని ఋజుత్వాత్, కుమారిలస్యభట్టస్యకుభాషితసదృశైః గ్రన్థైః గురోః ప్రభాకరస్యనిబన్ధనాన్యేవ గ్రన్థయః పీడావహత్వాత్, తథాగతస్య సుగతస్య కథాఃకథావద్బుద్ధిః కథాశతైః గ్రన్థశతైః తదనుసారిణః శంకరాదయః తేషాం ప్రలాపైః ఇదమనుక్తానామప్యుపలక్షణం వఞ్చితం జగద్యతీన్ద్రోక్తిభిః శ్రీభాష్యాదిభిః ప్రగుణితం ప్రకృష్టజ్ఞానాదిగుణయుక్తం కృతంస్వస్వరూపేవస్థాపితమితియావత్ ॥౯౬॥

శిష్యః, ముకున్దాఙ్ఘ్రిశ్రద్ధాకుముదవనచన్ద్రాతపనిభాః
ముముక్షూమక్షోభ్యాందధతిమునిబృన్దారకగిరః।
స్వసిద్ధాన్తధ్వాన్తస్థిరకుతుకదుర్వాదిపరిష-
ద్దివాభీతప్రేక్షాదినకరసముత్థానపరుషాః ||౭౭

(సేనా) దేవ, వశంవదవచోవృత్తిర్వాదాహవమహారథః!
పరిభూతవిపక్షోసౌపారితోషికమర్హతి ||౭౮||

(శిష్యః) సేనాపతే,
దయయాదేశికేన్ద్రస్యదృష్ట్యాచాస్యమహీపతేః।
పరితోషేణచైవన్తేప్రాప్తోహం పారితోషికం ||౭౯||

(రాజా) భగవన్, ప్రియహితమేవాసౌవదతి,

యతీన్ద్రసూక్తిరభిష్టౌతి (ముకున్దేతి) ముకున్దాఙ్ఘ్రి విషయిణీ యాశ్రద్ధా ఆదరాతిశయః సైవకుముదవనం తస్యచన్ద్రాతపసదృశాః (స్వసిద్ధాన్తేతి) స్వసిద్ధాన్తఏవధ్వాన్తం తత్రస్థిరం కుతుకం యేషాం తేషాం దుర్వాదినాంపరిషదేవ దివాభీతః ఉలూకః తస్యప్రేక్షాయాః దినకరస్య సూర్యస్య సముత్థానవత్ ఉదయవన్నిష్ఠురాఃమునిబృన్దారకస్య మునీన్ద్రస్య శ్రీభాష్యకారస్యగిరః శృణ్వతాంజనానామక్షోభ్యాం స్థైః మోక్షేచ్ఛాందధతి, ||౭౭||

(దేవేతి) వివేకసమ్బోధనం, దుర్వాదివిజయాదయం పారితోషికార్హ ఇత్యాహ (వశంవదేతి)వచోవృత్తిర్వాక్వ్యవహారః సావశం వదాస్వాధీనాయస్యసః వాదాఖ్యే ఆహవేమహారథః పరాజితావిపక్షా యేనసోసౌ, పరితోషేదేయంవస్తు పారితోషికం ||౭౮||

ఏవంభూతేన తేపరితోషేణైవాహం పారితోషికం ప్రాప్తవాన్ నైవ నేతోధికంవాఞ్ఛామీతిభావః ||౭౯

ప్రియంచతద్ధితంచ తదేవ తతశ్చ సేనాపతివాక్యాత్, సభాజ యితుంపూజయితుం సభాజయః సభాస్థప్రతివాదిజయః సర్వోత్క్రష

(సేనా) తతశ్చ సభాజయితుమిచ్ఛుర్నిరీక్ష్య క్షితసభాజయం॥
ఏనం భగవతశ్చాతిమేకభక్త్యాపరిష్కృతం ॥౧౧౮॥

(శిష్యః) మహారాజ, భగవన్తమేవసంభావనామర్హన్తి,
(గురుః) త్వమపిమన్నియోగేన,
(రాజా) భగవన్,

త్రియ్యన్తస్థాపకోయందృఢతరమమునాతత్త్వదృష్టిశ్చదిష్టా
దిష్ట్యాచాదిష్టమేతద్దిశిదిశిలడహాడిణ్డిమస్తాడనీయః।
శుష్కోపన్యాసశిక్షాపటిమకటురటద్వైరివిద్వత్కరోటీ-
కుట్టాకక్రీడమష్టాపదకటకమసౌవామపాదేఽభర్తు ॥౧౧౯॥

ఇతికటకందదాతి,

(శిష్యః) గురుమవలోకయతి,

త్వక్షితః సభాజయోయస్యతం భగవత ఇతిశేషః ఏకభక్త్యాముఖ్యభ
క్త్యా గురుభక్త్యా తయాలంకృతం ॥౧౧౮॥

మన్నియోగేనమచ్ఛాసనేన (త్రయ్యన్తే) అయంభవతః శిష్యః
త్రియ్యన్తసిద్ధాన్తస్థాపకః దృఢతరంస్థాపకఇతివాసమ్బన్ధః అమునా
తత్త్వజ్ఞానం దృఢతరం దత్తం ఏతజ్జయసూచనాయలడహాడిణ్డిమః చా
రుర్వాద్యవిశేషః దిశిదిశితాడనీయః ఇత్యేతత్ దిష్ట్యా ఆదిష్టంమయా
(శుష్కేతి) శుష్కోపన్యాసశిక్షాపటిమాపటుత్వం తేనకూరంయథాభవతితథాఽటన్తః శబ్దాయమానావైరివిద్వాంసః ప్రతివాదినస్తేషాంకరోటిషు శిరస్సు సుకుట్టనం కరోతీ
తి కుట్టాకా క్రీడాయస్యతత్ అష్టాపదకటకంస్వర్ణమఞ్జీరం మయాద
త్తం వామపాదేధారయతు ॥౧౧౯॥

అస్త్వేవం తథాస్తుధారయత్యర్థః ఆదత్తేధారయతి, ఇతఃపరం
కర్తవ్యం శిష్యస్యాజ్ఞాపయతి (అవధార్యతామితి) కర్తవ్యం సంగృహ్య

(గురుః) అస్త్యేవమమలజ్ఞానీయా ఖలు రాజాజ్ఞా,

(శిష్యః) యదాజ్ఞాపయతి భగవానితి కటకమాదత్తే,

(గురుః) ఆయుష్మన్, అవధార్యతామిదమద్యప్రభృతి తే కర్తవ్యం,

సత్కారకీర్తిధనలబ్ధిషు నిర్వ్యపేక్షః

ప్రశ్నోచితేషు పరయా కృపయా ప్రసీదన్।

సత్తర్కతన్త్రపరికర్మితమాశరీరాత్

శారీరకప్రవచనవ్రతమాద్రియేథాః ॥౧౦౭॥

(శిష్యః) యదాదిశతి భగవాన్,

(నేపథ్యే) గమ్యతాం గమ్యతాం, ఆగతః స్వామీ పతితం,

రాగద్వేషాభిఖ్యయా ఖ్యాతపూర్వౌ

మూఢావేతౌ దానవౌ మోహభృత్యౌ।

ఉపదిశతి (సత్కారేతి) సత్కారః పూజా కీర్తిః ఖ్యాతిః ధనస్య లబ్ధిః లాభః ఖ్యాతిలాభపూజాస్విత్యర్థః అపేక్షారహితః, ప్రశ్నోచితేషు ఉచితప్రశ్నేషు శిష్యేష్విత్యర్థః సత్తర్కః ప్రమాణానుగ్రాహకః తర్కః తద్రూపం యత్తన్త్రం బ్రహ్మమీమాంసా తేనాలఙ్కృతం శారీరకస్య వేదాన్తశాస్త్రస్య ప్రవచనం వ్యాఖ్యానం తద్వ్రతం నియమం ఆశరీరం దేహావసానావధి ఆద్రియేథాః ఆదరేణ కుర్విత్యర్థః ॥౧౦౭॥

యదాదిశతీత్యఙ్గీకృతవాన్ ఉత్తరాఙ్కపాత్రం సూచయితుం చూలికామారచయతి (నేపథ్యే గమ్యతామిత్యాది) ఆగచ్ఛన్తౌ రాగద్వేషౌ వాలోక్య జనాః స్వస్థానాద్వియుష్మాభిర్గమ్యతాం అన్యత్ర పలాయ్యతామితి, కష్టం కృచ్ఛ్రం సమ్ప్రాప్తం కష్టాపాతం వివృణోతి (రాగేతి) రాగః ద్వేష ఇత్యభిఖ్యయా నామ్నా పూర్వం ఖ్యాతౌ దానవౌ అసురౌ మహామోహస్య భృత్యౌ విష్ణుభక్త్యా సహితాం విరక్తిం బన్దీకర్తుం రాగేణ విరక్తిర్బన్దీక్రియతే క్రోధో విష్ణుభక్తిం బన్దీకుర్యాత్ ఏవముభావుభౌ

నిష్ప్రత్యూహంనిర్జిహీతేవిరక్తిం
బన్దీకర్తుంవిష్ణుభక్త్యాసమేతాం ॥౧౦౩॥

సర్వే (ససంభ్రమమాకర్ణయన్తి)

(రాజా) భగవన్, అద్యఖలుశాన్తికర్మణివేతాళోదయస్సంవృత్తః, తత్సాధయన్తుభవన్తస్సమీహితసమర్థనాయ, వయమపివైరిబలనిర్మూలనాయసంప్రతియతామహే, ఇతినిష్క్రాన్తాస్సర్వే.

ఇతికవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషుసఙ్కల్ప సూర్యోదయే, పరపక్షప్రతిక్షేపోనామ ద్వితీయోఙ్కః

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

అపిబన్దీకర్తుంనిర్విఘ్నంయథాతథా నిర్జిహీతేనిర్గచ్ఛతిః అతోగమ్యతామితిపూర్వేణసమ్బన్ధః ॥౧౦౩॥

భగవన్నితిగురోస్సమ్బోధనం అద్యఅన్యస్మిన్ క్రియమాణేఅన్యదాపతితమిత్యాహ (అద్యేతి) వేతాళశాన్త్యర్థం శాన్తికర్మణిక్రియమాణేవేతాళస్యోదయః అభివృద్ధిర్భవతి తద్వదిహ పరపక్షప్రతిక్షేపే క్రియమాణేరాగద్వేషాపద్భవః సంవృత్తఇత్యర్థః

తత్తస్మాత్సాధయన్తు సమీహితకార్యసమర్థనాయనిర్మూలనాయ సమూలోచ్ఛేదనాయ ప్రయత్నంకుర్మహే ఇతిపరితోపసృత్య నిష్క్రాన్తాస్సర్వే

సఙ్కల్పసూర్యోదయేద్వితీయోఙ్కః

శ్రీమత్ప్రణతార్తిహరవరదపరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

సఙ్కల్పసూర్యోదయే

తృతీయోఙ్కః

తతః ప్రవిశతో రాగద్వేషౌ,

(రాగః) సఖే, త్వత్సహాయస్య మే స్వామికార్య నిర్వర్తనం సిద్ధప్రాయమితినిశ్చినోమి,

(ద్వేషః) వయస్య, త్వద్విరుద్ధవిషయవివేకసంరంభనిరోధేన త్వదేకకార్య ఏవహ్యాహమాదిష్టోస్మి మహారాజేన,

(రాగః) సఖే, అన్యదపి తావదవసరోచితమాజ్ఞప్తిగోచరమావేదయామి,

వివేకకుహనాబలాత్ వ్యతిహతేషు బాహ్యేష్వసౌ
త్రివర్గపదవీపరంశరణమద్య మోహశ్రియః।

అథతృతీయేఙ్కే వివేకముఖతో ముక్త్యుపాయం నిరూపయితుం తత్పూర్వరఙ్గత్వేన ప్రవేశకే ద్వితీయాఙ్కావసానే సూచితయో రాగద్వేషయోః ప్రవేశంవర్ణయతి (తతఃప్రవిశతఇతి) రాగః సంసారరాగః, ద్వేషః మోక్షద్వేషః, నిర్వర్తనం నిర్వహణం, సిద్ధసదృశమితి, త్వద్విరుద్ధవిషయశ్చాసౌ వివేకసంరమ్భశ్చతన్నిరోధేన త్వయాపి సంరమ్భనిరోధః కర్తవ్యః, త్వయాకర్తవ్యే ఏకస్మిన్నేవకార్యే అహమప్యాదిష్టోస్మి, అవసరోచితం ఏతత్కాలోచితం మహామోహస్యాజ్ఞాపనావిషయం ఆజ్ఞప్తం కార్యమిత్యర్థః (వివేకేతి) వివేకస్య కుహనాకపటంతస్యాబలాత్ బాహ్యేషువ్యతిహతేషు అన్యోన్యం ప్రతిక్షిప్తేషు పరాజితేష్విత్యర్థః అద్యమోహశ్రియః మహామోహసమ్పదః పరంశరణమవలమ్బనం త్రివర్గపదవీ ధర్మార్థకామానాం మార్గఏవ, త్రివర్గ

విరక్తిమిహ తాపసీం వ్యపనయామి దూరాదహం
విమథ్య వినివర్త్యతాం సపది విష్ణుభక్తిస్త్వయా ౯౧

సంభవతి చ సర్వథా సర్వతః ప్రసారితాభ్యాం స్వర్గాపవర్గగుణదోషజాలాభ్యాం తయోరుపరోధః, అహం పునర్మాయాసహస్రవేదీ మారీచమైథిలీన్యాయేన విరక్తిం తాపసీం విప్రలభ్యే, భవతస్తు విష్ణుభక్తివిమథనే పౌలస్త్య ఏవ ప్రమాణం,

---

పదవీ సంరక్షణార్థం తాపసీం తాపససమ్బన్ధినీం భిక్షుకీమితి చ గమ్యతే విరక్తిం వైరాగ్యం ఇదానీం దూరతో వ్యపనయామి పురుషాద్దూరదేశం ప్రాపయామి, మారీచో రాఘవమివ అనన్తరం త్వయా సపది విష్ణుగోచరా భక్తిః విమథ్య కదర్థీకృత్య బలాత్కృత్యేత్యర్థః వినివర్త్యతాం పురుష సకాశాదపసార్యతాం, రావణేనేవ సీతా ||౯౧||

విరక్తివిష్ణుభక్త్యోః ప్రమథనే ఉపాయమాహ (సమ్భవతి చేతి) స్వర్గే గుణాః అపవర్గే మోక్షే దోషాశ్చ ఆరోపితాః తేషాం సమూహా ఏవ జాలే (కునార్యౌ) తాభ్యాం సర్వతః ప్రసారితాభ్యాం సర్వథా తయోర్విరక్తివిష్ణుభక్త్యోః ఉపరోధో భవిష్యతీత్యర్థః, స్వర్గే గుణారోపణమపవర్గే దోషసమర్థనం చ కర్తవ్యమితి భావః, స్వస్య విరక్తివ్యపనయే సామర్థ్యకథనపూర్వకం త్వయా విష్ణుభక్తిరవశ్యం విమథ్యతామిత్యభిప్రాయేణాహ (అహం పునరితి) పునశ్శబ్దో వాక్యాలఙ్కారే, మాయాసహస్రవేదీ మారీచవదితి భావః, మారీచమైథిలీన్యాయేన విప్రలభే వఞ్చయామి, పౌలస్త్యో రావణః పౌలస్త్యవిమథనవదాచరేత్యర్థః ప్రమాణం దృష్టాన్తః అథ కిం త్వయా కం క్రియత ఇత్యర్థః,

(ద్వేషః) అథకిం,

(రాగః) యద్యపిత్రయ్యన్తవాదినామహామోహసౌవస్తికానామగ్రగణ్యా హిరణ్యాసురపురోహితాఇవధరణ్యామవతీర్ణాఃకబన్ధమీమాంసకాః ప్రతిష్ఠితాః,తథాపితన్మతమేవసోపపత్తికముత్తంభయన్ స్వామికార్యం నిర్వర్తయామి,

(ద్వేషః)స్థానేఖలుభవతస్సమారంభః,యదిహనాస్తిక్య సంవర్ధకానాం మహామోహసైనికధురన్ధరాణాంనాసీరవిజయపతాకానిరీశ్వరమీమాంసాసమాలమ్బ్యతే.

(రాగః) అల్పమస్థిరమానన్దమిచ్ఛతోయదిరాగితా ।
అనన్తస్థిరకామస్యవిరక్తిఃకస్యకీదృశీ ॥ ౭ ॥

ఉత్తరమాహ (యద్యపీత్యాదినా) త్రయ్యన్తవాదినాయతీన్ద్రశిష్యాణాం, సౌవస్తికాస్స్వస్తివాదినఃహిరణ్యాసురపురోహితాఇవ తేహిప్రహ్లాదాయత్రివర్గమార్గమేవోపదిదిశుః, నిరీశ్వరమీమాంసకానిరస్తాః అథాపి సోపపత్తికంసయుక్తికంసమర్థయన్స్వామినో మహామోహస్యకార్యం సాధయామీతిస్థానేయుక్తం, సమారమ్భఃఉద్యోగఃయుక్తత్వమేవోపపాదయతి (యదిహేతి) నాస్తిక్యవర్ధకానాంనిరీశ్వరతత్వస్థాపనధురన్ధరాణాంనిరీశ్వరమీమాంసకానాంనాసీరవిజయపతాకా మోహసేనాగ్రస్థితా విజయసూచికాపతాకానిరీశ్వరమీమాంసా సమాలమ్బ్యత ఇతియుక్తమితిసమ్బన్ధః,అథసోపపత్తికంవిరక్తివిప్రలమ్భప్రకారమాహ (అల్పమితి) పరిమితంఆనన్దంస్వర్గాదిసుఖమిచ్ఛతఃసకామత్వంయది,అనన్తస్థిరకామస్యనిరతిశయానన్దమోక్షకామస్య కీదృశీవిరక్తిః విరక్తిఃదూరతో నిరస్తేత్యర్థః ॥ ౭ ॥

స్వస్యైవాప్తిస్సుఖమితి మృషా స్వేతరస్యానుభూతౌ
కామాదన్యః క ఇవ ఘటతే మోక్షనామా పుమర్థః ।
తస్మాదస్మద్బహుమతనిరధ్యక్షమీమాంసకోక్త్యా
స్వేచ్ఛానృత్యద్బహుగుణనిధిస్స్వర్గ ఏవాపవర్గః ॥ ౩ ॥

ద్వేషః) కిముచ్యతే అయం పునర్మహామోహతన్త్రపారదృశ్వభిః పరమార్థోపదేశిభిస్సావధాననిపుణనిరూపితసమ్ప్రదాయపరమ్పరాసమధిగతోऽర్థః, ప్రపఞ్చీకృతకఞ్చుకం యది పరం మహః ప్రాప్యతే,
న దుఃఖమపహస్తితం భవతి నైకధోపప్లవాత్ ॥

ఏవం విరక్త్యభావం ప్రతిపాద్య స్వర్గాపవర్గయోర్గుణదోషౌ దర్శయితుకామః ప్రథమమపవర్గం వికల్ప్య దూషయతి (స్వస్యేతి) స్వస్యైవ స్వస్వరూపస్యైవావాప్తిః సుఖమితి చేత్తన్మృషా స్వేతరస్యానుభూతౌ మోక్షత్వేనాఙ్గీక్రియమాణాయాం తదా కామాదన్యః మోక్షపురుషార్థః కో వా సిద్ధ్యేత్, అయంభావః కోऽయమపవర్గో నామ స్వస్యైవాప్తిర్వా స్వేతరస్య వా, నాద్యః స్వస్య నిత్యప్రాప్తత్వేనోపాయోపదేశవైయర్థ్యాత్, న ద్వితీయః నామాన్తరేణ కామపురుషార్థస్యైవ స్వీకారాత్ ఇతి, అపవర్గం దూషయిత్వా స్వర్గమభిష్టౌతి (తస్మాదితి) అస్మాకం బహుమతా యే నిరీశ్వరమీమాంసకాః తదుక్తిప్రకారేణ స్వేచ్ఛానృత్యద్బహుగుణనిధిః అభిలాషోపనీతత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వాది బహుగుణానాం నిధానం స్వర్గ ఏవ మోక్షః ॥ ౩ ॥

త్వదుక్తోऽర్థ ఏవ నిరీశ్వరమీమాంసారహస్యార్థ ఇత్యాహ (అయం పునరితి) మహామోహతన్త్రం నిరీశ్వరమీమాంసా, పునరప్యపవర్గస్య ప్రాప్య నిరూపణపూర్వం దోషం దర్శయన్ తత్ప్రతిపాదకానాముపనిషదాం ప్రామాణ్యమా త్రైవాధ్యయనవిధిశేషత్వమిత్యాహ* (ప్రపఞ్చేతి) ప్రపఞ్చేచ్చిదచిత్ప్రపఞ్చీకృతకఞ్చుకం తచ్ఛరీరకం పరం మహః బ్రహ్మ ప్రాప్యం మో-

అథైకమఖిలోజ్ఝితంనఖలుభోగ్యతామేతితత్
తతోనిగమమస్తకైర్నిగదమాత్రశేషైస్స్థితం ॥౪॥

(రాగశి) సఖే, సాధుభాషితం, యానమీదృశేనవచసా దవదహనదన్దహ్యామానతరుశిఖరకులాయకుహరనివాసిన్యా విహఙ్గపఙ్క్తేరివ విష్టభక్తైరపసర్పత్తి, అద్యఖల్వనాదిభోగవాసనాజాలజటిలబుద్ధేరాత్మనః కథంనామనిర్వివేకోఽవివేకస్సంసారజిహాసాంసాధయిష్యతి, ప్రత్యుతదివ్యభామాయువతి

ఘుదశాయాంయది, తదాసుఖంసాంసారికంఅపహస్తితం నభవతిఅపహస్తంవిహ్వలంఅపహస్తతాంప్రాప్తంఅపహస్తితంనిరస్తంనభవతీత్యర్థః కికుతశ్చైత్లోకపల్లవాత్ ప్రాప్యస్యచిదచిద్గతానన్తా పురుషార్థత్వవిశిష్టత్వరూపోపద్రవాత్, యద్వా (అఖిలేతి)అఖిలోజ్ఝితంనిర్విశేషంఏకంవిశేష్యమాత్రంబ్రహ్మైవప్రాప్యఞ్చేత్ తత్భోగ్యతాంనైతి, ప్రాప్యంనస్యాదిత్యర్థః అథనిగమమస్తకైఃవేదాన్తైఃపాఠమాత్రశేషైఃస్థితంస్యాత్, అయమర్థః చిదచిద్విశిష్టంబ్రహ్మప్రాప్యం, ఉతనిర్విశేషం, నాద్యఃప్రాప్యవిశేషణయోఃచిదచితోఃపురుషార్థతయాదుఃఖితయాచతదవినాభూతస్యవిశిష్టస్యబ్రహ్మణోఽపితథాత్వప్రసఙ్గాత్, నద్వితీయఃఅఖిలవిశేషశూన్యస్యవస్తునోఽప్రమాణత్వేన శశవిషాణాయమానస్యాభోగ్యత్వాత్ అతస్తత్ప్రతిపాదకానాముపనిషదాంపాఠమాత్రపర్యవసాయిత్వమితి ॥౪॥

కులాయంనీడంతస్యకుహరంగర్భః, విష్టభక్తైరపసర్పణే వివేకోద్యోగోభగ్నోభవిష్యతీత్యాహ (అద్యఖల్వితి) అద్యఃవిష్టభక్తైరపసర్పణకాలేభోగశ్శబ్దాద్యనుభవఃవాసనాజాలేనజటిలాజటాసాదృశ్యంప్రాప్తానిబిడంబద్ధేత్యర్థః తాదృశీబుద్ధిర్యస్యనిర్వివేకః బుద్ధిశూన్యః సంసారజిహాసాంసంసారవిరక్తిమిత్యర్థః, ప్రత్యుతతద్విపరీతందివ్యభామాశ్చయాయువతయః తాసాంగుణానప్రహ్నాతుకామః ప్రసఙ్గాత్ తద్గుణైరేవని

గుణాపహ్నవకుతూహలీ తద్గుణైరేవ నిబిడం నిబధ్యతే, పశ్యతావదమృతోద్భవాః పరలోకలలామభూతాః పద్మలోచనాః, యాసాం

స్మేరేణ స్తనకుట్మలేన భుజయోర్మధ్యం తిరోధిత్సితం
నేత్రేణ శ్రవణం లిలఙ్ఘయిషితం నీలోత్పలశ్రీముషా ।
అఙ్గం సర్వ మలఞ్చికీర్షితమహో భావైస్స్మరాచార్యకైః
తన్వీనాం విజిగీషితఞ్చ వయసా ధన్యేన మన్యే జగత్ ॥౫॥

తిష్ఠతు తావదభినవయౌవనవిజృంభణం, పరామృశ్యతాం పునర్విభ్రమావేశః.

అభినయతి యథార్థాం భ్రూపతాకా పుమర్థాం
గతిరపి గతిమన్యాం మన్యతే గర్హణీయాం ।
మదకలుషితమన్తర్మన్మథాద్వైతగర్భం
ఉపనిషదమధీతే లోచనం లోలతారం ॥౬॥

బధ్యతే పురుషః అథ దివ్యయువతిగుణాన్వక్తుముపక్రమతే (పశ్యతావదిత్యాది) పద్మలోచనా యువతయః తద్గుణానాహ (యాసామిత్యాదినా) స్మేరేణ వికసతా తిరోధిత్సితం తిరోధాతుమిష్టం, శ్రవణం శ్రోత్రం లిలఙ్ఘయిషితం లఙ్ఘయితుమిష్టం, అలంచికీర్షితం అలఙ్కర్తుమీషితం స్మరఆచార్యో యేషాం తైః భావైః శృఙ్గారచేష్టాభిః ధన్యేన శ్లాఘ్యేన యౌవనవయసా జగత్ విజిగీషితం విజేతుమీపితం మన్యే ॥౫॥

పరామృశ్యతాం విచార్యతాం (అభినయతీతి) సూచయతి తాసాం గతిర్మన్దగమనం అన్యాం గతిం స్వవ్యతిరిక్తాం అర్చిరాదిగతిం గర్హణీయాం మన్యతే అన్తఃమదేన సఞ్జాతకలుషం లోలతారం లోచనం తు మన్మథాద్వైతగర్భాం మన్మథ ఏవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి ఇదం మన్మథాద్వైతం గర్భే యస్యాస్తాం ఉపనిషదం కామాగమరహస్యం ప్రకాశయతీతి ॥౬॥

(ద్వేషః) (సహార్షామర్షం) విశ్వపురుషార్ధవిశేషవిద్భిఃకిత్వస్మత్రప్రతిష్ఠాప
నైః కిఃకామకామైరేభిఃకక్షీకృతంమహానన్దలక్షణం మోక్షతయామహార్షివిశే
షభాషితంపురన్దరపురీఘుజిష్యాభోగమవధూయవిపశ్చితామపికఏవాయం
విప్రతిషిద్ధవాదః॥
సర్వాధారఃకథంధూయాత్సర్వదోషవివర్జితః।
తద్దైవసర్వకామార్థీనిరపేక్షఃకథంప్రభుః ॥౭॥
(రాగః) సఖ్యేనచైత్రావదేవ,
మధుభరితహేమకుంభీమధురిమధుర్యాపయోధరౌసుదృశాం।
పిశితమితిభావయన్తఃపిశాచకల్పాఃప్రలోభయన్తిజడాన్ ॥౮॥

(సహార్షామర్షం) ఏతద్వాక్యశ్రవణాద్ధర్షః, ఏతద్విపరీతార్థ
వాదినోవిచిన్త్యామర్షః (విశ్వేతి) సమస్తపురుషార్థవిశేషవిద్భిఃకామ
కామైఃనిరీశ్వరవాదిభిఃస్వీకృతంపురుషార్థతయేతిశేషః, నిరతిశయానన్దం
మోక్షతయామహార్షివిశేషైఃవాత్స్యాయనాదిభిభాషితంపురన్దరపురీ
భుజిష్యాఃదాస్యఃఅప్సరసఃవిపశ్చితామపివిదుషాంచకోవాయంవిపరీతప్ర
లాపఇత్యర్థః (సర్వేతి) పునరపిబ్రహ్మణఃపార్థ్యత్వందూషయతి, స
ర్వేషాంచిదచితామాధారఃపురుషఃకథంసర్వదోషైఃవివర్జితోభవేత్ చిద
చిద్దోషస్యావశ్యంభావాత్ సర్వకామార్థీసర్వకామాః గోపికాషోడశస
హస్రమహిషీసమ్భోగాదయఃతదర్థీకథంనిరపేక్షఃప్రభుస్స్యాత్, సా
పేక్షస్యాపూర్ణస్యకథంపార్థ్యత్వమితిభావః, ॥౭॥
ఏతావదభోగ్యస్యపురుషార్థత్వమాత్రంనకథయన్తికిన్తుపురుషార్థ
మపిదూషయన్తీత్యాహ (మధ్వితి) మధునాపూర్ణాహేమకలశీతస్యా
భోగ్యత్వధుర్యౌతత్సదృశభోగ్యావిత్యర్థః- పయోధరౌపిశితంమాంసపి
ణ్డంభావయన్తఃఅతఏవపిశాచసదృశాః జడాన్ అజ్ఞాన్ప్రలోభయన్తివ
ఞ్చయన్తిప్రార్థ్యాస్తుతద్వచోనాఙ్గీకుర్వన్తీతిభావః ॥౮॥

(ఆకాశే) కింబ్రూథ, కింనతథేతి, అహహ అర్థానాం కథమభిలష్యతే పయసో నైర్మల్యం.

(ద్వేషః) అహో మహానయమధ్యాత్మాభినివేశో వివేకపరతన్త్రాణాం వేతాళానాం, అథవా యుక్తమేవైతత్, నఖలు బధిరాణాం కుతూహలమాతనోతి కోకిలాలాపః, తిష్ఠన్త్వేతే, వివేక ఏవ తావజ్జేతవ్యః, యతః

వివేకవిజయాదేవ విద్వత్పరిషదోజయః।
ఉపఘ్నతరువిచ్ఛేదే నకిముచ్ఛిద్యతే లతా

(రాగః) సాధువిచిన్తితం,

(ద్వేషః) (సోచ్ఛ్వాసం)

అనఘగుణౌఘమేకమవధూతసమాభ్యధికం
స్వవితరణీయ్యసర్వపురుషార్థముపాస్తిపదం ।

ఏవం నేతి కేషాంచిద్వచనం శ్రుతం నాటయతి రాగః (కింబ్రూథేతి) కింనతథా అస్మాభిరుక్తప్రకారం న భవతీతి అహహేత్యాశ్చర్యే, రాగ ఆహ (అర్థానామితి) సహస్రం ఉక్త్వాపి నతథేతి వదతాం కేనాపి పరిహారో వక్తుం న శక్య ఇతి అస్మిన్నర్థే దృష్టాన్తమాహ (అర్థానామితి) జాత్యర్థానాం పయసో నైర్మల్యం కథమభిలష్యతే, వక్తుం న శక్యత ఇత్యర్థః, అధ్యాత్మాభినివేశః అధ్యాత్మమార్గే ఆగ్రహః వివేకానుయాయినాం పిశాచానామధ్యాత్మాభినివేశో యుక్త ఇత్యాహ (అథవేతి) అస్మన్మతాజ్ఞత్వాదితి భావః అస్మన్మతం వివేకినాం న గోచర ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ (నఖల్వితి) తిష్ఠన్త్వేతే, వివేకపరతన్త్రా ఇతి భావః, తత్ర హేతుమాహ (యత ఇతి) మూలభూతవివేకవిజయాత్తదాశ్రయాః సర్వే జితా భవన్తి ఏతదర్థాన్తరన్యాసేన ద్రఢయతి (ఉపఘ్నేతి) ఉపఘ్న ఆశ్రయః, ॥౯॥

స్వస్మిన్ స్థితివివేకస్య ఉపాస్తిపదసాధనాశక్త్యా ఉచ్ఛ్వాసః (అనఘేతి) అఖిలహేయరహితం కల్యాణగుణపరిపూర్ణం నిస్సమాభ్యధికం పురు

ఉపనిషదూషరాన్తరుపవర్తనధూసరధీః
నఖలువివేకఏషమయితిష్ఠతిసాధయితా ॥౧౦॥

(నేపథ్యే) కఃకోऽత్రభోః.

(ఉభౌ) (కర్ణందత్వాసభయసంభ్రమం) ఆఃకష్టమాపతితం, నరపతినియోగనిర్వాహకౌకథమావాంభవిష్యావః, హన్తవిపరివృత్తమివాస్మాకంభాగధేయం, అద్యహి,

అతిక్రమ్యమరుచ్ఛేదామస్మాకింగుణవాగురాం ।
విరక్తిర్విష్ణుభక్తిశ్చవివేకస్థానముచ్ఛ్రితః ॥౧౮॥

సచైవమానం విరక్తివిష్ణుభక్తిభ్యాంప్రోత్సాహితో దేవ్యాసుమత్యా దత్తహస్తఇతోభిసమేతి, జితకాశినశ్చాముష్యసన్నిధానేవన్దభార్యాస్మాభిస్థాతవ్యం, జీవన్తోహిభద్రాణిపశ్యన్తి, అస్మదవరజాభ్యామపికామక్రోధాభ్యామవిలమ్బితకారిభ్యాంవిలంబనీయ్యాం కాలేహిసర్వాఃసంపద్యతే, నచానేనవ్యవసాయసహాయేన దుర్జయఃకశ్చిత్, ఏవఞ్చమానమాపత్స్యతేరాజకృత్యం,

---

మోక్షప్రదంబ్రహ్మఉపాసనావిషయండపాస్యం ఉపనిషదఏవఊషరస్థలంతదన్తఃపరివర్తనేనలురన్నేనధూసరధీరేషవివేకః మయిద్వేషేతిష్ఠతిసతి పురుషస్యనఖలుసాధయితా, వివేకవశాదుపాస్యవస్తువిశేషనిర్ణయేన, స్యాపిద్వేషశ్చేన్నతత్పరిగృహ్ణాతీతిభావః, ॥౧౦॥

అథరాగద్వేషయోర్విచారందర్శయతి (జితకాశినశ్చేత్యాది) జితేన జయేనకాశితుం ప్రకాశితుంశీలమస్యేతిజితకాశీజయశీలః, అవరజాభ్యాంరాగాఃసన్తతంకామోజాయతే, ద్వేషాఃసన్తతంక్రోధః, అనేనవివేకేనదుర్జయఃకోపినాస్తి, వివేకోవశ్యాఃపురుషంమోక్షయిష్యతి, అతోస్మద్బలంసర్వంవ్యర్థమిత్యాహ (ధిక్ధిగితి) శుభశీవృద్ధగణికాఆలోకితం

ధిగ్ధిగ్వ్యాసవశమ్ప్లీనయనయో రాలోలమాలోకితం
ధిగ్ధిజ్జ్యాత్రస్త్రథకార్ముకం యుధి సదా టఙ్కారసాడమ్బరం ।
ధిగ్ధిక్పఞ్చమపారకాన్ పరభృతో ధిగ్ధిక్కిమన్యైర్వ్యర్థైః
శృఙ్గారాగమరఙ్గమణ్టపనటీం మోహేన్ద్రవీరశ్రియం ॥౧౨॥

అద్యాహి, నిర్జిత్య మోహమసురేన్ద్రమివామరేన్ద్రః
బద్ధస్య మన్తుపురుషస్య విమోక్షణేన ।
అస్రాణ్యకృత్రిమగిరామభిషఙ్గజాతా-
న్యానన్దజైర్విపరివర్తయితా వివేకః ॥౧౩॥
ఇతి వదన్తౌ నిష్క్రాన్తౌ.

శుద్ధవిష్కమ్భః.

తతః ప్రవిశతి వివేకస్సుమతిశ్చ.

(వివేకః) దేవి, సమాశ్వసిహి సమాశ్వసిహి, పరప్రయుక్తపాటచ్చర

సవిలాసవీక్షణం ధిక్ నిష్ఫలం జాతమిత్యర్థః టఙ్కారేణ జ్యాశబ్దేన ససంభ్రమం, పఞ్చమస్వరపారకాన్పరభృతః కోకిలాన్, శృఙ్గారాగమః కామశాస్త్రం తదేవ రఙ్గమణ్టపం తస్య నటభూతాం మోహేన్ద్రవీరశ్రియం త్రివర్గపదవీపరం శరణమద్య మోహశ్రియ ఇత్యుక్తాం ధిక్ ధిక్, అన్యైర్వ్యర్థైః కిం ప్రయోజనమితి. ॥౧౨॥

కుత ఏవం నిష్ఫలత ఇత్యత్రాహ, వివేకః అమరేన్ద్రోఽసురేన్ద్రమివ మోహం నిర్జిత్య బద్ధస్య పురుషస్య సంసారపథాద్విమోక్షణేన అకృత్రిమగిరాం వేదవాచాం అభిషఙ్గజాతాని అభిషఙ్గః కుదృష్టికృతపరిభవః తజ్జాన్యస్రాణి ఆనన్దజైరశ్రుభిః సదర్థప్రతిపాదనద్వారా పురుషస్య మోక్షణేన జనితైరానన్దాశ్రుభిః విపరివర్తయితా దుఃఖాశ్రూణామానన్దాశ్రుభిః విపరివృత్తిం కారయితా (తతః ప్రవిశతీత్యాది) సమాశ్వసిహి రాగద్వేషాభ్యాం విరక్తివిష్ణుభక్త్యోర్బలస్వీకరణాత్ భీతా త్వం సమాశ్వస్తా భవ ధీరా భవ, తత్ర హేతుమాహ (పరేతి) పరో మోహస్తత్ప్రయుక్తౌ పాటచ్చరౌ తస్కరౌ రాగద్వేషౌ

భయాపనోదనేనవిరక్తి విష్ణుభక్త్యోస్త్వత్సకాశం ప్రాపితే,

(సుమతిః)దీర్ఘంనిశ్వస్య(స్వగతం)ణాహ,తహావి అజ్జవి కింపిఉజ్జత్తి తరళహిఅఆ కింభణామి,పచ్ఛణ్ణఆరిణాఖు రాగదేసా ఓసరం పెక్ఖంది,(ప్రకాశం) నాథ, తథాపిఅద్యాపికింభవేదితితరళహృదయాకింభణామి, ప్రచ్ఛన్నచారిణౌఖలు రాగద్వేషావవసరం ప్రేక్షేతే.

(వివేకః) భీరు, మాతేభూదిహమనోదౌర్బల్యం, కిమస్మాకమపిసన్నిధౌరాగద్వేషయోరవకాశః,

అపిచ, అనుచితపదవిభిశ్చిన్తయిత్వాప్రియాతా-
న్యలమలమతిమాత్రైరద్యబాలేవిషాదైః।
ఉపనిషదముదారాముద్వమన్త్యాపిలక్ష్యే
శరణముపగతాన్సన్త్రాయతేశార్ఙ్గధన్వా ॥౧౪॥

తాభ్యాంవిరక్తివిష్ణుభక్తిభ్యాం భయంతదపనోదనేన, ప్రాపితే అస్మదీయైరితిశేషః, దీర్ఘంనిశ్వస్య ఇతఃపరమపికింభవిష్యతీతిదుఃఖాత్, యద్యపితేమత్సకాశంప్రాపితే తథాపీత్యర్థః అద్యాపీ ఇతఃపరమపీ త్యర్థః, మనోదౌర్బల్యంభీతిః, అస్మాకమపిసన్నిధౌమమతవచసన్నిధౌ, వివేకసమత్యోఃసన్నిధావిత్యర్థః రాగద్వేషయోరవకాశాభావ, భీత్యభావేకారణాన్తరమప్యాహ (అనుచితేతి) అనుచితపదవీభిః స్వర్గనరకమార్గైః ప్రియాతానిపూర్వగమనాని చిన్తయిత్వాతేనసఞ్జాతైరతిమాత్రైరత్యర్థైర్విషాదైఃఅలమలం, రక్షణస్యావశ్యమ్భావాదిత్యుక్తిః, కుతఇత్యత్రాహ, (ఉపనిషదమితి)క్వాపిలక్ష్యేఅర్జునేవిషయేక్వాపీత్యనేనఅర్జునేఅనాస్థా, సాధుపరిత్రాణఏవాస్థేతిసూచ్యతే,పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షప్రాపిణీం ఉపనిషదం శ్రీగీతోపనిషదం ఉద్వమన్ స్వయమేవోద్గిరన్ శరణాగతరక్షణప్రతిజ్ఞాతుఃకృష్ణస్యసత్యప్రతిజ్ఞత్వాత్ శరణాగతానామస్మాకంనభీత్యవకాశఇతిభావః. ॥౧౪॥

(సుమతిః) (సవిషాదం సంస్కృతమాశ్రిత్య) ఆర్యపుత్ర,
సర్గేషు ప్రతిసఞ్చరేషు చ బహుశస్స్వర్గే తథా దుర్గతౌ
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిముగ్ధమరణావస్థాసు దుస్థాసు చ।
దుఃఖ్యన్ప్రస్తరవద్భవన్ బహుపశుస్సుఖ్యన్నసౌ దేహభృత్
దగ్ధాదగ్ధసజీవితద్రుమదశాదీనో దరీదృశ్యతే ॥౧౫॥
(అపిచ) విచిత్రజవవిశ్వకృద్విహృతిమారుతప్రేరణా-
విభక్తభవితవ్యతావిపినసిన్ధువిస్ఫూర్తిభిః।

సవిషాదం, పురుషావస్థానిరూపణాత్, సంస్కృతమాశ్రిత్య స్త్రీణాం సంస్కృతభాషాప్రయోగే సంస్కృతమాశ్రిత్యేతి ప్రయోక్తవ్యమితి సూచనాయైవం ప్రయోగః, పురుషస్య బహువిధామవస్థాం దర్శయతి (సర్గేష్వితి) అసౌ దేహభృత్ సర్గేషు సృష్టిషు ప్రతిసఞ్చరేషు ప్రళయేషు బహుశః స్వర్గే దుర్గతౌ నరకే జాగ్రదాద్యవస్థాసు జాగ్రత్ జాగరదశా, స్వప్నః అన్తరిన్ద్రియవ్యాపారదశా సుషుప్తిః మనసోప్యుపరతిదశా ముగ్ధః మూర్ఛా దుస్థాసు విషమాసు ఏతాస్వవస్థాసు జాగరస్వప్నాదిషు బహుశః దుఃఖ్యన్ బహుపశుః పశుసదృశః పరాధీనః సుఖ్యన్ స్వర్గాద్యవస్థాసు, ప్రస్తరవత్ భవన్ ప్రళయాదిషు పాషాణవత్ భవన్, దగ్ధాదగ్ధః అర్ధదగ్ధః సజీవితో యో ద్రుమః తస్య దశయా దీనః కృపణో ముహుర్దరీదృశ్యతే భృశం దృశ్యతే, ॥౧౫॥

జన్తురస్మిన్ జగతి సుకృతదుష్కృతకర్మావర్త్తైః బంభ్రమీతీత్యాహ (అపిచేతి) విశ్వకృదీశ్వరః తస్య విహృతిః లీలా, సైవ మారుతః స చ విచిత్రజవో భవతి తస్య ప్రేరణయా విభక్తా యా భవితవ్యతా, ఈశ్వర। ప్రేరణయా సుకృతదుష్కృతకారివిషయా భవితవ్యతా విభజ్యతే భవితవ్యతా పుణ్యపాపరూపం కర్మ, తదేవ విపినసిన్ధుః అరణ్యనదీ తస్యా విస్ఫూర్తిభిః సమృద్ధిభిః హేతుభిః జటాలవృజినావిలే జటాలాని అన్యోన్యం సంయుక్తాని యాని పాపాని తైః

జటాలవృజినావిలేజవనయౌవనాస్వాదనే
జరామరణభీషణేజగతిజన్తురావర్త్యతే ॥౧౮॥

(వివేకః) సానుశయం) దేవి సత్యమిదమితః పూర్వం, అద్య ఖలు అపునరావృత్తివర్త్మనీమారురుక్షతః పురుషస్య చిరకాలసఞ్చితపుణ్యసఞ్చయవిశేషమాకర్ణయ,

పాతత్రాసనిరీక్షణప్రశమితస్వర్వాసదుర్వాసనా
పుంసస్సంప్రతి శేముషీనిరవధింపుష్ణాతితృష్ణాంపరే।
అర్థిత్వేమతికశ్మలప్రచలితేస్థైర్యంప్రతిష్ఠాపితే
సామర్థ్యఞ్చసమాధిసీమ్నినియతావస్థంవ్యవస్థాప్యతే ॥౧౯॥

కలుషితే జవనం శీఘ్రగామియద్యౌవనం, యౌవనంత్రిచతురాణిదినాని తస్యాస్వాదనేసారాంశే యస్మిన్ జరామరణాభ్యాంభయంకరే తస్మిన్ జగతిజన్తుః ఆవర్త్యతే, బంభ్రమీతః (మ్యతే) తస్యకథంనిస్తార ఇతిశోకః ॥౧౮॥

సానుశయం ఇతఃపూర్వమిదంసర్వంసత్యం అద్యకించిద్విశేషోస్తీత్యాహ (అద్యఖలుఇతి) అపునరావృత్తివర్త్మనీ మోక్షమార్గ అర్చిరాదిః తమారోఢుమిచ్ఛః పురుషస్యముముక్షోరిత్యర్థః, చిరకాలార్జితపుణ్యసఞ్చయప్రాప్తంవిశేషంశృణు, విశేషమేవదర్శయతి (పాతత్రాసేతి) పుంసశ్శేముషీబుద్ధిః, పాతేస్వర్గాత్పతనే యస్త్రాసః తస్యనిరీక్షణేనప్రశమితా స్వర్గవాసదుర్వాసనాయస్యాస్సాసతీ పరేపురుషే బ్రహ్మణినిరవధికాం తృష్ణాంపుష్ణాతివర్ధయతి, అర్థిత్వే మోక్షార్థిత్వే మతికశ్మలేనబుద్ధిమోహేనప్రచలితే శిథిలితేస్థైర్యం పూర్వోక్తపాతత్రాసనిరీక్షణేనప్రతిష్ఠాపితే దార్ఢ్యముపగమితేసతి సమాధిసీమ్నిసామర్థ్యం యోగ్యతానియతా వ్యవస్థితా అవస్థా యస్మిన్ తద్యథాతథావ్యవస్థాప్యతే, ఏవంచపురుషస్యమోక్షే అధికారసమ్పత్తిః సఞ్జాతేత్యర్థః ॥౧౯॥

అపిచ, ప్రతిక్షిప్తావద్య! ప్రవరగుణనిర్ధారణభువా
పరప్రేమ్ణాజుష్టో భవభృదధునా భాగ్యవశతః ।
అభిన్నాస్వాదానామమృతలహరీణామివధియాం
వికల్పం విజ్ఞాతా విధిపవనవైషమ్యజనితం ॥౧౮॥
అయంచ పరమపురుషచరణారవిన్దమకరన్దమధుకరో బృన్దారకనగ
రమపిపరం నరకమివ నిశ్చేష్యతి,
అత్రచ, భవపథకథారాగేభగ్నే గతాగతచిన్తయా
పరమపురుషప్రేమ్ణాలాభేతదద్భుతబోధనాత్ ।

అథఉపాయప్రవృత్తిరపిక్రమేణభవిష్యతీత్యాహ (అపిచేతి) ప్రతీతి) అధునాభాగ్యవశతః ప్రతిక్షిప్తావద్యా హేయసమ్బన్ధవర్జితాశ్చతే ప్రవరగుణాః కల్యాణగుణాః తేషాంనిశ్చయేనభవతాపరప్రేమ్ణాపారిప్లవ్యరుచిలక్షణేనజుష్టః పుమాన్ క్రమేణామృతలహరీణామివాభిన్నాస్వాదానాం సమానానన్దానాం విద్యానాం భక్తినాం ప్రపత్తీనాంచవికల్పం విశిష్టో వికల్పఫలత్వాదితి సూత్రకారోక్తం జ్ఞాస్యతి, జ్ఞాత్వాకుత్రచిత్ప్రవృత్తో భవతి వికల్పకః కుతో జ్ఞాత ఇత్యత్రాహ, (విధిపవనేతి) విధిశబ్దేనలిఙ్గాదిశబ్దాఉచ్యన్తే, విధిరేవపవనః తస్యవైషమ్యం భేదః తజ్జనితం శబ్దాదిభేదజనితం విద్యాభేదం జ్ఞాస్యతీతి, యద్వాభాగ్యభేదజనితం విద్యాసువికల్పేన ప్రవృత్తిం జ్ఞాస్యతీత్యర్థః ।౧౮॥

అథపురుషస్యభగవద్విషయే ప్రేమాతిశయం తదితరవిషయే వైరాగ్యాతిశయంచాహ (అయంచేతి) మకరన్దమధుకరోభూత్వాబృన్దారకనగరం స్వర్గం పరం కేవలం నిశ్చినోతి, అథసమ్పన్నం కృత్యమేతావత్, సమ్పాద్యమిదమేవేత్యాహ (అత్రచేతి) పురుషస్యగతాగతచిన్తయా సంసారమార్గపరిపంథరాగేభగ్నే, తదద్భుతదర్శనాత్ తస్య ఈశ్వరస్యాద్భుతత్వముభయలిఙ్గత్వాదితస్యదర్శనాత్ వేదాన్తైతస్యబోధనాత్ పరమపురు

గుణగణభిదాసంభేదాభ్యాముపస్కృతవిగ్రహే
క్షమమిహపరంవిద్యావర్గేమోహనివర్తనం ।౧౭।
ఇహచమోహప్రశమనస్థిజ్ఞాస్యతేఽణోదాహరామి,
సమానాముక్తిశ్చేన్నఖలుఘటతేసాధనభిదా
నచేత్స్వర్గన్యాయస్తరతమతయాన్యాభిమతయా।
ప్రమాణప్రాబల్యప్రణిధిమవధూయప్రలపతా
మతిక్షీబకిక్షోభస్స్వమతివిహతేరేవనిహతః ॥౧౮॥

ప్రాప్తిచ్ఛాలాభేచసతి, గుణగణభిదాసమ్భేదాభ్యాంగుణగణానాంతత్తద్వి
ద్యాసాధారణానాంఆనన్దాదయస్తేషామనుపసంహారోపసంహారాభ్యాం
సంస్కృతస్వరూపేవిద్యావర్గేపరవిద్యాసమూహేఇహపరంఅత్యన్తం
మోహనివర్తనంభ్రాన్తివిఘటనంక్షమంయుక్తం ।౧౭।
మోహఃకీదృశఃతన్నివర్తనంకీదృశమిత్యత్రాహ(ఇహచేతి)భ్రాన్తిప్రశ
మనస్థలేఉదాహరామి,మోహస్వరూపందర్శయతి పూర్వార్ధేన
ఉత్తరార్ధేనసాధ్యాముక్తిరేకాఅనేకావాఇతివికల్ప్యద్వయందూషయ
తి(సమానేతి)సర్వాధికారిసాధ్యముక్తిరేకాచేత్, సాధనభే
దోనయుజ్యతే, ఏకస్యైవతత్సిద్ధేః, నఅనేకాచేత్అన్యాభిమతయాపూర్వ
మీమాంసకాభిమతయాతరతమతయాస్వర్గన్యాయస్స్యాత్ అయమ
ర్థః,యథాఅగ్నిహోత్రపౌర్ణమాస్యాద్యనేకసాధనసాధ్యస్య స్వర్గ
స్యైకత్వేపిస్వర్గశబ్దవాచ్యస్యసుఖస్యతారతమ్యాత్అగ్నిహోత్రదర్శ
పూర్ణమాసాదిసాధనానాంనవైయర్థ్యం ఏవంముక్తేరపితారత
మ్యాఙ్గీకారేనసాధనానేకవైయర్థ్యం, తథాచేష్టమితిఅత్రపరిహరతి
(ప్రమాణేతి) ప్రమాణస్య శ్రుతిసూత్రపరమసామ్యశ్రుత్యాదిఃప్రాక
ృతప్రాబల్యతస్యప్రణిధిఃచిన్తనంఅవధూయ ప్రమాణప్రాబల్యంవి
స్మృత్యేత్యర్థఃశయతిజల్పతాఇత్యేవంరూపఉన్మత్తఃప్రలాపఃస్వ
మతివిహతేఃస్వాజ్ఞానాదేవనిహతఃబాధితఃఅయమాశయః, అగ్నిహో

ఏవమపి యే ముహ్యన్తి తే ముహ్యన్త్వేవ, నఖలు సహస్రైరపి సలిలకుమ్భై ర్బలిభుజః ప్రక్షాళ్యమానా వలక్షతాం ప్రతిపద్యన్తే, దుర్వాదిగర్వసర్వ స్వనిర్వాపకైస్సర్వవేదిభిర్వర్ణితం నిర్విశఙ్కమఖిలమధిగమ్య స్వైశ్వర్యం నిర్వి శన్తి సన్తః,

(సుమతిః) (సశ్లాఘమ్) ణాహ, పడిట్ఠావిఅమహిమ్మా దాణిం పమాణప్పణఅప్పే సళేన తుమ్హ భాసిఏణ, పడిబుద్ధజణసంభావణిజ్జే పమాణఉత్తందణిరిక్ఖణమ్మి సముబ్భహిఅదరిద్దం ఖు తుహ మాహప్పం, దాణిం కిర

కప్పారంభపఅండతండవకళాకేళింతకాళందఅ
ఖోహువ్వేళ కవద్ధసింధుళహరీధూఅంతచందప్పహం ।

త్రదర్శపూర్ణమాసాదీనాం స్వర్గసాధనతాభావ బోధకానామనేకే షాం శాస్త్రాణాం వైయర్థ్యభియా స్వర్గే తారతమ్యకల్పనే బాధకాభా వః, అత్ర మోక్షే తారతమ్యాఙ్గీకారే నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రు తివిరోధప్రసఙ్గేన మోక్షే తారతమ్యం పరిత్యక్తమితి ॥౨౦॥

(ఏవమితి) ఏవం స్థితేపి యే ముహ్యన్తి మోక్షే తారతమ్యం పరికల్పయన్తి తే సహస్రశో బాధప్రదర్శనేపి స్వస్వభావం న జహతీత్యాహ (నఖల్వితి) బలి భుజః కాకాః, ఏవమసతాం స్వభావమభిధాయ సతాం స్వభావం దర్శయతి (దుర్వాదీతి) గర్వ ఏవ సర్వస్వం తన్నిరాసకైః సర్వజ్ఞైః బాదరాయణబో ధాయనాదిభిర్వర్ణితం మోక్షతారతమ్యాభావం నిర్విశన్తి అనుభవన్తి శ్లా ఘా సమర్థకవచనాత్, ప్రమాణప్రణయపేశలేన ప్రమాణానుగుణ్యేనే త్యర్థః, ప్రతిబుద్ధజనసమ్భావనీయే ప్రమాణవృత్తాన్తనిరీక్షణే ప్రమాణ ప్రాబల్యనిరూపణ ఇత్యర్థః. తవకీర్తిర్జగత్ప్రసిద్ధేత్యాహ (కప్పార

ఎక్కేక్కక్ఖరణిర్వ్వణిబ్భరసుహాసన్దోహసన్తోసిఆ
అంమేళందిభుఅంగిఆతుహజసం వేళంద సేందళరే ||౨౧||

(ఛాయా) నాథ, ప్రతిష్ఠాపితాస్మి ఇదానీం ప్రమాణ ప్రణయపేశలేనయు ష్మద్వ్యాపి తేనప్రతిబుద్ధజనసంభావనీయే ప్రమాణవృత్తాన్తసిరీక్షణే, సమా భ్యధికదరిద్రం ఖలు తవమాహాత్మ్యం, ఇదానీం కిల,

కల్పారంభప్రచణ్డతాణ్డవకలాక్రీడమానకాలాన్తక
క్షోభోద్వేల కపర్దసిన్ధు లహరీభూయమానశ్చన్ద్రప్రభం!
ఏకైకాక్షరనిర్వ్యన్నిర్భరసుధాసన్దోహసన్తోషితాః
ఆమ్రేడన్తి భుజఙ్గికాస్తవయశో వేలాన్తశైలాన్తరే
(విద్యామాహాత్మ్యమనుచిన్త్య సహర్ష రోమాఞ్చం)
జంభాఅంతదఇచ్ఛపద్దూదఆసళ్ళో అసోత్తాసిణీ
వీఈసీఅళసాహుసుద్ధసుహఆసోహంతివిజ్జా ఇమా |

మ్భ(?)కప్పాగమ్భపఅణ్డతణ్డవకళా, కల్పారమ్భప్రచణ్డతాణ్డవకలా, ప్ర శయకాలే ఉద్ధతనృత్త, క్రియా క్రీడమానకాలాన్తకస్యరుద్రస్య క్షోభోద్వే లానృత్త క్షోభేనఉద్వేలాకపర్దే స్థితా గఙ్గా తస్యాలహరీభిః భూయమా నశికమ్పమానః, చన్ద్రపద్భశధవళం తవయశః ఏకైకశోక్షరైభ్యః నిర్వ్యన్నిర్భర రసుధా, నిర్గచ్ఛత్పరిపూర్ణామృతం తస్యాః సన్దోహసన్తోషితాః ప్రవా హేణతుష్టాః, భుజంగికాః భుజఙ్గకన్యాః వేలాన్తశైలాన్తరే- సముద్రతీర శైలాభ్యన్తరేషు ఆమ్రేడయన్తి- బహుశోగాయన్తీత్యర్థః- ఇదంశా ర్దూలవిక్రీడితంవృత్తం ||౨౧||

అథవిద్యానాం మాహాత్మ్యమనుసంస్మృత్యస్వలోకాత్ప్రోతస్వినీ ఆకాశగ ఙ్గా, తస్యాః వీచివచ్ఛితశిలాః సాధుశుద్ధ, శుభగాః శృఙ్గశుద్ధాస్సుభగాశ్చ, వి ద్యా ఇమాః సద్విద్యా వయః, చిన్తానీతాం నిస్తి తో పనీతాం ముక్తిం ప్రేక్షన్తే కథం ప్రేక్షన్త ఇత్యాహ, హస్తమధ్యసహితాం కరతలగతామివ, తచ్చకదే త్యాహ, మోహేనసత్యేవ మోహాకరే దేహేసత్యేవ ||౨౨||

జాణంకిం విభవగ్గ దావిఅజణో ఘిత్తూణ చింతాణిఅం
ముత్తిం పెక్ఖి ఇహత్థనుజ్ఝణిహిఅం మోహం మిసంతే చిఅ ॥౨౨॥

(ఛాయా) జృంభమాణదైత్యమర్దనదయాస్వర్లోకస్రోతస్వినీ
వీచీశీతళసాధుశుద్ధసుభగా శోభన్తే విద్యా ఇమాః,
యాసాం కిమపి భవాగ్నితాపితజనో గృహీత్వా చిన్తానీతాం
ముక్తిం ప్రేక్షతే హస్తన్యస్తనిహితాం మోహస్యైవ,

(విటకః) కిముచ్యతే, అవరోపితపాత్రియః ఖలు పురుషస్య చిన్తాభారః, అపిచాస్య సంసారదోషదర్శనసాతత్యసముత్థితాదపి పరబ్రహ్మాదిదృష్టిసంభవం భజ్య నితం పరమవైరాగ్యముపధానీభవతి,

(తథాహి) నిషిద్ధం విద్యాగ్రాదధికమపి కామ్యంచ విజహత్
ప్రపరప్రీత్త్యై కర్మప్రతినియతమాదాయ ముదితః,
శుభశ్రద్ధాదుగ్ధోదధినవసుధోల్లాసలలితే
సమాధావాధాతుం ప్రయతి మునిస్స్వం ప్రతిమనః. ॥౨౩॥

అవరోపితపాత్రియః అపనీతసదృశః, చిన్తైవ భారః, ఇహాప్యస్య సంసారదోషదర్శనజనితవైరాగ్యాదపి పరబ్రహ్మాదిదృష్టిజనితం వైరాగ్యమవలంబనం భవతీత్యాహ, (అపిచేత్యాది) సంభవ్య కుతూహలం ఇదంతు పరమవైరాగ్యమిత్యుచ్యతే, ఉపధానం ఉపకారకమితి భావః. కామ్యం కర్మ ద్వివిధం విద్యోపకారకమితరచ్చేతి తత్ర విద్యోపకారకం కామ్యాదికం కర్మ కుర్వన్ ఇతరత్ కామ్యం కర్మ విజహత్ ప్రతినియతం కర్మ నిత్యనైమిత్తికం పరమాత్మప్రీత్యై స్వీకృత్య కైంకర్యరూపేణ కరణాన్ముదితః ఏవం జ్ఞానస్థానవానయం పురుషః శుభంశుభాశ్రయరూపో భగవాన్ తస్మిన్ శ్రద్ధా ప్రేమరూపా భక్తిః సైవ దుగ్ధోదధిః తస్యా యానవసుధా తస్యాః ఉల్లాసేన లలితే సమాధౌ నిరన్తరధ్యానే మునిః మననశీలః, మనః ఆధాతుం ప్రయతి మనః స్థిరయతీత్యర్థః. అయమప్యపరో విశేషో జాయత ఇత్యర్థః ॥౨౩॥

అపిచ, విలక్షోపక్షిప్తంవిషయరసగన్ధర్వనగర-
ప్రశంసాయాథార్థ్యంప్రణిదధతిచిత్తేపితనుభృత్।
మయాగత్తేహాస్తేమతికలుషముల్లఙ్ఘ్యతరసా
పరబ్రహ్మైకాన్తీభవజలనిధింగోష్పదయతి ॥౨౮॥

(సుమతిః)(సవిమర్శం) తహావి పిఆమహప్పముహేమహాజోఇజణే వాసణాదావిఅవిసఅరసబళిస మోహిఏ ణిసాఅగ్గహణకోదూహళప్పసారిఅకరస్సబాళిసస్సవిఅకహంఉణకస్సవి మోక్ఖోహ జత్తివిఅళిఅసంసం విళిఅంవిఅ మహ మాణసం, (ఛాయా) తథాపిపితామహప్రముఖేమహాయోగిజనేవాసనాదాపితవిషయరస బళిశమోహితేనిశాకరగ్రహణకౌతూహలప్రసారితకరస్యబాలిశస్యేవకథంపునఃకస్యాపి మోక్షోభవేదితివిగళితాశంసంవ్రీళితమివమే మానసం.

(వివేకః) అయిభీరు, అవధారితపరమార్థాపికిమ్పచానమానసేవకింపునరప్యతిశఙ్కసే, శృణుష్వచైతత్.

పునరపివిశేషాన్తరమాహ (అపిచేతి) తనుభృత్ జీవఃచిత్తేస్వమనసిసతిసప్తమీ, విషయరసఃశబ్దాద్యనుభవఃసఏవగన్ధర్వనగరం భ్రాన్త్యాకల్పితం తస్యప్రశంసా ప్రస్తుతిఃతస్యాః యాథార్థ్యం శాస్త్రసిద్ధం విలక్షోపక్షిప్తంసలజ్జం యథాతథాప్రణిదధతివిషయరసప్రశం సాయాయాథార్థ్యంగన్ధర్వనగరప్రశంసాయాథార్థ్యవదిత్యనుసన్దధతిసతీత్యర్థః, మయావివేకేనహాస్తేదత్తేవివేకసహాయేచసతిమతికలుషం అణిమాదియోగసిద్ధివిషయముల్లంఘ్యఅవిచార్యఅఃధీర్యేత్యర్థః తి పరబ్రహ్మైకాన్తీబ్రహ్మానన్దైకప్రయోజనస్సన్ సహసాభవసాగరంగోష్పదయతిసుఖేనతరతి॥౨౮॥

సవిమర్శంచిన్తాన్తరోదయాత్, బళిశంమత్స్యవేధనం,బ్రహ్మాదిష్వప్యుం మోహితేష్వసత్స్విత్యర్థః ఆశంసాఆశా, కింపచానమానసేవక్షుద్రమన

విషమధుబహిష్కుర్వన్నీరోబహిర్విషయాత్మకం
పరిమితరసస్వాత్మప్రాప్తిప్రయాసపరాఙ్ముఖః।
నిరవధిమహానన్దబ్రహ్మానుభూతికుతూహలీ
జగతిభవితాదైవాత్కశ్చిజ్జిహాసితసంసృతిః ॥౨౫॥

నిస్సంశయఖలుపటుభిరపి విటపమారోహద్భిరప్రాప్తానాం పచేళిమానాంఫలానామయతమానస్యాపిసుకృతపరిపాకేనపాన్థజనస్యపురతఃపరిపాతః,

అపిచ, వివిత్సతియదిస్వయంకిమపిసూరిసేవ్యంపదం

నైవఅతిశంకనైఅస్థానేశంకనఇత్యర్థః, బ్రహ్మాదీనామత ధాభూతేష్వపి దైవాత్కస్యచిత్పరబ్రహ్మాకాఙ్క్షిత్వంసమ్భవతీత్యాహ (విషమధ్వితి) ఇహజగతిదైవాత్కశ్చిజ్జిహాసితసంసృతిర్భవతి (కధమిత్యత్రాహ) ధీరస్సఃశబ్దాదివిషయాత్మకం విషమధు విషసంపృక్తమధు తత్కాలసుఖరూపత్వాత్తథానిర్దేశః,బహిష్కుర్వన్ పరిత్యజన్ శబ్దాదివిషయ పరిత్యాగే పిస్వాత్మానుభవాకాఙ్క్షీభవేదిత్యత్రాహ (పరిమితరసేతి) పరిమితరసఇతి పరబ్రహ్మానుభవాపేక్షయా, అయమేవైతత్ పరిత్యాగహేతుః, సచాసౌస్వాత్మప్రాప్తిఃస్వాత్మానుభవఃతద్విషయప్రయాసేతత్సాధనయత్నేపరాఙ్ముఖః(అపిచ) నిరతిశయమహానన్దబ్రహ్మానుభవేనిరతిశయప్రీతిమాన్ భవితా, ॥౨౫॥

బ్రహ్మాదిష్వప్యలబ్ధస్యాధునికేషుసమ్భవేదృష్టాన్తమాహ(నిస్సంశయఃఖల్వితి)పటూనాంపటవాగ్రారోహణసమర్థానామప్యలభ్యంఫలంపాన్థస్యాయతమానస్యాపిపురతస్స్వయమేవపరిణతంపతతీతిలోకదృష్టాన్తవత్, కిఞ్చసామగ్ర్యాసత్యాంకార్యోత్పత్తిరవశ్యం భావినీయత్రకార్యానుదయస్తత్రసామగ్రీవైకల్యమప్యూహ్యమిత్యాశయేనాహ (వివిత్సతీతి) సూరిసేవ్యంకిమపిపరమపదంవివిత్సతిలబ్ధుమిచ్ఛతి యదిక్వతిస్యపాప

క్కృతస్యయదినిష్కృతిర్యదికరిష్యతేనాహితం।
నిసర్గసుహృదీశ్వరోయదిహాలక్ష్యమస్వీక్షతే
కిమత్రపరముచ్యతేకిమితినాత్మవిస్మర్యతే ॥౨౮॥

(సుమతిః) ణాహ, జఇఎవ్వంతుఏదిణ్ణహత్థో సంసారసాఅరంఅ ఇళంఘుఇపురిసో, తాకహందవదహణపజ్జళిఅపాసజుఅళదారూఅరగఅ వ్వకీడో సారమేఅగణపరిగబ్భసారంగో సమీరణందోళణడోళాఅంత పోట్టదరగబ్భసంజత్తిఅపఓ మహాప్పవాహమజ్ఝణికోహాసంభంతణఅ ణౌవ్వజంబుఓ విసహరపరిగహిఅఘరఘుమ్మంతహిఅఅకుడుంబిఅణో విఅడఅరభంగసంభమసంఖుహిఅగంగాఅడవేవన్తసంహణణోవ్వసాహి మండళో రాహావసరణిఅరక్ఖోహిఅరఅణాఅరఝ్ఝుఽఙివ్వమచ్ఛసంఘా

స్యపునర్నిష్కృతిర్యది, అహితంబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘంనకరిష్యతేచయ ది, ఇహఏతద్విషయేలక్ష్యభూతఈశ్వరః అస్వీక్షతేచయది, కిమన్యదుచ్యతే, కిన్తు, పరావరతత్త్వవేదిజనస్తూష్ణీముచ్యతే, కృతస్యపాపస్యప్రాయశ్చిత్తైః, ఉత్తరత్రపాపాకరణం, శ్రీపతేర్దయాచ, మోక్షసామగ్రీ, తస్యాంస త్యాంకథమస్యమోక్షప్రాప్త్యభావః. ॥౨౮॥

యద్యేవమవశ్యంముక్తిర్భవితేత్యుచ్యతే పుంస్త్వస్యపుంసః, తత్క థమయంసన్త్రస్తవ్యససాధ్వసోవ్యస్యతఇతిచోదయతి (జఇఎవ్వంఇతి) కీటకపిపీలికాదిః, జ్వలితోభయపార్శ్వకాష్ఠగతకసాధ్వసోభవతి, సా రమేయాశ్శ్వానః తేషాంగణపరీతఇవసారంగోహరిణః, పోతోయానపా త్రంతన్మధ్యగతసాంయాత్రికసార్థః పోతవణిక్సమూహః, విషధరస్స ర్పః తత్పరిగృహీతేగృహేఘూర్ణమానహృదయఇవకుటుమ్బిజనః, ఘూ ర్ణమానహృదయసభయమనస్కః వేపమానః కమ్పమానసంహననంగా త్రం, ఏభిర్దృష్టాన్తవచనైః పరకాలసహస్రగాథాప్రబన్ధాన్తిమగతాః

ఓ సఝ్ఝసగహిఓహోఇ (ఛాయా) నాథ, యద్యేవం త్వయా దత్తహస్తస్సంసారసాగరమతిలఙ్ఘతే పురుషః, తత్ కథం దవదహనప్రజ్వలితపార్శ్వయుగళదారూదరగత ఇవ కీటః, సారమేయపరిగత ఇవ సారఙ్గః, సమీరణాన్దోళనడోలాయమానపోతోదరగత ఇవ సాంయాత్రికసార్థః, మహాప్రవాహామధ్యనిరోధసంభ్రాన్తనయన ఇవ జంబుకః, విషధరపరిగృహీతగృహఘూర్ణమానహృదయ ఇవ కుటుంబిజనః, వికటతరభఙ్గసంభ్రమసంక్షుభితగఙ్గాతటవేపమానసంహనన ఇవ శాఖిమణ్డలః, రాఘవశరనికరక్షోభితరత్నాకరమధ్యస్థిత ఇవ మత్స్యసఙ్ఘాతః, సాధ్వసగృహీతో భవతి.

(వివేకః) పాణ్డిత్యమపి నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠసి, యన్మోక్ష్యమాణమపి ముక్తమివాభిమన్యసే, పశ్య పశ్య,

వర్ణితగుణప్రకర్షా వర్ణాశ్రమనియమదేశకాలముఖాః।
అనవహితమానసానాం భవన్తి నిత్యం భయోదయస్థానం ॥౨౭॥

“ ఇరుపాడెరికొ-ళ్ళియునుళ్ళెఱుంపుపోల్ కాట్టుత్తిడప్పట్ట కలవర్ మనంపోల్ వెళ్ళత్తిడైల్ప్పట్టవరియినంపోల్ పామ్పొడొరుకూరైయిలెపయినాఱిప్పోల్ ,, ఇత్యాదయ ఉక్తాః, (ఉత్తరమాహ భయేతి) పాణ్డిత్యేత్యాది పాణ్డిత్యన్నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేదిత్యుపనిషదర్థం వ న తిష్ఠసి, అథ మోక్ష్యమాణస్య ప్రసఙ్గః ప్రామాణికాకృత్యకరణాది సద్భావనిపత్త భయం భవతీతి జానతి వ్యస్య జానతీవ భాషస ఇతి, అభిప్రేతమర్థమాహ, (వర్ణితేతి) వర్ణితగుణప్రకర్షాః అవహితపురుషవిషయే వర్ణితాః శాస్త్రేషు ప్రశంసితా గుణప్రకర్షా యేషాం తే, గుణో ముక్తిహేతుత్వాదిః తస్య ప్రకర్షః ప్రశస్తత్వం, స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతస్సంసిద్ధిం లభతే నర ఇత్యాదివచనేన ప్రశంసితగుణోత్కర్షాః వర్ణాః బ్రాహ్మణత్వాదిః, ఆశ్రమః బ్రహ్మచర్యాదిః, తయోర్నియమాః ధర్మాః దేశః శ్రీరఙ్గాదిః, కాలః ఉత్తరాయణాదిః, ముఖశబ్దేన దేహాదికం వివక్షితం, (ఉక్తాపత్తే) అనవహి

అన్యేషు తు విశేషం బోధయామి,

భయాభయస్థానవిశేషవేదినః
ప్రమాదముక్తస్య పరీక్ష్యకారిణః।
పరానుభూతిప్రతిబన్ధశఙ్కయా
భయానుబన్ధోఽస్య భయాయ కల్పతే ॥౨౮॥

ఆమోక్షాచ్చ విదుషోఽపి నిరనుబన్ధా భీతిరితి న భక్తిప్రసూనసౌరభాస్వాదః,

దిగ్దేశకాలకరణాకరణాదిరూపే
దేహాదికే చ హితసాధనభావయోగ్యే।

తమానసానాం అనవధానమనసాం ప్రమాదవతాం కర్మసు భగవదారాధనత్వబుద్ధివిధురాణాం భయస్య ఉత్పత్తిస్థానం భవన్తి, అప్రమాద్యతోఽస్య మోక్షాయ కల్పన్తే, ॥౨౭॥

ఉక్తమర్థం వ్యతిరేకముఖేనాపి దృఢయతి (అన్యేష్వితి) విశేషం దర్శయతి (భయాభయేతి) భయస్థానం కామ్యం కర్మ అభయస్థానం నిత్యకర్మాది, తయోర్విశేషం జానతః పరానుభూతేః పరబ్రహ్మానుభవస్య ప్రతిబన్ధో భవేదితి శఙ్కయా పరీక్ష్యకారిణః ఆలోచ్య నిర్వర్తితకర్మానుష్ఠాతుః ప్రమాదముక్తస్య అనవధానరహితస్య, కర్మసు భగవదారాధనత్వబుద్ధిమతః తస్య, భయానుబన్ధోఽపి ప్రమాద్యతో భయహేతురపి వర్ణాశ్రమాదిః మోక్షాయ కల్పతే, ॥౨౮॥

ఉక్తమేవార్థం శఙ్కాముఖేనాక్షిప్య సమాధత్తే (ఆమోక్షాదితి) విదుషోఽపి నిరనుబన్ధా నిష్కారణా భీతిః కారణాభావాత్, భీతిహేతుః ప్రమాదో న సమ్భవతీత్యర్థః, భక్తిప్రసూనసౌరభాస్వాదః పుష్పసౌరభాఘ్రాణవదత్యన్తాసక్తతః దుష్కర్మణోఽవిద్యమానత్వాదితి భావః, తదేవ దర్శయతి (దిగితి) విచిత్రాం దుష్కర్మపఙ్క్తిమనుచిన్తతోఽస్య పురుషస్య నిత్య

దుష్కర్మపఙ్క్తిమనుచిన్తయతో విచిత్రాం
కిన్త్వస్య పురుషస్య న భీతిహేతుః ॥౭౯॥

(సుమతిః) ఎవ్వం కిర సవ్వం విజఇ భఅట్ఠాణం తా కహం ణిబ్భఅణిప్ఫాఅణిజ్జం పణిహాణం సంపజ్జఇ, (ఛాయా) ఏవం కిల సర్వమపి యది భయస్థానం తత్ కథం నిర్భయనిష్పాదనీయం ప్రణిధానం సంపద్యతే,

(వివేకః) భద్రే, సమ్యగనుయుక్తం భవత్యా, అస్తి ఖలు సూక్ష్మం కిఞ్చిత్ తదపి ప్రతిపన్నామేవ త్వాం బోధయామి, ప్రతిసన్ధీయతామిదం తావత్,

(సుమతి) ఆణవేదు అయ్యఉత్తో (ఛాయా) ఆజ్ఞాపయత్వార్యపుత్రః.

(వివేకః) ప్రవృద్ధమతికశ్మలపరిణయపావకప్రక్రియాం
విముచ్య భగవత్కృపాం వృజినసిన్ధుకుక్షింభరీం।

కర్మకరణతయా కామ్యకర్మాకరణతయా చ హితసాధనభావయోర్గృహితస్య మోక్షస్య సాధనతాయోగ్యావహితానాం మోక్షసాధనభూతేష్విత్యర్థః. విద్గ్రశకాలే దేహాదికే చ ఆదిశబ్దేన గార్హ్యాదిర్గృహ్యతే, శరీరే చ గతౌ చ పీత్యుక్తేః, భీతిహేతుర్న భవతి కిం తత్ న కిమపీత్యర్థః, విచిత్రదుష్కర్మవశాత్ కిము నవినిపాతహేతుర్న భవతీతి ప్రమాదశ్చ భీతిశ్చ యావచ్ఛరీరం సమ్భవత్యేవేత్యర్థః. ॥౭౯॥

ప్రణిధానం యోగః. అనుయుక్తం పృష్టం, ప్రతిపన్నామేవ జ్ఞాత్రీమేవ ప్రతిసన్ధీయతాం శ్రూయతాం, స్వర్గార్థం విద్యార్థం చేతి కర్మణామనుష్ఠానం ద్వివిధం, తత్ర స్వర్గార్థకర్మానుష్ఠానస్య క్షయిఫలత్వేన తదనుష్ఠాతుర్భయసద్భావాత్ ప్రణిధానం న సమ్పద్యత ఇతి త్వదుక్తమభ్యుపగమ్యత ఇత్యేతద్వక్తుమిమమర్థం తావదవధేహీత్యాహ (ప్రతిసన్ధీయతామితి) (ప్రవృద్ధేతి) ప్రవృద్ధం యస్మాత్ కశ్మలం మోహః సంసారస్తస్య కాలాగ్నికల్పాం పాపసిన్ధోః కుక్షింభరీం భగవత్కృపాం విముచ్య అన

కదధ్వపరివృత్తిభిర్యదిహ కర్మనిర్మీయతే
తదస్తులవణాకరేలవణసేతురాధిత్సితః ॥౩౦॥

యః పునరనన్యభావేన భగవదనుకమ్పామాలమ్బతే, తస్యతు తాదృశీంసిద్ధిమవధారయ,

వివిక్తనిఖిలస్థితిర్విషయవృత్తినిర్వేదవాన్
విరక్తిపరిరంభణగ్లపితసర్వదుర్వాసనః
నివృత్తిపథజాంఘికో నిభృతచిత్తవృత్తిః పరం
ప్రపద్యమురభిత్పదం భయమతీత్యసంసిద్ధ్యతి ॥౩౧॥

(సుమతిః) జుత్తంపదం, తహా విపచ్ఛఖిఅపరమత్తంతుమం ఎవ్వపరిపుచ్ఛమి, ణిమ్మళ గురుసఆసణిద్ధారిఅణిఅమంతహిఅఆణం ణిత్థారిఅణిహిళపడిపక్ఖా

వలమ్బ్య కదధ్వ పరివృత్తిభిః కదధ్వాసరణిః మీమాంసకమతం తత్ర పరివృత్తిః పరిశీలనం యేషాం త్రైకస్వర్గార్థ్యర్థః యత్కర్మానుష్ఠీయతే తత్కర్మ సాగరాహితలవణసేతురస్తు సమ్భవనాయాంలోట్ ॥౩౦॥

విద్యార్థం కర్మానుష్ఠాతురఙ్గానాం ప్రధానఫలేనైవ ఫలవత్త్వనియమాత్ భగవత్ప్రసాదహేతుత్వేనాభయహేతునిర్భయనిష్పాదనీయః ప్రణిధానం సమ్పద్యత ఇత్యాహ (యః పునరిత్యాది) అనన్యభావేన ఇదమేవ భగవత్ప్రీణనమేవ ప్రధానం నాన్య దితి భావేన, తత్తాదృశీంసిద్ధింప్రణిధానరూపాం అవధారయ నిశ్చిను విద్యార్థం కర్మానుష్ఠాతుః సమాధిసిద్ధిహేతుభూత వివిక్తదేశసేవిత్వాదిసమ్భవాత్, సమాధిసిద్ధిరుపపద్యత ఇత్యాహ (వివిక్తేతి) వివిక్తానిఖిలాస్థితిః యస్య, ఏకాన్తశీల ఇత్యర్థః, శబ్దాదివిషయవృత్తౌ నిర్వేదవాన్ వైరాగ్యయుక్తైః ఐహికాముష్మికభోగవాసనః నివృత్తిపథజాంఘికః ప్రాప్య ఏష ఏతత్ రావాన్ ముముక్షుః నిభృతచిత్తవృత్తిః ఏకాగ్రచిత్తవృత్తిః మురభిత్పదం ప్రపద్య శ్రీపతిపదద్వంద్వముపాయం బుద్ధ్వా త్యర్థః భయమతీత్య పునరావృత్తి భయరహితో భూత్వా సంసిద్ధ్యతి సమాధిస్థో భవతీత్యర్థః, ॥౩౧॥

ణం ణీసేసపసమిఅణిజ్ఝరఘరవాసరసవాసణాణం అణాళక్ఖిఅదోసగం
మంగళేకతాణమహుమహణచళణసేవామహాణందళాహాళంపడాణం
ప్పమాఅపరిగహిఅణిఉత్తిధమ్మాణంఅసంభావిఅపచ్చూహాణంవిమహాశ
సాణం కేణఉణవిణివాఏణ మోక్ఖోవాఓసిఘ్ఘుంణసంపజ్జఇ(ఛాయా)యు
క్తమేతత్, తథాపి ప్రత్యక్షితపరమార్థం త్వామేవ పరిపృచ్ఛామి, నిర్మలగ
సకాశనిర్ధారితనిగమాన్తహృదయానాం నిష్ఠాపితనిఖిలప్రతిపక్షాణాం
శ్శేషప్రశమితనిర్ఝరగృహవాసరసవాసనానాం అనలక్షితదోషగన్ధవ
శైకతానమధుమథనచరణసేవామహానన్దలాభలంపటానాంఅప్రమాద
గృహీతనివృత్తిధర్మాణాం అసంభావితప్రత్యూహానామపి మహా ఋ
షీణాం కేనపునర్వినిపాతేన మోక్షోపాయశ్శీఘ్రం న సంపద్యతే.
(వివేకః) ప్రియసఖ, ఇదమపి తేఽపరమతిభిరవధారణీయమతిగహనమభిద
మి, యత్తత్సనకసనన్దనసనత్కుమారనారదశాణ్డిల్యప్రభృతయః పర
కాన్తినః ప్రతిపాదయన్తి, ఆకర్ణ్యతామేతదవహితయాధవత్యా,

తిమిఙ్గిలతిమిఙ్గిలోగిలతితద్గిలస్తంతథా
తమప్యథచతద్గిలస్తదిహాపశ్యాకర్మక్రమే,

నిష్ఠాపితో నాశం ప్రాపితః నిష్ఠానిష్పత్తినాశాన్తా ఇతినిఘణ్టుః, రసరి
గః, వినిపాతో విఘ్నః, అవధారణీయం నిశ్చేతవ్యం, గహనం రహస్య
సనకసనన్దనసనత్కుమారనారదాః బ్రహ్మపుత్రాః కేవలం బ్రహ్మనిష్ఠ
శాణ్డిల్యః శ్రీపఞ్చరాత్రప్రవర్తకత్వేన ప్రసిద్ధః, ప్రభృతిశబ్దేన శుకశౌనక
గ్రహణం పరమైకాన్తినః భగవదేకనిష్ఠాః, ఆమ్రగేసరాః, (తిమిమితి) తిమి
శతయోజనప్రమాణం మత్స్యవిశేషం తిమిఙ్గిలః తిమిఙ్గిలతిభక్షయతీతి తిమి
ఙ్గిలో మత్స్యవిశేషః తతోఽపి మహాన్ మత్స్యః గిలతిభక్షయతి, తద్గిలం, తిమి
ఙ్గిలగిలగలః కశ్చిత్తతోఽప్యతిప్రమాణమత్స్యవిశేషః గిరతీత్య తాదృశమప

సమస్తవృజినోదధిగ్రసనదమ్భకుమ్భోద్భవం
నివృత్తిరపిధర్మమత్యనఘతత్త్వవిన్నిగ్రహః ||౩౨||
అన్యదప్యేతాదృశమవధారయేథాః-
ప్రథితంపాతకివర్గంకృతఘ్నఏకోహికృత్స్నమతిశేతే।
[illegible] కృతఘ్నాస్తమపిదురాత్మాకరిష్యమాణఘ్నః||౩౩||
([illegible]) (చిన్న్యా) ఇలవలామణీసమభహిఅమాహప్పస్సపడిబుద్ధఅ
[illegible]గ్గహస్సపవాహోదంసిఓ,అస్సఉణణాహకిందిపరిహారో.

తే భక్షయతితత్ర మిజ్జిలగిలాదీఅధశబ్దః కార్త్స్న్యపరః తిమిహింసనం యదుక్తం, ఇహకర్మక్రమేపిపుణ్యపాపరూపకర్మవిషయేపిపశ్యకించిత్కర్మ[illegible]ఽప్యధికం[illegible]తితతోఽప్యధికంతచ్చనాశయతి, తదపితతోపిప్రబలంకర్మనాశయతీతిపశ్య, ఏవంకర్మక్రమేవిచార్యమాణేసమస్తవృజినానిపాపాన్యేవోదధిఃతద్గ్రసనసమ్భ్రమేకుమ్భోద్భవమగస్త్యాయితంనివృత్తింధర్మ[illegible]పిభక్తిప్రపత్తిరూపమిత్యర్థః, అనఘతత్త్వవన్నిగ్రహః తత్త్వవిత్ బ్రహ్మవిత్, తస్యనిగ్రహస్తద్విషయాపరాధః అత్తిభక్షయతినాశయతీత్యర్థః,అత్రప్రమాణం,చణ్డాలమపిమద్భక్తంనావమన్యేతబుద్ధిమాన్।అవమానాత్పతత్యేవరౌరవేనరకేహిసః, ఇత్యాది ||౩౨||

సర్వపాపఘ్నాన్నివృత్తిధర్మాదపిబ్రహ్మవిదపరాధస్య ప్రాబల్యం దృష్టాన్తాన్తరప్రదర్శనేనోపపాదయతి(అన్యదపీతి) కృతఘ్నఃయఃకృతముపకారంనగణయతిసకృతఘ్నఃసఏకఏవఅతిశేతేఅతిశయేనపాపిష్ఠఇత్యర్థఃతంతుకృతఘ్నమిమంక్రియమాణంతదానీంపరైరనుష్ఠీయమానముపకారంతత్కాలేపియోనజానాతిసక్రియమాణఘ్నఃఅతిశేతఇత్యనుషజ్యతే తమపిక్రియమాణఘ్నమపిదురాత్మా, కరిష్యమాణఘ్నః, అత్రాప్యతిశేత ఇత్యనుషజ్యతే. ||౩౩||

(ఛాయా)ఇతినామనిస్సమాభ్యధికమాహాత్మ్యస్యప్రతిబుద్ధజననిగ్రహాస్య
ప్రభావోదర్శితః అస్యపునర్బాధకంనాస్తి పరిహారః,
(వివేకః) అస్తితుకశ్చిదేకః యదిహపునస్తత్ప్రసాదనం,
(తథాహి)తోయౌఘేనపరితాపముపేత్యజన్తుః
తోయేనజీవతిపునఃక్రమయోజితేన।
తద్వన్మహత్త్యజనతస్తమసిప్రవిష్టః
తత్సంశ్రయేణభజతేపరమార్థదృష్టిం ॥౩౪
అపిచ) బహుజన్మసుకృతసిద్ధంబ్రహ్మవిదపచారదూరగంపురుషం।

విచిన్త్య ఏవంసతిపురుషస్యకథంనిస్తారఇతి, కశ్చిదిత్యుక్తంవిశేషయ-
(యదిహేతి)పునస్తస్యబ్రహ్మవిదఃప్రసదనంతోషణంతుమస్త్యేవప్రార్థ-
నాబ్రహ్మవిదపచారస్యతత్ప్రసదనమేవపరిహారఇత్యేతద్దృష్టాన్తేనోప-
పాదయతి (తథాహీతి) జన్తుర్మర్త్యః తోయౌఘేనజలపరిత్యాగేనపరి-
తాపముపేత్యస్థితః అనన్తరంక్రమేణయోజితేనసంసృష్టేనతోయేన యథా
పునర్జీవతితద్వన్మహతాంమహాత్మనాంత్యజనతః స్వాపరాధాత్ బ్రహ్మ-
విత్ తంత్యజతినిగృహ్ణాతితస్మాన్నిగ్రహాత్ తమస్యజ్ఞానేసంసారేప్రవిష్టః క-
శ్చిత్తస్యైవబ్రహ్మవిదఃసంశ్రయేణప్రసదనేనపరమార్థదృష్టింసమ్యగ్జ్ఞాన-
భక్తిప్రపత్తిరూపముపాయంభజతేప్రాప్నోతి, అన్యథాఉపాయరూప-
జ్ఞానంజీవనాశాన్నశ్యతీతిభావః. ॥౩౪।
ఏవంతర్హికస్యాప్యపవర్గసాధనసామగ్ర్యంకింనసిధ్యతీతిశఙ్కాయాం
సిధ్యత్యేవేత్యాహ (అపిచేతి)బహుజన్మస్వార్జితేనసుకృతేనసిద్ధంసిద్ధో-
పాయానుష్ఠానంబ్రహ్మవిదపచారదూరగంబ్రహ్మవిదపచారంపరిహృత్య
వర్తమానమధికారిణంనిత్యముక్తాఅనుసంహితా, యద్వాశ్రుతిభిఃనిత్యమ-
ఘోషితా,అన్యతాభిసారికాపక్షేనిత్యముక్తాఅయంత్రితా యద్వానిత్యా-
క్తానిత్యరాగవతీఅపవర్గసాధనభూతావిద్యాసమాధిరిత్యర్థః సత్వరవ

అభిసరతి నిత్యరక్తా సత్వరమపవర్గసాధినీ విద్యా ॥౩౫॥

(సా చ) పరభక్తిరప్రకంప్యా నివృత్తిధర్మానుబన్ధిగుణబన్ధైః ।
భవజలధిపోతపాత్రీ జాతా వృద్ధిం దినే దినే భజతే ॥౩౬॥

(సుమతిః) (సవిమర్శం) జుత్తం ఏదం జఇ దుణ్ణివారణిఅఇబళణిమిత్తా అవకరణీ సేసః సాఅస్స మోక్ఖపక్ఖణిక్ఖేవజోగ్గా అణిమమహిమగరిమళహిమవసిత్తణీసిత్తణపత్తిపా అమ్హప్పముహా పరమపురిసత్థసిద్ధిసాహణజో అంతరాఅణహోంతి (ఛాయా) యుక్తమేతత్, యది దుర్నివారనియతిబలని

భిసరతి స్వయమేవేతి శేషః కృతబ్రహ్మవిదపచారస్య తత్ప్రసాదనం నిష్కృతిరితి భావః ॥౩౫॥

నను త్వయా సమాధేరపవర్గసాధనత్వముచ్యతే, భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య ఇత్యాదిషు భక్తేరపవర్గోపాయత్వం ప్రతీయతే, కథమిదం సంగచ్ఛత ఇత్యత ఆహ (సా చేతి) పరభక్తిః భగవత్సాక్షాత్కారరూపా నిరతిశయప్రీతిః అప్రకంప్యా ధ్రువానుస్మృతిరూపా (నివృత్తీత్యాది) నివృత్తిః ఫలాభిసన్ధికర్తృత్వాభిమానవిధురతయానుష్ఠీయమానధర్మః తదనుబన్ధిగుణాస్తదవినాభూతాః వివేకవిమోకాదయః తేషాం బన్ధైః సమ్బన్ధైః భవజలధిపోతపాత్రీ జాతా అపవర్గసాధనీభూతా సతీ దినే దినే వృద్ధిం భజతే సాక్షాత్కారహేతుం సంస్కారప్రకర్షం భజతే, అయమాశయః దర్శనసమానాకారా నిరతిశయప్రీతిరూపా సప్తాఙ్గానుగృహీతా భక్తిశబ్దవాచ్యా ధ్రువానుస్మృతిరపవర్గసాధనభూతా సైవ సమాధిశబ్దేనాభిధీయత ఇతి ॥౩౬॥

సవిమర్శం అణిమాదిప్రత్యయభియా, (జఇ ఇత్యాది) నియతిర్విధిః కషాయాణి పాపాని అపక్వానిని శ్లేషకషాయాణి యస్య తస్య, అణిమా అణుత్వం మహిమా మహత్త్వం, గరిమా గురుత్వం, లఘిమా లఘుత్వం, వశిత్వం వ

ర్మితౌ అపక్వనిశ్శేషకషాయస్య మోక్షపక్షనిక్షేపయోగ్యా అణిమమహిమ గరిమలఘిమవశిత్వేశిత్వప్రాప్తిప్రాకామ్యప్రముఖాః పరమపురుషార్థసిద్ధిసాధనయోగాన్తరాయా నభవన్తి,

(వివేకః) సత్యం దేవి, దుర్జయా ఏతే దురన్తవైరిణో యోగాన్తరాయాః, తదేషాం సంభవే పరిహరణాదపి సంభవస్యైవ పరిహరణేన నిష్ప్రత్యూహా భవతి నైశ్రేయసీ సిద్ధిః-

తతః ప్రవిశతి భూర్జపత్రభూషితోత్తమాఙ్గో దూతః, (దూతః) (సాఞ్జలిబన్ధం) రాజన్ అయమహమస్మి దేవస్య మహారాజస్య మహామోహస్య వృష్టిపధమనుజ్ఝన్ సర్వత్రాప్రతిహతగతిః సంవృతిసత్యో నామ దూతః, తదభివాదయే సావరోధం భవన్తం,

(వివేకః) (స్వగతం) కిన్నిమిత్తమయముపాగతః,

(ప్రకాశం) అస్థానవృత్తిమపహాయ అపరిమితాయుర్భూయాః,

శ్యేన్ద్రియత్వం, ఈశిత్వం స్వాతన్త్ర్యం, ప్రాప్తిః సద్యఇష్టదేశప్రాప్తిః, ప్రాకామ్యం చిన్తితమాత్రే సర్వార్థసిద్ధిః, దురన్తాదుర్జయాః సంభవస్యైవ ఉత్పత్తేరేవ పరిహరణం నామ తదనాకాఙ్క్షణం, నైశ్రేయసీ మోక్షసమ్బన్ధినీ, భూర్జపత్రం నామ రాజశాసనరూపం తాళపత్రస్థానీయం తరువిశేషత్వక్ తత్ర మష్యా వాచకం విలిఖన్తి దూత ఉత్తమాఙ్గే రాజశాసనం నిక్షిప్యాగచ్ఛతి అనుజ్ఝన్ సర్వదా వర్తమానః సర్వత్ర ఆబ్రహ్మలోకం, సంవృతిసత్యో వ్యావహారికసత్యః అపరమార్థసత్య ఏవ యోగాచారేణ సంవృతిసత్య ఇతి వ్యవహ్రియతే, ప్రచ్ఛన్నయోగాచారాః శంకరమార్గానుసారిణః తైర్వ్యావహారికసత్యస్యాంగీకారాత్ తత్తస్మాద్దూతత్వాత్ అభివాదయే నమస్కరోమి అవరోధః పత్నీ అస్థానవృత్తిం అపరమార్థవస్తువృత్తిం విహాయ దీర్ఘాయుర్భవేత్యర్థః దరవికసితం అల్పవికసితం, మధ్యే మహా

(దూతః) ఉత్తమాఙ్గాదవతారితందరవికసితాఞ్జలికోశనిహితం భూర్జప
త్రముపదర్శయన్ ఇదంకిలమహారాజ, చతుర్దశభువనచక్రచక్రవర్తినో
ద్వాపరమన్త్రినిర్ధారితనిఖిలకార్యస్యదుర్మతిమత్ప్రతిష్ఠితస్య దేవస్యమ
హామోహస్యలోభనామ్నాగణికేనలిఖిత్వాత్వదర్థంప్రేషితమన్తరఙ్గేణమ
యా ఉపహృతమలఙ్ఘనీయంశాసనం,
(వివేకః) (సానాదరావహిత్థం) భద్ర, అస్మాకమప్యభిమతకిఖిల్వాసీ, త
దిహోపహ్వరేమేవవాచయ.
(దూతః) యదాదిశతిమహారాజఇతివినయనిభృతంవాచయతి,

ఏతత్తాత-మాదిమాన్యస్యమహామోహస్యశాసనం।
సంసారప్రాసభీతానాంస్వర్గిణామపిసంమతం ॥౩౨॥

(వివేకః) (అపవార్యసాన్త్రాసం) దేవి, కింవయమపిశాసనీయాదురా
త్మనోమహామోహస్య, పరచిత్తవేదనార్థమిహవాచికస్తావచ్ఛ్రోతవ్యం,
భద్ర,తతస్తతః,

రాజేతివివేకసంబోధనం, ద్వాపరఃసంశయఃసఏవమన్త్రీ దుర్మతేఃమత
మభిలషితంతత్రప్రతిష్ఠితస్య, అన్తరఙ్గేణఆప్తేన భవతాప్యలంఘనీయమితి
భావః సానాదరావహిత్థంఅనాదరంఅప్రకాశ్యేత్యర్థః, అభిమతఃసం
వృతిరూపవిశేషణత్వాత్ఇతిభావః,ఉపహ్వరే ఏకాన్తే వినయేనానుద్ధతం
యథాతథా (ఏతదిత్యాది) వాచికంసంసారస్యప్రాసేనభయేభీతానాందే
వానామపిసంమతం సంసారన్యూనతాభీతాస్త్రిదశాః పరిపన్థినఇత్యు
క్తేః, ॥౩౨॥
అపవార్యవాచనికాన్నివృత్త్య, శాసనశబ్దశ్రుతేఃశాసనీయానియమనీయాః
పరోమహామోహస్తదభిప్రాయవేదనార్థం, తతస్తతఃతతఉపరివాచ
మేత్యర్థః (పరోపాస్తీతి) పురుషేపరబ్రహ్మోపాసనశ్రద్ధోపాదానా

(దూతః) పరోపాస్తిశ్రద్ధావధికమతివృత్తం యదిహ తే
తదైశ్వర్యప్రాప్త్యై భవతు బహుమన్యమహితదా।

(వివేకః) అవజ్ఞానం నాటయన్ ప్రియే, ఆకర్ణిత ఇవాయం భిక్షుపాదప్రసారణన్యాయః, అథవా, స్వాభావ్యమేవ శవముష్టివద్గృహీతగ్రాహితా మహామోహస్య,

(సుమతిః) ఎవ్వంఏదం, (ఛాయా) ఏవమేతత్,

(వివేకః) తతః

(దూతః) అతిక్రాన్తావస్మద్భ్రుకుటినటనారంభసమయ
ప్రదీప్తక్రోధాదిప్రతిభటనిరుద్ధో న భవసి ॥౩౮॥

(వివేకః) ప్రియే, స్వధర్మనిరతానస్మాన్ప్రతి సోయమాశీర్వాదః అయి మోహదూత, కిమస్తి శేషం వాచికస్య,

(దూతః) అస్తి కిఞ్చిదాత్మీయబలాధ్యక్షకామక్రోధవైభవవిషయం,

స్తం యదిహ తవ అతివృత్తం అతిక్రమోస్తి, తదైశ్వర్యప్రాప్త్యర్థతయా భవతు తథా సాధయ, తదా తస్మిన్ పక్షే తత్ తే అతిక్రమం బహుమన్యామహే అనుమన్యామహే ఇత్యర్థః, ఉత్తరార్ధవాచనాత్ పూర్వమేవ వివేకః అవజ్ఞామనాదరం నాటయన్, భిక్షుపాదప్రసారన్యాయః కశ్చిత్ భిక్షుః కస్యచిత్ గృహస్థస్య గేహం సమాసాద్య రాత్రివాసార్థం పాదపరిమితం ప్రదేశం యాచిత్వా క్రమశః సర్వం గేహమాక్రాన్తవానితి, ఉత్తరార్ధం పఠతి (అతిక్రాన్తావిత్యాది) అస్మదుక్త్యతిక్రమ అస్మాకం భ్రుకుటీనటనం భ్రూవిక్షేపః తదారమ్భసమయే ప్రదీప్తాః క్రుద్ధాః యే క్రోధాదయః ప్రతిభటాస్త్వద్వైరిణః తైరుపద్రుతో న భవిష్యసి న జీవసీతి భావః. ॥౩౮॥

సోయం న భవసీతి యదుక్తం, అశకే ఇత్యర్థః విశ్వాధిక ఇతి కామవిషయం, ప్రథమశ్లోకేన కామస్యైకేనాపి దుర్జయత్వమాహ విశ్వేభ్యోధికః భూ

(వివేకః) అస్తుకో దోషః, శృణు మస్తావత్,

(దూతః) విశ్వాధికోపి లయమేష్యతి కస్య హన్తా
వీరః ప్రసిద్ధమహిమా విబుధేషు కామః।
క్రోధోదితం యదనుభావవశేన శంభోః
శృఙ్గారశీతలమభూన్నయనం తృతీయం ॥౩౯॥

(అపిచ) కామోసౌ సమవర్తతాగ్ర ఇతి హి బ్రూతే సమీచీ శ్రుతిః
కామో దేవ జగజ్జనిస్థితిలయైరారాధ్యతే పుమాన్ క్రీడతి।
నిష్కామోపి స కామ ఏవ లభతే నిశ్శ్రేయసం దుర్లభం
కామః కస్య వశే క ఏష భువనే కామస్య న స్యాద్వశే ॥౪౦॥

(సుమతిః) మహారాజ కిం తు హ్మోహం విదుజ్జఓమ అరలంభణో

మూర్ధ్నా పరాక్రమేణ విబుధేషు ప్రసిద్ధమహిమా తదుపపాదనాయ రుద్రేణాపి దుర్జయత్వమాహ శంభోః కామవిషయకోపేన సంప్రదీప్తం తృతీయం నయనం యస్య కామస్యానుభావో మాహాత్మ్యం తద్వశాత్ శృఙ్గారరసేన శీతలమభూత్, దేవ్యామనురక్తో బభూవ, కామేన జితో బభూవేతి ॥౩౯॥

అథ కామస్య దుర్జయత్వమాహ (కామోసావితి) కామస్తదగ్రే సమవర్తతాధి శ్రుతిః, తస్య పురాతనత్వం బ్రూతే, కామాద్ధేతోరారాధ్యః పుమాన్ జగజ్జనిస్థితిలయైః క్రీడతి సోకామయత బహు స్యామ్ కామాచ్చ నానుమానాపేక్షేతి హి బ్రహ్మసూత్రం, భగవానపి కామజిత ఇతి సూచ్యతే, నిష్కామో ముముక్షురపి అన్తతః సకామః స్వవిషయకామవిశిష్టస్సన్నేవ దుర్లభం నిశ్శ్రేయసం లభతే, ప్రాప్యాకాంక్షాభావే తదపి దుర్లభమితి దుర్లభశబ్దాభిప్రాయః, అతః కామః కస్య పుంసో వశే స్థితః న కస్యాపీత్యర్థః కామస్య వశే యో న స్యాత్ స భువనే కశ్చిదపి నాస్తీత్యర్థః ॥౪౦॥

(మహారాజ ఇత్యాది) అపి ప్రశస్తమిథ్యాదృష్టిప్రియస్యేతి హేతుః

(ఛాయా) మహారాజ, కిం యుష్మాభిరపి దుర్జయో మకరలాఞ్ఛనః,

(వివేకః) దేవి, మిథ్యాదృష్టిప్రియస్య మోహస్య ప్రలపితే
కిం ప్రత్యుచ్యతే, అవశిష్టమపి నిశామయామః.

(దూతః) యది కుప్యతి కోపాయ న కోపమతివర్తతే।
అకోపవిషయం కోపం కథం కశ్చిద్విజేష్యతే ॥౪౧॥
తదిదముభయతః పాశారజ్జుః,

(సుమతిః) ణాహ, ణం కామాదో వి కోవో దుజ్జఓ, జేణ కామజఅమ్మి విసఅం కారణం హోఇ (ఛాయా) నాథ, నను కామతోఽపి కోపో దుర్జయః, యేన కామజయేఽపి స్వయం కారణం భవతి,

(వివేకః) ప్రియే, స్థానక్రోధో న ఖలు దోషాయ, యోఽసౌ కామాదినిరసనార్థతయా పరమార్థవేదిభిః ప్రశస్యతే, (దూతమవలోక్య) దూత, శ్రుతమిహ శ్రోతవ్యం, బ్రూహి మద్వచనాద్వ్యుష్మతాస్వామినం,

---

ర్థం తత్ప్రియత్వాన్మిథ్యైవ వదతి తత్ప్రలపితే కిం ప్రత్యుచ్యతే న కిమపీత్యర్థః, యదీతి కోపమహిమవిషయః శ్లోకః, కోపం ప్రతి యది కశ్చిత్కుప్యతి న కోపమతివర్తతే, కోపమతిక్రాన్తో నిష్కోపో న భవతి, యది కోపః కస్యచిత్కోపవిషయో న స్యాత్ తదా కో వా కోపం విజయేత, తత్తస్మాదయం కోపః పురుషస్య ఉభయతః పాశారజ్జుః ఉభయతః పాశారజ్జుర్నామ యస్యాగోః కణ్ఠరజ్జురుభయతః పాశబద్ధా భవతి తదా గౌః ఉభయతోఽప్యతిపతితుం న శక్నోతీతి॥ ॥౪౧॥

స్థానక్రోధః యుక్తస్థలే క్రియమాణః కోపః దోషాయ న భవతి, అస్థానే తు క్రోధో న కర్తవ్యః, స్థానే సంసారాదౌ కోపః కర్తవ్య ఏవ అన్యథా తద్విజయాసిద్ధేః, ఉక్తమర్థం శాస్త్రసమ్మత్యా దృఢయతి, యోఽసౌ క్రోధః కామాదినిరసనార్థతయా భవతి తదా పరమార్థవేదిభిః పరాశరాదిభిః ప్రశస్య

అపాకృతమహామోహమనఙ్గీకృతమన్మథం ।
విధూతప్రతిఘంలోకోవివేకంబహుమంస్యతే ॥౪౨॥

(దూతః) సాధయామ్యహమితి (ద్విత్రిపదమతిక్రమ్యస్వగతం)

సుప్తప్రబోధనసముత్సుకయాసుమత్యా
పత్న్యాసహాచరితవిశ్వహితంవివేకం ।
జేతుంకఏవజగతిప్రభవేత్తథాపి
స్వామీనియోజయతిమోహఇతిస్వయంనః ॥౪౩॥

(ప్రకాశం) మహారాజ, "త్యజేదేకంకులస్యార్థే,,
ఇతినీతింనాతివర్తేథాః, ఇతినిష్క్రాన్తః,

(సుమతిః) అయ్యఉత్త, జఇముత్తిసాహణసజ్జోపురిసోమోహప్పహుత్తే హింకామకోహలోహమఅమచ్ఛలపహుదీహింఅహిహూఆఇ ఏఆవం దోతుమ్మేపరిసమోవిహలోహోహిఇ (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, యదిముక్తిసాధనసజ్జఃపురుషోమోహప్రయుక్తైఃకామక్రోధలోభమదమత్సరప్రభృతిభిరభిభూయతే, ఏతావాన్తవపరిశ్రమోవిఫలోభవిష్యతి,

---

తేన్వగ్రన్థే, యచ్ఛోభితవ్యంతచ్ఛోభితం (అపాకృతేతి) నిహతమహామోహంఅనంగీకృతఃఅస్వీకృతఃఅఙ్గరహితీకృతఃహతఇత్యర్థఃమన్మథోయేన ప్రతిక్షిప్తక్రోధం వివేకంఅయంలోకోబహుమంస్యతె బహుమానవిషయంకరిష్యతిమోహాదీన్సర్వాన్శీఘ్రంహనిష్యామీత్యర్థః ॥౪౨॥

సాధయామిగచ్ఛామి(సుప్తేతి) అనాదిమాయయాసుప్తస్యజీవస్యప్రబోధనేతాత్పర్యవత్యాసుమత్యాసహాచరితంవిశ్వేభ్యోహితంయేనతం వివేకంకోవాజేతుం ప్రభవతిఏవమపిమోహతాన్వద్ధేతోఃస్వామీనియోజతిఅస్మాన్వివేకవిజయాదౌప్రేరయతి. ॥౪౩॥

(త్యజేదేకమితి) ఏకస్మిన్పురుషేబద్ధాదవిమోచితేకులద్వయమపిజీవతి

(వివేకః) దేవి, మైవం మన్వ్యథాః, ఆశంసేథాః పునశ్శోభనమేవ,
త్రయ్యన్తైరవధారితే భగవతి క్షిప్తే విరోధభ్రమే
సాఙ్గోపాఙ్గవిభాగసంభృతమతిస్సంప్రత్యసౌ సాధకః।
కామక్రోధనిశాతకణ్టకమిళత్కాలుష్యపఙ్కచ్ఛటా-
నిర్ముక్తేనసుశీతలేనచపథా నిశ్శ్రేయసంప్రాప్స్యతి ॥౪౪॥

(నేపథ్యే) దివ్యవైతాలికౌ, విజయతాం దేవః,
(ప్రథమః) రమ్యాయామవతీపచార్పణపటీరాగార్ద్రవేలోద్గతిః

మోచితేకులద్వయమపినశ్యతి, అతఃపురుషమోచనేయతోస్యనకార్యమితి భావః. ఆశంసేథాః ప్రార్థయస్వ, పునరితివాక్యాలంకారే, శోభనప్రాప్తౌ హేతుమాహ (త్రయ్యన్తైరితి) అవధారితేనిశ్చితే సర్వకారణత్వేనేతి శేషః। అనేనసమన్వయాధికారార్థస్సూచితః। ప్రధానాదేర్జగత్కారణత్వేన బ్రహ్మకారణకత్వం విరుద్ధమితియోయంవిరోధభ్రమఃతస్య ప్రమాణబాధ్యత్వాత్ తస్మిన్ క్షిప్తే సాఙ్ఖ్యాదిమతనిరాకరణేనేతి శేషః, అనేనావిరోధాధ్యాయార్థఉక్తః, ఏతద్విశేషణద్వయేనఅతీతాఙ్గద్వయప్రతిపాదితార్థఉక్తః, సమ్ప్రతితృతీయలక్షణోక్తయాజ్ఞేయచసాఙ్గస్యోపాయస్యభక్తిరూపస్యవిభాగేనవిభజ్యకథనేనసమ్భృతాపరిపూర్ణామతిర్యస్యసః సాధకః అధికారీ కామక్రోధావేవనిశాతకంటకౌతీక్ష్ణకణ్టకౌతాభ్యాం సంసృజ్యమానంయత్ కాలుష్యంమతిభ్రమఃతదేవపఙ్కసమూహఃతయానిర్ముక్తేనసుష్ఠుశీతలేననిరతిశయప్రీతిరూపేణపథాపూర్వోక్తోపాయేన మోక్షంప్రాప్స్యతి, ॥౪౪॥

అథవివేకస్యసపత్నీకస్యస్వస్వకార్యనిర్వహణకాలసూచనాయకామాదిపరపక్షస్థితికసన్నాహయోగ్యంసాయంసన్ధ్యాకాలందివ్యవైతాళికౌవర్ణయతః (నేపథ్యఇత్యాది) పరోక్షతపఃశోభారాజ్ఞేమఙ్గళమా

చేతోజన్మకదమ్బధూళివితతిశ్శృఙ్గారచూడాజపా।
సమ్మోహద్విపశోణబిన్దుపటలీసన్ధ్యాజరీజృమ్భతే
ప్రత్యగ్దిగ్వనితాపయోధరతటీకాశ్మీరపఙ్కద్యుతిః ॥౪౫॥
(ద్వితీయః) దినాధిపవినాకృతివ్యసనఖిన్నసన్ధ్యావధూ-
విధూతకబరీభరప్రసరకౌతుకాపాదకం।
విశృఙ్ఖలకళిన్దజాజలతరఙ్గభఙ్గావళీ-
మలీమసమిదన్తమోజగదశేషమాచూషతి ॥౪౬॥

(వివేకః) కర్ణందత్వా, దేవి, దివాభీతపాంయస్యాస్మత్ప్రతిపక్షస్యాసా శంసేతే(విజయతామితి)మోహాదీనితిశేషఃతత్రప్రథమఃసన్ధ్యాంవర్ణయతి సాయంసన్ధ్యారమ్యామనోహరాయాయామవతీరాత్రిఃతస్యాఃపదార్పణ పటీ,చరణవిన్యాసార్థవిన్యస్తవస్త్రం, సాహిఅలక్తకరసార్ద్రైఃరక్తాభవ తి,అథవారాగాబ్ధేఃవేలోద్గతికవికృత్యుద్గతిః, యద్వాచేతోజన్మకామః సఏవకదంబకఃతస్యపుష్పధూళివితతిః, అథవాశృఙ్గారరసస్యచూడాయాం బద్ధాజపాజపాకుసుమస్రక్ సమ్మోహోమహామోహఃసఏవద్విపః తస్య శోణవర్ణగణ్డస్థలగతబిన్దూనాంపటలీసమూహః(ప్రత్యగిత్యాది)ప్రత్యక్ పశ్చిమదిక్సైవవనితాతస్యాఃపయోధరతటోర్యఃకాశ్మీరంకుంకుమంతస్య పఙ్కఃతస్యద్యుతిః, ఏవముత్ప్రేక్షితాసన్ధ్యాజరీజృమ్భతే, విష్వక్ప్రస రతి, ॥౪౫॥

ద్వితీయః,తమఃప్రసరణంవర్ణయతి(దినాధిపేతి)దినాధిపఃసూర్యఃతస్య వినాకృత్యావియోగేనయద్వ్యసనంతేనఖిన్నాయాసన్ధ్యైవవధూఃతయా విధూతఃకబరీభరఃకేశపాశభారఃతస్యకౌతుకంతదేవేదమిత్యుత్ప్రేక్షాజ నకంకళిన్దజాయాఃకాళిన్ద్యాఃవిశృఙ్ఖలానిరర్గళాజలతరంగభంగావళీత ద్వన్మలీమసమిదంతమఃఅశేషంజగదాచూషతిసశబ్దంపిబతిఆవృణోతీత్య ర్థః ॥౪౬॥

దివాభీతఃఉలూకఃతత్సదృశస్యఅస్మత్ప్రతిపక్షస్యకామాదేస్సాపత్నికస

త్రికసన్నాహసమయంసూచయతః ప్రాయేణస్వతో వియాతవాదినౌ వై
తాళికౌ, సంపశ్య తాంభవతీ,

ప్రకాశస్సఙ్కోచంభజతిజగతస్సీదతిరవౌ
తమిస్రావిష్ఫూర్తిస్స్థగయతిముఖంశక్రహరితః।
అవస్కన్దన్విశ్వంసుముఖిమధునాసాకమధునా
విధత్తేదుర్దాన్తోవివిధమపనీతింరతిపతిః ॥౪౭॥

(అపిచ) అశ్రాన్తసన్తతిభిరాభరణప్రకాశైః
ఆమ్రేడయన్త్యఇవమఙ్గళదీపభాసః।

న్నాహసమయంపురుషవిషయేసుప్త ప్రబోధోద్యోగకాలంసూచయతః,
వైతాళికావితి శేషః ప్రాయేణభూయసాస్వతో ధృష్టవాదినౌ వైతాళికౌమ
ఙ్గళపారకౌ,సంపశ్యతాంసమ్యక్ పశ్యేత్యర్థః వివేకః స్వయమపిసన్ధ్యాంవర్ణ
యతి(ప్రకాశఇతి) రవౌసీదతికృశతాంభజతిసతి, జగతోజనస్యచప్రకా
శఆలోకోజ్ఞానంచసఙ్కోచంభజతి, తమిస్రాయాస్తమస్సమూహస్యవి
ష్ఫూర్తిఃసమృద్ధిఃశక్రహరితఃపూర్వస్యాదిశఃముఖంపురోభాగంస్థగయతి
వ్యాప్నోతి భోసుముఖి, దుర్దాన్తోదుర్వినీతోరతిపతిశ్చవిశ్వమవస్కన్దన్ వి
శ్వంపరిభవితుంలక్షణహేత్వోరితిశతా,అధునామధునామధుమాసేనసా
కంవివిధంయథాతథాఅపనీతిరపన్యాయఃఅవాచ్యంకర్మవిధత్తేయథా
రాజనిసీదతితస్కరాదిరపనీతింవిధత్తేతద్వదితి. ॥౪౭॥

పునరపిస్వాన్తగిపురేఆరాత్రికంకర్మవిధాతుంయువతీనాంసమ్భ్రమంవ
ర్ణయతి (అపిచేత్యాది) అవిచ్ఛిన్నసన్తతిభిఃమఙ్గళార్థంయేదీపాస్తే
షాంభాసఃకాన్త్యఃఆమ్రేడయన్త్యఃఅధికంకుర్వన్త్యఇవస్థితాః, మృగదృ

అన్తఃపురంతిలకయన్తిసమంసమన్తాత్
ఆరాత్రికంమృగదృశోనియమంవిధాతుం ||౪౮||

తదహమిహసాన్ధ్యంనియమమనుపాల్యపరబ్రహ్మప్రవణమానసంపురు
షమభిరక్షామి, భవత్యపిక్షాన్తిశాన్త్యాదిసేవితామఙ్గలాచరణసౌధమధిరు
హ్యామత్ప్రత్యాగమనప్రతీక్షావర్తేథాఇతిసుమత్యాసహనిష్క్రాన్తః.

ఇతికవితార్కికసింహస్యసర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య
వేదాన్తాచార్యస్యకృతిషుసఙ్కల్పసూర్యోదయేముక్త్యుపాయారమ్భో
నామతృతీయోఙ్కః.

శ్రీమతేలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శః స్త్రియః ఆరాత్రికంనీరాజనసమ్బన్ధినియమంవిధాతుంఅన్తఃపురంతిలక
యన్తిఅలఙ్కుర్వన్తిఇతస్తతఃసఞ్చరన్తీత్యర్థః ||౪౮||

సన్ధ్యాసమ్బన్ధినియమం, బ్రహ్మణిప్రవణమాసక్తంమఙ్గళాచరణమేవసౌ
ధంహర్మ్యం, మదాగమనంప్రతీక్షమాణావర్తస్వ.

ఇతిశ్రీభారద్వాజశ్రీనివాసార్యవిరచిత సఙ్కల్పసూర్యోదయ
వ్యాఖ్యాయాంప్రభావల్యాఖ్యాయాంఉపాయారంభో
నామతృతీయోఙ్కః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్ప్రణతార్తిహరవరదపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

సఙ్కల్పసూర్యోదయే, చతుర్థోఙ్కః.

తతః ప్రవిశతి కామో వసన్తశ్చ,
(కామః) సఖే వసన్త,
ఇక్షుః పేశలమీదృశం మమ ధనుః పుష్పాణ్యమీ సాయకాః
తన్త్రీ మఞ్జులనిస్వనా మధుకరశ్రేణీ శుభా శిఞ్జినీ।
భీరుస్స్త్రీబలా జనో మమ బలం తథ్యం పరం కథ్యతే
సోహం నిర్జితశూలభృత్ప్రభృతికస్సఙ్కల్పసిద్ధోదయః ॥౧॥

---

* అథ చతుర్థాఙ్కః ప్రారభ్యతే. *

చతుర్థేఙ్కే కామవసన్తౌ క్రోధలోభతృష్ణోదయైః చన్ద్రోదయసమయె సమాధిప్రవణపురుషే సౌప్తికమిచ్ఛన్తౌ సమేత్య పురుషసమీపే రక్షణపరం సుమతిసహాయం వివేకం దృష్ట్వా భగ్నోత్సాహౌ దశదిశో విద్రుతావిత్యుచ్యతే (తతః ప్రవిశతీత్యాది) (ఇక్షురితి) మమ ఈదృశం పేశలం ఇక్షుర్ధనుః భవతు, శిఞ్జినీ ధనుర్జ్యా తన్త్రీ విపఞ్చీ తద్వన్మధురస్వరా ఏవమపి మయా పరం తథ్యం కథ్యతే సోహం తాదృశోప్యహం నిర్జితశూలభృత్ప్రభృతికత్వాత్ సఙ్కల్పసిద్ధ ఉదయో విభవో యస్య సోస్మి ॥౧॥

(అపిచ) త్వయిసంభృతశస్త్రాస్త్రేసహాయేమమసంస్థితే।
మహాత్మాపశ్యమోహేనవిశ్వమేకాతపత్రితం. ॥౨॥

(వసన్తతి) కిముచ్యతే, కామకిఖల్వసి,
కామఙ్కామఙ్కామమపిసిద్ధిజాలైస్స్వైరి
కారఙ్కారఙ్కర్మనిషిద్ధంవిహితంవా।
స్వస్వస్తిత్వయ్యద్భుతసీమ్నిప్రతిబుద్ధాః
కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీదితినామ ॥౩॥

(అపిచ) విషమనయనముఖ్యైర్విక్రమక్రీడితంతే
సురపతిభవనానిస్వైరసఞ్చారభూమిః।
ఉదధివలయితేయంక్షోణిరుద్యానసీమా

సంభృతశస్త్రాస్త్రేసమ్పాదితానిశస్త్రాణిబాణాశ్చఆయుధానియేనతస్మిన్త్వయిమమసహాయత్వేనస్థితేసతిఆవయోస్సహాయేనమహామోహేనజగత్సర్వమేకాతపత్రితంపశ్య ॥౨॥

కామశబ్దాభిప్రేతంవివృణోతి(కామంకామమితి) ప్రతిబుద్ధాజ్ఞానినః పికామపిసిద్ధింసాభీష్టాంకామంకామంకామయిత్వాపిప్సాయాం స్వస్తి స్వైరికరణైఃమనోవాక్కాయైరిన్ద్రియైర్వానిషిద్ధంపాపంవిహితంని త్యనైమిత్తికాదికంకర్మకారంకారంకృత్వాతత్సర్వమద్భుతానాంపరాకాష్ఠాయాంత్వయిసమర్పయన్తికథం, కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీత్, కామేనహిదదాతికామేనప్రతిగృహ్ణాతి, కామోదాతాకామఃప్రతిగ్రహీతా, ఇత్యుక్తప్రకారేణకామఏవసర్వమకరోత్ నాహంమన్యురేవాకార్షీత్ నాహం, మన్యుఃకోపఃనామప్రసిద్ధా ॥౩॥

(విషమేతి) తేతవవిక్రమక్రీడితంవిక్రమరూపాక్రీడావిషమనయనముఖ్యైస్త్రినేత్రప్రభృతిభిఃనతైరేకిభ్యుద్రైఃతేస్వైరసఞ్చారభూమిఃస్వర్గ

కథమివమదనత్వంవర్ణ్యసేకాన్తిసిన్ధుః ॥౪॥

(కామః) సఖే, సర్వలోకవిదితమాత్మనోఽపి వైభవమనుచిన్తయ, యదేతత్

ప్రఖ్యాతస్త్వయి సంభవస్సుమనసాం విశ్వం త్వయానన్దతే
ముఖ్యస్త్వంకిలషడ్విధేషుఋతుషుజ్యోతిస్త్వదేకాశ్రయం।
యత్రశ్రీర్ధృతపఙ్కజా సచపరస్తాత్సంశ్రయోమాధవః
కామస్తేసచివఃకఏషభవితా కాలోత్తమస్త్వత్సమః ॥౫॥

(అపిచ) వసన్తస్త్వం వహ్నిర్మలయపవనస్సారథిరసౌ
అశోకాదిర్జ్వాలా మధుకరగణోధూమపటలీ।

భవనాని, ఉదధివలయితా సముద్రపరివేష్టితా అనేన సర్వభూమిరిత్యుక్తం భవతి, ॥౪॥

(ప్రఖ్యాతఇతి) సుమనసాం మహాత్మనాం పుష్పాణాం సమ్భవః ఉత్పత్తిః త్వయ్యేవేతి ప్రసిద్ధః, ఇదం విశ్వం త్వయైవానన్దతే, షడ్విధేషు ఋతుషు త్వం ముఖ్యః ప్రధానః కిల ఋతూనాం కుసుమాకర ఇతి హి గీతం, షడ్విధేషు ఋతుష్విత్యత్ర ఋత్యక ఇతి ప్రకృతిభావః జ్యోతిః జ్యోతిష్టోమః త్వదేకాశ్రయం త్వదేకాధారం, వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేతేత్యుక్తేః యత్ర యస్మిన్ త్వయి వసన్తఋతౌ శ్రీః వాసుదేవవల్లభా ధృతపంకజా భవతి గ్రీష్మాదౌ పఙ్కజాభావాత్, సచపరో మాధవః పరస్తాత్ సంస్థితః వైశాఖమాసస్త్వత్సంశ్రయోభవతి మాధవో లక్ష్మీపతిశ్చేతి ధ్వన్యతే, కామో హం తే సచివః సఖా కోవాన్యః కాలస్త్వత్సమో భవితా న కోఽపీత్యర్థః ॥౫॥

పునరపి వసన్తవైభవం వర్ణయతి (వసన్తస్త్వమితి) వసన్తో వహ్నిః, తస్య తైల అసౌ మన్దమారుతః సహాయః, అశోకపలాశపుష్పాదిః జ్వాలా భవతి, భృఙ్గశ్రేణీ ధూమపటలీ భవతి, సుధాసూతిశ్చన్ద్రః తైలస్థానీయ్యః చన్ద్రః

సుధాసూతిస్నేహస్త్వదిహజితనిర్వాణవచసః
విరక్తిస్తేదాహ్యాంద్రుహిణగిరిశాదేరపిసతః ॥౬॥

వసన్తః) మహావీరమకరకేతన, మాదృశామతిశయస్త్వదర్థఏవ.

యథా,ఋతవోహిమత్ప్రభృతిధానాస్త్వవనానాస్త్రశిల్పినస్సృష్టాః।
విజయసమయంశశాఙ్కోవిశ్రమకాలంవ్యనక్తిదివసేశః ॥౭॥

కామః)ఆస్తామయమన్యోన్యప్రశంసనవిస్తరః,అవధాతవ్యంరాజకృత్యే

వసన్తః) యదుచ్యతేవయస్యేన, తదిహసమానభావయోస్సమాధిప్రవ

పురుషచేతఃక్షోభణేశృఙ్గారోద్దీపనవిభావకృత్యం మయ్యాయత్తం, భ

తాపునరాలంబనవిభావసంపత్తిరుపపాదనీయా.

కామః) సుహృత్సమ్మతమహమిదానీమాచరామి,

వ్యాప్తమయత్వాత్ స్నేహత్వంతత్త్వస్మజ్జితనిర్వాణవచసఃజితో మో

ప్రసఙ్గోయేనతస్యతవద్రుహిణగిరిశాదేరపిసతః(బ్రహ్మరుద్రాదీనామపి

హతాంజాత్యేకవచనం,విరక్తిర్దాహ్యామిన్ధనస్థానీయ్యాం, అతఃత్వత్స

కఇతిపూర్వేణసమ్బన్ధః ॥౬॥

త్వదర్థఃత్వత్ప్రయోజనకఃతదుదాహృత్యదర్శయతి(ఋతవఇతి)మ

ప్రభృతిధానావసన్తాదయఃనానాస్త్రశిల్పిత్వేనసృష్టాః, బ్రహ్మణేతిశేషః,

దృశామిత్యత్రవివక్షితౌచన్ద్రసూర్యావితిదర్శయతి(విజయసమయమి

)విజయసమయఃరాత్రిఃతాందర్శయతిచన్ద్రః, విశ్రమఉపరతిఃతస్యకా

దివసఃతంవ్యనక్తిసూర్యః ॥౭॥

ఏవమన్యోన్యప్రశంసనంపరిసమాప్యరాజకార్యేఅవధాతవ్యమిత్యాహ

అవధాతవ్యంఅవధానంకర్తవ్యం, సమానభావయోఃసమానాభిప్రాయ

క్షోభణేవిషయే, శృఙ్గారోద్దీపనవిభావకృత్యంశృఙ్గారరసస్యఉద్దీప

యోవిభావఃవిభావైరనుభావైశ్చేత్యత్రవిభావశబ్దోక్తఃచన్ద్రోదయమ

యుఙ్ఖల్వపరిచితశుభాశ్రయధారణాభిలాషీపురుషశ్చిరపరిచితసుఖాలా
నేసుఖేనసంముఖయితుంశక్యతే అస్తిహి దేవాసురసిద్ధగన్ధర్వవిద్యాధర
పురుషమానుషాదిసర్వపురుషచక్షుః ప్రత్యక్షంస్వతఃపురుషార్థభూతం
గోచనాభిధానంబ్రహ్మ, నచైతదనుపపన్నం,

పరమానన్దదాయిన్యః ప్రజానాంసృష్టిహేతవః।
బ్రహ్మలక్షణశాలిన్యోనకథంబ్రహ్మయోషితః ॥౧౫॥

సన్తః) సఖే, త్రయ్యన్తసమ్మతత్వాదభిమతోయమర్థః,
స్త్రియోహి బ్రహ్మేతిహి ప్రథమమామనన్తి, ఉతవా పుమానితితు వైభ
దుక్తిః,

సారుతకోకిలాలాపాదిః తత్ప్రత్యయమయివసన్తే భవతా ఆలమ్బనవిభా
వ్యఆలంబనంనామశృఙ్గారాదిరసాశ్రయోయువత్యాదిః తస్యవిభావః
ోవిక్షేపాదిః తత్సంపాదనంసమ్పాద్యం, సుహృత్సంమతంత్వదభిహి
(అయమిత్యాది) అయంపురుషః అపరిచితాయాఃశుభాశ్రయస్యధార
ధ్యానసన్తతిః తత్రాభిలాషీసతుతత్రశక్త ఇత్యర్థః, చిరపరిచితంఅనే
న్మసుపరిచితంయచ్ఛుభాలమ్బనంశుభాశ్రయః యువతీరూపంతత్రసుఖా
భిముఖయితుంశక్యతే, యువతీనాంశుభాలమ్బనత్వముపపాదయతిబ్ర
హ్మఖలుశుభాలమ్బనం, బ్రహ్మచయువతయఏవేత్యాహ (అస్తిహీతి).
షుః ప్రత్యక్షంవాసుదేవాఖ్యన్తుపరోక్షరూపంస్వతఃపురుషార్థభూ
వాసుదేవాఖ్యంతుస్వతోనభవతితదనుభవాదేరేవపురుషార్థతా వది
గావతీసులోచనాయువతయః తాసాంబ్రహ్మత్వమనుపపన్నంబ్రహ్మల
ఃలక్షితత్వాభావాదిత్యాశఙ్క్యాహ (పరమేతి) పరమానన్దదాయిత్వం
జాసృష్టిహేతుత్వముభయంఖలుబ్రహ్మలక్షణముక్తంచదయాశతకే,
జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనాకేళిరసికా, ఇతితదుభయస్యాప్యత్రవిద్య
ానత్వాత్స్త్రియోనకథంబ్రహ్మబ్రహ్మైవేత్యర్థః ॥౧౫॥

(అపిచ) అలసలలితమన్దంస్పన్దనలోచనానాం
అకృతకరమణీయావృత్తయోవిభ్రమాణాం।
అపితరుణవధూనామాహరేయుర్మునీన్ద్రాన్
శతమపిచవిధూయబ్రహ్మణాంశాశ్వతానాం. ॥౯॥

(కామః) (సహర్షం) సఖేవసన్త,అపితథమేవైతదభిలష్యతే

(తతశ్చ) అయమప్సరసాంగణఃప్రసృత్యా
విశిఖాసారవికల్ప్యమానదృష్టిః।
అభిగచ్ఛతుమంతుమత్ప్రయుక్తః
పురుషంకాంక్షితపుణ్యహీనయోగం ॥౧౦॥

(వసన్తః) వయస్యపుష్పధన్వన్, త్వదాదేశవర్తినీషుమత్తకాశినీషుసిద్ధం నస్సమీహితం.

స్త్రియోబ్రహ్మేతవాపుమానిత్యాదౌప్రథమోపాత్తంసత్యంఅనన్తరన్తువైభవోక్తిఃప్రశంసోక్తిః, శాశ్వతబ్రహ్మణోపిసులోచనాభిధానం బ్రహ్మాతిశయితవైభవమిత్యాహ(అపిచేతి)అకృతకరమణీయాఃస్వాభావికమనోహరాః,వృత్తయశ్చమునీన్ద్రాన్జితేన్ద్రియానపాహరేయుఃవశీకుర్యుఃకింకృత్వాశాశ్వతానాంబ్రహ్మణాంత్రైధ్యాయమానానాంశతమపివిధూయత్యాజయిత్వావశీకుర్యురితి ॥౯॥

అవితథంసత్యమేవైతత్బ్రహ్మభూతాస్త్రియఏవమత్ప్రయుక్తాఃపురతఃపురుషమభిగచ్ఛన్త్విత్యాహ(అయమితి)విశిఖాసారఃబాణవర్షఃతత్సదృశత్వేనోహ్యమానాదృష్టిర్యస్య, మంతుఃశీఘ్రం, పుణ్యహీనంబ్రహ్మణఃపుణ్యాపుణ్యరహితత్వాత్, తేనయోగఃకాంక్షితోయేనతం, యద్వాపుణ్యైఃపుంభిర్భోగ్యాయస్యనాస్తిపుణ్యయోగహీనంశాశ్వతంబ్రహ్మతత్కాంక్షితంయేనతం ॥౧౦॥

(అద్యాహి) స్వాదుగీతమధు మోహితశ్రుతేః
చారునృత్తవశవర్తిచక్షుషః।
భావభేదభృతకీకృతాత్మనః
యోగినస్త్యజతి యావతంసధీః ॥౧౧

(కామః)(విచిన్త్య, సరోషహాసం)
యదిమామవమత్యసంయతేత
వ్యవసాయాస్వయదర్పితోవివేకః।
వనితాశతవశ్చితస్యపుంసః
స్వయమాధాస్యతిసౌభరేరవస్థాం ॥౧౨

(వసన్తః) కిమత్రాద్భుతం, విశ్వవిదితంహిభవతోవీరాయితం,

ఆదేశశ్వాసనం, మత్తకాశిన్యఃఉత్తమస్త్రియః, సమీహితముద్యుక్తం కార్యం, ఏవంసతిపురుషస్యశ్రోత్రనేత్రమనాంసియువతిగణన్నముంచనీత్యాహ (స్వాద్వితి) స్వాదుయత్ గీతమధు తేనవశీకృతశ్రోత్రస్య, చారుయన్నృత్తంతద్వశవర్తినేత్రస్య, భావభేదాఃరత్యాదయః తేనదాసీకృతమనసః యోగినఃపుంసఃధీఃయావతంయువతిసమూహంనత్యజతి ॥౧౧

సరోషహాసంరోషాద్ధసిత్వేత్యర్థః, వివేకగర్వస్మరణాత్ (యదితి) సంయతేతయత్నంకుర్యాత్, వ్యవసాయసహాయదర్పితఃవనితాశతైః పుంసివశీక్రియమాణేసతి, సౌభరేఃఋషేః అవస్థాం, సౌభరిమునిఃఅన్తర్జలేతపశ్చరన్మత్స్యస్యసంసారసౌఖ్యందృష్ట్వాస్వయమపిసంసారాసక్తోమాన్ధాతృపుత్రీశ్శతంపరిణీయసంసృతిబద్ధఏవబభూవేతిశ్రీవిష్ణుపురాణేప్రసిద్ధం. ॥౧౨॥

అత్రాద్భుతంనాస్తీత్యర్థః, వీరాయితంవీరవదాచరితం, వికస్వరః యఃసురద్రుమప్రసవఃపుష్పంతద్దేవశస్త్రంతస్యమాధ్వీమకరన్దఃతయాజా

వికస్వరసురద్రుమప్రసవశస్త్రమాధ్వీభర-
భ్రమద్భ్రమరసున్దరీనికరసమ్భృతజ్యాభృతః।
ప్రహృష్టపరభృత్ప్రియాపణవవేణువీణాదిభిః
క్వణద్భిరుపఘుష్యతే కుసుమధన్వనో విక్రమః ॥౧౩॥

తదిహ లఘువ్యాపారలభ్యే వస్తుని న త్వయా త్వరితేన ప్రయతితవ్యం,

మా భూదమోఘవిశిఖం నమితం ధనుస్తే
మౌర్వీ చ మా భవతు పుఙ్ఖితచిత్రపుఙ్ఖా।
మద్దర్శితైరపి సఖే బిభియాద్వివేకః
శాఖానిషణ్ణనిహితైశ్శతశస్త్వదస్త్రైః ॥౧౪॥

(కామః) మహతి ప్రతిపక్షే మైవం మన్దోద్యోగేన భవితవ్యం, దృశ్యతే హి,

మితప్రద్యోతనిష్పాద్యే తమసామపసారణే।
సహస్రకిరణైస్సార్ధముదేతి దివసేశ్వరః ॥౧౫॥

తో యో మదః తేన భ్రమన్త్యః భ్రమరసున్దర్యః భృఙ్గ్యః తాసాం సఙ్ఘ ఏవ సమ్పాదితా యా ధనుర్జ్యా తద్భృతః ప్రహృష్టాః పరభృత్ప్రియాః కోకిలాః ఏవ పణవవేణువీణాదయశ్చ క్వణద్భిః శబ్దాయమానైస్తైః ఉపఘుష్యతే భో కుసుమచాప, తే, తవ, పరాక్రమః ॥౧౩॥

అల్పప్రయాససాధ్యే వస్తుని న త్వయా త్వరితవ్యమితి యావత్, ఉక్తమర్థముపపాదయతి (మా భూదితి) అమోఘబాణం తే ధనుర్నమితం మా భూత్ మౌర్వీ చ పుఙ్ఖితచిత్రపుఙ్ఖా సంహితచిత్రబాణా మా భవతు, త్వయా ప్రయాసో న కార్య ఇత్యర్థః, తర్హి వివేకవిజయః కథం స్యాదిత్యత ఆహ (మద్దర్శితైరపీతి) శాఖాస్వేవ నిషణ్ణాః తత్ర నిహితైస్త్వదస్త్రైః పుష్పైః శతశో మద్దర్శితైరపి వివేకో బిభియాదేవ ॥౧౪॥

ప్రతిపక్షే మహతి సతి అల్పోద్యోగేన న భవితవ్యం, దృశ్యతే హి దివసేశ్వరోఽల్పసాధ్యే బహుసన్నాహవానిత్యాహ (మితేతి) మితో యః ప్రద్యోతః తపతిః తన్మాత్రనిష్పాద్యే తమసో నిరాసే సహస్రకిరణైస్సార్ధముదేతి ॥౧౫॥

(అపిచ) తిష్ఠతుసఙ్గ్రామకథాద్యూతేపురుషస్యవాదమాత్రేపి।
భవతిపరిభూతిలేశఃకతికతివిపదోనదర్శితాఃకవిభిః ॥౧౬॥

(వసన్తః) కిమిత్యేవమాత్మప్రభావమవమత్యపరావరవిశ్వపరిభావినస్తే కుతశ్చిత్పరిభూతిలేశమాశఙ్కసే, నఖలుశలభాస్సహస్రమపిసహస్రకిరణమభిభవన్తి,

(అద్యచ) విపులసుషమాపతేర్నృత్యద్విహారతురఙ్గమే
మధుమదసమారమ్భస్త్వంస్వైరమస్థగితాన్తరే।
రతిరసరథోత్సేధేకశ్చిద్విధిత్సితసంయమః
క్వచనభవతస్సన్నాహారేణజీవతిజీవతి ॥౧౭॥

నచేదానీంపురుషస్సమాధిసాధమధిగూఢః, యతస్తేతస్మిన్మనోరథప్రతిహతిశఙ్కా, దృశ్యతేహి,

---

క్షుద్రద్యూతాదిషుచపురుషస్యపరిభవలేశసతిబహ్వాపదఃకవిభిరుక్తాః, మహతిసఙ్గ్రామేకిమువక్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహ(తిష్ఠత్వితి)సంగ్రామకథాయాంకిమువక్తవ్యమిత్యర్థః, ద్యూతేదురోదరేకేవలవాదేచక్షుద్రదపీతిభావః, ॥౧౬॥
పరావరవిశ్వపరిభావినఃపరేబ్రహ్మాదయఃఅవరేమనుష్యాదయః ఏవంరూపసర్వవిశ్వవిజయినస్తేపరిభూతిఃపరాభవః,విపులాసుషమాపరమశోభైవపత్తిఃపదాతిఃనృత్యన్తఃవిహారాఏవతురఙ్గమాయస్యమధునాయోమదస్తత్సమారమ్భఏవస్త్వైరమాగజాఃతైఃస్థగితమాచ్ఛాదితంఅన్తరమవకాశోయస్యరతిరసఏవరథోత్సేధఃరథానాముచ్ఛ్రాయోయత్ర తస్మిన్, భవతస్సన్నాహారేయువతిసమూహరూపేజీవతిసతికశ్చిత్పుమాన్విధిత్సితసంయమఃసంయమవిధానేచ్ఛావాన్సన్క్వవాజీవతి, నక్వాపీత్యర్థః ॥౧౭॥

అయమేవసాత్త్వికసమయఇతిసూచయన్మనోరథప్రతిహతిశఙ్కానకార్యేత్యాహ(నచేతి)సమాధిర్నిరన్తరధ్యానంతదేవసాధకతమిదానీమపినాధిగూ.

స్మరతిమహతామాతఙ్గానాంమనస్సురుతేగృహే
ప్రసజతిపరబ్రహ్మప్రాప్తౌసమృద్ధిముపేక్షతే।
అభినివిశతేభోగోదన్వత్యపత్రపతేపునః
ప్రణిధిరధునాసిద్ధాపాయస్సితాసితపద్ధతిః ||౧౭||

(కామః)తదిహసాప్తికావసరస్సన్నిహితః ప్రియసఖేన,
(తథాహి)సోఽయమసమగ్రయోగేపురుషే సర్వాస్త్రమోక్షసమయో మే।
రథవైగుణ్యవిలక్షేరాధేయేఫల్గునస్యేవ ||౧౮||

(వసన్తః) భవతునామైవంభవతస్స్వామీచసమీహితసిద్ధిః,

థః, తదాఖలుతవకిఞ్చిత్ప్రతిహతిశఙ్కా, సమాధిసాధనారోహందర్శయతి (దృశ్యతఇతి) మహతాంఆతఙ్గానాంమహతోభవరోగాన్స్మరతిఅధీగర్థదయేశాంకర్మణీతిషష్ఠీ, అథాపిగృహేసంసారేమనస్సురుతేఏవఅహఙ్కరోతి, పరబ్రహ్మణఃప్రాప్తౌమోక్షేప్రసజతిప్రకర్షేణసక్తోభవతిసమృద్ధింసంసారసౌఖ్యసమృద్ధించాపేక్షతే, భోగోదన్వతివిషయానుభవసముద్రేఅభినివిశతేఆసక్తోభవతిపునశ్చతత్రైవాపత్రపతే, విషయానుభవాల్లజ్జితోభవతిఏవంభూతస్యాస్యఅధునాప్రణిధిఃసమాధిఃసితాసితపద్ధతిఃసన్దిగ్ధమార్గఃసిద్ధాపాయోభవతిసిద్ధప్రత్యూహోభవతి ||౧౭||

ప్రియసఖేనత్వయేతిశేషః, అయమేవమమపరాక్రమావసరఇతినిశ్చినోతిసనిదర్శనంసోఽయమితి, పురుషేఅసమగ్రయోగేఅసంపూర్ణయోగేసతి, యోగఃసమాధిఃఅయమేవమేసర్వాస్త్రమోక్షసమయఃకిమివ, రథవైగుణ్యంప్రతిహతిఃతత్సాక్షిత్వాల్లక్షేలజ్జితే రాధేయేకర్ణేఅసమగ్రయోగేభిన్నసన్నహనేఫల్గునస్యేవఅర్జునస్యేవరథవైగుణ్యాల్లజ్జితేకర్ణేఅసమ్పూర్ణసన్నాహేఅర్జునోఽవకాశంలబ్ధ్వాసర్వాస్త్రాణితస్మిన్ముమోచేతికర్ణపర్వణ్యుక్తం ||౧౮||

విరక్తికపటక్రమాద్వృజినకోటిభిర్దుర్దమే
పరప్రణిధికర్దమే పతితుమేకతానః పుమాన్ ।
త్వదస్త్రగణతాడనత్రుటితగర్వనిర్వేదవాన్
భవప్రభృతిసేవితం భజతు భోగవర్గం పునః ॥ ౨౦ ॥

(అపిచ) మలయపవనజ్యోత్స్నామల్లీమధువ్రతకూజిత-
ప్రభృతివిజయస్కన్ధావారప్రధానపతాకయా ।
హసితలపితక్రీడాచిత్రైరనుద్ఘుదభిఖ్యయా
యువతికథయా యోగీ సస్పృహ్యసఙ్గముపైతి కః ॥ ౨౧ ॥

ఏవం సతి సమీహితసిద్ధిః కార్యసిద్ధిః, వృజినం పాపం తస్య కోటిభిః దుర్దమే శోషయితుమశక్యే పరే బ్రహ్మణి యః ప్రణిధిః సమాధిః స ఏవ కర్దమః తస్మిన్ విరక్తిః వఞ్చనానాం క్రమాద్విరక్తికృతవఞ్చనయేత్యర్థః, కర్దమే పతితుమేకాగ్రః పుమాన్ త్వదస్త్రగణతాడనాత్ త్రుటితగర్వత్వేన నిర్వేదవాన్ భవప్రభృతిభిః బ్రహ్మరుద్రాదిభిః సేవితం భోగవర్గం పునర్భజతు సమాధిమారురుక్షురపి త్వదస్త్రతాడితో గర్వం విహాయ పునరపి భోగవర్గమేవ భజేదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

విరక్తోఽపి యువతిప్రసఙ్గాత్ సంసారసఙ్గాభావం కో వా ప్రాప్నోతీత్యాహ (మలయేతి) మలయపవనో మన్దమారుతః జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా మల్లీమల్లికా మధువ్రతకూజితం భృఙ్గగీతం ఏతదాదివిజయస్కన్ధావారస్య జయశీలస్య స్కన్ధావారస్య ప్రధానపతాకయేవ స్థితయా, హసితం హాసః లపితం వచనం క్రీడా లీలా ఆభిః చిత్రైః ఆశ్చర్యభూతైః హసితాదిభిః ప్రాప్తశోభయా యువతికథయా యువతీ హా ప్రసఙ్గేన యువవిషయకథయా యువతా కృష్ణకథయా వా యోగీ విరక్తోఽపి కో వా నిస్పృహత్వముపైతి న కోఽపీత్యర్థః ॥

(కామః) సఖే, సర్వథానూనమవిచక్షణో వివేకః,
యత్సాగరతరణగగనాతిలఙ్ఘనమరీచికాచర్వణమహీతలమజ్జనాదివదశక్యమేవ సమాధిలాభమాధివ్యాధిశాలినః పురుషస్య బాలిశ ఇవ సాధయితుమీహతే.

(అపిచ) పురుషమజహద్భోగశ్రద్ధాపురస్సృతసమ్భ్రమం
విషయమదిరాస్వాదక్షీబం విమోచయితుం స్థితః।
అమృతమిలితద్రాక్షావల్లీఫలద్రవసంపదాం
అమరతరుణీబిమ్బోష్ఠానామ్వైతి న వైభవం ||౨౨||
దృశ్యతాంపునరుభయతఃపాశారజ్జుః.
వివేకావష్టమ్భాదుపజనితవైరాగ్యవిభవః
యదిక్రుద్ధ్యేన్మహ్యంభవతినకథంక్రోధవిజితః!

అవిచక్షణః అసమర్థః అసమ్బద్ధత్వే హేతుం దర్శయతి, సాగరతరణమశక్యం గగనాతిలఙ్ఘనం చ మరీచికాయాః ఆస్వాదనమపి మహీతలమజ్జనం ఆదిశబ్దేనాకాశారోహాదికః తద్వదశక్య ఏవ సమాధిలాభః సమాధ్యలాభే హేతూనాహ (ఆధీత్యాది) ఆధిః మనఃపీడా వ్యాధిః శరీరరోగః తద్వతః పురుషస్య బాలిశో మూర్ఖ ఇవ సాధయితుముద్యతో వివేకో మూఢ ఏవేత్యాహ (అపిచేతి) అజహతీ యా భోగశ్రద్ధా తయా పురస్సృతః సమ్భ్రమో విలాసో యస్య సః విషయా ఏవ మదిరా మద్యం తస్యా ఆస్వాదేన మత్తం పురుషం విమోచయితుం మోక్షం ప్రాపయితుముద్యుక్తో వివేకః అమృతమిశ్రితయోః ద్రాక్షావల్లీఫలద్రవయోః రసః కస్యాపి సమ్పదివ సమ్పత్ యేషాం అమరతరుణ్యః అప్సరసః తద్బిమ్బోష్ఠానాం విలాసానాం వైభవం నావైతి నజానాతీత్యుత్ప్రేక్షా జానాతి చేదేవం నోద్యుఙ్క్త ఇత్యర్థః ||౨౨||
ఉభయతః పాశత్వమేవ దర్శయతి (వివేకేతి) వివేకబలాజ్జాతవైరాగ్యః

అథ త్యక్తక్రోధో యది కథమపక్రామయతు మాం
ముధా కామక్రోధప్రశమనకథా మూఢమనసాం ॥౧౩॥
తతః ప్రవిశతి వికృతవేషః క్రోధః.

(క్రోధః) (ససంభ్రమముపసృత్య) స్వస్తి సుహృదే స్వైరసఞ్చారవిజిత వివేకవిభవాయ కుసుమధన్వనే, కః ఖల్వసౌ వివేకవశవర్తీ కామక్రోధప్రశమనకథా వృథాజల్పముపకల్పయతి, (సాట్టహాసం)

అయమహముద్భటప్రధనచారభటారభటీ-
నటపతిరుత్థితః కథముదేతి వివేకకథా।

తిశయః పుమాన్ మహ్యం యది క్రుధ్యేత్ స కథం క్రోధవిజితో న భవతి, అథ మాం ప్రతి త్యక్తక్రోధో యది క్రోధాభావే కథం మామపక్రామయేత్ అన్యతో గమయేత్ కామాభావే క్రోధః క్రోధాభావే కామ ఇత్యస్తి హ్యుభయతః పాశత్వం, మూఢమనసాం కామక్రోధప్రశమనకథా ముధా వ్యర్థైవ॥౧౩॥ తత ఇత్యేః ఉభయోః కథయతోరనన్తరం, వికృతవేషః క్రోధావిష్టస్య వికృతవేషత్వాత్ ధర్మ్యైక్యాద్ధర్మ ఉపచర్యతే, స్వసఞ్చారమాత్రేణ విజితో వివేకవిభవో యేన వివేకవశవర్తినం కఞ్చిత్ భర్త్సయతి (కః ఖల్వితి) కో వాయమిత్యర్థః, కామక్రోధయోరావయోః ప్రశమనకథాయా వృథాజల్పం కార్యస్యాశక్యత్వాత్ ఉపకల్పయతి కరోతీత్యర్థః, వికటం ప్రకటం విషమం వా పరితః పాదక్షేపం కృత్వా, అట్టహాసః క్రోధస్య స్వాభావికో ధర్మః, స్వవైభవం కథయతి (అయమహమితి) ఉద్గతా భటా యస్మిన్ తదుద్భటం యత్ప్రధనం యుద్ధం తత్ర చారశ్చరణం యస్య స చాసౌ భటశ్చ తస్యారభటీవ గ్రన్నృత్తం తస్యా నటపతిర్నర్తకః అయమహముత్థితః, ఏవం క్రోధ ఉత్థితే సతి వివేకప్రసఙ్గః కథముదేతు క్రుద్ధే వివేకప్రసఙ్గ ఏవ నాస్తీత్యర్థః, యస్యా న విధాయినః అనువర్తమానా యే దైత్యాః తేభ్యో భయేన సఞ్చారితా ఘుసనా

యదనువిధాయి దైత్యభయసంజ్వరితాసు ముధా
సురసుభటీపయోధరతటీషు పటీరరసః ॥౨౪॥

(కామకి) స్వాగతం ప్రియసుహృదే మత్ప్రతిపక్షనియతమన్యావేశాయ వేమహారథాయ,
సమాగతో౽సి చ స్వామికార్యనిర్వహణసమయమనుచిన్త్య మత్సాహాయ్యైకమనోరథేన, వర్తయసి చ స్వవశే వశినో౽పి మహేశ్వరాదీన్, అహో పూజితం మహారాజేన

(కిఞ్చ) ముధారమ్భైర్దమ్భైర్మయి చ మదనేనోక్తకదనే
మిథో౽త్సాహే మోహే వృజినగహనేష్వాప్తదహనే।
అవజ్ఞాలేశాద్యైరపి ఖలు భవానిన్ధనశతైః
ప్రదీప్తః ప్రత్యక్ప్రణిధిముపరోద్ధుం ప్రభవతి ॥౨౫॥

పవతీషు సురసుభటానాం స్త్రియః సురసుభట్యః తాసాం పయోధరయోః స్తనయోస్తటీషు పటీరరసః చన్దనరసః సన్తాపశాన్త్యర్థం ప్రయుక్తః ముధా వ్యర్థో భవతి, సర్వదా భయాపాయేన శాన్త్యనుదయాదితి భావః ॥౨౪॥

స్వాగతం కుశలమస్త్వితి శేషః, మత్ప్రతిపక్షాః కామాదివైరిణో౽వివేకాదయః తత్ర నిత్యమన్యావేనియతః క్రోధాయ, ఉచితావసరే ప్రాప్తస్త్వమిత్యాహ, మత్సాహాయ్యైకం మమ సహాయాచరణం తన్మనోరథేన మమ సహాయం కర్తుమాగతో౽సీత్యర్థః, జితేన్ద్రియాన్ అపి మహేశ్వరాదీన్ స్వవశే సంస్థాపయసి, మహారాజేన మహామోహేన అస్మదీయేభ్యః సర్వేభ్యో౽ప్యతిశయితః పూజ్యో౽సీత్యాహ (ముధేతి) దమ్భైః మిథ్యాచారైః తస్మిన్ వ్యర్థారమ్భే పాపాటవ్యాం వ్యాప్తదహనే దగ్ధ ఇత్యర్థః, ఏవం సర్వేషు ప్రతిహతేష్వపి భవానవజ్ఞాలేశాద్యైరపి ఇన్ధనశతైః ప్రదీప్తః సన్ పురుషస్య ప్రత్యక్ప్రత్యగాత్మవిషయం ప్రణిధిం సమాధిం ప్రతిబద్ధుం ప్రభవతి సమర్థో౽సి ॥౨౫॥

(వసన్తః)నన్వసౌపవనపావకసమాగమః, యదుత కామస్య తవ చ సఙ్గతిం తదిహ కిమితి సామగ్రీసంభవే సాధ్యసంపత్తావుదాస్యతే, అనుసరతి ఖలు ఉత్సాహవన్త మభిలషితసిద్ధిః, ఏత దేవ చేదానీ మాత్మసంభవే ప్రియసుహృదా పునః పునరభిహిత మభిమత ప్రతిలంభన మనుపశ్యామి.

(యదుత) రతిపరివారయోషిదనుపాలితరత్నలతా-

స్తబకవిలోభనీయలలితస్తనభారనతాః।

అమరమృగేక్షణాః పరిచరన్తు విరక్తిధనం

మదనధనుర్గుణభ్రమరమన్థరతారదృశః ॥ ౨౭ ॥

(కామః) సఖే, కాలోచితకార్యప్రతిసన్ధాయక ఃఖలు కాలతల్లజో వసన్తః, ...దేన మేవ విబుధపతినగరవేశనారీపురస్సరం నాసీరయోధమహా మధిజ్యధ ...రనువ్రజామి, త్వమపి పరితః పరివృత్తదృష్టిః పార్ష్ణిగ్రాహేభ్యో రక్షణే సావధా ...మన్వియాథాః, (సర్వే తథానుసర్పన్తి)

కామస్య తవ యదుత సఙ్గతం సమవాయోఽస్తి అసౌ పవనపావకసమాగ ...మానను సామగ్రీసమ్భవే ఉభయసంమేళనే సతి సాధ్యస్య సిద్ధౌ ఉదాస్యతే ...ళమ్బ్యతే, ఉత్సాహవన్తం ఉద్యోగవన్తం ఏతదేవ యువతిభిః పురుషపరిచర ...ం, ఆత్మసమ్భవేన కామేన అభిమతవస్తుప్రతిలమ్భనం సాధనం పర తైః పరి ...ారభూతాభిః యోషిద్భిః సంవర్ధితాయా రత్నలతాస్తాసాం స్తబకవత్పు ...్పగుచ్ఛవత్ విలోభనీయాః కమనీయాః లలితౌ స్తనౌ తయోర్భారేణ నతాః ...ార్యః అమరమృగేక్షణాః అప్సరసః మదనధనుషో గుణభూతా యే భ్రమరాః ...ద్వన్మన్థరాః మన్దచలనాః తారాః దృశో యాసాం తాః విరక్తిధనం విరక్తం ముని ...ం పురుషం పరిచరన్తు. ॥ ౨౭ ॥

ప్రతిసన్ధాయకః స్మారకః సఖే ఇతి కోఽపి సమ్బోధనం కాలతల్లజః ప్రశస్త ...లః వసన్త ఏవ, విబుధపతినగరం స్వర్గః తత్ర వేశనార్యో వేశ్యాః అప్సరసః ...త్పురస్సరం నాసీరయోధం పురస్సరభటం, పరివృత్తా ప్రసారితా దృష్టిః యే

(వసన్తకః) శ్రూయతామయమిహమహామహః మోహసమరసైనికధురన్ధరా
భ్యాంమన్మథప్రతిఘాభ్యాంమహామకోవ్యాహారః, అయమేవావసరస్సంయు
గారంభంసౌప్తికేనసంస్థాపయితుం, యత్రసముత్థితంచతురుదధిబృంహ
ణంచాన్ద్రమసంమహః అద్యఖలుపురతస్సరస్త్వమీముగ్ధయువతిముఖచ
న్ద్రకిఙ్కరస్యకుముదినీపతేరుదయవార్తాహారాః కతిచనకిరణాఙ్కురాః

(అపిచ) తిమిముఖపీతముక్తసితసాగరపూరనిభాః
రజనివిలాసహాసలలితాహరిణాఙ్కకరాః ।

శుభఘనసారమిశ్రహరిచన్దనపఙ్కరుచః
స్ఫుటమనులేపయన్తిపురుహూతదిశాసుదృశం ॥ ౨౯ ॥

(అపిచ) ప్రథమస్యకాన్తిమద్రేః పశ్యతమే తేనభావితాంశశినా ।
మదజలకళఙ్కభాజాకరటినఇవకర్ణశఙ్ఖేన ॥ ౩౦ ॥

స్యాత్ఘాభూతస్సన్ పార్ష్ణిం పశ్చాత్ భాగం అనువ్రజ, ప్రతిఘః కోపః, వ్యాహారో వచనం, వ్యాహారః క ఇత్యాహ (అయమేవేతి) యోగారమ్భం సౌప్తికేనవిధినాసంస్థాపయితుంనాశయితుం, యత్రయస్మిన్ అవసరేచతురుదధిబృంహణంపూరకంవర్ధకంమహః జ్యోతిః, ముఖచన్ద్రస్యకిఙ్కరః తత్పరాజితత్వాత్, కుముదినీపతేశ్చన్ద్రస్యఉదయసమ్బన్ధివార్తాంహరన్తీతివార్తాహరాః దూతాః కిరణాఙ్కురాః బాలకిరణాః (తిమీతి) తిమిర్మత్స్యవిశేషః తేనపీతాశ్చతేముక్తాశ్చయేసితసాగరస్యక్షీరసముద్రస్యపూరాః తత్సదృశాః రజన్యాఖ్యనాయికాయాః విలాసార్థహాసవత్ లలితాః శుభోయోఘనసారః కర్పూరః తన్మిశ్రంయద్ధరిచన్దనంతత్పఙ్కరుచః అమీహరిణాఙ్కకరాః చన్ద్రపాదాః పురుహూతదిశాసుదృశంపూర్వదిగఙ్గనాంఅనులేపయన్తి భూషయన్తి స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౨౯ ॥

ఏతేనశశినాభావితాం ఉత్పాదితాం ప్రథమస్యాద్రేః ఉదయపర్వతస్యకాన్తింపశ్యతంహేకామక్రోధౌ, కిమివమదజలమేవకళఙ్కః తద్భాజాకర్ణశఙ్ఖేనకర్ణాలగ్నశఙ్ఖేనకరటినః గజస్యకాన్తిమివపశ్యతం ॥ ౩౦ ॥

(క్రోధః) సఖే శంబరాసురసూదన, సూనృతవాదీ సోఽయం సురభిః।

(అద్యహి) హరేరిహ దిగన్తరే హసితదుగ్ధసిన్ధుద్యుతిః
శ్రియం కుముదవాసినీం ప్రజనయత్యసౌ చన్ద్రికా।
మనాగివ వివర్తితం మధుర తారకోన్మీలనే
నిశామయ నిశాముఖే తిమిరకన్దలం కున్తలం ॥౨

(కామః) సంభావనీయః ఖల్వసౌ బహుళతరతమఃపటలపాటనపటీయ
రకిరణస్సమాక్రాన్తపశుపతిజటామణ్డలస్సఖా మే తారకేశ్వరః,

(అయంచ) కుర్వన్నాకమపి కౌముదీం కుముదినీసమ్మోదదానవ్రతీ
సాన్ద్రార్తజరథాఙ్గనామతరుణీసన్తాపచిన్తామణిః।

సురభిర్వసన్తః చన్ద్రికాం వర్ణయతి క్రోధః (హరేరితి) హరేరిన్ద్ర దిగన్తరే పూర్వస్యాం దిశి హసితస్య ఉద్వేల్లితస్య దుగ్ధసిన్ధోర్ద్యుతిరివ ద్యుర్యస్యాః అసౌ చన్ద్రికా కుముదవాసినీం శ్రియం శోభాం ప్రజనయతి కిఞ్చ వరం తారకాణాం నక్షత్రాణాం ఉన్మీలనం యస్మిన్ స్త్రీముఖపక్షే మధురతారకస్య నయనస్య ఉన్మీలనం యస్మిన్ తస్మిన్ నిశాముఖే ప్రదోషే నిశాయామమగ్రభాగః కున్తళవత్ స్థితం తిమిరకన్దళం స్త్రీముఖపక్షే తిమిరకన్దళవత్తం కున్తళం కన్దళమంకురః తత్సమూహో వా కున్తళం కేశభారః, మనాగీత్ విచకితమివ స్థితం పశ్య విపరివర్తితం ఉపరిభాగే అపసారితమివ పశ్య॥౨॥

సమ్భావనీయః పూజ్యః తత్ర హేతుద్వయం దర్శయతి (బహుళేతి) పానం నిరాసః అధికం పటీయాన్ సః పటీయస్తరాః పశుపతినా శిరసా ధార్యమాణ ఇత్యర్థః (కుర్వన్నితి) విస్తారయన్ కామపి వక్తుమశక్యాం సౌభాగ్యాం కౌముదీం చన్ద్రికాం కుముదిన్యాః కుముదసరస్యాః సమ్మోదస్య సన్తోషస్య దానమేవ వ్రతం శీలం యస్య సః స్త్రీతి తథోక్తః సాన్ద్రార్తంకానాం బహుళవియోతాపానాం రథాఙ్గనామతరుణీనాం చక్రవాకాఙ్గనానాం సన్తాపస్య

శృఙ్గారాగమదేశికస్త్రిజగతామానన్దనాడిన్ధమః
రుద్ధేసర్వదిశానిరన్తరతమస్తన్ద్రాళుతాంచన్ద్రమాః ॥౩౦॥

అపిచ) పదేవిష్ణోరేషాప్రభవమధిగమ్యప్రసృమరా
స్ఫురత్తారాఫేనస్తబకపరిపాటీపరిగతా।
తిరస్త్రీపూర్వాద్రేరమరతటినీసంప్లవసఖీ
తమిస్రాకాళిన్దీంశబళయతిచన్ద్రాంశుపటలీ ॥౩౧॥

సఖేకోఽధ, పశ్యమేసహాయసంపత్తిం,
తారాకాన్తఃప్రియసుహృదయంచన్ద్రికేయంవయస్యా
బాణారంభాద్బహుమతిపదంబాన్ధవోమేవసన్తః।

న్తామణిఃబహుప్రదానశీలః, శృఙ్గారాగమస్యవిలాసవేదస్యఉపదేష్టాఆన న్దనాడీన్ధమతిపూరయతిఉద్బోధయతీతిసఃఆనన్దసిరావేధకఃఆనన్దోత్పాదయితేత్యర్థః, సర్వాసాందిశాంతమసాతన్ద్రాలుతామాలస్యంజాడ్యం రుద్ధేఅపనయతి. ॥౩౦॥

చన్ద్రికాంగంగాసమాధినానిరూపయతి(పదఇతి) ఏషాచన్ద్రాంశుపటలీవిష్ణోఃపదేఆకాశేఅన్యత్రశ్రీవిష్ణుపాదారవిన్దేప్రభవముత్పత్తింప్రాప్యప్రసృమరాప్రసరణశీలాతారాఏవఫేనస్తబకాఃఅన్యత్రతారాఇవస్థితాఃఫేనస్తబకాః తేషాంపరిపాట్యాఆనుపూర్వ్యాపరిగతాపూర్వాద్రేః ఉదయపర్వతాత్ అన్యత్రహిమవతఃఅమరతటిన్యాఃగంగాయాస్సంప్లవస్యప్రవాహస్యసదృశీతమిస్రాకాళిన్దీంతిమిరజాలరూపాంయమునాంశబళయతినానావర్ణయతి, ॥౩౧॥

(తారేతి) చన్ద్రోఽయంప్రియసఖః, చన్ద్రికాప్రియసఖీ, బాణానాం పుష్పాణామారమ్భాద్ధేతోఃబహుమానవిషయోవసన్తఃమెబాన్ధవఃఆపద్బ

త్వంచ త్రాతా విపదుపగమే క్రోధ దుర్వారవేగః
క్రోవా మహ్యం కుసుమధనుషే తిష్ఠతే జీవితార్థీ ||౩౨||

(క్రోధః) సఖే, అనుకూలో హి విధిః కేన్నామ నానుకూలయతి,
(అపిచ) విజేతుకామః కామం త్వాం సహాయ ఇతి కా కథా|

త్వన్నివర్తనసహాయమస్మత్కామస్త్వయ్యనురుధ్యతే ||౩౩||

(కామః) అలమనేన విలంబహేతునా వ్యాక్షేపేణ, ఉపక్రాన్తసమాధిరస్మాభిరుపసర్పణీయః పురుషః, (సర్వే తథా కుర్వన్తి).
(వసన్తః) పశ్యత మేనం పరమపురుషచరణయుగళనిగళితాశయం పరిహృతబహిర్విషయరాగం ప్రతిపన్నకారిణా వివేకేన ప్రక్రాన్తయోగం పురుషం
(అయం హి) భయస్థానగ్రస్థాన్పరిహరతి నిద్రాతి చ ముహుః
స్వమాత్మానం పశ్యత్యుపచరతి దేహం చ విధినా|

స్థః, హే క్రోధ, దుర్వారవేగస్త్వం చాపత్కాలే మమ త్రాతా, ఏవం సహాయసమ్పన్నాయ మహ్యం జీవితార్థీ సన్ క్రోవా తిష్ఠతే ఆత్మానం ప్రకాశయతి, ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చేత్యాత్మనేపదం ||౩౨||
(విజేత్విష్ణి) కామం త్వాం విజేతుం కామో యస్య సః సహాయ ఇతి కిం సజ్జః త్వన్నివర్తనరూపకామనావతః సకామత్వాత్, త్వన్నివర్తనే సహాయో యది తర్హి త్వయి అనురుధ్యతే స కామ ఏవ. ||౩౩||
వ్యాక్షేపః కాలక్షేపః, ఆరబ్ధసమాధిః పురుషః తత ఉపసర్పణీయః ప్రక్రాన్తయోగం పురుషం వర్ణయతి (పశ్యతమితి) యుగళే నిగళవత్ బద్ధాశయం ప్రతిపన్నం యుక్తం, పునరపి సాత్త్వికసమయం సూచయతి (భయస్థానే ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయవిషయాన్ నిర్భయః సన్ నిద్రాతి చ స్వమాత్మానం దేహాతిరిక్తం పశ్యతి, దేహం చ విధినా సంసారేణ ఉపచరతి, ఆత్మజ్ఞ

నివృత్తిం దుఃఖాబ్ధేరభిలషతి రజ్యత్యపి సుఖే
ద్విధావృత్త్యా దుఃఖ్యన్పురుష ఇహ డోలాయిత ఇవ ॥౩౪॥

(కామః) సఖే క్రోధ, అద్య ఖలు సంక్షోభణీయదశామనతిక్రాన్త ఇతి సమర్థితం వసన్తేన దూరాపధూతబాహ్యాభ్యన్తరవైరిభిరపి దుర్జయా అసకృత్ప్రవాహినీ అనాదిసన్తతిసిద్ధా విచిత్రప్రరోహా వైషయికీ వాసనా.

భవత్వతిపతిష్యతో భవపయోధిమేకాన్తతః
రతిస్సహ ముముక్షయా లలితభాషితం యోగిభిః।
తదప్యవసరే క్వచిత్సపది పాక్షికమాలంబతే
మమత్వశతవాసనారచితవారవాణం మనః ॥౩౫॥

(వసన్తః) ఇదమత్ర పరమవధారణీయమరాతిజనభయజ్వరాభ్యాం భవద్భ్యాం, సర్వసఙ్గనివృత్తస్యాపి సమ్యగ్జ్ఞానాగతిస్సమాధిపరిపన్థినీ, అతఏవ

తి శేషః దుఃఖసాగరాత్ నివర్తనమపేక్షతే సుఖే సాంసారికే చ రజ్యత్యపి సక్తో భవతి చ, ఏవం ద్విధావృత్త్యా పునః పునః దుఃఖ్యన్ డోలావదాచరతీవ.

సంక్షోభణీయదశాం సాత్త్వికదశాం, ఏతదుపపాదయన్వాసనాయా దుర్జయత్వమాహ, అనాదిసన్తతిసిద్ధా అనాదిపరమ్పరయా సిద్ధా విచిత్రాఙ్కురా విషయసమ్బన్ధినీ వాసనా, దూరమవధూతాః బాహ్యా లౌకికాశ్చార్వాకాదయః అన్తరాః కామక్రోధాదయశ్చ వైరిణో యైస్తైరపి యోగిభిరపీత్యర్థః. దుర్జయా భవతీతి (భవత్వితి) భవపయోధిమతిపతిష్యతః ముముక్షోరిత్యర్థః, ముముక్షయా సహ ఏకాన్తే రతిః భవతు యోగిభిః సహ లలితభాషితం సల్లాపశ్చ భవతు, తదపి తథాపి క్వచిదవసరే (మమత్వేత్యాది) మమకారశతస్య యా వాసనా తయా రచితవారవాణమిత్యర్థః. వారవాణం కఞ్చుకం మనః సపది పాక్షికం పక్షా[illegible]ం పూర్వావస్థామిత్యర్థః. ఆలంబతే అనుసరతి. ॥౩౫॥

ఖల్వనుచిన్తితహైరణ్యగర్భవచసస్సంవర్త భరతవిదురాదయో దురితోచ్ఛేదకారణం జనావమానమిచ్ఛన్త ఉన్మత్తచర్యామభ్యసైషుః, తదిదానీం యావదయమవమానాపేక్షో మాదృశీ తతః పూర్వమేవ సంమానభఙ్గాదికమద్వారీకృత్య ప్రసభం క్షేత్రజ్ఞైః ప్రవేష్టవ్యం క్రోధేన.

(అథవా) శృణోతి కథయత్యసౌ పరిచినోతి సంపృచ్ఛతే.

సమర్చయతి గాయతి స్పృశతి పశ్యతి స్తౌతి చ ।
ఇతివనియతాదరో మురభిదఙ్ఘ్రిసేవారసే.
న భేత్తుమిహ శక్యతే స్థిరవివేకదుర్గస్థితః ॥ ॥౩౬॥

సమ్మానాగతిః సత్కారప్రాప్తిః, సమాధివిరోధినీ, హైరణ్యగర్భః వచో నామ॥ సమ్మానాపరాం హానిం యోగర్ధేః కురుతే యతః జనేనావమతో యోగీ యోగసిద్ధిం చ విన్దతీత్యాది, సంవర్తః మరుత్తయాజకః, విదురః ప్రసిద్ధః, భరతః జడభరతః, ఆదిశబ్దేన ఋషభాదయస్సఙ్గృహీతాః, దురితస్య సంసారదుఃఖస్య, ఉన్మత్తాచారమభ్యసైషుః అనుకృతవన్తః, అవమానాపేక్షాం స్వీకుర్యాత్, సమ్మానభఙ్గాదికం సత్కారవిచ్ఛేదాదికం, ఆదిశబ్దేన అవమానప్రాప్తిం హేతూకృత్య ప్రసభం బలాత్కృత్య, క్షేత్రజ్ఞైః పురుషైః క్రోధేన ప్రవేష్టవ్యం తావత్, ఇదానీమపి ప్రవేష్టుమశక్య ఇతి పక్షమాలమ్బతే (అథవేతి) ప్రవేష్టుమశక్యత్వే హేతుం దర్శయతి. శృణోతి మధుభిదః అన్తరిన్ద్రియాని గ్రాహకస్య, స్వయం చాన్యేభ్య ఉపదిశతి, అసౌ యోగీ పరిచినోతి తద్విషయం శాస్త్రం, సంపృచ్ఛతే తత్ర సన్దేహే నాచార్యాన్, సమర్చయతి భగవన్తం, తన్నామ గాయతి, స్పృశతి తదుపభుక్తతులస్యాది, పశ్యతి తన్మూర్తిః, ఇవశబ్దో వాక్యాలఙ్కారే, ఇత్యేవం మధుభిదశ్చరణారవిన్దసేవాదాస్యం సైవ రసః తత్ర నియతాదరో భవతి, స్థిరో యో వివేకః స ఏవ దుర్గః తత్ర స్థితశ్చ, విరక్తివిష్ణుభక్తిభ్యాం పరిగృహీతత్వాత్, ఇహాపి భేత్తుం న శక్యతే. ॥౩౬॥

(అపిచ) వితథపరిగ్రహాత్యజననిర్వృతబుద్ధిరసౌ
తదితరసఙ్గ్రహోఽపివిధినైవపరంనియతః ।
ఉపనతమస్యధర్మ్యముపభోగమపోహ్యభజ
త్యజగరవృత్తిమాత్రమవధీరితభూతహతిః ॥ ॥౩౭॥

(కామః) (సవిలక్షస్మితమ్) సఖేనూనమప్రగల్భఇవసమయేసాధ్వసమవలంబసే, కాలోపపన్నకార్యంనప్రతిసన్ధత్సే.

ఋతుశ్రేష్ఠస్త్వన్నస్సుహృదమితభోగార్హవిభవః
స్స్వయంకామస్సోహంసురనరతిరశ్చస్స్వవశయన్ ।

ఇతో విశేషాన్తరమప్యస్తీత్యాహ (వితథేతి) వ్యర్థపరిగ్రహాత్యజనేన సుఖితబుద్ధిరయం, తదితరసంగ్రహోఽపి సప్రయోజనపరిగ్రహసంగ్రహోఽపి, పరిగ్రహశబ్దేనపరిగ్రాహ్యః పదార్థఉచ్యతే, అవధీరితభూతహతిః పరిత్యక్తభూతహింసః, భూత్వా అజగరవృత్తిమాత్రంభజతి, అజగరో నామకశ్చిత్పురుషః సతుఅజగరస్యవృత్తిమనుష్ఠితవాన్, అజగరఃశయుఃగిరిసఞ్చారీసర్పః సతూష్ణీంకుత్రచిచ్ఛేతే, యదాదైవాదాహారఃస్వయముపగచ్ఛతి, తత్పరిగృహ్ణాతి, యదానోపయాతి, తదాతూష్ణీముపవసతి, ఇయమజగరవృత్తిః తన్మాత్రమేవభజతి, ఆహారార్థంస్వయముద్యోగంనకరోతీత్యర్థః. ॥౩౭॥

అప్రగల్భః జడః సఙ్గ్రామసమయేసౌప్తికోద్యోగసమయేసాధ్వసంభీతిః కాలోచితంతుకార్యంనజానాసిభోవసన్తమయాక్రోధనత్వయాచత్రిభిరస్మాభిః అవశ్యంసౌప్తికంకార్యమేవేత్యాహ (ఋతుశ్రేష్ఠేతి) అపరిమితోయోభోగః తదర్హః విభవః ఐశ్వర్యంయస్యఋతుశ్రేష్ఠస్త్వంనోఽస్మాకంసఖాసి అహంచస్వయంకామః నభృత్యమాత్రః మహామోహసైనికప్రధానఇతిభావః, స్వయంచకీదృశఇత్యత్రాహ, సురాన్నరాన్తిరశ్చః స్వవశేస్థాపయ

అయంక్రోధఃక్రూరప్రకృతిరసహన్నస్మదహితం
త్రిభిఃకార్యంద్రౌణిప్రభృతివిహితంసౌప్తికమిహ ॥౩౮॥

(వసన్తః) సఖే, ప్రతిసంహితకార్య ఏవాహమస్మి, అవసన్నసమయమతిక్రామతిపురుషేకథమస్మాభిరమోఘవృత్తిభిర్భవితవ్యమితితు విమృశామి, పాటచ్చరలుణ్ఠితేషుభవనేషుజాగ్రతోఽపియామికాఃకిముపకరిష్యన్తి.

(అయఞ్చ) ప్రచేతుమనఘాంవృత్తిమపచేతుమపక్రియాం।
భజతేవిశ్వకర్తారంభిషజ్యన్తమివాతురః॥ ॥౩౯॥

(క్రోధః) (ససంరంభం) శ్రోతవ్యమేతత్సురభిణాసుహృదాకామేనమామకంమనీషితనిష్పాదనకౌశలం,

(యదుత) జమదగ్నిముఖాన్పరిత్యజన్

సకలజగద్విజయీత్యర్థః, క్రూరస్వభావఃఅస్మదహితంశత్రుపక్షమసహన్అయంక్రోధశ్చఏవంత్రిభిరుక్తైఃఅస్మాభిఃద్రౌణిప్రభృతిభిఃవిహితం ద్రౌణిరశ్వత్థామాతత్ప్రభృతిభిస్త్రిభిఃకృతంసౌప్తికమిహకార్యం. ॥౩౮॥

ప్రతిసంహితకార్యఏవాహమస్మీత్యుక్త్వాకార్యేసిద్ధఏవాహమస్మి,కింతు, అవసన్నఃసౌప్తికంఅమోఘవృత్తిభిఃసఫలవ్యాపారైఃవిమృశామివిచారయామిపాటచ్చరాస్తస్కరాః,లుణ్ఠితేష్వపహృతధనేషు,యామికాఃయామక్రమేణగృహరక్షకాఃకిమపికరిష్యన్తీత్యర్థః, పురుషస్యసౌప్తికాశక్యత్వేప్రధానహేతుమాహ (ప్రచేతుమితి) అయంయోగీఅనఘాంవృత్తింనివృత్తిధర్మంప్రచేతుంవర్ధయితుంసమ్పాదయితుంఅపక్రియాంనిషిద్ధకామ్యక్రియాంఅపచేతుంక్షపయితుంవిశ్వకర్తారంభగవన్తమేవభజతే, “నిషిద్ధకామ్యరహితంకురుమాంనిత్యకింకర,, మితిప్రార్థయతే, కిమివఆతురోవ్యాధితఃభిషజ్యన్తంచికిత్సకమివ. ॥౩౯॥

సంరమ్భఃక్రోధఃమనీషితస్యఇష్టార్థస్యసమ్పాదనకౌశలంజమదగ్ని

పరిగ్రహణ్డకకన్థరాదికాన్ ।
వినిపాతితవానుపాయతః
ప్రసహానద్భుతపౌరుషానహం ॥౮౦॥

పరిగ్రహః) ప్రఖ్యాతమిదమిత్థం భవతశ్చాతుర్యం, తథాప్యత్యన్తవీతరాగే ష్వనవకాశః

మోహః) (హాహాకారమామ్రేడయన్) అత్యన్తసంమతోఽత్రాప్యవకాశః,

యథా) పుంసస్త్యక్తపరిగ్రహస్య విషయగ్రాహిస్పర్ధితస్యాప్యహం
కన్థావిష్టరకుణ్డికాదిహరణప్రచ్ఛాదనాద్యాశ్రయః ।
అన్తఃక్షోభమలీకజల్పమసతోఽపస్పృహాం పైశునం
సమ్మోహాదిచ సమ్ముఖయ్య సహసా దాస్యే సమాధిక్షయం ॥౮౧॥

ద్వారముపస్థితస్య మునేః స్వాగతమేతత్ పశ్చరన్ యదృచ్ఛాగతేన ఆతిథ్యసన్తుష్టేన కార్తవీర్యేణ ధేనుప్రభావం విజ్ఞాయ తాం ప్రార్థితో యదా నిరుత్తరో బభూవ తదా మృతం సర్వం కణ్ఠే సమర్పితో యావత్తూష్ణీం స్థితస్తావత్ క్రుద్ధేన ఖడ్గేన శిరసి నికృత్త ఇతి, ఆదినా దణ్డకారణ్యే ఖరాదినా పీడితా అపి మునయః అకుపిత్వా ఏవ త్రైవినాశితా ఇతి చ పౌరాణికీ కథానుసన్ధేయా, తథా చ, పూర్వోక్తాన్ పరిత్యజతః రావణాదీన్ అనుప్రవిశంశ్చ వినిపాతితవాన్, ఇతి క్రోధః స్వమహిమానముద్భావయతి॥ ॥౮౦॥

ఇదం భవతశ్చాతుర్యమిత్థం ప్రఖ్యాతం, యద్యపి, అత్యన్తనిస్పృహే, హాహేతి బహుశః ఉచ్చారయన్, సమ్మత ఇష్టః, పరిగ్రహో గృహక్షేత్రాదికం, విషయనికోజ్ఝితస్యాపి, విష్టరః పీఠం, కుణ్డికా కమణ్డలుః, ఇత్యాదీనాం హరణం అపహరణం, ప్రచ్ఛాదనం వినోదార్థమన్యత్ర నిక్షేపః, ఆదిశబ్దేన తద్భంగాదిగ్రహ్యతే, తత్ ఆశ్రయః అవలమ్బః సంయమస్య, అన్తఃక్షోభో మనఃక్షోభః, అలీకజల్పః అసతోఽపవాదస్యారోపః, తత్రస్పృహా, పైశునం సూచనం సమ్మోహః అజ్ఞానం ఆదిశబ్దాత్ తర్జనభర్త్సనాది, సము

(కిఞ్చ) మహేశ్వరప్రముఖమహాపురుషచిత్తవిక్షోభకస్య మహితప్రా యసమారమ్భవిఘటనైకమతౌశ్చర్యం యతః,

బిభర్తు విబుధేశ్వరం క్షిపతు దానవానీకినీం
భినత్తు కులపర్వతాన్ వనశతాని మృద్నాతు వా ।
అయత్నవిధృతక్షితిస్తబకశేఖరాలఙ్కృతః
కిమద్భుతపదం భవత్యయమమీభిరైరావణః॥ ॥౪

(కామః) సఖే పుష్పాకర, క్రోధోదీరితమప్యవితథమిదమవధారణీయం
నిద్రాముగ్ధనిమీలితేష్వసులభం నిర్ధూతనిమ్నోన్నతం
నిద్రాణాఖిలవర్ణభేదనియమం విష్వక్ప్రవృత్తోదయం ।

ఖయ్యసంఘటయ్య సమాధేః యోగస్య క్షయం ఉత్పాదయిష్యామి ।౪౮

విక్షోభకస్య మమేతి శేషః, సమాహితహృదయస్య మునేః సమారమ్భ యోగోద్యోగః తస్య విఘటనే, అయత్నేన విధృతో యః క్షితిస్తబకః స ఏవ ఖరః శిరోమాలా తయాలఙ్కృతః ఐరావణః విబుధేశ్వరమిన్ద్రం వహతు, దానవసేనాం క్షిపతు, కులగిరీన్ భినత్తు, అయత్నేన విధృతో యః క్షితిస్తబక స ఏవ శేఖరః శిరోమాలా తయా అలఙ్కృతః ఐరావణః విబుధగజః ఇన్ద్రం వహతు, దానవసేనాం క్షిపతు, కులగిరీన్ భినత్తు, వనశతాని భినత్తు వా, అమీభిః వ్యాపారైః కిమద్భుతపదమాశ్చర్యవిషయో భవతి నేత్యర్థః, భూమేః పూర్వభాగం ధారయతః తస్య ఇన్ద్రవహనాదికం కియదితి భావః ॥౪

క్రోధేనోదీరితమపీదం వచనం అవితథం సత్యమిత్యవధారణీయం-క్రోధాదుదీరితం లోకే అసత్యం భవతి ఇదం తు న తథేత్యర్థః. క్రోధస్సర్వధా దర్జయ ఇత్యాహ-(నిద్రేతి) ముగ్ధః మూర్ఛానిమీలితం, మరణం తత్రాప్యలభ్య యద్వా, నిద్రాముగ్ధాభ్యాం నిమీలితేషు జనేష్వలభ్యం, అతః తమసో విలక్షణ నిర్ధూతనిమ్నోన్నతం అనదుసంహితక్షుద్రమహద్భేదమిత్యర్థః, నిద్రాణ

కఃక్రోధోద్భవముత్సహేత తరితుంకల్పాన్తకాదమ్బినీ
కాలోద్వేలకళిన్దశైలతనయాకల్లోలకాలంతమః ॥౪౩॥
(అపిచ) వాల్మీకిప్రభృతిభిర్మహర్షిభిరప్యుద్ఘోషితంమామకం
మహిమానంమావమంస్థాః, అహాహా,
విరాధకరికేసరీవిశిఖవహ్నిదగ్ధార్ణవః
ప్రభూతఖరదూషణప్రభృతినైరృతవ్యూహజిత్ ।
విలూనదశకన్ధరోమృదితకుంభకర్ణస్తదా
మదస్త్రిజని తేస్థితఃక్వచనలాఘవే రాఘవః ॥ ॥౪౪॥

నిశ్రితంఅవిభావితంబ్రాహ్మణాదివర్ణభేదంఅన్యత్రశ్వేతనీలాదివర్ణభేదం విష్వక్ సర్వత్రప్రవృత్త ఉదయోయస్యాఃకల్పాన్తకాదంబినీప్రళయమేఘమా లాతద్వచ్చ, కాలేవర్షాకాలే ఉద్వేలాయాకళిన్దశైలతనయాకాళిన్దీతస్యాః కల్లోలవచ్చకాలంశ్యామలంక్రోధోద్భవంక్రోధప్రభవంతమఃఅజ్ఞానాన్ధ కారంతరితుంతర్తుంకోవాఉత్సహేతసమర్థస్స్యాత్ నకోఽపీత్యర్థః ॥౪౩॥

వాల్మీకిప్రభృతిభిః ప్రాచేతసాదిభిః, ఉద్ఘోషితం శ్రీరామాయణమహా భారతాదౌప్రఖ్యాపితం, (విరాధేతి) విరాధగజస్యసిహ్మఃఇతస్యక్రోధసం భృతత్వాత్, బాణవహ్నినాదగ్ధసముద్రః, ప్రభూతఃయఃఖరదూషణాది రాక్షసవ్యూహఃతన్నిరాసకః, విలూనోరావణోయేనసః, మృదితఃమ ర్దితఃకుంభకర్ణశ్చయేనఏషాంకామకార్యత్వాదేవముక్తిః, తదాతస్మిన్ సమయేరాఘవఃరామఃమదస్త్రిజనితేక్వచిల్లాఘవేలఘుత్వేస్థితః, విలాపా దితుచ్ఛవ్యాపారేస్థితోఽభూత్ ॥౪౪॥

ఆత్మానంస్వమపీత్యర్థః, త్వదాయత్తవృత్తిఃనావృత్తిఃవ్యాపారః, స ర్వమేతత్ విరాధసంహారాది, మహావీరాణాంరఘునాథాదీనామపి, వైక్ల

(వసన్తః) కామ సానుకృతం భవతా.

(కామః) వయస్య, ఆత్మానం బహుమన్యే ధాత్రీ, త్వదాయత్తవృత్తినా ఖలు మయా సర్వమేతదాచరితం.

(వసన్తః) హన్త మకరధ్వజ, మహావీరాణామపి భవతి వైక్లబ్యం భవత్ప్రభావేన, యదున్మత్తదశామప్యధిగచ్ఛన్తి. అథవా,

రాగోపలిప్తదృష్టిః ప్రలపతి ముహ్యతి విఘూర్ణతి స్ఖలతి ।
యువతిమదిరామదాన్ధో యుక్తాయుక్తం న జానాతి ॥ ౪౫ ॥

(విచిన్త్య) యద్యపి దుర్జయౌ యువాం కామక్రోధౌ, తథాపి కిఞ్చిన్మనసి మే పరివర్తతే. సహాయభూయస్త్వం సత్త్వేష్వపి కార్యేష్వయత్నసిద్ధికారణం. (పదశబ్దం సూచయన్)

ధర్మధ్వంసధురన్ధరశ్శమదముఖప్రారంభసర్వఙ్కషః
ప్రజ్ఞావారిధిఘస్మరః ప్రణిదధత్ప్రత్యూహమృత్యుఞ్జయః ।
ముక్తిప్రార్థనమోచనాయ మహతా మోహేన సంప్రేషితః
తృష్ణావారవిలాసినీసహచరో లోభః కిలోదీయతే ॥ ౪౬ ॥

బ్యం దైన్యం. (రాగేతి) రాగేణోపలిప్తదృష్టిః కశ్చిత్ అసంబద్ధం ప్రలపతి, ముహ్యతి, మోహం గచ్ఛతి, విఘూర్ణతి పరిభ్రమతి, స్ఖలతి మార్గాత్, యువతిరేవ మదిరా మద్యం, రాఘవస్య వియోగాభినయే ఏతత్సర్వం ద్రష్టవ్యం ॥ ౪౫ ॥

విపరివర్తతే భూయో భూయః స్ఫురతి, అయత్నసిద్ధికారణం అప్రయాససిద్ధికారణం, పదశబ్దం పాదన్యాసధ్వనిం, సూచయన్ శ్రుతమభినయన్. కోయమాగచ్ఛతీత్యాహ, (ధర్మేతి) ధర్మాణాం వైదికానాం ధ్వంసే నాశనే ధూర్వహః, శమదమాదిగుణానాం ప్రారంభస్య మూలోచ్ఛేదకః, ప్రజ్ఞా ప్రకృష్టవస్తుజ్ఞానం సైవ వారిధిః సముద్రః తస్య ఘస్మరః శోషకః, ప్రణిదధతాం యోగం కుర్వతాం ప్రత్యూహే విఘ్నకరణే మృత్యుంజయః రుద్రః, పురుషస్య యన్ముక్తిప్రార్థనం తన్మోచనాయ మహతా మోహేన అస్మద్రాజ్ఞా సంప్రేషితః, తృష్ణాఖ్యవారవిలాసిన్యాః పతిః లోభః ఆయాతి కిల ॥ ౪౬ ॥

(కామక్రోధౌ) సహర్షమవలోకయతః,
(వసన్తః) విశ్వహృల్లోభనో లోభ ఇహకార్యః,
(కామక్రోధౌ) సుష్ఠుచిన్తితం సుహృదావసన్తేన,
(కామః) ఘోటికాం దదాతి,
(క్రోధః) సోద్ఘోషమనుమోదతే,

తతః ప్రవిశతి లోభస్తృష్ణా చ,

(లోభః) మహామోహస్యాజ్ఞాం శిరసినిదధానస్స్రజమిమాం
అహం తృష్ణాజానిస్త్వరితమిహ లోభస్సముదితః।
ప్రవిష్టైస్తత్తాదృక్ప్రథిమవికటైర్హాటకమయైః
అఖణ్డైర్బ్రహ్మాణ్డైర్మమక ఇవ తృప్తిం ఘటయితా ॥౪౭॥
తృష్ణాం పరిష్వజ్య, ప్రియే,
అశేషసురనారీణామాభిరూప్యసముచ్చయైః।
అజహద్యౌవనాం తృష్ణే విదధే త్వాం విధిస్స్వయం ॥౪౮॥
తదిదం నిదర్శయామి,
కనకకలధౌతశైలప్రభృతిభిరపి హన్త పూరణేక్షితైః।

విశ్వేషాం హృదయం లోభయతి మోహయతి సః ఆకార్యః ఆహ్వాతవ్యః
ఘోటికామధ్యమాం గుల్యాఙ్గుష్ఠాభ్యాముత్పాదితః శబ్దః లోభః అతుష్టిరూ
పః, తృష్ణా ఉపర్యుపర్యాశా, లోభః స్వస్వభావాదికం కథయతి (మహ
మోహస్యేతి) మహామోహస్యాజ్ఞాం స్రజమివ శిరసి నిదధానః లోభో హం వి
హసోప్తికే కృత్యే త్వరితముదితః, తస్యమమ తత్తాదృశా ప్రథిమ్నా విస్తృతైః
అఖణ్డైః పరిపూర్ణైః బ్రహ్మాణ్డైరపి తృప్తిం పర్యాప్తిం కో వా ఘటయి
తా సమ్పాదయితా న కో పీత్యర్థః, ॥౪౭
పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య తృష్ణాం సాహ, (అశేషేతి) ఆభిరూప్యం సౌన్దర్యం
అజహద్యౌవనాం తృష్ణే కాతరుణాయత ఇత్యుక్తేః, తదిదమాభిరూప్యస
మృద్ధిం నిదర్శయామీతి తనుమధ్యత్వం సాహ, (కనకేతి) కనకశైలో మేరుః

తృష్ణే భజతిసమృద్ధిం భూయోభూయ స్తవోదరేకార్శ్యం ॥౪౯॥

(తృష్ణా) అయ్యఉత్త, తుమ్హవల్లహాఏమహరమణిజ్జత్తణంసవ్వరమణీస మబ్భహింఅంతికింఅచ్చరిఅం, తహావి దేవాసురఘరగఅసఅలరఅణోవహారే ణమహాసోహగ్గజోగ్గా ఇహారకేఊరమేహలాణూఉరాఇతుఏకరణిజ్జాఇ.

(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, తవవల్లభాయామమరమణీయత్వంసర్వరమణీసమ భ్యధికమితికిమాశ్చర్యం, తథాపి దేవాసురగృహగతసకలరత్నోపహారేణమ మసౌభాగ్యసదృశానిహారకేయూరమేఖలానూపురాణిత్వయాకరణీయాని.

(లోభః) ఈషత్కరమిదమభ్యర్థయసే, నిర్జితాఖిలుమయా దేవాసురకిన్నర కింపురుషవిద్యాధరమునిమనుష్యతిర్యఞ్చః యథాపరస్పరమేవవ్యతిహన్య న్తే, యథావాతుషకణమపిమేరుంమన్యన్తే, తత్రతావద్ధనదబిరుదవిఖ్యా తస్యత్ర్యంబకసఖస్యమత్కృతామవస్థామాకర్ణయ,

లబ్ధంనముఞ్చతివిలక్షమతిర్నభుఙ్క్తే

ధత్తేపునఃపునరసౌమహతీంధనాయాం ।

కలధౌతశైలః కైలాసః, తత్ప్రభృతిభిః పూరయన్తీతిపూరకాః కైః పూరకైః పూరణార్థం। క్షిప్తైరపితవోదరేకార్శ్యంకృశత్వంక్షీణత్వంభూయో భూయః సమృద్ధిమేవభజతేఅత్యన్తకార్శ్యంభజతీత్యర్థః ॥౪౯॥

సకలరత్నోపహారేణఉపహారత్వేనఉపహృతైః రత్నైరిత్యర్థః, అన్యో న్యంహన్యన్తే, ఈషత్కరంసుకరంవ్యతిహన్యన్తేయథాహన్యన్తే. మన్యన్తే చతథానిర్జితాఖిలైతిపూర్వేణసమ్బన్ధః, ధనదఇతిబిరుదేనత్ర్యంబకసఖః కుబేరః, మత్కృతాంలోభకృతాం, సమ్ప్రతి (లబ్ధమితి) లబ్ధంధనంన ముఞ్చతి, విలక్షమతిర్విస్మయాన్వితమతిః తత్స్వయంనభుఙ్క్తే, మహతీన్ధ నాయాంధనాశాంధత్తే, నిద్రారసంనజానాతి, తతోఽద్భుతఇవాయమిత్యా హ, మహతాంనిధీనాంరక్షాపిశాచఇవ, ॥౫౦॥

నిద్రారసంసలభతేమహతాంనిధీనాం

రక్షాపిశాచఇవసంప్రతిరాజరాజః ॥౨౦॥

(తృష్ణా)అయ్యఉత్త,తుఏఅత్థపురిసత్థసద్ధాసంఠావిఅహిఅఏతేళ్లొక్కేణ

వివేఅపరిగహిఅస్సపురిసస్సకాఉణదసా,

(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, త్వయాఅర్థపురుషార్థశ్రద్ధాసంస్థాపితహృదయే

త్రైలోక్యేవివేకపరిగృహీతస్యపురుషస్యకాపునర్దశా.

(లోభః) ప్రియే, విమర్శనీయమేతత్, తస్యపునస్సమాధికౌతుకంప్రశమ

యితుంమహారాజేనమహామోహేనసమాదిష్టౌ కామక్రోధౌముదాగమ

నకాంక్షిణౌతిష్ఠతః, ఇమౌతావదుపసర్పావః,

(ఉపసృత్య) లోభనామాహమభివాదయేజ్యాయాంసౌకామక్రోధౌ.

(తృష్ణా) సుహ్ణాఏసాపణమఇగురుఅణం, (ఛాయా) స్నుషైషాప్రణమతి

గురుజనం, (ఇత్యుభౌప్రణమతః)

(కామక్రోధౌ) దీర్ఘాయుషౌభూయాస్తాం,

వసన్తః)అహోనిదాఘపవనదవాగ్నీనామివభవతాంసమాగమః,కిన్నుసే

త్స్యతి రాజ్ఞోమహామోహస్య,మాభూద్వివేకతోభవత్పత్నీనాంరతిజిఘాం

తృష్ణానాంమాఙ్గల్యభూషణవైకల్యం (సర్వేపరస్పరమాశ్లిష్యన్తి)

కామః) అపిస్వాగతమస్మదుపజీవ్యమర్థపురుషార్థమభిరతస్తేలోభాయ,

(లోభః) అథకిం, అనుగ్రహపదంఖల్వహంభవతాం,

విమర్శనీయంవిచారణీయం, జ్యాయాంసౌజ్యేష్ఠౌ, ఉభయత్రకామ

క్రోధయోః, నిదాఘపవనాగ్నీనాంసమాగమఃనిదాఘఃగ్రీష్మకాలః, శో

భతే, కిమభిలషితంనసేత్స్యతిసర్వంసేత్స్యతీతి,వివేకతఃవివేకసకాశాత్,

రతిఃకామస్యస్త్రీ, జిఘాంసాక్రోధస్య,మఙ్గళసూత్రభంగః, అపిఃప్రశ్నే,

స్వాగతంకుశలం, అస్మదుపజీవ్యమస్మదీయైరుపజీవ్యం, అథకింతేనకిం

ప్రయోజనమిత్యర్థః, అనుగ్రహవిషయః, అపికథమితి, జ్ఞాతహేతువివ

క్షాయాముపాఖ్యేకథమవ్యయమితినిఘణ్టుః, తదయమర్థః అపవర్గవ్య

(క్రోధః) అపి కథమమోఘవృత్తిరపవర్గోదన్తవైదేశికస్త్వమవధత్స్వ స్వామికృత్యం,

(లోభః) యుష్మదవష్టంభేన సర్వత్రామోఘవృత్తిరస్మి, పశ్య, సుయోధనాదివన్మత్పరిగృహీతస్య లోకస్యేదానీమద్వితీయాం ద్వితీయపురుషార్థనిష్ఠాం

క్షుద్రక్షోణీరజఃకణస్థిరతృషః క్షుభ్యన్తి పృథ్వీభృతః
తష్యైత స్వపదాయకః క్వచిదితి త్రస్యన్త్యమర్త్యేశ్వరాః ।
భిక్షాకేష్వపి కేషుచిత్ క్వచిదుపక్షిప్తేష్వధిక్షేపతః
పక్షే దుర్మతిభృత్యయోరిహ జగత్తిష్ఠత్యసూయేర్ష్యయోః ॥౫౧॥

(అపి చ) అటన్తి హరితో దశ స్థపుటయన్తి విశ్వంభరాం
పరన్తి ధనినాం చటూన్ పరపరిచ్ఛదం బిభ్రతి ।

త్తాన్తవైదేశికస్త్వమమోఘవృత్తిరితి యత్ తత్ర స్వామికృత్యే భవదవధానమేవ హేతురిత్యర్థః, సుయోధనో దుర్యోధనః, ఆదిశబ్దేన నళభ్రాతృపుష్కరాదయో గృహ్యన్తే, మత్పరిగృహీతస్య లోభపరిగృహీతస్య, ద్వితీయపురుషార్థో ऽర్థః తత్ర నిష్ఠా తదేకప్రయోజనత్వం, తదేవ దర్శ(యతి) (క్షుద్రేతి) పృథ్వీభృతః రాజానః క్షుద్రాయః క్షోణీరజఃకణః పృథివ్యా(ఏకదేశ)ంశైకదేశః తత్ర స్థిరతృష్ణాః సన్తః క్షుభ్యన్తి క్షోభం ప్రాప్నువన్తి స్నే(హం) పరిత్యజ్య కలహం కుర్వన్తి, అమర్త్యేశ్వరా దేవాశ్చ స్వపదాయ స్వప(దం) ప్రతి కో వా క్వచిత్ పరః కుర్యాదితి త్రస్యన్తి, భిక్షాకాః భిక్షుకాః మునయ(ః) కేషుచిత్ పురుషేషు క్వచిత్ కాలే ఉపక్షిప్తేషు గుణవత్తయా వర్ణితేషు స(త్సు) అధిక్షేపతః నిన్దనాత్ తత్ర త్వానామసూయయా నిన్దనదర్శనాత్, య(ద్వా) కేషుచిద్భిక్షాకేషు అనిర్వచనీయేషు సన్న్యాసిష్వపి క్వచిద్విషయే ఉపక్షి(ప్తే)షు శ్లాఘితేషు అధిక్షేపణాన్నిన్దాదర్శనాత్ ఇహ జగత్సర్వం దుర్మతిభృ(త్య)యోః అసూయేర్ష్యయోః పక్షే వర్తతే తిష్ఠతీత్యర్థః ॥౫౧॥

తరన్తి జలధింప్లవైస్సమరమారభన్తే ముధా
దురన్తధనదోహళగ్రహిళచేతసో దేహినః ||౫౨||

(సన్తః) ఆయుష్మన్ మహామోహామాత్యధురీణ, ఏనస్త్రష్టా సహాయ
తే పూర్వాపరపురుషార్థసాధకే స్వయఞ్చ సర్వచిత్తసాక్షికం సార్వదు
మోపలభ్యమానే సర్వరాజన్యసేవనీయచరమోపవేదసిద్ధే ప్రత్యక్షపు
షార్థైకః ప్రత్యూహః,

(యఞ్చ) కాలప్రాప్తాద్ధర్మతో ధర్మతో వా
కక్షీకార్యః కామతన్త్రప్రధానైః ।
లాభే గుప్తావప్రదానవ్రతే వా
త్వయ్యాయత్తో హ్యర్థనామా పుమర్థః ||౫౩||

ఉక్తమర్థం భఙ్గ్యన్తరేణ దర్శయతి (అపి చేత్యాది) దురన్తం దురు
దం యద్ధనదోహళం ధనేచ్ఛా తద్గ్రహిళం గ్రహణశీలం చేతో యేషాం తే,
రాశాబద్ధచేతస ఇత్యర్థః, దశహరితో దశదిశః, విశ్వంభరాం భూమిం
ప్రటయన్తి ఖననేన విషమీకుర్వన్తి, ధనినాం పురతశ్చాటూక్తిప్రియోక్తిక
ఏకగణం పరిచ్ఛదం, బిభ్రతి ప్లవైః నౌభిః ప్రయోజనాభావేప ||౫౨||
ర్థపురుషార్థస్య ప్రవణీకరణే జగతః లోభస్య ప్రత్యూహమపి నాస్తీ
త్యాహ (ఆయుష్మన్నితి) తత్ర హే తవక మహామోహేత్యాది, ధురీణత్వ
స్థాసహాయత్వాదయః అర్థపురుషార్థముపశ్లోకయతి (పూర్వాపరే
త్యాది) పూర్వపురుషార్థో ధర్మః అపరపురుషార్థః కామః సర్వరాజ
న్యైః సేవనీయో యశ్చరమోపవేదః దణ్డనీతిః తత్ప్రతిపాద్యే సర్వేపరోక్ష
పురుషార్థాః అయన్తు ప్రత్యక్షః పురుషార్థః తస్య కామిభిః స్వకా
ర్యం లోభాధీనరక్షణత్వం చాహ (కాలేతి) క్వచిత్ కాలే ప్రాప్తోయం పు
మర్థః కామార్థైర్ధర్మతో ధర్మతో వా సర్వథా అఙ్గీకార్యః, తస్య లాభే
ర్జనే ఆర్జితానాం రక్షణే చ కస్మైచిదప్రదానవ్రతే చ త్వయి లోభే ఆ
త్తః త్వదధీన ఇత్యర్థః. ||౫౩||

ద్వాన్యస్సర్వేభవన్తోమామకమనుయోగం, వివేకకవచదుర్భేదవిజ్ఞానో
చ్ఛిత్తమశికథఙ్కారమవసన్దనీయక్,
మశి) సఖే, ఏవమహమేతదధ్యవస్యామి, అహన్తావదగ్రేసరోగచ్ఛా
భవద్భిస్తుపక్షద్వయంపార్ష్ణిఞ్చపరిపాలయద్భిరన్తరానివేశ్యత్వ
మనుప్లవైర్భవితవ్యం, కతదనేనదుర్భేదేనవ్యూహేనవివేకస్యస్వకుల
ఉంసనమనోరథప్రత్యూహోభవిష్యతి ఇతి, (తథావ్యూహ్యసర్వేపక్ష్చ
శేపదానిపరిక్రామన్తి)
మశి) సరభసపుఙ్ఖితశరంపార్శ్వన్ధనురాన్దోళయన్, పశ్యతతావదిదా
ధిజ్యధనుర్ధన్వనోమేలలితఘోరాణామిషూణాంలక్ష్యలాభం,

ప్రణిధానవిశేషభావితాత్మా
కరణగ్రామనిరోధనిష్ప్రకమ్పః।
నిభృతశ్వసనోనివృత్తిధర్మా
పురుషస్త్యక్తపరిగ్రహోయమాస్తే ॥౫౪॥

సన్తశి) సూక్ష్మమవలోక్య, హన్తావహితైరస్మాభిర్భవితవ్యం,
హి, వితమసిపదేవిధాస్యన్నాయాజలధేస్సముద్ధృతంపురుషం।

అనుయోగం ప్రశ్నం, అతఏవవిపశ్చిత్తమశిఅభిభవనీయ్యాశిమేతదవస్థాం
కథంసిద్ధ్యతీతిప్రశ్నశిపార్ష్ణిఞిపశ్చాద్భాగః, అన్తరాన్యేనివేశ్య
ప్లవైరనుచరైః, వ్యూహేనబలవిన్యాసేన, మనోరథవిఘ్నకరాభవి
మశి, పరిక్రామన్తిప్రసర్పన్తి, శీఘ్రసంహితశరంభృశంచాలయన్,
మత్వాల్లలితత్వంతాపహేతుత్వాత్ఘోరత్వం, లక్ష్యలాభంశరవ్య
౦అయమేవలక్ష్యమిత్యభిప్రాయేణాహ (ప్రణిధానేతి) ధ్యానవిశే
షసంహితాత్మాకరణానీన్ద్రియాణి, నిరుద్ధప్రాణః, నివృత్తిధర్మని
త్యక్తగృహక్షేత్రాదిః, పురుషోయమాస్తేఅత్రబాణంవిమోక్ష్యామీ
షః. ॥౫౪॥

విమృశతి కిమపి రహస్యం సుమతిసహాయో వివేక ఏకాన్తే ॥౫౫॥

ేర్షితః) సభ్రుకుటీభఙ్గం, భోవసన్త, విమృశ్యతాం కిమపి దురాత్మనా వివే
వ. పురుషస్తావత్పరసహ్వృత మస్మదానామస్మాకమభిమతన్నాతివర్తత్తే,
ంతః, అనఘసమాధిసంపదుదరంభరిరాత్మభవః

ప్రబలమహార్మిజాలభరితే దురితాంబునిధౌ ।
జడమతిజన్తుజాత ముపజాతవిహారమసౌ
సుఖబడిశావకృష్టముపదంశదశాం నయతి ॥౫౬॥

స్వతుభవా న్నేతస్య పురుషస్య భావనావిశేషః,

స్వసంబోధస్వాధశ్శుభగుణగణోమజ్జనవిధిః
సమాధిస్సంభోగోరహసిజపశైలీరతికథా ।
సుషుప్తేలోకేద్యశు)తిపరిషదన్తఃపురగతః
మునిశ్శానిన్త్వ్యాజాన్మఖరయతి శృఙ్గారనిగమం ॥౫౭॥

హాన్తైతిఖెదేసావధానత్వేహేతుమాహ (అత్రహేతి) పురుషసమీపే
ాయాప్రకృతిః, పురుషంసముద్ధృత్య వితమసిపరమెపదెవిధాస్యని ఛధి
ః తదధఙంకిమపిరహస్యమాలోచయతి అతః అవధాతవ్యం ॥౫౫॥
నాతివర్త్తతె అతివర్తితుంనశక్నోతి తత్రహేతుమాహ (యతఇతి) స
వనపికామః స్వవశయతీత్యాహ (అనఘేతి) అనఘానిరపాయాయాస
ంధిః తస్యాః సంపత్ సమృద్ధిః తదుదరంభరిః భక్షకః, ఆత్మభవః కామః, భ
తెపూర్ణే, దురితామ్బునిధౌ సంసారసముద్రె, ఉపజాతవిహారంసఞ్జా
ిడంజడమతయఏవజన్తవః మత్స్యాః తత్సమూహంసుఖమెవబడిశంతె
వకృష్టంఉపదంశదశాంస్వస్యవ్యఞ్జనదశాంనయతి ॥౫౬॥
భావనావిశెషంధ్యానవిశెషం, స్వసంబోధఃస్వాత్మజ్ఞానంసఏవస్నా
, అస్యేతిశెషః, శుభగుణగణః శమదమాదిః అలఙ్కారవిధిః సమ్భా
రతః, రహసిజపశీలతారతిప్రసఙ్గః, లోకెసుషుప్తెసతియోగవిషయె

(వసన్తః) (స్వగతం) ఆశామాత్రకృతేయమన్యథాకల్పనా,
(ప్రకాశం) సఖే, ప్రబలప్రతిపక్షసన్నిధౌకిమనేనప్రగల్భభాషితేన,
(లోభరి) సఖేవసన్త, ప్రియాతావన్మమైషాప్రతిపక్షప్రతిక్షేపభీతాప్రత్యా
శ్వాసయితవ్యా, (తృష్ణామవలోక్య) సుముఖితృష్ణే, మహావీరవ్యూహ
మధ్యగతామహత్యపిప్రతిపక్షేమాభైషీః,
(తృష్ణా) సఅళసురాసురమహిఅమాహప్పేసుతుమ్హేసుజీవంతేసుణిచ్చంణి
బ్భఅమ్హి (ఛాయా) సకలసురాసురమహితమాహాత్మ్యేషుయుష్మాసుజీ
వత్సునిత్యంనిర్భయాస్మి.
(కామః) (సాన్తస్త్రాసంపరివృత్యావలోక్య) పశ్చాత్పదానిప్రతిక్షేప్యన్తా
మస్మాభిః,
అద్యాపి, అనిద్రాణప్రజ్ఞాసహజబలధీరాద్భుతగతిః
తితిక్షాసన్తోషస్థిరతరతనుత్రాణఘటితః।

అథ వ్యజనసుషుప్తికాలేశ్రుతిపరిషదేవాన్తఃపురంతద్గతఃసర్వశాన్తివ్యాజేన
శృఙ్గారనిగమంముఖరయతిప్రకాశయతి, శాన్తిరస్యశృంగారస్థానీయేతి
భావః, ॥౫౭॥

వివేకసన్నిధావిత్యర్థః, ధృష్టభాషణేన, ప్రియాతృష్ణా, ప్రతిపక్ష
భ్యఃపరిభవభీతాసమాశ్వాసనీయా,మహావీరాణాంవ్యూహమధ్యగతత్వా
దితిహేతుగర్భమిదంపరివృత్యవిముఖీభూతాః, పదానిపశ్చాద్భాగఏవ
ప్రతిక్షిప్యన్తాంనపురస్తాత్ తత్రకారణమాహ (అనిద్రాణేతి) అనిద్రాణ

ప్రయుక్తం కేనాపి ప్రణవరథమాస్థాయ పురతః
వివేకః ప్రత్యుద్యన్విఘటయతి మేవ్యూహఘటనాం ॥౫౮॥
సర్వేభయం నాటయన్తి.

సన్తః) యస్మాత్త్రిషు కస్యచిద్యది విపత్సంపత్స్యతే కేనచిత్
త్యక్ష్యత్యేవ హి భక్తజీవితతయా మోహస్స్వయం జీవితం ।
సద్యశ్చైవమనుమ్రియేత నియతం తద్వల్లభా దుర్మతిః
తత్సంప్రత్యపసర్పణం క్షమమితః క్షిప్రం వివేకాస్పదాత్ ॥౫౯॥

క్షోభః) అరాజకైరస్మాభిరత్ర న యోద్ధవ్యం, మన్త్రయిష్యతి చ రాజాస్వ
యమేవ కృత్యశేషం,

జ్ఞానసముచిత జ్ఞానం సైవ సహజబలం తేనధీరాద్భుతగతిః, తితిక్షాక్ష
మసన్తోషశ్చ తదుభయాత్మకస్థిరకవచేన సంవృతః, కేనాపికో బ్రహ్మతేన
యుక్తం ప్రణవస్య బ్రహ్మాభిషేకత్వాత్, ఆస్థాయ ప్రణవాత్ ఖలు వివేక
వేతి, ప్రత్యుద్యన్, ఓంకారరథమారుహ్యోత్థ్యాయ ప్రణవస్య రథ
రూపణం, మెవ్యూహరచనాం, విఘటయతి శిథిలయతి. ॥౫౮॥
నాటయన్తి అనుకుర్వన్తి, అద్యాపసర్పణే హేతుముపన్యస్యతి (యు
స్మిన్నితి) త్రిషు కామక్రోధలోభేషు మధ్యే కేనచిద్వివేకేన పాతదమాత్యేన
స్వయమపి జీవితం త్యక్ష్యతి, ఏవం సతి తద్వల్లభా దుర్మతిస్సద్యశ్చైవమ
నుమ్రియేత, నియతమవశ్యం, తత్తస్మాత్ ఇతో వివేకాస్పదాత్ పురు
త్, ॥౫౯॥
విచారయిష్యతి కృత్యశేషమవశిష్టం కార్యం, ధిగ్ధిక్, ఇతి భిన్నం వాక్యం

కి) (సనిర్వేదం) ధిగ్ధిక్ క్లిష్టమియతా కాలేనాస్మాభిరాచరితం రాజకృత్యం.
కి) సఖే,

అతిక్రామన్ కాలస్తపనరథవేగేన మహతా
నహోద్ధుం శక్యేత ప్రతివహనవాత్యావిరహితః ।
గతస్రోతో రోధే న ఖలు యతితవ్యం కృతధియా
తదారంభః శ్రేయాననుపరితనభీతిప్రతిభటః ॥౬౦॥

...యుస్తావదస్మాభిరభిరక్షణీయం, సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయ...
...యతే,
కి) సమయోచితమిదం సమర్థ్యతే లోకవృత్తాన్తవేదినాలోభేన,

ఆదేయో న హి సౌప్తికప్రణిహితైరస్మాభిరాకస్మికః
పాతః క్రుద్ధవివేకలక్షణమహాపాతాలగర్భోదరే ।

...ంకుత్సితమిత్యర్థః, ఇయతా కాలేన కిమాచరితమిత్యత్ర అతీతస్యాచి...
కర్తవ్యావుపరితనం కార్యమేవ చిన్తనీయమిత్యాహ (అతిక్రామన్నితి);
...తాతపనరథవేగేన అతిక్రామన్ కాలః ప్రతివహనం ప్రతీపవహనం తో
...ధనభూతా యా వాత్యా వాతసమూహః తద్విరహిత ఇతి హేతుగర్భ
...ణం, కాలస్య ప్రతీపవహనే సాధనాభావాదిత్యర్థః, గతజలసేతు...
నయత్నః కార్యః కృతధియా బుద్ధిమతా, తత్తస్మాత్ ఉపరితనో యో భీతి
...ఆరమ్భః స ఏవ శ్రేయాన్. ॥౬౦॥
...ఆయుః జీవితకాలః, సర్వతః సర్వవిపద్భ్యః, కాలోచితం, సమర్థ్య
...తిపాద్యతే లోకవృత్తాన్తవిదా, ఇదానీమస్మాభిః సమ్ప్రతి సద్యః వివేక
...మనుపాతాళ బిలోదరే ఆకస్మికః నిర్హేతుకః పాతః నాదేయః న స్వీ...

సద్యస్సంప్రతిదంభదర్పకుహనాసూయాదిదత్తక్షణాః

ప్రత్యర్థిప్రతిరోధకర్మణిమహామోహాః ప్రవర్తిష్యతే ॥౬౧॥

ష్టయమిదానీంభిన్నదికాః ప్రతిష్ఠేమహీం, ఆత్మార్థేపృథివీంత్యజేదితిహి నన్నీతినిష్ఠాస్త్రాస్సర్వే,

ఇతిశ్రీకవితార్కికసింహస్యసర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్యశ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్యవేదాన్తాచార్యస్యకృతిషుసఙ్కల్పసూర్యోదయేకామాదివ్యూహభేదోనామచతుర్థోఽఙ్కః.

శ్రీమత్ప్రణతార్తిహరవరదపరబ్రహ్మణేనమః.

న్తవ్యః, దమ్భాదిభిర్దత్తక్షణాః ప్రాప్తోత్సవాః, తైస్సర్వైస్సహితా ఇత్యర్థః, శత్రునిరాసకర్మణిప్రవర్తిష్యత్వే ॥౬౧॥

భిన్నదికాః ప్రత్యేకంభిన్నదికాః సన్తః పలాయనంకుర్వీమహి ఆత్మరక్షణార్థంపృథివీమపిత్యజేమ ఇతినీతిశాస్త్రస్థైః.

ఇతిశ్రీభారద్వాజశ్రీనివాసార్యవిరచితే ప్రభావలీసమాఖ్యానే

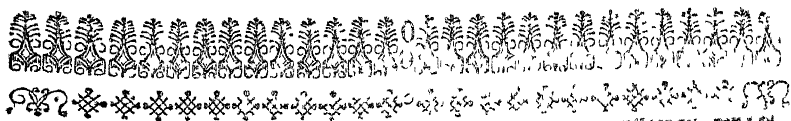
సఙ్కల్పసూర్యోదయవ్యాఖ్యానే కామాది

వ్యూహవిఘటనంనామచతుర్థోఽఙ్కః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీః.

శ్రీమత్ప్రణతార్తిహరవరదపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

సఙ్కల్పసూర్యోదయే పఞ్చమోఙ్కః.

తతః ప్రవిశతి డమ్భః కుహనా చ.

(డమ్భః) అహహా రే త్వాం ధర్మపత్నీ కుహనే సంబోధయామి, త్వం హి మే తారేవ బృహస్పతేరహల్యేవ గౌతమస్యాస్పృష్టపురుషాన్తరా క్షణవిరహక్షమా సహధర్మచారిణీ,

(కుహనా) జం బమ్హణే సరో భణఇ, తహవి లజ్జామి ణిద్దిట్ఠాదో ణిదంసణాదో, అరుంధఈవి అవసిట్ఠస్స తివణిజ్జం ఘురసామిణా, జా వే అహం తక్కరేహిం కిదవేహిం గామణీహిం ణరిందామచ్చేహిం పాసండేహిం అణ్ణేహిం వి తారిసేహిం పత్థిదమ్హి, తా వి తాతుమం ఏవ్వ సుమరిఊణ సేవామి,

---

అథ పఞ్చమాఙ్కే డమ్భకుహనయోస్సంవాదః.

దర్పేణ జగతోధికారః, దర్పచ్ఛాత్త్రైర్మతాన్తరప్రవర్తనం, గర్వమిథ్యాచారయోః కలహః, గఙ్గాయమునామధ్యదేశీయడామ్భికవర్ణనం, గర్వేణ డమ్భాశ్రమద్వారి అసూయయా కలహః, అసూయయా చ జగదపహాసః, గర్వాసూయయోః కలహః, తయోర్ధర్మసఙ్కటప్రశ్నార్థం డమ్భోపసర్పణం, డమ్భగర్వయోః పరస్పరధికారః, అథ డమ్భాదీనామన్యోన్యప్రత్యభిజ్ఞానం, మహామోహదుర్మతిభ్యాం కామాదివ్యూహభఙ్గశ్రవణం, మహామోహవికత్థనం, తేన చార్వాకముఖాత్ సంబృహ్మణం,

ాయాః) యద్బ్రాహ్మణేష్వపి భణితా, తథా లజ్జాదిరహితత్వాన్నిదర్శ
త్, అరున్ధతీవవసిష్ఠస్యేతివచనేయుఙ్గృహస్వామినా, యద్వాహంతస్య
కితస్తైగార్హమణిభిః నచేన్ద్రాదిమాత్రైర్యేః పాషణ్డిభిరన్యైరపతాదప్రకాశి
ర్జితాస్మి, తదాపితాన్ త్యామేవస్మృత్వాసేవే,

ంభతి) (సాన్త్వస్థానం) అతఏవసర్వలోకపతివ్రతా ఖల్వస్మి, అద్యాపునరను
తానపి మే గార్హపత్యాదీన్ యతఃకుతశ్చిదానీతైరపిసమిద్భిస్సమాదధాన
ాయజ్ఞపత్నీత్వయానక దాచిదపిమామకమగ్నిహోత్రంవిచ్ఛిద్యతే,
స్వకాలేషు చానావిస్మృతపుష్పయా త్వయాదర్శపూర్ణమాసౌచనిత్యమ
వర్త్యతే, నిర్వర్త్యతేచ సిణ్డపిత్రుయజ్ఞాదికం, కాకథాపాపియశ్చిత్తస్య,
హనా) సంతంపావంసంతంపాపం, జాఅంమి ఖువిచ్ఛేపసమాహాణి
, ణఖు కాహోపిఅప్పుఘరేఅగ్గిణంవిచ్ఛేఓ, పసణ్ణాహింఖుకుళదేవఆ
ంణిచ్చంరక్ఖిజ్జంతిఅమ్హాణంఅగ్గిణో, తహాఉప్పణ్ణంఖుపొప్ఫంఅణావిక్క
ిజ్జం, పత్తోవిఅపవ్వసుతాహింఎవ్వకుళదేవఆహింవిళంబిఅదిపొప్ఫస

మ్యాదిభిః కామాద్యవస్థాశ్రవణం, డమ్భదపాడవనుజ్ఞాహ్యమోహేన
ర్జితాగ్నిహోత్రపరిపాలలా, కామక్రోధాదిభ్యః సప్తభ్యః సప్తము
క్షితాధికారదానమిత్యేతాసివర్ణ్యన్తే, (తతఃప్రవిశతీతి) డమ్భఃధ
ధ్వజత్వంకేవలలిఙ్గవృత్తిత్వం, కుహనాకాపట్యంవఞ్చనేత్యర్థః, అ
హేత్యర్ధ్యతే, అరేఇతికుహనాసమ్బోధనం, సదృష్టాన్తంవిపరీతలక్షణ
యాప్రశంసతి (త్వంహీతి) బృహస్పతేఃపత్నీతారాచన్ద్రమభిససార,
హల్యాచేన్ద్రం, తత్తథేతి శేషః నిదర్శనాత్ తారేవబృహస్పతేరిత్యాది
ః, గృహస్వామినాత్వమేతి శేషః, సర్వలోకేమపతివ్రతా సర్వలోకస్య
ర్వజనస్యపతివ్రతేతిపరిహాసోక్తిః, అనుగతాఃశాన్తాఃవిచ్ఛిన్నాః, శు
ష్కభిగగ్నిభిః సమాధానంకుర్వాణయా, అనావిస్మృతపుష్పయా అప

యా) శాన్తంపాపంశాన్తంపాపమ్, జాతేఖలువిచ్ఛేదేసమాధౌ
ఖలుక నాప్యస్మద్గృహేగ్నీనాంవిచ్ఛేదః, ప్రసన్నాభిః ఖలుకుల
రిత్యంరక్ష్యన్తేస్మాకమగ్నయః,తథా, ఉత్పన్నంఖలుపుష్పమనా
యం, ప్రోక్షితపర్వసు తాభిరేవకులదేవతాభిర్విళంబ్యతేపు
నః.

సాధుకుహనేసాధ్వీ అస్మత్సహధర్మచారిణీఖల్వసి, బహుమన్యే
బ్రాహ్మణ్యప్రతిష్ఠాపికాంయజ్ఞపత్నీంపరమశ్రోత్రియపుత్రీం,నిత్య
శనాయోదన్యాభ్యామాతురస్యమేహరివాసరేష్వప్యమపిభోజన
ర్వాణయాత్వయాప్రోచ్యతేద్వాదశీవ్రతం, ప్రఖ్యాప్యతేచప్ర
సాధనసంపత్తిసంభ్రమేణ, కిన్తుకించిద్రహస్యముపదిశామి, స
న్తిమయియుగభూమికాభేదాఇవ కేచిదవధీరితసకలధర్మాః ప్రవా
రాజః ప్రకటితమాయావిలాసాః పూర్వదేవాః, తేచ రావణధన
స్యేవమేనభవతీంజిఘృక్షేయుః, అతోమత్సమీపంకదాచిదపినాతివ
నచపరమబ్రాహ్మణంమాంముహూర్తమపిత్వదన్యాః పరిచరితు

వయా, దర్శపూర్ణమాసావిష్టీనిర్వర్త్యేతే సమాప్యేతే, పిణ్డపి
పైతృకంకర్మ ఏవంసతి కాకథాకః ప్రసజ్జః, సాధుశోభనమిత్య
స్యపత్నీఖల్వసీత్యర్థః, ఈదృశ్యాస్తవైదృశమనృతంయుక్తమితి
బహుమన్యేసమ్భావయామి, బ్రాహ్మణత్వస్య పరమశ్రోత్రి
త్రిం, పరంకేవలంఅశ్రోత్రియపుత్రీమితిపరిహాసపక్షే, ఉత్తరే
ష్యపుపక్షే పరిహాసోక్తిరపిధ్వన్యతే, (నిత్యమేవఖల్విత్యాది) అశ
భోజనేచ్ఛా, ఉదన్యాపిపాసా, హరివాసరేషుఏకాదశీతిథిష్వప్య
స, అనావిష్కుర్వాణయాదానమప్యప్రకాశయన్త్యాత్వయాహో
మా, మయాద్వాదశీవ్రతంఉపవాసనియమః ప్రోచ్యతే, త్వయా

మూర్ధ్నాస్మి, అహంపునరధునాదివ్యాదివ్యసర్వభోగసార్వభౌమస్య రాజ్ఞోమ-
హామోహస్యానుచితమాచరన్నమాతతాయినంవివేకమభిచరితుందేవ్యా
దుర్మత్యాప్రార్థితోస్మి, యథా, వత్సడమ్భ, విశ్వధర్మోపప్లావకేనత్వ-
యావివేకఃప్రధ్వంసనీయఇతి, తతశ్చాహంనిత్యనిస్పృహోపిదాక్షిణ్యప-
రవశతయా ‘‘ షట్స్వనభిచరత్స్వతే ,, ఇతిమహర్షిభాషితఞ్చానువర్త్తమా-
నఃకామస్యఫలప్వ్యాస్త్వేవతామారిరాధయిషురాస్థితనియమోస్మి, తస్మాది-
వ్యగఙ్గాజలాప్లుతలోకపాలపురోహితోపనీతానిపారిజాతపుష్పఫలాన్యు-
పాహర.

(కుహనా) హద్ధిహద్ధి, సఅళాఅమసారగ్గహణవిసారఓవివేఓసమదమ-
ప్పముహేహింఅమచ్చఅణేహింసంరక్ఖిఓకహంఅభిరిజ్జఇ, తారిసేసుపవు-
త్తోఅభిఆరోకత్తుణోవ్వబాహంఆవహఇత్తిసుణీఅఇ, (ఛాయా) హాధిక్
హాధిక్, సకలాగమసారగ్రహణవిశారదోవివేకశ్శమదమప్రముఖైరమాత్యై-
ర్జనైస్సంరక్షితఃకథమభిచర్యతే, తాదృశేషుప్రయుక్తోభిచారఃకర్త్తురేవబా-
ధామావహతీతిశ్రూయతే.

చద్వాదశీవ్రతంప్రోచ్యతే, భర్తృపరిచర్యయేతిభావః, ప్రఖ్యాప్యతేమ-
మోపవాసవ్రతంగృహేగృహేఅస్మత్పక్షసాధనసమ్పాదనవ్యాజేన, కిం
తుతథాపిరహస్యంవదామి (సన్తీత్యాదినా) అస్తిమయుగస్యకలియుగ
స్యభూమికాభేదాఅవతారరూపాః, త్యక్తసకలవైదికధర్మాః, ప్రవ్రా-
జితవేషభాజఃసన్యాసిరూపధారిణః, ప్రకటితమాయావిలాసాఃఇదంజగ
త్సర్వంమిథ్యేత్యయమర్థః, ప్రకటితోమైః, పూర్వదేవాస్సురద్విషః, రా
వణధనఞ్జయన్యాయేన, రావణఃసీతామపహృతవాన్, ధనఞ్జయోఽర్జునః
సుభద్రాంతన్న్యాయేనగృహీతుమిచ్ఛేయుః, నాతివర్త్తేథాఃఅతిక్రమ్యమా
స్మాఃకించపరమబ్రాహ్మణంతత్కృష్టబ్రాహ్మణంపరంఅబ్రాహ్మణమితిప

(డమ్భక) అయిముగ్ధబ్రాహ్మణి, అవిచారితాస్త్వద్వైభవాంకింవిభావయసే,
విద్యాశ్చతుస్సంహితావిదితాద్విసప్త
షష్టిప్రపంచతుర్గుణితచన్ద్రకలాఃకలాశ్చ ।
కాలేచసాధువిహితాః క్రతవస్సహస్రం
ధర్మధ్వజాశ్చభువనేషుమయానిబద్ధాః ॥౧॥

అయిపరమధార్మికసహధర్మచారిణి, ఆస్తామిదన్తావద్విద్యాచారమాహాత్మ్యం, నిస్పృహత్వమపినిపుణమవధారయ,

---

రిహాసపక్షే, త్వత్తోన్యాః, అన్యైః పరిచరణానర్హత్వం ఖ్యాపయన్ స్వస్యోత్తరకృత్యమాహ (అహంపునరిత్యాదినా) దివ్యోభోగః స్వర్గాదిభోగః అదివ్యస్తుమానుషః, సర్వభోగరూపా సర్వాభూమిర్యస్యస సార్వభౌమస్తస్య అనుచితం అనభిమతం ఆతతాయినం వధోద్యతత్వాదితిభావః, ప్రార్థనాప్రకారమభినీయదర్శయతి (~~అఘాపి~~) [illegible] త్వయాషట్సు అగ్నిదోగరదశ్చేత్యాద్యుక్తేషు పురుషేషు అభిచారమకుర్వాణ *పతేత్, కామపి అనిర్వాచ్యాం ఆరాధయితుమిచ్ఛుః, అఙ్గీకృతవ్రతనియమోస్మి, తత్తస్మాత్, పురోహితాబృహస్పత్యాదయః, ఉపాహారసమీపంపాపయ, హాధిక్, అభిచారస్యావివేకవిషయత్వాత్, ప్రత్యాగేనమభిచారస్తృణుత ఇతిభీత్యా హాధిగిత్యుక్తిః, తదేవప్రకాశయతి (సఅశితి) స్వవిద్యాచారవైభవమావేదయతి (విద్యాఇతి) చతుస్సంహితాః ఆయుర్వేదాద్యుపవేదసహితాః, ద్విసప్తవిద్యాః అఙ్గానివేదాశ్చత్వార ఇత్యుక్తాశ్చతుర్దశవిద్యాః చన్ద్రకలాః షోడశ, తాశ్చతుర్గుణితాశ్చతుష్షష్టిర్భవన్తి, తాః కలాశ్చ షష్టిప్రపంమయా అధీతాః, తత్తత్కాలేసహస్రంక్రతవశ్చమయా సాధువిహితాః, ధర్మధ్వజాః ధార్మిక ఇతిప్రసిద్ధ్యర్థం బద్ధాధ్వజాః ॥౧॥

పరమధార్మికసహధర్మచారిణీత్యత్రాపి పరిహాసపక్షే పదచ్ఛేదభేదః,

నిర్జిత్యక్షితిమణ్డలం భృగుపతిర్మహ్యం ప్రదాతుం పునః
ప్రహ్వః ప్రార్థయత న్యషేధి చ మయా విశ్వం తృణీకుర్వతా ।
అస్మద్దైవభవదృష్టిసంభృతచమత్కారైరమర్త్యేశ్వరైః
దత్తావధికల్పితవానహం శమధనస్స్వర్గాపవర్గావపి ॥ ౨౧ ॥

(కుహనా) (సవిమర్శం) ఎవ్వం ణామ మహప్పహావాణం తుహ్మాణం వివేఅహిఆరో కిం సేణో అణ్ణారిసో వా జో వి కో వి, జత్థ అహం సహధమ్మఆరిణీ హెమి (ఛాయా) ఏవన్నామ మహాప్రభావాణాం యుష్మాకం వివేకాభిచారః కిం శ్యేనః అన్యాదృశో వా యో పి కో పి, యత్రాహం సహధర్మచారిణీ భవామి,

(దమ్భః) అయి మహాశ్రోత్రియధర్మపత్ని, మహానుభావానామస్మదన్తేవాసినామత్యన్తరహస్యమిదమావేదయామి, సఖీభ్యస్తృష్ణాదిభ్యోపి నైకథ్యాః, నఖలు శ్యేనాదివద్విశేషతో విహితో యమభిచారః,

---

నిస్పృహత్వవైభవం శృణ్విత్యాహ (నిస్పృహత్వమపీతి) (నిర్జిత్యేతి) భృగుపతినా దత్తం భూమణ్డలం దత్తైర్దత్తౌ స్వర్గాపవర్గావపి మయా త్యక్తావిత్యర్థః, ॥ ౨౧ ॥

వివేకాభిచారః కర్తవ్య ఇతి శేషః, కిం శ్యేనః శ్యేనేనాభిచరన్ యజేతేత్యుక్తః, త్వయా కిమర్థం పృచ్ఛ్యత ఇత్యత్రాహ (జత్థేతి) సహధర్మచారిణీ భవామి భవిష్యామీత్యర్థః, మహాశ్రోత్రియధర్మపత్నీత్యత్రాపి మహతః శ్రోత్రియస్య ధర్మపత్నీతి కర్తుం శక్యతే, ఏతద్వక్ష్యమాణం రహస్యం త్వయా తృష్ణాదిసఖీభ్యోపి న వక్తవ్యమిత్యాహ (సఖీభ్య ఇతి) రహస్యం వదతి (నఖల్వితి) అయమభిచారః మయా క్రియమాణః శ్యేనాదివద్విశేషతో విహితో న భవతి (యోత్వితి) ధర్మతయా ప్రవృత్తిర్ధర్మత్వేన నివృత్తిర్ధర్మత్వేన నవేత్యాదిష్వధీతాః, మత్పరిగ్రహాత్ దంభసంస్పర్శాత్ వివేకనాశహేతూతాం సాప్యుపవన్నే. ॥ ౨౧ ॥

కిన్తు, యేతుధర్మతయాధీతాస్తేసర్వే మత్పరిగ్రహాత్ ।
అవిశేషేణగచ్ఛన్తి వివేకస్యాభిచారతాం ॥౩॥

(కుహనా) సుట్ఠుచిన్తిఅం, కోఉణ ఇమస్సిం పరపీడణజణ్ణే తుమ్హాణం ఉవదేసం కుణజ్జ, (ఛాయా) సుష్ఠుచిన్తితం, కః పునరస్మిన్ పరపీడనయజ్ఞే యుష్మాకముపదేశం కుర్యాత్,

(డమ్భః) అహహ, అయి ముగ్ధే, సర్వజ్ఞస్య మే కిమన్యేనోపదేష్ట్రా, సర్వేపి పణ్డితమ్మన్యా మామేవాశ్రిత్య సంశయం ప్రశమయన్తి, అథాపి మయేదానీం సాక్షిమాత్రతయా స్థాపితః కశ్చిదుత్కృష్టసర్వజనతిరస్కారకో గర్వో నామ సర్వజనహృదయసంవాదీ మహామోహసమయమహోపాధ్యాయః, తస్య చేదానీమాగమనం ప్రతీక్ష్యాస్మిన్ సిద్ధాన్తశ్రీమనవకృత్త్వైః పుణ్యాహపూతే సంభృతసంభారస్సప్తర్షిభిః ప్రతిష్ఠాపితాం బ్రుసీమధితిష్ఠామి.

(కుహనా) జుత్తం ఆఅరిఅం, కజ్జసిద్ధీ అ తుమ్హాకరగఆ హోజ్జ,

(ఛాయా) యుక్తమాచరితం, కార్యసిద్ధిశ్చ యుష్మాకం కరగతా భూయాత్,

(డమ్భః) నిమిత్తం సూచయన్, అస్మత్కులధర్మపాలిని కుహనే, స్పన్దతే మమ దక్షిణశ్చక్షుః, అద్యైవ చ సుహృత్సమాగమస్సంపత్స్యతే, (పురస్తాదవలోక్య) కః ఖల్వసౌ జ్వలత్ప్రభాకఞ్చుకితదుర్నిరీక్ష్యమూర్తిర్మహాత్మా మధ్యమం లోకమవతీర్యాస్మదాశ్రమాభిముఖమాగచ్ఛతి,

(తతః ప్రవిశతి పరిగృహీతపృథులపాదుకః ప్రతిక్షణవిక్షిప్యమాణవికటభు

అహహేతి విస్మయే, హృదయసంవాదీ సమ్మత ఇత్యర్థః, సమయః సిద్ధాన్తః, బ్రుసీందర్భనిర్మితం పీఠం, నిమిత్తం లక్షణం, దూరత ఆయాన్తం గర్వం వర్ణయతి (కః ఖల్విత్యాదినా) కంచుకితత్వాదిహేతుగర్భవిశేషణం, పరిగృహీతాధిష్ఠితః, పాదుకా దారుమయీ, వికటః విశాలః, దృఢతరం యథా తథా, పత్త్రికైవ పతాకా యస్య ఉత్తమజనపరిభవాయ, ప్రణిహితః ప్రయుక్తః, పరిక్రాన్తః పరిభ్రమన్, పితామహగృహాత్ బ

జదణ్డైఃదృఢతరదణ్డావలంబితప్రతిజ్ఞాపత్రికాపతాకోదర్పైః)
(దర్పైః) అహంకలిరాజ్ఞామహామోహేనప్రకృష్టజనతిరస్కారాయప్ర
ణిహితస్సకలలోకతారతమ్యవివృత్సయాపరిక్రాన్తఃపితామహగృహాన్మ
ధ్యమలోకమవతరన్నాచక్రవాళమవలోకితదిశాచక్రవాళఃపురన్దరపురోగ
మైర్లోకపాలైరభ్యర్చితస్సురభిమదిరాసుధాచన్ద్రపారిజాతమణివరవితర
ణమహావదాన్యేసమన్దరమన్థమథనసంక్షోభసర్వంసహేన మధుకైటభమ
థనబన్ధునాసిన్ధునాసమాహృతహారోపహారమాదిభ్రాణఃప్రత్యాగతోస్మి
భారతంవర్షం,

అద్యచ, త్రయోదశమివాదిత్యంరుద్రాణాంద్వాదశన్తథా ।
మన్యేతనియతంలోకోవసూనాన్నవమఞ్చమాం ॥౪॥

(విచిన్త్యసరోషహాసం) అహోనుఖలుజగతోమౌఢ్యం, యేషామస్మద

హ్యాలోకాత్, ఆలోకితందిశాచక్రవాళందిఙ్మణ్డలంయేన, సురభీత్యాదినా
సముద్రంవర్ణయతి, సురభిఃకామధేనుః, మదిరావారుణీ, సుధాపీయూ
షం, మణివరఃకౌస్తుభః, మన్దరఏవమన్థఃమన్థదణ్డఃతన్మథనసంక్షోభసర్వం
సహః, మధుకైటభమథనోవిష్ణుః, సమాహృతంసమర్పితం, హారఏవఉప
హారఃఉపాయనం, స్వాత్మానముత్ప్రేక్షతే (అద్యచేత్యాది)మామాదిత్యే
షుత్రయోదశం, రుద్రేషుద్వాదశం, వసుషునవమంచ, లోకోనియతమ
న్యేతఉత్ప్రేక్షేత. ॥౪॥

మౌఢ్యహేతుకోహాసఃజగతఃస్వసామ్యాదివాంఛయారోషః, అహ
హాసయోగ్యం, తేపితాదృశాఅపి, ఆరోహన్తిఆకాంక్షన్తఇత్యర్థః, స
ర్వేషాంస్వవిజితత్వందర్శయతి(ఛన్దఇతి) ఛన్దోభిర్వేదైరలంకృతబుద్ధయః
కల్పేకల్పసూత్రేవికల్పస్సన్దేహఃతత్త్యజః, పదంవ్యాకరణంతద్విదఃశాబ్ది
కాఇత్యర్థః, శిక్షాయాంశిక్షితమానసాః, జ్యోతిర్గణస్యసూర్యాదిగ్ర

నుచరప్రతినిధిపర్వణ్యవ్యవస్థానమపహాస్యం, తేపిమత్సాన్యయహాధిక్యంవా ప్రతిలబ్ధుంమోఘవృత్తిం మనోరథమారోహన్తి, ఇహహి,

ఛన్దశ్ఛన్దితబుద్ధయః పదవిదః కల్పేవికల్పత్యజః
శిక్షాశిక్షితమానసావిగణితజ్యోతిర్గణావృత్తయః ।
నిర్ణీతార్థనిరుక్తయస్త్రివిధయామీమాంసయామాంసలాః
నృత్యన్తోనయవిస్తరేషుసుధియస్సర్వేమయాఖర్వితాః ॥౫॥

(ఆకాశే) రేరేబాలిశ, కింబ్రవీషి, కుతస్తవేయంశిక్షా, కీదృశీచపరిచితిరి తి, (సహస్తాస్ఫాలనంవిహస్య)

హాస్యావృత్తిస్తత్తద్రాశిషుసఞ్చారః సవిగణితోయైస్తే, నిర్ణీతార్థాః నిరుక్తిగ్రన్థోయైస్తే త్రివిధయాకర్మబ్రహ్మదేవతాసమ్బన్ధిన్యా, మాంసలాః పరిపూర్ణాః, న్యాయవిస్తరేషు న్యాయశాస్త్రవిస్తరేషు నృత్యంకుర్వన్తః, సర్వేచతుర్దశవిద్యావేదినః సుధియోవిద్వాంసః ఖర్వితాః వామనీకృతాః గర్వచ్ఛేదయాదపనీతా ఇత్యర్థః. ॥౫॥

స్వప్రతికూలవాదినీంఅశరీరవాచమాశఙ్కతే (ఆకాశఇతి) అశరీరవాచమనువదతి (రేరేఇతి) బాలిశడింభ, తవేయంశిక్షా కుతః కస్మాదుపాధ్యాయాత్, తత్రపరిచితిశ్చతే కీదృశీత్యేవంరూపాంవాచమాకర్ణ్య, డమ్భః సహస్తాస్ఫాలనంహస్తాభ్యామన్యోన్యమాస్ఫాలనం, ధీమతఉపాధ్యాయాచ్ఛిక్షాకిమర్థేత్యాహ (విధిమన్తరేణేతి) విధిఃసైవంఅన్తరేణవినా, విహగేనహంసేన, పయసోర్వివేకవిధిః నీరక్షీరయోర్విభాగకర్మ, కుతఃకస్మాత్ అశిక్ష్యత, నకుతశ్చిదిత్యర్థః, ఇదంకుతస్తవేయంశిక్షేతిప్రశ్నస్యోత్తరం, కీదృశీపరిచితిరిత్యస్యోత్తరమాహ (కతివేతి) కలశీసుతః అగస్త్యః కలశీసుతపదేనాగస్త్యస్యనాదరోద్యోత్యతే, జలధింకబళయన్ సముద్రంపాస్యన్ పాతుమిత్యర్థః, లఘుని హోత్రోరితిశతృ, కతిదినానిపర్యచినోత్ పరి

విధిమన్త్రేణవిహీనేనకుతలిపయసారణత్యుత్యతవివేకపధిః ।
కత్రివాదినానివదపర్యచినోత్కలశీసుతణకఃకళయన్జలధిం ॥౬॥

అస్తాన్తావద్విశ్వతోముఖీయమాస్మాకీవిద్యా, అభిజనవృత్తాభ్యామప్యహం నిస్సమాభ్యధికః, తథాహి,

మద్వంశోద్భవయాజనార్హపురుషాభావాదముష్మిన్జగ-
త్యాగోత్రప్రథమాదనధ్వరతయాప్రఖ్యాతమస్మత్కులం ।
అప్రత్యక్షమనక్షపీడనవిధిప్రాగల్భ్యతస్థాపితం
విష్వగ్వృత్తితపఃపరజ్ఝమపిమేవిశ్వాధికజ్ఞైవిదః ॥౭॥

(పురస్తాత్ పశ్యన్) అహహ,

చయమభ్యాంసంకృతవాక్సకమపి, సహసైవసముద్రింపీతవాక్, మమాః
తథేతిభావః. ॥౬

విశ్వతోముఖీసర్వతోముఖీ,సర్వతఃప్రసిద్ధావా అభిజనంకులంవృత్తమా
చారః, ప్రథమమభిజనతోనిస్సమత్వందర్శయతి, (మద్వంశేతి) వంశోద్భ
వానాంపుంసాంయాజనేయోయోగ్యఃపురుషతతిస్యాలాభాత్ అస్మిజ్ఞ
తిస్వర్గాదిషువా, గోత్రప్రథమపురుషాత్కూటస్థాదారభ్య అనధ్వర
యాఅధ్వరరహితమితిఅస్మత్కులంప్రఖ్యాతం, వృత్తతోనిస్సమత్వమా
హ(అప్రత్యక్షమితి) మేకిమప్యప్రత్యక్షంతపః,చాన్ద్రాయణాదికంహిప్ర
త్యక్షం, అప్రత్యక్షంప్రత్యక్షాగోచరం, అక్షపీడనవిధికతత్ప్రాబల్యాత్
స్థాపితం, ఇన్ద్రియహింసానకర్తవ్యేతివిధిప్రాబల్యతఃఅనుష్ఠితంవిష్వక్
ర్వతోఽజ్ఞానకతాయేషువృత్తిఃవర్తనంయస్యసర్వతపోధికంకేవిదుః,
ప్రత్యక్షత్వాన్నకేపివిదన్తీత్యర్థః. ॥౭

(బహవఇతి)ఇహదశేబాహ్యేకిమప్యుష్టయఇత్యమీబహవశ్ఛాత్రాఃవి
భస్తోమేఅనిమిషగణమిషత్యపి, మేరుపర్వతమపివిగూహాయితుంఅపే

బహవఇహనశ్ఛాత్రాబాహ్యాఃకుదృష్టయఇత్యమీ
మిషతివిబుధస్తోమేమేరుంవిగూహయితుంక్షమాః।
ప్రబలకుహనాగమ్భీరాభిఃప్రలోభనయుక్తిభిః
జడబధిరపఙ్గ్వన్ధప్రాయంజగజ్జనయన్తిచ ॥౭॥

అథవా, అనపహ్నుతవద్భిరద్యయావత్ప్రతిపక్షానిహకింప్రమాణవర్గైః
స్వవశేవినివేశయామివిశ్వంమణిమన్త్రౌషధివఞ్చనోపజాపైః ॥౮॥

తుంసమర్థాః, సర్వప్రపఞ్చాపలాపినఇత్యర్థః, కుహనాకాపట్యంతేనగమ్భీరాభిఃదురవగాహాభిఃప్రబలాభిఃప్రలోభనయుక్తిభిఃవిప్రలమ్భయుక్తిభిః, ఇదంపూర్వత్రఉత్తరత్రచసమన్వేతి, జగత్ జడబధిరపఙ్గ్వన్ధప్రాయంయుక్తిభిఃత్యక్తవేదప్రామాణ్యత్వాత్ హితసాధనానుష్ఠానశూన్యమిత్యర్థః, జడఉన్మత్తః పఙ్గుఃపాదవికలః, జడాదిబహులంజనయన్తి ॥౭॥

ననుప్రమాణానుసారిణ్యేవయుక్తిరాదరణీయా ప్రలోభనయుక్తిస్తు ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగణైఃనిషిద్ధత్వాన్నాదరణీయేత్యాహ;(అథవేత్యాది) అద్యయావత్ అద్యపర్యన్తప్రతిపక్షాననపహ్నువద్భిః, అనపహ్నవం కుర్వద్భిఃప్రమాణవర్గైః, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగణైఃకింప్రయోజనం, తన్మాస్తు, తర్హియథాప్రమాణంవిశ్వస్యసత్యత్వమఙ్గీక్రియతామిత్యాహ(స్వవశఇతి) మణిమన్త్రౌషధివఞ్చనోపజాపైఃమణిమన్త్రౌషధికృతవఞ్చనయాఉపజాపైర్భేదైః వశీకారైరిత్యర్థఃవిశ్వంస్వవశేస్వమతేస్థాపయామి. ॥౮॥

(కిమాహ కశ్చిత్) ప్రతిష్ఠితే ప్రమాణవర్గే కథం కైశ్చిదేవ పాటచ్చరవృత్తిః ప్రతిపత్తవ్యేతి,

(సరోషహుఙ్కారం) పశ్య, అరే బ్రాహ్మణాపశద, సార్వలౌకికం గగనమలినిమ ప్రత్యక్షం కిన్న ప్రామాణికైః పరిభూయతే,

అపి చ, షడ్భిః పూర్వప్రణీతైరలమిహ సమయైః శ్రద్ధధానప్రమాణైః
వస్తుస్థిత్యైకరూప్యే మతివిహతిహతే కస్య కీదృగ్వ్యవస్థా।

ప్రతివాదినో మతమాశఙ్క్య పరిహర్తుం ప్రతివాదినో నామ గృహీత్వా తన్మతముపన్యస్యతి (కిమాహ కశ్చిదితి) కశ్చిత్ కిమపి వచనమాహ వచనం దర్శయతి (ప్రతిష్ఠిత ఇతి) ప్రమాణవర్గే సమ్యక్ ప్రతిష్ఠితే సతి, అయమర్థః, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవర్గైః జగతస్సత్యత్వాదౌ సిద్ధే సతి, కైశ్చిద్బాహ్యైరేవం పాటచ్చరవృత్తిః జగన్మిథ్యాత్వప్రతిపాదనరూపతస్కరమార్గః కథం ప్రతిపత్తవ్యో అఙ్గీకర్తవ్యో న యుక్త ఇత్యర్థః, ఏతచ్ఛ్రుత్వా సరోషహుఙ్కారం గురుర్వదతి (పశ్యేతి) (అరే బ్రాహ్మణేత్యాది) బ్రాహ్మణాపశద సర్వలోకసిద్ధం గగనమలినిమప్రత్యక్షం మలినిమవిషయం ప్రత్యక్షం ప్రామాణికైర్నః కిం పరిభూయతే పరిభూయత ఏవ ఏవం భవన్మతమపీతి భావః, నను భవచ్ఛిష్యాణాం సర్వసిద్ధాన్తప్రత్యవస్థాపనమనుచితమిత్యాశఙ్క్యాహ (షడ్భిరితి) పూర్వప్రణీతైః షడ్భిః సిద్ధాన్తైరలం (కుత ఇత్యత్రాహ) శ్రద్ధధానప్రమాణైః తత్ర శ్రద్ధావతాం ప్రమాణభూతైః అలం తే అనాదరణీయా ఇత్యర్థః, పరస్పరం మతీనామన్యోన్యవిహతైస్తైస్తైర్వస్తుస్థితే ఐకరూప్యే భగ్నే సతి, కస్యార్థస్య కీదృశీ వ్యవస్థా, వ్యవస్థా వక్తుమశక్యేత్యర్థః, వ్యవస్థాయా అభావే సిద్ధాన్తభేదసిద్ధిః కథమిత్యత ఆహ (అక్షుభ్యదితి) అక్షుభ్యన్త్యః అభజ్యమానాశ్చ తా ద్విత్రాః ద్విత్రికక్ష్యాశ్చ, తాసు వ్యవహారణసహాః వ్యవహర్తుం శక్యాః అస్మదున్నీతనీత్యా సిద్ధాః, నీతిః యుక్తిః మదుపహితధియః మయా శిక్షితబుద్ధయః ప్రత్యవస్థాపయన్తు ద్విత్రి

అక్షుభ్యద్భిర్త్రకక్ష్యావ్యవహరణసహానస్మదుస్నితనీత్యా
సిద్ధాన్సిద్ధాన్తభేదాన్మదుపహితధియః ప్రత్యవస్థాపయన్త ||౧౬||

(అపసవ్యంపశ్యన్,) ఏతేమగధకళిఙ్గాన్ధ్రద్రమిడకర్ణాటకేరళకొఙ్కణాద
యోజనపదాః,

అహహ, అష్టాచత్వారింశతంబౌద్ధభేదాన్
నీచోక్త్యాహం హేలయానిర్మమాణః।
అధ్యాసీనోబోధివృక్షస్యమూలం
విద్యాదర్పంవైదికానామహార్షం ||౧౭||

తతఃప్రభృతిసుగృహీతనామానోనామమాత్రనిశ్శేషితవిపక్షాస్సప్తద్వీపని
హితజయస్తంభాస్సఞ్చరన్త్యస్మాకమన్తేవాసినః.

అపిచ, అద్వైతంక్వచిదన్వితంక్వచిదిహద్వైతంమయాసాధితం
ద్వైతాద్వైతసమాహృతిఃక్వచిదసౌదుస్థావ్యవస్థాపితా।

కక్ష్యావ్యవహరణసహత్వేనసిద్ధాన్తభేదసిద్ధిరిత్యర్థః, అతస్సర్వసిద్ధా
న్తస్థిత్యవస్థాపనముచితమిత్యర్థః- ||౧౬||

అపసవ్యందక్షిణంగఙ్గాయమునయోర్మధ్యదేశస్థితస్యప్రాఙ్ముఖస్యదక్షిణ
తోదర్శనే, మగధకళింగాదిదేశాశ్చతుర్విషయాభవన్తి, మగధాఃగిరిప్రజదే
శః, కళిఙ్గాఃఒడ్డ్రియాః ఆన్ధ్రాః శ్రీకాకుళదేశాః ద్రమిడాః వెంకటగిరిమార
భ్యదక్షిణాః, కర్ణాటకాఃతతఃపశ్చిమదేశాః, కేరళాః మలయాలాఖ్యాః,
కొంకణాఃమలయాళాత్ ఉత్తరపశ్చిమాః పునస్స్వసామర్థ్యమేవప్రక
టయతి(అష్టాచత్వారింశతమితి) బోధివృక్షస్యాశ్వత్థస్యమూలమధ్యా
సీనోజినోభూత్వాహన్నీచోక్త్యాభాషయానీచోక్తిరూపయాప్రాకృత
మహారాష్ట్రమాగధశౌరసేనవ్యపభ్రంశపైశాచాదిభాషయాఅష్టాచత్వా
రింశతంబౌద్ధమతభేదాన్నిర్మిమాణస్సన్వైదికానాం వేదమార్గానుసారి
ణాంవిద్యాగర్వమహర్షంఅపహృతవానస్మి, ||౧౭||

తతఆరభ్యసుగృహీతంవ్యపదిష్టం, అద్వైతంఏకంబ్రహ్మైవసత్ అన్య

తత్ప్రత్యుక్తిసుధాగ్రహోదితకథాకల్లోలతో వాదినా
మన్యస్య సంప్రతిమల్లమేషసమరప్రోత్సారసంప్రాప్నుమః ॥౧౨॥
పరివృత్త్యావలోక్య, ఏతే పునర్యవనతురుష్కాద్యుపప్లుతాః ప్రత్యన్తదేశాః
ఇహాచ, వాదద్యూతపణంప్రకల్ప్య కిమపి క్షిప్తాభిమానః క్వధన
కశ్చిద్వైదికపద్ధతిం ద్విజపతిః క్షిప్రంమయాత్యాజితః ।

త్సర్వాంశుద్ధ్యేతిమతం క్వచిద్గ్వ్యాదిషు అర్జితం డుసదిష్టం క్వచిత్ స్థలే ద్వైతం వస్తునో ద్వైన్యం స్వరూపసతో భిన్నం సయాసాధితం, క్వచిత్ స్థాపయితుమశక్యాద్వైతాద్వైతయోః సమాహృతిః సముచ్చయః వాదినాం తేషాంతేషాం తత్తద్భక్తిః తత్తన్మతే ప్రీతిః తస్యాం సుధాగ్రహః తద్వ్యధాగ్రహః తేనోదితైః కథాకల్లోలైః వాదపరమ్పరాభిః సంప్రతిమల్లయోః మేషయోః సమరస్య ప్రోత్సారసంప్రోత్సుణప్రీతిం ప్రాప్నుమః ఇతిమన్యే. ॥౧౨॥
పునః ప్రత్యఙ్ముఖో భూత్వావలోక్య, ఏతే పునః యవనాస్తురుష్కాశ్చ కిఞ్చిద్భిన్నజాతీయాః, ఆదిశబ్దాత్ మ్లేచ్ఛాదయః, తైరుపద్రుతాః మ్లేచ్ఛదేశాః (వాదేతి) కశ్చిద్ద్విజపతిః మణ్డనమిశ్ర ఇతిభావః, వాద ఏవ ద్యూతం తత్ర పణం గ్లహం కల్పయిత్వా, కిమపీతి పరాజితస్య ప్రతివాదిమతప్రవేశరూపం మయా క్షిప్తాభిమానః పరాజిత ఇత్యర్థః, క్వధన్ పరితపన్, క్షిప్రం వైదికపద్ధతిం త్యాజితః స్వకీయాం వైదికపద్ధతిం విసృజ్య ప్రతివాదినః శంకరస్య మతం ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః, (అర్హదిత్యాది) అర్హన్ జినః బుద్ధః సుగతః బృహస్పతిశ్చ ఆదిశబ్దైన కణాదాదయః సఙ్గృహీతాః, సిద్ధాన్తక్రమాః అన్యోన్యవ్యతిహారితాః అన్యోన్యవ్యామిశ్రితాః అన్యోన్యవ్యాహతానాపి పరస్పరేశ్వరవార్త్తికరూపేణ గ్రథ్నంకుర్వన్ అర్భకాన్ అనధిగతశాస్త్రసరణీన్ వ్యామోహయతి వశీకరోతి, (ఇదమత్రాకూతం) శఙ్కరమణ్డనమిశ్రౌ సర సర్వమతప్రవేశపణం వాదమకుర్వాతాం, శఙ్కరేణ పరాజితో మణ్డనమిశ్రః సం

అర్హద్బుద్ధబృహస్పతిప్రభృతిభిః క్లృప్తాన్ నయాన్ తాన్ క్రమాన్
అన్యోన్యవ్యతిహారితానపి పరః వ్యామోహయత్యర్భకాన్ ||౧౩||

అమీ చ పశుప్రాయప్రాయైః కైస్త్రైరనార్యైరధిష్ఠితానాం దృష్టిగోచరతామి
హాన్తి ॥ సితే [illegible] కేచిదత్ర [illegible] ఆగాధమాపాతదృష్ట్యా
తథా హి [illegible]

అజ్ఞ [illegible] ప్రాపతైః ।
అభినయవిషయాత్మైః [illegible] నృత్తసారైః
అలమిహ జడ [illegible] ఇమైః ||౧౪||

(ఉత్తరతో దృష్టిం దత్త్వా) [illegible]
ముఖస్సమాయాతి, ఏతత్ప్రాకాపాత్ [illegible] పరిపృచ్ఛామి.

కరమతం, వివిధ్యైకవద్దోనసన్యస్యేషు [illegible] ప్రణీయ
మూఢజనాన్ వ్యామోహితవాన్, తన్త్రతస్య జగతః సదసద్విలక్షణత్వో
క్త్యా జైనమతవ్యతిహారః, విజ్ఞానమేవ సత్యం అన్యత్ బాహ్యం సర్వం తస్మిన్
పరికల్పితమితి స్వీకారాద్యోగాచారమతసమ్పర్కః, వేదప్రామాణ్యాభి
ధ్యాతో వక్త్యాచార్వాకమతసమ్భేద ఇతి మన్తవ్యం. ||౧౩||

అమీ చ దేశాః అనార్యైః మ్లేచ్ఛైః, అత్ర భేదమపి నిశ్చేతుం సమర్థాః
విస్తారితశ్మశ్రుభారాః, ఆకారేణ, ఆపాతదృష్టిస్థూలదృష్టిభిః, అసఙ్గతబ
హుజల్పైః, అల్పజ్ఞానైరప్యతిగర్వితైః, అత ఏవ తృణీకృతగురువర్గైః కే
లనాస్తికైః, అభినయోఽనుకరణం ప్రతిష్ఠితవిద్వదనుకరణేన విక్షిప్తావయ
వైః, అఙ్గల్యాం నృత్తమేవ సారః యేషాం తైః, జడభూమిభృతాం సచివైః
ప్రోథా శ్చేన్నాభినన్దన్తీతి భావః, అమీభిరలమ్. ||౧౪||

దృష్టిం దత్త్వా దృష్ట్వేత్యర్థః, కాశ్మీరదేశాద్వా జలన్ధరదేశాద్వా ప్రి

ప్రసూనాస్త్రః, కిఞ్చానాసిదుర్మతిసమాచేతావద్రిరాజపరిక్రమాణాయ ప్రథితయోరిన్ద్రస్రష్టోర్గిరీశ్వరయోరధునాతనంవృత్తాన్తం, (కర్ణం దత్త్వా)(కిమాహ) తేకిలసుమతిసఖీభిర్మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాభిఃప్రతారికాభిఃకస్యాశ్చిన్నివృత్తిమార్గసురక్షాయాంనిరుద్ధేఇతి,(సక్రోధం) అకిపాపోయమశ్చకస్మాద్బ్రాహ్మణవేతాళః, కేరేదురాత్మన్వైధవేయశ్రోత్రియబ్రహ్మరాక్షస, కథంసర్వలోకాభిసరణేస్యస్మత్సహధర్మచారిణీత్వమనుధ్యాన్యోర్మహాభాగయోరనయోః కేత్రాదృశమత్యాహితంసంభవిష్యతి, (నిర్వర్ణ్య) హాగస్యవగతోయంసర్వోవైయాకాధపటిఃకప్రతిజనపదంప్రణిధిభావేనప్రేషితఃపర్యటనశీలఃకశ్చిత్పాన్థః, (సపరిహాసం) అహోదేశకాలవిశేషసంభవోయందోషసముదాయః,

యథా, శ్వశురోరక్ష్యదిగమ్బరవ్రతపతీసమ్బద్ధినస్వాగతాః

మాతాచాస్యపితాచపాంసుపతిస్సాపిజనకోదేవికః ।
జాయాతిష్ఠతిసాక్షియోగసహచచార్వాకశిష్యస్సఖా
మిథ్యాచారసమాహ్వయస్స్వయమసౌవిప్లావకోవైదికః ॥౧౫॥

యస్మిన్రసాయస్యోరవస్థానం, అపస్థాయశా, అద్రిరాజోమహామేరుః, అధునికప్రవృత్తిం, కిమాహ, కశ్చిదేవమాహాత్మ్యార్థణః, కిమితి (తేకితేతి) తదుభేఅపి, మైత్రీసఖ్యప్రేస్తేహకి, కరుణాప్రసిద్ధా, ముదితాయథాలాభేనసన్తోషః, ఉపేక్షా అపకారిషు, ప్రతారికాభిః వఞ్చికాభిః, నివృత్తిమార్గరూపసురక్షాయాంసురక్షాతేగరేకమాగారే, బన్దీకృతేఇతి, అస్పృశ్యమాడబ్రాహ్మణపిశాచః, వైధవేయోవిధవాసుతః, శ్రోత్రియవేషబ్రహ్మరాక్షస, అభిసరణంస్వయంపరిగ్రహః, మహాభాగయోఃపరిపూర్ణభాగ్యయోః, అత్యాహితంమహాభయం, నిర్వర్ణ్యసూక్ష్మంపరామృశ్య, అవగతోజ్ఞాతః, పర్యటనవృత్తిభిః, తత్తజ్జనపదంప్రతిప్రణిధిభావేనప్రణిధిశ్చారః,

తదయంమిథ్యాచారనామావ్యాఘ్రప్రణిధిరళీకవాదీచాసంభాష్యోమాదృ శైర్మహాత్మభిః, ఏతదవలోకనదోషపరిహారాయదివాకరమాత్మానంవా పశ్యామి, (వికటంపరిక్రమ్య) అహహ, మహానద్యోరివగఙ్గాయమున యోరమీమధ్యమాజనపదాః, ఏతేషుచావధీరితబృహస్పతిప్రజ్ఞానామస్మా కమనన్తసిద్ధాన్తసృష్టికర్బురముపన్యాసప్రజాపతిపశుపతిదత్తవరోఽపికః పునఃప్రత్యేష్యతి, కథకప్రసవానువాదాదయః, ఇహచాపవర్గమార్గనిరో ధోద్యతేనాస్మత్స్వామినాసహసహాయైరపరాన్తవాసిభిర్మ్లేచ్ఛభూప తిభిరధరోత్తరీకృతారాజన్యాః, చరన్తిచాత్రకేచిదమీచక్రవర్తినోడా మ్భికానాం,

ఏతేచ, అయాచన్తఃకిఞ్చిత్స్వయముపనతేనాదరగిరః
ధనాయాశ్శైలూషీసహచరితసాకూతగతయః ।

సమవాయస్సముచ్చయః, సమవాయందర్శయతి (యథేతి) అస్యమిథ్యా చారస్యశ్వశ్రూః పత్నీమాతాదిగమ్బరవ్రతవతీజైనకులీనా, అనేనజైనాది భిరయంపరిగృహీతఇతిసూచ్యతే, సౌగతాఃబౌద్ధాః, అస్యమాతాపిత రౌపశుపతిమతప్రవిష్టౌ, దేశికఆచార్యః, సాఙ్ఖ్యసమయేయోగసమయేచ, చార్వాకస్యశిష్యఃసఖాభవతి, విప్లావకోవైదికఃవైదికధర్మవిప్లావకఇత్య ర్థః, ఉక్తేషుమతేషుసర్వత్రమిథ్యాచారపరిగ్రహోఽస్తీతిసూచితం ॥౧౫॥

ఆత్మానంస్వం, వికటంససమ్భ్రమం సంపాతెధీరితబృహస్పతిప్రజ్ఞానాం, సిద్ధాన్తసృష్టిఃసంసృష్టిః తయాకర్బురంశబళితంనానావిధం, ప్రత్యే ష్యతిజ్ఞాస్యతి, అనువాదాదయఃకర్తుమశక్యాఇత్యర్థః, అవిశబ్దేనఆక్షేప దూషణాదిర్గృహ్యతే, ఉద్యతేనోద్యుక్తేన, అపరాన్తఃపశ్చిమదేశః, డా మ్భికానాంఅగ్రేసరాః, ఉపనతేప్రాప్తే, అనాదరగిరఃకిమర్థమస్మాకమేతది త్యాదివచనవన్తః, ధనాయాధనేచ్ఛాసైవశైలూషీనటీతస్యాస్సహచరితాస్సా

నివృత్త్యాఖ్యస్య స్థైర్యస్థితిమభినయన్తో నిరుపధిం
న యస్యాన్తే సద్భిర్న్నవమరసనాడిన్ధమదృశః ॥౧౮॥

అపిచ, హన్తైతత్కలేరనఙ్గస్యాధిరాజ్యం, మహామోహస్యావాతప
సాం పరిపాకః,

స్వతన్త్రవరవర్ణినీసురతకేళిసౌత్రామణీ
రసార్పితమనోభవాం రహసి నిర్విశద్భిః క్షపాం।
దివా వివిధభూమికానిహితకఞ్చుకైర్వ్యాప్యతే
వియాతకితవైరిదం వితథదత్తవిత్తం జగత్ ॥౧౯॥

అత్ర చాసీమ్నశ్చాపిష్టీకలదేశమపరిత్యజతాం బహిరావరణమాత్రసంర
క్షితవర్ణాశ్రమధర్మాణామనన్యగతీనాం ద్విజానామగ్రహారాః, విశేషతశ్చ

సంసారారామపరముత్సన్నైకవపుషస్సన్ధ్యావినోదావధిః
సావిత్రీజపవాదజర్ఝరతనుశ్శ్వేతసటపాయికం।

భిప్రాయానుగతయో యేషాం తే, నివృత్తిధర్మ నిరుపధిం నిర్నిమిత్తరూపాం స్థి
తిమనుకుర్వన్తః, ఏతదజానద్భిస్సద్భిః నవమో రసశ్శాన్తః తస్య నాడిన్ధ
మ ఇతి నాడిన్ధమా దృక్ యేషాం తే శాన్తరసప్రకాశకదృశ ఇత్యర్థః ॥౧౮॥

ఏతద్వక్ష్యమాణం సర్వమనఙ్గస్య నిరర్గళమైశ్వర్యం, తదేవ దర్శ
యతి, (స్వతన్త్రేతి) స్వతన్త్రా అపరాధీనా వేశ్యా ఇత్యర్థః, తాసాం సు
రతకేళిరేవ సౌత్రామణీ తత్ర రసః, సౌత్రామణ్యాఖ్యయాగసురాగ్రహ
స్యోక్తత్వాత్ అర్పితో మనోభవః కామో యస్యాం నిర్విశద్భిః అనుభవద్భిః
భూమికా వివిధవేషపరిగ్రహాః తాభిర్నిహితకఞ్చుకైః యాష్టికతాపసాదిరూపేణ వేష
వైవిధ్యం, తయా కృతావరణైః ధృష్టధూర్తైః, వితథదత్తవిత్తం వ్యర్థ
దత్తధనం సత్ వఞ్చ్యతే ॥౧౯॥

బహిరావరణం డమ్భాచరణమిత్యర్థః, అనన్యగతికానాం అన్యత్ర గ
న్తుమశక్తానాం, (సంసారా ఇతి) జాతకర్మాదయః కేవలం వాద్యఘోషగ్ర

ఇత్థం మోహమహీపతేరభిమతేవిశ్వంవిపర్యస్యతః
కాలస్యైషకలేరలేపకమతస్పష్ట (వ్యక్త) క్రమఃప్రక్రమః ॥౧౮॥
అహోనుఖల్వేతేమపిమహాన్ధర్మక్రమః,
తదుదాకృతయఃకేచిత్కృష్ణాః
తత్రైతేదంపతీయస్సహైవసాధ్యాం।
ఇతరేతరదైవతంభజన్తే
మదనోపజ్ఞమజస్రమగ్నిహోత్రం ॥౧౯॥
అపిచ, ప్రతివీధికమాశ్రయన్తఏతే
కుహనాసూక్తిమయీంకుసీదవృత్తిం।

హంలంకరణబన్ధుజనపరిపాలనరూపోత్పన్నైకరూపాః ఏకశబ్దైనమస్త్వాగ్ని ర్వాపర్త్యతే,సన్ధ్యా వినోదశ్రమాపనయఃశోభాకాష్ఠా,శ్రమాపనయ రూపేత్యర్థః, జనవాదోలోకవృత్తాన్తఃతచ్ఛబళితస్వరూపా, శౌచం శుద్ధిఃవటశౌచసదృశీ, అశాస్త్రవిహితజలావగాహనాది, అభిమతేవస్మిన్ లే విపర్యస్యతఃఅధరోత్తరంకుర్వతఃకలేఃకాలస్య, అలేపకాశ్చార్వాకాద యఃతన్మతేస్పష్టఃపదక్రమఃయస్యాస్మిన్ప్రచారః ॥౧౮॥

ధర్మక్రమందర్శయతి (తదుదాకృతి) కృష్ణకేశోర్ధ్వనాడథేత, ఇతరేతర తద్దర్శయతి, కేచిదుకేశకృష్ణనదాణిదమ్పతయఃకస్మిన్ప్రయుక్తం ద్వావిఅన్యోన్యోద్దేశ్యం, మదనేనాపజ్ఞాతంపరికల్పితంవాఅజస్రమగ్ని హోత్రంపరతరూపంభజన్తే. ॥౧౯॥

ఏతేకేచనకపటసూక్తిప్రచురాంవార్ధుషికవృత్తింశ్రయన్తి, వీథ్యాం వీధ్యాం, శిష్యతాపరీక్షావిధురం, శుకవదర్థజ్ఞానరహితం, బ్రహ్మవేదం, మన్త్రాదికంవా,శుద్ధవేషాఇత్యనేనాన్తశ్శుద్ధిరాహిత్యంద్యోత్యతే ॥౨౦॥

అపరిక్షితశస్యమగ్న్యసక్తే
శుకవద్భ్రిష్మాపరన్తిశుద్ధవేషాః ॥ ౨౦॥

(అన్యకోటిలోక్యా)పి తచ్చిత్రాశ్రిత్య ముక్తప్రకారసన్నిభాః పరితః (పురాణ)ము
గ్ధత్రిదోణమాశ్రిత్య జోషమాసతే

(సూక్ష్మన్నివర్ణ్యాః) అహాహమీదీర్ఘతరదర్భపూలపూరితాఙ్గులీవివశే
ణాదక్షిణకరేణ నాసికాం జటాబళయన్తః ప్రాణసంశయేనాపి ప్రాణసంయమ
నమాసనాయనత్ (సహస్రానాఫలనం)

అపటుఘణిశబ్దభావాత్ విభ్రాన్తో మానయమాత్
ఉరితరీశరణత్వాం పద్యుతానాఖ్యస్యేష్టాః।
అగతివిహితఖిన్నవృత్తయః కేచిదేతె
చిరవిధృతతరజ్జుబ్రహ్మచర్యామహాన్తః ॥౨౧॥

(సోపహాసంపహాస్యాభిమానాన్)

అనల్పమదశిత్తలైరనుపగాధమానాగ్రహైః
అజల్పరణకరలాస్త్రైరపరిమృష్టతరాఙ్క్రమైః।

చితాశ్రితాస్తచ్చిత్రలిఖితాః యేః ముక్తాః పురుషాస్తత్సన్నిభాః నిశ్చలత్వాత్ పరితఃపతనం, తదభ్యాసవశాత్ స్వాభిత్రికోణంభిత్తౌ వ్యాస్థితాః, జోషంతూష్ణీం, దర్భపూలోదర్భపుంజః, కబళయన్తః పీడయన్తః, ప్రాణసంశయవ్యాపారేణాపి, ప్రాణాయామం, విహాస్యతీశేషాః, పటువాగ్వ్యాపారాభావాత్, మౌనమేవముద్రాత్మానమాసనదిత్యర్థః, ఇతరశరణాలాభాత్, శరణశబ్దప్రయోగపరః అద్వైతం నాద్వైతత్వాదిత్యర్థః, అన్యోన్యమాదృతసఞ్జ్ఞాః, అగత్యాపహితఖిన్నవృత్తయః చిరవిధృతోబడబాసఙ్గాదుపరుద్ధః యస్తురజ్జుః తస్య బ్రహ్మచర్యం ఇన్ద్రియనిగ్రహ ఇవ బ్రహ్మచర్యం యేషాం విషయాలాభకృతబ్రహ్మచర్యా ఇత్యర్థః ॥౨౧॥

ఉపకోశ్రోజుగుప్సా (అనల్పేతి) అనల్పేన మదేన పత్త్రవద్భిః, అనుపరు

అతథ్యనియమస్థితైరనతివృత్తడమ్బాద్యమైః
అశిక్షితచమత్కృతైరలమసద్భిరేతాదృశైః ॥౨౨॥

(అన్యతోదృష్టింప్రసారయన్) అమీపుసరమష్టిమేయయజ్ఞోపవీతసఞ్ఛన్న వక్షసః కరావలమ్బితాక్షమాలాః కరచరణనయననాసాదిషు మన్త్రవర్ణా న్నిరన్తరంన్యస్యన్తస్తీర్థయాత్రోత్సుకపథికసార్థయాత్రాయాతపద్ధతిపరిస రప్రతిష్ఠాపితంచేలాజినకుశోత్తరమాసనమధితిష్ఠన్తి, హన్తైషాంమహాయో గినామద్భుతశ్చైవరహస్యం, యేనస్వయముపన్యస్యన్తి

యతశ్చ, దమ్భస్యేవధ్వజమమితయామణ్డితందర్భముష్ట్యా
దాఘీయాంసంకమపిపురతస్సంప్రతిష్ఠాప్యదణ్డం ।
పాదోపాన్తప్రణిహితధనాన్ప్రాణినోభక్తినమ్రాన్
నావేక్షన్తేకితవమునయోనామతస్తీర్థపాదాః ॥౨౩॥

ద్ధగర్వపిశాచైః, జల్పాక్ష్యరణైరకర్ణశైరపాత్రైః అజ్ఞాతతత్త్వప్రకారైః శాస్త్రీయనియమస్థితైః, అనతిక్రాన్తడమ్భాద్యోగోమైః చమత్కృతం కౌశలంతదశిక్షితంయైరేతాదృశైరసద్భిరలమ్. ॥౨౨॥

ముష్ట్యామాతుమశక్యైర్యజ్ఞోపవీతైః కరగృహీతజపమాలాః నిరన్తరం సర్వజనదర్శనార్థమితిభావః, సార్థస్సమూహః, పరిసరః సమీపం, మహాయోగినామితివిపరీతలక్షణా, యేనహైరహస్యేన, దమ్భస్యధ్వజమి వస్థితం అపరిమితయాదర్భముష్ట్యా అగ్రతోబద్ధమిత్యర్థః, ప్రణిహితం న్యస్తం, ఉపాన్తః సమీపం, కితవమునయః దమ్భసన్యాసినః, నామతః నా మమాత్రేణ, నవృత్తతః, తీర్థపాదాః ఆచార్యాః ॥౨౩॥

అహూహంమీనిరన్తరమాన్తరంధ్యానమభినయన్తః పురః ప్రతిష్ఠాపితాన్దేవ
తామపినోద్వీక్షన్తే, అభ్యర్ణమాగతానప్యాచార్యమాతాపితృప్రముఖాన
ర్ధనిమీలితేనలోచనేనావలోకయన్తోప్యనవలోకనన్నాటయన్తి, కాక
థాప్రణామాదీనాం, ఏతేషుచ,

శమదమవృత్తసమాధిషునైష్ఠికభావేచనైష్ఠికాడమ్బాః ।
అయుతాయుతాంశకక్ష్యామడమ్బాడమ్బస్యనార్హన్తి ॥౨౪॥

అయంపునరిహానుపతితమార్జారధూర్తబకవృత్తీనాంత్రయీవిద్యా (అ
త్రైవిద్య) తపస్వినామగ్రగణ్యోమహాతపాః,

శిక్షావిశేషనిభృతాకృతిరూర్ధ్వబాహుః
ప్రకీడయన్నివనిజాన్తపసిప్రతిష్ఠాం ।
దర్భావృతేక్షితితలేనిహితైకపాదః
చిత్రంసజీవమివతిష్ఠతిడామ్భికేన్ద్రః ॥౨౫॥
ఇతశ్చాయమేతాదృశోయాయజూకః,

అన్తరంప్రత్యగ్విషయం, అభ్యర్ణంసమీపం, నాటయన్తిఅనుకుర్వన్తి ఆదిశబ్దేనాభ్యుత్థానభాషణాదయః, ఏతేషుచడమ్బేషుశమడమ్బదమడమ్బ వృత్తడమ్బసమాధిడమ్బనైస్పృహ్యాడమ్బాః, శమదమాదిషునిష్ఠావన్తోడ, మ్బాః, అడమ్బడమ్బస్యఅడమ్బభావంనాటయతోడమ్బస్యఅయుతా యుతాంశకలాంనార్హన్తి ॥౨౪॥

అనుపతితాఅనుగతాధూర్తబకవృత్తిర్యైఃఆమహామత్స్యసమీపాగమ నంపరమధారిష్ణ్కవద్వర్తమానోధూర్తబకః, అత్రైవిద్యతపస్వినాం. (శిక్షేతి) శిక్షావిశేషేణనిశ్చలాకృతిః, ప్రకీడయన్ప్రకాశయన్, చిత్ర మాలేఖ్యం ॥౨౫॥

అళికచిబుకనాసాజానుబాహూదరాద్యైః
వివృతనతివిశేషో మృత్తికాలేపచిహ్నైః।
కనకగిరిమివేచ్ఛన్కశ్చిదగ్నిస్సమిద్ధే
ముకుళితనయనార్ధో మూర్తిమానేషదమ్భః ॥౧౮॥

(పరివృత్త్యావలోక్య) అహో నుఖలు కాషాయదణ్డమాత్రశరణానాం కలియుగసన్న్యాసినాం నైరపేక్ష్యం,

భిక్షేతి శిష్యజనరక్షణదక్షిణేతి
శాటీతి శాశ్వతమఠోపధికల్పనేతి ।
గ్రన్థోపసఙ్గ్రహణమూల్యమితి బ్రువాణాః
సన్న్యాసినోఽపి దధతే సతతం ధనాయాం ॥౧౯॥

(సహర్షం) నూనమీదృశపురుషావష్టబ్ధే జీవలోకే సిద్ధప్రాయం సమీహితం మహామోహస్య, అథాస్యైతదిహాసితాసితనదీసంభేదో వివేకస్థానమివ కిఞ్చిదాభాతి,

---

ఇతశ్చ అన్యత ఇత్యర్థః, (అళికేతి) అళికం లలాటం, చుబుకం శ్మశ్రుస్థానం, మృత్తికాలేపచిహ్నైః వివృతః ప్రకాశితః నతివిశేషః నమస్కారవిశేషః యేన, కనకగిరిం మహామేరుమిచ్ఛన్నివ సమిద్ధే పరిచరతి ॥౧౮॥

నైరపేక్ష్యం నిస్పృహత్వం, (భిక్షేతి) భిక్షా కర్తవ్యా సమ్పాద్యా, శిష్యజనానాం స్వసేవనే దక్షిణా దాతవ్యా, శాటీ వస్త్రం సమ్పాద్యేతి, మఠస్య శాశ్వత ఉపధిరుపాధిః క్షేత్రాదిః తస్య కల్పనా సమ్పాదనం కర్తవ్యేతి, గ్రన్థానాం పుస్తకానాముపసఙ్గ్రహణే మూల్యమితి, బ్రువాణాః పరం వ్యాజం బ్రువాణాస్సన్న్యాసినః సర్వసఙ్గపరిత్యాగినః ధనాయాం ధనేచ్ఛాం దధతే సతతం ప్రతిదినం ॥౧౯॥

మహామోహసమీహితసిద్ధ్యా హర్షః ఈదృశైః పురోక్తైః అవష్టబ్ధ

యదుత, ఆచాన్తోదధిసైకతప్రతినిధిమృత్పిణ్డకూటః క్వచిత్
పాపచ్ఛేదశస్త్రజాలపరుషః కుత్రాపి దర్భోత్కరః ।
పూజాశేషితపుష్పపల్లవఫలస్తోమస్స్ఫురత్యన్యతః
మన్యే కస్యచిదేతదాశ్రమపదం మాన్యం మహాయోగినః ॥ ౨౮ ॥

అత్ర చ, విరుద్ధమతికర్దమం విషయవృత్తివిన్ధ్యాటవీం
త్రివర్గమృగతృష్ణికాం త్రిగుణవాగురాయన్త్రిణాం ।
నివర్త్య నియతక్రమైస్స్ఫురతి ముక్తవతోఽప్యసౌ
అపత్యమథవాగ్రజస్సవితురేష తాతోఽపి వా ॥ ౨౯ ॥

ఆక్రాన్తే సిద్ధకల్పం, అథాపి ప్రతీతిస్థానాపేక్షయా నపుంసకనిర్దేశః, సంభేదః సిన్ధోస్స్వమాగమః, వివేకాస్పదం, యదుత, ఏవం దృశ్యతే, ఏతత్ కస్యచిదాశ్రమపదం మన్య ఇత్యన్వయః, క్వచిదాచాన్తపయోధేస్సైకతస్య సికతాసమూహస్య ప్రతినిధిస్సదృశః మృత్పిణ్డానాం కూటః రాశిస్స్ఫురతి, కుత్రాప్యన్యత్ర, పాపచ్ఛేదనే యచ్ఛస్త్రజాలం తద్వత్క్రూరః దర్భసమూహః, అన్యతః పూజానన్తరం శేషితః పరిత్యక్తః పుష్పపల్లవఫలసమూహస్స్ఫురతి, ఏతత్ కస్యచిన్మహాయోగిన ఆశ్రమస్థానం మన్యే ॥ ౨౮ ॥

విరుద్ధమతిర్వేదవిరుద్ధజ్ఞానం సైవ కర్దమః పంకః తం, విషయేషు శబ్దాదిషు యా వృత్తిః సైవ విన్ధ్యాటవీ తాం, త్రివర్గ ఏవ మృగతృష్ణికా తాం, త్రిగుణా[illegible]జాలబన్ధనం, ఏతత్సర్వం నివర్త్య పరిహృత్య అత్ర కోఽప్యసౌ నియమక్రమైః వ్రతపరమ్పరాభిః ముక్తవత్ స్ఫురతి దమ్భం దృష్ట్వా ఏవం భాతి వ్యతిగర్వః, ఏష దృశ్యమానః సవితురపత్యం, అథవా అగ్రజః, అపి వా, తాతో భవితుమర్హతీతి భావః ॥ ౨౯ ॥

ఉపసర్పామి తావదేనమితి (ఆశ్రమమాసీదతి) నిమిత్తం సూచయన్, (సహ
ర్షం) నూనమిహ మే ప్రియాసమాగమమత్యాసన్నమభివ్యనక్తి దర్శితస్పన్ద
లాస్యం దక్షిణం చక్షుః,

తతః ప్రవిశతి ప్రవ్రజిత వేషధారిణ్యసూయా,

(అసూయా) అహం హి వివేకపరిషన్ని చూడామణేర్మహారాజస్య మహామో
హస్య దేవ్యా దుర్మత్యా విశ్వజనహృదయవిస్రంభక వేషపరిగ్రహేణ నిద
పాణిశ్చిత్తముపప్లావయితుమాదిష్టా పరిక్రాన్తచతుర్దశభువనా ప్రయాగ
త్రమవగాహ్య ప్రతిగతాస్మి భగవతో ధర్మధ్వజాఖ్యస్య కులపతేరాశ్రమం
నిపుణమిహాపి గుణవద్విషయే దోషానుద్ఘాటయితుం చారతన్త్రం తన్త్ర
తవ్యం, (స్వసామర్థ్యం బహుమత్య,)

మయి దత్తావధానాయాం విశ్వదోషాపహారిణా ।
న శక్యమీశ్వరేణాపి నిరవద్యేన వర్తితుమ్॥ ॥౩౦

సమ్యఙ్నిమిత్తదర్శనాద్ధర్షః, ప్రియా భార్యా, అత్యాసన్నం అతిశీఘ్ర
భావి, అభివ్యనక్తి ప్రకాశయతి, దర్శితం స్పన్దమేవ లాస్యం యేన తత్, స
న్దమానం చక్షురిత్యర్థః, ప్రవ్రజితా సన్యాసినీ, అసూయా స్వాగమనకా
ర్యాణి వదతి (అహం హీతి) పరిబన్ధినః శత్రవః తేషాం చూడామణేః, సర
జనవిశ్వాస్యవేషపరిగ్రహేణ ఉపప్లావయితుముపక్రోశయితుం ఆజ్ఞప్తా
పరిక్రాన్తం పరిభ్రమితం, ప్రతిగతాస్మి ఆగతాస్మి, కులపతేః కూటస్థస్య
గుణవద్విషయే దోషాన్ సూచయితుం, నిపుణం యథా తథా చారానుష్ఠా
మనుష్ఠాతవ్యం, చారాః పరైరజ్ఞాతా ఏవ స్వకార్యమనుతిష్ఠన్తి తద్వ
యాపి మత్స్వరూపసిద్ధ్యర్థం పరస్పరప్రద్వేషాదికముత్పాదితవ్యమిత
ర్థః, మయి అవధానవత్యాం సత్యాం, విశ్వదోషాపహారిణా బ్రహ్మణా

నిరఙ్కుశాఃఖలుమత్పరిగృహీతాఃపురుషాఃనిత్యమవిద్యమానమపిదోషంవి
ద్యమానవదాపాదయన్తి, కిముతవిద్యమానం,
తథాహి, నిరవధిగుణగ్రామేరామేనిరాగసివాగసి-

స్ఫురణముషితాలోకా లోకావదన్తిసదన్తికే(
వరతనుహతింవాలిద్రోహంమనాగపసర్పణం
పరిమితగుణేస్పష్టావద్యేముధాకిముదాసతే ||౩౮||

(పరిక్రమ్య)కథమేతేప్రత్యాసన్నసురసరిదనూపనిపవనమహీతలనిహితయో
గాసనాఃస్థిరతరపర్యఙ్కబన్ధబన్ధురనిభృతోన్నతతరర్జుకాయాముగ్ధజటిల
శిఖాజటామునయః, (నిర్వర్ణ్య) హన్తవిదితమేతత్, (సాన్తర్హాసం)

స్తనభరనతమన్తర్బ్రహ్మసఞ్చిన్తయన్తః
పులకితనిభృతాఙ్గాఃపుష్పబాణాగమస్థాః।

పినిరవద్యేననిర్దోషేణవర్తితుంనాలంసావధానాహంతత్రాపిదోషంకల్ప
యితుంసమర్థేత్యర్థః ||౩౦||
మత్పరిగృహీతాఃఅసూయావిష్టాః, (నిరవధీతి) లోకాఅసూయావిష్టాః,
వాగివాసిస్తస్యస్ఫురణేనముషితజ్ఞానాఃసన్తః(విద్యుత్స్ఫురణేననష్టదృష్ట
యోభవన్తిహిజనాః,)నిరవధిఃగుణగ్రామోగుణసమూహఃయస్మిన్నిరా
గసినిరవద్యే, ఆభ్యాంవిశేషణాభ్యాముభయలిఙ్గత్వముక్తం, వరతనుహ
తింతాటకావధం, వాలిద్రోహంఅనభిముఖస్యహననం, ఖరసమరేమనా
గీషదపసరణంఇత్యేతానిదోషతయావదన్తి, కుత్ర, సతామన్తికేసతాంగో
ష్ఠీషుసభాయాంవదన్తి, ఏవంసతిఅల్పగుణస్ఫుటబహుదోషేఅసూయాల
వకిముధావ్యర్థంకిముదాసతేతూష్ణీంతిష్ఠన్తికిం, నతిష్ఠన్తీత్యర్థః||౩౮||
సురసరిత్గఙ్గా, అనూపఃకచ్ఛప్రదేశః, తత్రయన్నిపవనంకదమ్బవ
నంపర్యఙ్కబన్ధఃయోగపట్టబన్ధః, బన్ధురంఉన్నతానతం, నిశ్చలం, కేచన

విజితకరణవర్గా విశ్రుతాత్మాన ఏతే
ముషితనిఖిలధర్మా ముక్తభావం భజన్తే ॥౩౨॥

నామతశ్చైతాన్నిర్దిశామి,

శ్రద్ధాయాజీ షడ్రసబ్రహ్మవాదీ
కామైకాన్తీ కాకణీనిష్కదాసః ।
మార్జారాణాం కుక్కుటానాం బకానాం
భ్రాతార ఏతే సిద్ధచార్వాకతన్త్రాః ॥౩౩॥

స్వస్తిశ్చైతాదృశాం స్వోపకారమాత్రసంరమ్భాయ, దృశ్యతే హి,
నవదళపుటే కల్ప్యా యస్య ప్రభోరపి తల్పధీః
నటపరిబృఢో యస్యార్థస్తాచ్ఛ్రీమంశమయిష్యతే ।

ముణ్డాశ్చ కేచిజ్జటిలాః కేచన శిఖామాత్రజటాశ్చ, నిర్వ్యాజం సూత్రత్రవేశనం, హన్తేతి సన్తోషే, వేదనాత్సన్తోషితాః పుష్పబాణాగమస్థాః కామతన్త్రనిష్ఠాః విజితకరణవర్గాః కరణవర్గైర్విజితా ఇత్యర్థః, స్తనభరనతం బ్రహ్మయోషిద్రూపం అన్తర్మనసి సఙ్క్రాన్తం యేషాం తే, పులకితనిశ్చలాఙ్గాః, విశ్రుతాత్మానః మహాయోగిన ఇతి ప్రసిద్ధస్వరూపాః, నష్టసకలవైదికధర్మాః, ముక్తత్వం నాటయన్తి, సన్ధ్యావన్దనాదౌ నతు సంసృతిసుఖానుభవవేళాయాం ॥౩౨॥

నామ్నా చైతాన్ కథయామి, అయం చైకః శ్రద్ధాయాజీ స్వస్మిన్ పరేషాం శ్రద్ధాజననార్థం యాగశీలః, అయం షడ్రసబ్రహ్మవాదీ షడ్రససిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మవాదీ, యద్వా షడ్రస ఏవ బ్రహ్మేతి వాదీ, కామైకాన్తీ కామపురుషార్థైకప్రవణః, కాకణీ సూక్ష్మః కణః స ఏవ నిష్కః తస్య దాసః, ఏతే సర్వే సిద్ధచార్వాకతన్త్రాః పరిగృహీతచార్వాకగ్రన్థాః, కేచిన్మార్జారాణాం భ్రాతారః, కుత్రచిన్నిశ్చలం స్థిత్వా సమీపగతవస్తుగ్రహణాత్, కే

వటవిటపినస్తస్యాఙ్కూరాననుతర్కటపల్లవాన్
స్థపుటచటసాపేక్షీ భిక్షుః ప్రతిక్షణమీక్షతే ॥౩౪॥

(ఆకాశే కర్ణం దత్వా) కిం బ్రూథ భిక్షవః ప్రవ్రజ్యాపరిగ్రహః పరివదనఞ్చేతి ప్రతిషిద్ధమితి, హీహీ, నిగృహీతా ఏవ యూయం స్వవచనవిరోధేన, ప్రవ్రజితాః ఖలు భవన్తోఽపి స్వగృహేభ్యః, పరివదన్తి చ మామితి, (అన్యతోఽవలోక్య) అయమపరః కశ్చిదహఙ్కారః కణ్డలదణ్డకమణ్డలుమణ్డితః కటితటనిబిడనిగుమ్ఫితదర్భరజ్జురష్టకాశ్రాద్ధభోజననిరన్తరాధ్మాతకుక్షిరనవరతవిరచితహుఙ్కారభర్త్సితపురోవర్తిజన ఇతస్తతో దత్తదృష్టి

చితుర్కుర్కుటానాం ఘాతాత్ ప్రసహ్య గ్రహణాత్, కేచిత్ బకానాం శిష్యాః, ధార్మిక ఇతి విశ్వాసోత్పాదనేన పరద్రవ్యాపహారాత్ ॥౩౩॥

స్వోపకారమాత్రసంరమ్భాయ స్వార్థమాత్రపరత్వాయ, సంరమ్భః ఉద్యోగః, దృశ్యతే హి స్వార్థైకపరత్వమితి శేషః, యుష్యవటస్యేవ వదతస్తు తత్ప్రభోర్విష్ణోరపి తల్పధీః శయ్యాబుద్ధిః కార్యా భవతి, నటపరివృఢః రుద్రో దక్షిణామూర్తిః యస్యతరోర్మూలే శ్రమం నృత్తశ్రాన్తిం శమయిష్యతే, తస్య వటవృక్షస్య అనుతర్కటపల్లవాన్ అనుతర్కటాః పల్లవా యేషాం తాన్ అఙ్కూరాన్ ముకుళాన్, భిక్షుః సన్న్యాసీ, స్థపుటచటసాపేక్షః స్థపుటః సాన్ద్రః చటసః చషకః పానపాత్రం తదపేక్షః, బ్రహ్మరుద్రాదిచరిత్రాణ్యేవ వేగారవబుద్ధిం విహాయ స్వప్రయోజనైకాపేక్షః సన్ ఈక్షత ఏవ పశ్యతి ॥౩౪॥

ఆకాశే కర్ణం దత్వా ఆహేత్యాదిశేషః, అసూయావాక్యత్వాత్ కిం బ్రూథ భిక్షవ ఇతి, భిక్షవో వదన్తి, భోః పరివ్రాజికే పరివ్రజ్యాపరిగ్రహః పరపరివదనం పరనిన్దా చేతి ఇదం ప్రతిషిద్ధం అన్యోన్యవిరుద్ధమితి, తచ్ఛ్రుత్వా పరివ్రాజికాహ హీహీతి, హీ ఇతి విస్మయే, హే భిక్షవః, యూయం జాతివాదిన ఇవ స్వవచనేనైవ నిగృహీతాః, స్వవచనవిరోధం దర్శయతి, (ప్రవ్రజితాః

స్తృణీకృతజగత్త్రయస్త్రైవిష్టపైరపి దుష్ప్రవేశం ధర్మధ్వజస్య కులపతేరాశ్రమముపజిగమిషతి, ఇమన్తావ దాశ్రిద్వారోపరోధేన తస్థుషీం విశేషతో వివిదిషామి,

(దర్పః) ఉపసృత్య, ప్రశ్రయమభినయన్, అయి భగవతి, భారతకథాప్రసిద్ధవైభవా ప్రవ్రజితాశ్రమాధిదేవతాకల్పా ప్రత్యాయితయోగసిద్ధిస్స్థలభైవసన్ని దృశ్యసే, తదహమిహ గాత్రకులగోత్రాదిభిర్విశేషతస్త్వాం విజిజ్ఞాసే,

(అసూయా) భద్ర, అన్తిమాశ్రమప్రవిష్టైరవక్తవ్యం పృచ్ఛసి, అప్రణవ్యతు మాం కథం యాపవర్తిష్టసి,

(దర్పః) వయః కర్మవిద్యాదిభిరధికోఽహం, ఆశ్రమాధికా తు భవతీ, ఇహ తు సన్త్యనన్తవ్యభావే సన్నిహానస్తిష్ఠామి,

(అసూయా) అథ తహ్యాఽస్మిన్నాశ్రమే యోఽసౌ కులపతిరశేషధర్మవిదాస్తే, తమేవ ధర్మసఙ్కటం పృచ్ఛావః,

(దర్పః) యదభిమతం భవత్యాస్తదభ్యుపగచ్ఛామి, తిష్ఠ త్వయం విమర్శః కిన్తు కిఞ్చిదన్తర్వర్తతే,

భవతీం సన్నివేశేన భావవీక్షితచేష్టితైః ।
అనుభూతచరీం మన్యే వేషస్తు విషమస్తవ ॥౩౫॥

ఖల్వితి) భవన్తోఽపి స్వర్గ్యప్రభ్యః ప్రవ్రజితా ఇమాం పరివదన్తి చ, అసూయా దర్పం వఞ్చయతి (అయమపర ఇతి) నిబిడం యథా తథా నిగుమ్భితః బద్ధః * భోదనేన నిర్వివరం పరిపూర్ణకుక్షిః * త్రైవిష్టపైర్దేవైః, ఆశ్రమద్వారోపరోధేన ఆశ్రమద్వారముపరుధ్యేత్యర్థః, ప్రశ్రయం వినయం, ప్రవ్రాజికానామాశ్రమాధిదేవతాసదృశీ. ప్రఖ్యాపితయోగసిద్ధిః విజిజ్ఞాసే జ్ఞాతుమిచ్ఛామి, (అప్రణమ్యేత్యాది) అన్తర్మనసి, సన్నివేశః ఆకారేణ, పూర్వం మయాఽనుభూతాం మన్యే, వేషస్తు విషమ ఇదానీం వన్యో భవతి, ॥౩౫

(అసూయా) అహమపిదృష్టపూర్వమివభవన్తంభావయామి, తిష్ఠత్వయం విమర్శః, పరమహంసపరివ్రాజకైరపిమహానుభావైర్వృత్తవృద్ధేతి క్రియాసమభిహారేణ వన్దితపాదాం మహాభాగాం మామప్రణమ్య దీపదణ్డవత్తిష్ఠతః పాణ్డరపటస్య తే ప్రాయశ్చిత్తం బ్రాహ్మణేన విధాపయితుం తవచశుద్ధిమాపాదయితుమిచ్ఛామి,

(దర్పః) (స్వగతం) పరిగృహీతాన్యాశ్రమా ప్రగల్భమివ కిం ప్రజల్పతి,

(ప్రకాశం) (సవిచికిత్సం) అస్తుతర్హ్యసావాశ్రమస్వామీప్రష్టవ్యః,

(ఇత్యుభావుపసర్పతః)

(డమ్భః) ఉభాదృష్ట్వా మౌనవ్రతమభినీయ పత్నీఞ్చేష్టయా చోదయతి,

(కుహనా) (ససంభ్రమముపసృత్య) భద్దబమ్హాణ, భఅవఇ సణ్ణాసిణి, తుమ్హేహింఅమ్హఘరవఇసఆసాదో దూరేఠాఅవ్వం, దీహమగ్గాగమణదూసిఆణంతుమ్హాణం అకిఅమజ్జణాణం అచ్చాసత్తీ దూరపరిహరణిజ్జా, మంతసిద్ధిపరిపంథిణీ అతుమ్హాణం ఖాహీ మహాణోఇవిగ్గహే మాహెుజ్జ, ణంఖు మహాప్పాణోవి మునిఅణా దూరే పణమంతి, తేహింవి ఉవణీఅం భాఅణరహీసళిళం ణ కాహేంవి ఘరసామీ హత్థేణ ఘెప్పఇ,

---

పూర్వందృష్టమివ, చరితవృద్ధేతి హోతోకక్రియాసమభిహారేణపౌనఃపున్యేన, పాణ్డరపటస్యగృహస్థస్య, భిక్షుప్రణామేప్రత్యవాయస్మరణాదితి భావః, బ్రాహ్మణేనకులపతినా, పరిగృహీతసన్యాసాశ్రమా, ధృష్టామివ, ససంశయం, చేష్టయా అఙ్గులికమ్పనేన, అపూర్వదమ్పత్యోః అకార

(ఛాయా) భద్రబ్రాహ్మణ, భగవతిసన్న్యాసిని, యువాభ్యామస్మద్గృహాప
తిసకాశాద్దూరేస్థాతవ్యం, దీర్ఘమార్గాగమనదూషితయోర్యువయోరకృత
మజ్జనయోరత్యాసత్తిర్ద్వారపరిహరణీయా, మన్త్రసిద్ధిపరిపన్థినీచయువ
యోశ్ఛాయా మహాయోగివిగ్రహే మాభూత్, ఏనంఖలు మహాత్మానో
పి మునిజనా దూరే ప్రణమన్తి, త్రైరవ్యుపనీతం భాగీరథీసలిలం నకదాపి
గృహస్వామీ హస్తేన గృహ్ణాతి,

(దర్పః) అతిమహానయమపూర్వదమ్పత్యోర్యువయోర్ధర్మనియమః, అపిచ
వయమాప్లుతా గఙ్గాయమునాసఙ్గమే, పుణ్యతమైశ్చమన్త్రైః పునఃపున
ప్రోక్షితాః, ఆదిత్యవత్తేజస్వినాం స్వయంప్రకాశవిగ్రహాణామస్మాకం
కిన్త్వయా ఛాయోపలభ్యతే, లభ్యతేతు పరం నిరయపాతః, అహహ
సర్వలోకసంభావితం సర్వాధికం మామతిధిక్ష్య పరమహంస పరివ్రాజి
కామన్యోన్యస్య నన్త్రనన్త్రస్య భావ సంశయనిర్మోచనాయ సమధిగతావ
నాదృత్యనూనమసౌ తే పతిరాశ్రమాపస్మారో మానవ్యపదేశేన స్వమా
ధ్యమేవ ప్రచ్ఛాదయతి.

(డమ్భః) (సభ్రూక్షేపం హుఙ్కరోతి)

(కుహనా) సరభససముపసృత్య కరతలేన ముఖం పిధాయ, మహస్సహావ
ధమ్మద్ధఅ, వాఅణిఅమం జోగ్గేణ కమ్మణా మెత్తూణ జోగ్గాణం అఇహీ
ణం జోగ్గం పడివఅణం దా అవ్వం, (ఛాయా) మహాప్రభావధర్మధ్వజ,

పూర్వదమ్పత్యోః అదంపత్యోరితిహృదయం, లోకవిలక్షణదమ్పత్యోః, ధ
ర్మనియమః, ఆప్లుతాః స్నాతాః, ఉపలభ్యతేదూష్యతే లభ్యతే ప్రాప్యతే,
పరం కేవలం, సమ్భావితం పూజితం, పరమహంసాశ్రమే పరివ్రాజికాం,
విమోచనం నిర్ణయః, సమధిగతౌ ప్రాప్తౌ, ఆశ్రమస్థాపస్మారః, వ్యప
దేశో వ్యాజః, కోపాత్సభ్రూక్షేపం, సరభసం శీఘ్రం, ముఖం స్వముఖం,

వాఙ్నియమం యోగ్యేన కర్మణా ముక్త్వా యోగ్యయోరతిథ్యోర్యోగ్యం ప్రతివచనం దాతవ్యం॥

(దమ్భః) (ప్రాణసంయమనమభినీయ ప్రణవముద్ఘోష్య స్వగతం) అకాలోపనతమిదమసంభావ్యసంభాషణం, (ప్రకాశం) రేరే వ్రాత్య బ్రాహ్మణ మూఢజనమూర్ధాభిషిక్త, స్వమాహాత్మ్యప్రచ్ఛాదకం మాం ప్రఖ్యాపయసి, దిష్ట్యా ఖలు మయా తపస్సంక్షయభీరుణా నైతావన్తం కాలం శప్యసే, శప్తాః ఖలు మయా కతి కతి భస్మసాత్సముపద్యన్త, అవిదితపూర్వ దురాచార, దూరం గచ్ఛ, మా తే భూన్మమ దృష్టితేజసా భస్మీభావః,

(దర్పః) (సక్రోధం) రేరే మూఢ, ద్విజాతిరితి జాతిబహుమానాదేవ మయా పాదేన శిరసి న తాడ్యసే, అపిచ,

తుణ్డీరం మణ్డలం మే కులపతిరపి చ సాన్ద్రభూపాలవన్ద్యః
క్షేత్రం సత్యవ్రతాఖ్యం క్షితితలతిలకం క్షుద్రకాఞ్చ్యగ్రహారః ।
ప్రఖ్యాతశ్శిష్యభూమ్నా దిశిదిశి భవతా కూపకూర్మోపమేన
స్థాతా వాదాహవేషు స్థవిర కథమహం న శ్రుతో నాపి దృష్టః ॥౩౬॥

యోగ్యేనకర్మణా ప్రణవజపేనేతి భావః, ప్రాణసంయమనం ప్రాణాయామం, అకాలోపనతం అనిచ్ఛయా ప్రాప్తం, వ్రాత్యః సంస్కారహీనః, నశప్యసే న శప్తోసి, శప్తాః భస్మసాత్ భస్మభావం సమపద్యన్త ప్రాప్తాః, పూర్వమవిదిత, అవిదితత్వాదేవ మయా ఉదాసితమితి భావః, తేజసా వహ్నినా, బ్రాహ్మణజాతిం బహుమన్యమానేన న తాడిత ఇతి భావః, తుణ్డీరమణ్డలే ఉత్పన్న ఇతి ద్యోత్యతే, కులపతిః కూటస్థః సాన్ద్రభూపాలస్య గురురితి తత్రాపి సత్యవ్రతక్షేత్రసమీపే గర్వోధిక ఇతి భావః, క్షుద్రకాంచ్యభిధానోఽగ్రహారో మమ గ్రామః, శిష్యబాహుల్యాద్దశదిశి ప్రఖ్యాతో వాదాహవే

(విహస్య) అహో మహాడామ్భిక అవిదితమదీయాచార, కిమితి దురా
చార ఇత్యుపక్రోశసి, అథవా, కః ఖల్వయం మయా వినా మత్ప్రభాః
జ్ఞః, యస్య మే మహాయోగినోఽపి అభిజనవిద్యా వృత్తైః షోడశీమపి క
లాం నార్హన్తి, కిముత పృథగ్జనాః, అత ఏవ హి శ్రోత్రియానపి త్రివర్ష
పూర్వాన్న నమస్కరోమి, కిన్న వేత్థ మామకం ధర్మప్రవర్తనాభిసన్ధిం

రథ్యావాదవిశఙ్క్యమానజరఠాసంబన్ధిసంభావనాత్
త్యక్తాహం న పతివ్రతా గుణనిధిస్సత్రాసమప్యామయా ।
విద్యాతశ్చ వివాహతశ్చ విదితాదాచారతశ్చషితా
కూటస్థాభ్యధికస్య మే కిమధికః కో వా సమః కథ్యతే ॥ ౩౭ ॥

(దమ్భః) అరే బ్రహ్మబన్ధో దుర్వినీత దురాగ్రహ, యద్యేవం త్వమాశ్రి
తసమాచారః, కిన్న పరివ్రాజికాం ప్రణమసి, పితరమివ సర్వలోకాభ్య

మస్థాతాహం భోస్థవిరవృద్ధపలితశిరస్క, కూపకూర్మోపమేనసతుకూ
పపవస్థితోఽన్యత్రగన్తుమశక్తస్తద్వత్త్వమపీతిభావః, కథంనశ్రుతోనాపిదృ
ష్టఃతత్రికారణంనజానఇతిభావః ॥౩౬॥

ఉపక్రోశసిజుగుప్ససే, త్వయిదోషోనాస్తీతిపక్షాన్తరమవలమ్బతే
(అథవేతి) కఃఖల్వయం సకోవేత్యర్థః, షోడశీంషోడశధావిభక్తస్యై
కాంకలామపిత్రివర్షేణపూర్వాఃత్రివర్షపూర్వజాతాఃతాన్, కింనవేత్థ
నజానాసికిమిత్యర్థః, తత్రాభిజనోత్కర్షమాహ (రథ్యేతి) రథ్యా
యాంస్థిత్వాకేనచిత్సమ్భాషణంరథ్యావాదఃతేనాత్యన్తవిశఙ్క్యమానా
యాజరఠాస్థవిరా, తత్సమ్బన్ధినాకేనచిత్సమ్భాషణాత్, హన్తేతిహర్షే
అతఃవిద్యాభిర్వివాహాచ్చలోకప్రసిద్ధాదాచారతశ్చకూటస్థాత్ వంశప్రథ
మపురుషాదభ్యధికస్యమేకోవాసమఃఅధికశ్చకథ్యతేనకోఽపీత్యర్థః ॥౩౭॥

బ్రహ్మబన్ధుఃబ్రాహ్మణాభాసః, దురాగ్రహ, దుష్టాగ్రహాగర్వ

శ్రితః విదితసకలవేదితవ్యైర్మహాత్మభిరప్యవిదితవైభవం త్రివర్గపూర్వాం
శ్రోత్రియాం మాం ధర్మపత్నీఞ్చ మమ పతివ్రతావృత్తినియమేన ప్రత్యక్షీ
తపరావరతత్త్వైరపి పితామహాదిభిః క్రియాసమభిహారేణ కృతనమస్కా
రాం కిన్నాభివాదయసి,

(దర్పః) హే ధర్మధ్వజ ఆత్మశ్లాఘాపాతకిన్, అద్య ఖలు పూజ్య పూజా
వ్యతిక్రమేణ కస్యాం యోనిం ప్రతిపత్స్యసే, శ్వయోనిం, చణ్డాల
యోనిం వా, అహమపి సర్వలోకసఞ్చారీ త్వదభ్యర్చకం క్వాపికమపి న ప
శ్యామి,

(సోచ్ఛ్వాసం) భో జడవఞ్చక,

ప్రజానాం పతయో దృష్టాః పశూనాం బృహతామపి ।
నచ త్వమధికస్తేభ్యో నచాస్మాన్బహుమన్యసే ॥ ౩౮॥

నూనమధికజనపరివాదేన సహైవ నిరయం గమిష్యసి,

(కుహనా) భఅవఙ, ఏసో దుబ్బమ్హణో మహాసిపరివాఏణ విణాసం

ప్రయుక్తో యస్య, ఆస్థితసమాచారః పరిగృహీతసదాచారః, కిమితి ఇమాం
పరివ్రాజికాం న ప్రణమసి. (పితరమితి) మాం పితరమివ సర్వే సముచర్యయ
న్తీతి భావః, వేదితవ్యాని జ్ఞాతవ్యాని, మమ ధర్మపత్నీం చ కుహనామిత్య
ర్థః, పాతివ్రత్యనియమేన పితామహాదిభిర్నమస్కృతామిత్యన్వయః,
తే కీదృశా ఇత్యత్రాహ (ప్రత్యక్షీతేతి) ధర్మధ్వజ దామ్భిక, పూజ్యస్య మమ
పూజాతిక్రమేణ కస్యాం కుత్సితాం ప్రాప్స్యసి, యోనిం విశినష్టి (శ్వయో
నిమితి) శ్వయోనిం శ్వజన్మ వా, త్వామభ్యర్చయతీతి త్వదభ్యర్చకస్తం,
సుత్రాప్తి, జడాన్వఞ్చయతీతి జడవఞ్చకః మయా బహవః ప్రజాపతయః పశు
పతయః బృహస్పతయశ్చ దృష్టాః తే సర్వేపి మాం బహుమన్యన్తే, త్వం తే
భ్యోధికో నాసి అథాప్యస్మాన్న బహుమన్యసే చ ॥ ౩౮॥

పడివజ్జఇ, (ఛాయా) భగవతి, విషదుర్బ్రాహ్మణో మహర్షి పరివాదేన వినాశం ప్రతిపద్యతే,
(అసూయా) అయి ధార్మికపత్ని దుర్బ్రాహ్మణీవ కిమితి సామాభ్యాగతమతిథిమధిక్షిపసి, కిన్తు అన్యోన్యపరివాదినావేతౌ మహానుభావౌ క్షణమావాభ్యాంతున్నవ్యౌ,
(దమ్భః) (సక్రోధం) రేరే వాచాట వాయస సారమేయా ఇవ వృథాపర్యటనశీలోఽసి,
తథాహి, జాతిమాత్రశరణా బహిష్కృతాః

కేచిదాదృతజఘన్యవృత్తయః ।
రోషణా విపరిధావినో ముధా
హ్రేపయన్తి జనముజ్ఝితహ్రియః ॥౩౯॥

అధికజనో మహాజనః పరివాదో నిన్దా, అసూయాం ప్రతివదతి (భగవతి ఇతి) పరివాదేన నిన్దనేన, ధార్మికస్య పత్నీ సతీ దుష్టబ్రాహ్మణీవ కిమితి కిమర్థం అధిక్షిపసి ధిక్కరోషి, న కర్తవ్యమిదం, కింతు అన్యోన్యదూషకావేతౌ, వాయసా ఇవ వాచాటా ఇత్యర్థః, సారమేయః శ్వా, (జాతిరితి) అత్ర లజ్జాహీనానాం శునాం శ్లేషః, బ్రాహ్మణత్వాదిజాతిమాత్రావలమ్బనాః న తు తదనురూపవృత్తవన్తః, అన్యత్ర జాతిః భస్మాదిభరితస్థానవిశేషః, తన్మాత్రశరణాః, బహిష్కృతాః సజ్జనైః, అన్యత్ర గృహాత్ బహిష్కృతాః, ఆదృతజఘన్యవృత్తయః పరిగృహీతహీనాచారాః, అన్యత్ర జఘన్యవృత్తిర్వ్యవాయః, రోషణాః రోషశీలా ఉభయేఽపి, ముధా విపరిధావినః వ్యర్థపర్యటనశీలాః, ఉజ్ఝితహ్రియః స్వయం త్యక్తలజ్జాః, జనం ప్రేక్షకమపి, హ్రేపయన్తి లజ్జితాన్ కుర్వన్తి నిన్ద్యదర్శనేన తేషాం లజ్జా జాయత ఇత్యర్థః, ॥౩౯॥

(దర్పః) (సహాస్తాస్ఫాలనం విహస్య) యథావస్థితవాదినే మహ్యంవర్ఘ-
టఇవ కిమితి కుప్యసి,

(డమ్భః) రేరే స్తంభ ఇవ వృథా స్థూలస్త్వం విశ్వవృత్తాన్తం న జానాసి,

మయి చరతి కదాచిత్సత్యలోకోపకణ్ఠే
సపది సనకముఖ్యైస్సాకమభ్యుజ్జిహానః ।
సవినయనిభృతాఙ్గస్సప్తశఃక్షాలితేన
స్వయముదవహదర్ఘ్యం పాణినా పద్మయోనిః ॥౪౦॥
కతికతీహ పురాతనతాపసాః
కమలసంభవవంశసముద్భవాః ।
అతితరన్తి మహాన్త్యపిపాతకా-
న్యహహ మామకపాదజలాప్లుతాః ॥౪౧॥

(కుహనా) సచ్చం ఏదం, దిట్ఠం మఏవి సహధమ్మఆరిణీఏ, (ఛాయా) సత్యమేతత్, దృష్టం మయాపి సహధర్మచారిణ్యా,

(దర్పః) (స్వగతం) నూనమయమార్యోడమ్భః, ఇయమపి కుహనా, న ఖల్వన్యేషామీదృశశ్చారిత్రమతివదనం వా సంభవతి, తదేతావేవాస్మద్బన్ధ

యథార్థవాదినే మహ్యం, స్థూలత్వస్య ప్రయోజనాభావాద్వృథా త్వం, (మయీతి) కదాచిత్ సత్యలోకసమీపే మయి చరతి సతి తత్క్షణ ఏవ సనకాదిభిస్సహాభిముఖమాగచ్ఛన్ పద్మయోనిః సవినయశ్చాసౌ నిభృతాంగశ్చ సన్ సప్తకృత్వశ్శోధితేన పాణినా స్వయమేవ సత్వన్యేన అర్ఘ్యముదవహత్ మహ్యమితి శేషః ॥౪౦॥

(కతీతి) బహవః పురాతనాస్తాపసా మునయః బ్రహ్మవంశసముద్భూతా అపీతి శేషః, మామకపాదజలాప్లుతాస్సన్తః మహాపాతకాన్యప్యతితరన్తి ॥౪౧॥

మాత్రావభ్యుపగమయామి, (ప్రకాశం) భగవతి విశ్వవేదిని, యుక్తిని
మిహ కిమపి భగవత్యై నివేదయామి,

పరధనహరణప్రవీణభావా
కుటిలమతిఃకుహనైవ సేయమార్యా ।
పశువధపరిశేషనామయజ్ఞః
స్వవశజనస్స్వయమేవదమ్భ ఏషః ॥౪

తతః కథమేతత్సకాశాద్ధర్మసఙ్కటం మోక్ష్యావః,
(అసూయా) అహమప్యేవం సంభావయామి.
(దమ్భః) (సాన్త్వహాసం) యువామప్యహం యుక్తితస్స్థాపయామి.

ధ్రువమత్ర గుణోత్తరాపవాదీ
ధ్వనిసారస్స్వయమాగతోఽసి దర్పః।
పరికల్పితవీతరాగవేషా
తవభార్యైవ భవేదసావసూయా ॥౫

చారిత్రమాచారః, అతివదనంఅత్యుక్తిః అభ్యుపగమయామిఃఅఙ్గీకా యామి విశ్వవేదిని సర్వజ్ఞే కిమపీత్యుక్తం విశదయతి, (పరధనేతి) పరధన పహరణే ప్రవీణభావః ప్రావీణ్యం యస్యాః సా వక్రబుద్ధిః, కుహనైవ, త్యాకాంక్షాయామాహ, సేయమార్యా ఇయంసన్న్యాసినీ, ఏష కులపతిః పశువధః పరిశిష్యతే యత్రనఫలం, నామమాత్రయజ్ఞాన్తస్తా హీనాయస్య సః, స్వవశే జనాయస్య దమ్భః స్వయమేవ ॥౪.

తత్ర సాన్త్వ ఏతత్సకాశాద్ధర్మసంకటం కథం మోక్ష్యావః న కథంచిత్ సమ్భావయామి విచారయామి, స్థాపయామి నిశ్చినోమీత్యర్థః, (భోస త్వం గుణోత్తరాన్ ఉత్కృష్టజనాన్ అపవదితుం తిరస్కర్తుం శీలమస్యాస్తీ సః, ధ్వనిరేవ సారో యస్య సః దర్పః అత్ర స్వయమాగతోఽసి ధ్రువం, క సన్న్యాసివేషా అసౌ ఇయం చ తవ భార్యా అసూయైవ ॥౫

(నేపథ్యే) గృహపతిరతిథిశ్చ సత్యవాదినావేతౌ గౌడలాటధార్మికౌ.
సర్వేసప్రత్యభిజ్ఞం పరస్పరమవలోక్య సన్తోషమభినయన్తి.
(దమ్భః)(సానన్దం)సఖే దర్ప, అభివ్యఞ్జితావయమశరీరిణ్యా భారత్యా.
(దర్పః)అవితథవాదినీఖల్వేషా, తదాజ్ఞానాపరాద్ధో మామకః క్షన్తవ్యః.
(దమ్భః) మయాపి ఖల్వపరాద్ధం.
దమ్భదర్పావన్యోన్యమఞ్జలింబధ్నీతః, నిబధ్నీతశ్చప్రియవచనం, అసూయాకుహనే గాఢం మిథః శ్లిష్యతః.
(దమ్భదర్పౌ) యథామనోరథమిహావయం యదృచ్ఛయా దేవ్యా సమాగతాః, అభిగన్తవ్యస్త్వనన్తరం సమయే మహారాజః.
తతః ప్రవిశతి మహామోహోదుర్మతిశ్చ.
(మహామోహః) విచిన్త్య, ప్రియే, మహాసాహసికస్య కులఘ్నస్య వివేకస్య విధ్వంసనే కృతజ్ఞేన మయా సమాధిసాకాంక్షపురుషసంక్షోభణాయ ప్రేషితా స్సిహ్మవనగుప్తిన్యాయేన పరస్పరాభిరక్షితాశ్చ కామక్రోధాదయః కాలోపపన్న కాతర్య కలుషితాస్సైనికతసేతవఇవభగ్న

అశరీరివచనమభూత్కిమిత్యత్రాహ (గృహపతిరితి) గౌడలాటధార్మికౌగౌడోలాటశ్చదేశవిశేషః, తద్దేశగృహపత్యతిథీఅన్యోన్యపరిభావుకావితిభావః, గౌడదేశీయానాంకేవలధర్మధ్వజత్వంనతువాస్తవధార్మికత్వమితిగమ్యతే, అనేనఅభివ్యఞ్జితాఃప్రకాశితాః, సత్యవాదినీఏషాఅశరీరిణీభారతీ, అపరాద్ధంఅపరాధఃకృతః, సోపిక్షన్తవ్యఇతిశేషః, నిబధ్నీతఃఉక్తవన్తావిత్యర్థః, శ్లిష్యతఃఅన్యోన్యమాలిఙ్గితవన్తౌ, యదృచ్ఛయాదేవ్యాదైవకృతయా, సమయేయోగ్యకాలే, మహాసాహసికస్యేత్యాదివిశేషణందుష్టబాహుల్యప్రయుక్తం, సిహ్మావనగుప్తిన్యాయేన, అయంన్యాయస్తు, సింహోవనంరక్షతివనంచసిహ్మంరక్షతిఇతి, తేన, కాలప్రా

వ్యూహాః ప్రతినివృత్య కథమప్యస్మన్ముఖమవలోకయితుమక్షమాః ప్రతిది
శం ప్రస్థాయ ప్రాయోపవేశమాస్థితా ఇత్యుపశ్రుతమస్మాభిః, తదిహ భ
వత్యా తత్ప్రేయసీ గతిజిఘాంసా తృష్ణా స్తత్సకాశం గమయిత్వా మా
మకాస్తే మన్త్రిణస్సమాశ్వాసయితవ్యాః.
(దుర్మతిః) అయ్యఉత్త, ఏవ్వంఏవ్వ తాఓ తాణం సమీవం గమిఊఓ
(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, పూర్వమేవ తాస్తేషాం సమీపం గమితాః.
(మహామోహః) సాధు ప్రియే సాధు, యదస్మద్వల్లభోచితమనుష్ఠితం
భవత్యా, ప్రత్యాశ్వస్తాస్తే సమరసమయే సమాహ్వాతవ్యాః.
(దుర్మతిః) ఎవ్వం ఏవ్వ, (ఛాయా) ఏవమేవ,
(మహామోహః) (విషాదాతిశయం నాటయన్) ప్రియే, అద్యయావ
ప్రతిహతకీర్తిరపత్రపేహమసదృశేన దురాత్మనా వివేకేన సహ వివా
స్సంవృత్త ఇతి, యథా త్వం నారీషు నిస్సమాభ్యధికా తథాహం పురుషేషు
యితః, సురదనుజగణాస్స్వమూర్ధ్ని నిత్యం

నిదధతి శాసనపత్రికాం మదీయాం |

స్త్రకాత దైన్యస్సఞ్జాతకలుషాః భగ్నబలవిన్యాసాః, ప్రాయోపవేశం అన
శనేన శరీరత్యాగం, పరిగృహీతవన్త ఇతి, ఉపశ్రుతం కర్ణాకర్ణికయ
శ్రుతం, తత్ప్రేయసీః తేషాం కామాదీనాం పత్నీః కామస్య రతిః క్రోధస్య
ఘాంసా లోభస్య తృష్ణా, మన్త్రిణః కామాదయః (ఏవ్వం ఏవ్వేత్యాది) గ
ధువల్లభోచితం వల్లభత్వస్యోచితం, ప్రత్యాశ్వస్తాః సమాశ్వస్తాః, ఏవ
వ, విషాదః శోకః, అద్యయావత్ ఏతద్దినపర్యన్తం అప్రతిహతకీర్తిరప
వివాదస్సంవృత్త ఇత్యపత్రపే పరేభ్యో లజ్జితోస్మి. స్వస్యనిస్సమాభ్య
త్వం ప్రతిపాదయతి (సురేతి) నిదధతి నిక్షిపన్తి, ప్రతిఫలితానాం లిపీనా
ప్రకారేణ పఙ్క్త్యాజన్వాదిస్వాభావ్యాద్దీప్యన్తో మణయో యస్మిన్ తాద
స్వమకుటస్యాంశ ఏవ మషీరసస్తేనానులిప్తాం రఞ్జితాం ||౪

ప్రతిఫలితలిపిప్రకారదీప్య-
న్మణిమకుటాం శుమషీరసానులిప్తాం॥ ||౪౪||

అపిచ, వర్గస్స్వర్గసదాంమయా నియమితః క్షోణీభృతఃకిం పునః
పద్మాంభోనిధిపర్వతేషు నిహితాస్తిస్రో మయా మూర్తయః।
విశ్వంకర్తుమకర్తుమన్యథయితుం మద్భ్రూరమోఘక్రమా
సోహంకస్యవశే కఏషనచమే కింకస్యవాకథ్యతే ||౪౫||

(స్వగతం)కిన్త్వావదద్య కేనాపి హేతునా ప్రదీప్యమానే వివేకేప్రతివిధాతవ్యం, అస్తు నన్వహం మహామోహః, (ప్రకాశం) ప్రియే, యద్యపిచ సర్వత్ర మయా ప్రవర్తితాస్సమయభేదాః కైశ్చిదౌపనిషదాపశదైరహస్కర కిరణాఇవ ఘనైః కిఞ్చిదన్తర్ధాపితాః, యద్యపిచ కామాదయశ్చికీర్షితవైకల్యజనితవైలక్ష్యవశాదనాలక్ష్యా గూఢమాసతే, తథాపి భేదమ

స్వమాహాత్మ్యంవక్తుమశక్యమిత్యాహ(వర్గ ఇతి) స్వర్గసదో దేవాస్తేషాంవర్గః స్వాయత్తీకృతః, క్షోణీభృతో రాజానః నియమితా ఇతికింవక్తవ్యం, సర్వోత్కృష్టాస్తిస్రోమూర్తయశ్చ(బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః)యథాక్రమంపద్మే సరస్వతీపీఠరూపే బ్రహ్మానియమితః, లక్ష్మ్యుత్పత్తిస్థానేఅంభోనిధౌ విష్ణుః, పార్వతీజనకేపర్వతేరుద్రః, అతః మద్భ్రూక్షేపః జగత్స్రష్టుం నాశయితుంప్రకారాన్తరేణకర్తుంచ అమోఘక్రమః అప్రతిహతగతిర్భవతి, సోహంతాదృశోహంకస్యవశే పరతన్త్రః కింకస్యవాకథ్యతే కస్స్వవా కింమదీయ్యంమాహాత్మ్యంకథ్యతే, వక్తుమశక్యమిత్యర్థః ||౪౫

ఆలోచయతి (కింతావదితి) కేనాపిహేతునానిష్కారణమితిభావః కింప్రతివిధాతవ్యం, ఏవంవిచిన్త్యసమాశ్వసితి (అస్త్వితి) మహామోహస్యమమప్రతివిధానేకోవాభార ఇతిభావః స్వకర్తవ్యమాహ(యద్యపీతి

భేదఞ్చ వస్తూనాం పూర్వపక్ష సిద్ధాన్తౌచ సర్వత్ర విపర్యస్య
శ్వంవ్యామోహయామి, అథవా పునరహమహఙ్కారాదిసమ్మతమచరః
ప్రమాణప్రధానమలౌకికార్థకల్పనాదుర్వ్యసనసమర్థకామమాత్రపురుషా
ర్థహృద్యమవితథసిద్ధాన్తం గమ్భీరయుక్తిభిరుత్తమ్భయన్ వృథోత్సాహ
మేవ జడమతిం వివేకం విధిత్సామి. అహహ,

పృథివ్యాపస్తేజఃపవనఇతితత్త్వాని మిలితైః
అమీభిశ్చైతన్యం భవతి మదశక్త్యాదినయతః ।

యద్యపిబాహ్యసమయాః, ఔపనిషదాపశదైః వేదాన్తాభాసైఃమే
ఘైస్సూర్యకిరణాఇవకిఞ్చిత్తిరస్కృతాః, వైకల్యేనజనితంవైలక్ష్యంలజ్జా
ద్వేషేనఅనాలక్ష్యాః ప్రతిక్షిప్తాః, కామాదయశ్చపరాజితాః, తథా
వస్తూనాంభేదమభేదంచవిపర్యస్యభేదమభేదత్వేనఅభేదంభేదత్వేనచపరి
కల్ప్యసర్వత్రసమయేపూర్వపక్షసిద్ధాన్తౌచవిపర్యస్యపూర్వపక్షంసిద్ధా
న్తత్వేనసిద్ధాన్తంపూర్వపక్షత్వేనచవిపరీతంకృత్వా,అథచార్వాకమతమ
లంబ్యఅహఙ్కారాదిసమ్మతంస్థూలోహంకృశోహమితిఅనుభవసమ్మత
త్యర్థః,అచరమప్రమాణంప్రత్యక్షంతదేవప్రధానంయత్ర),అలౌకికార్థ
స్యఅతీన్ద్రియార్థస్యస్వర్గాదేఃకల్పనైవదుర్వ్యసనన్తద్రహితంప్రత
క్షసిద్ధస్వర్గాభావాత్తత్రకల్పనైవ, అర్థకామమాత్రపురుషార్థత్వే
హృద్యం, మాత్రశబ్దేనధర్మమోక్షయోఃవ్యుదాసః, అవితథంఅతఏవాసత్య
రహితం సర్వసమ్మతత్వాత్ సిద్ధాన్తంలోకాయతికంఉత్తమ్భయన్ఉప
ష్టమ్భయన్వృథోత్సాహమేవవిధాస్యామి, ఉత్తమ్భనప్రకారందర్శయ
తి (పృథివ్యాపఇతి) పృథివ్యాదీనిచత్వారిఏవతత్త్వానినాధికాని, అమీ
భిర్మిళితైస్సమ్బన్ధవిశేషవిశిష్టైఃచైతన్యజ్ఞానముద్భవతి(దృష్టాన్తమాహ
మదశక్త్యాదినయతఃకిణ్వాదిమదకరద్రవ్యాణాంసమ్బన్ధవిశేషాన్మదశక్తి

కిమాత్మాదృష్టోస్యః కిముత వపుషిధ్వంసిని సుఖం
తదేతద్వాగీశస్స్వమతనుతలోకాయతమతం ॥౪౮॥

ఉపనిషదపి ఖలు బలవదభిమతసమయబలీయస్త్వమభిసన్ధాయ వ్యవస్థాపయతి, ‹‹ అసురాణాం హ్యేషోపనిషదితి ››, తదిహ త్రయ్యన్తవాదిభిరుపనిషత్ప్రామాణ్యసమర్థనమపి అస్మాకమరాతికరలిఖితవిజయపత్రాయతే, అపిచ.

స్వమతవిపరీతమన్యైః కోఽశతి హృదయమేవిధీయతే స్వైరం ।
అమరగురుశిక్షితార్థైరస్మత్సిద్ధైర్యథాహృదయం ॥౪౯॥

ధోత్పద్యతే, తన్నాన్యాయాత్, శరీరాదన్య ఆత్మాస్తీతివదతా సకృత్ దృష్టః కిం, న దృష్టః, శరీరేణ నష్టే కిం సుఖమనుభూయతే, న, ప్రవర్తకనైపుణ్యాద స్వమతస్య ప్రాబల్యమాహ (తదేతదితి) వాగీశో బృహస్పతిః బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్య ఇతి బుద్ధివిషయే సద్వేషాముపమానత్వేనోపాత్తః న కేవలం యుక్తిభిః ప్రణేతా ప్రాబల్యం, ఉపనిషదస్యస్య ప్రాబల్యమాహేత్యాహ, (ఉపనిషదపీతి) ప్రబలాసురపరిగ్రహబలీయస్త్వమభిప్రేత్యాస్య ప్రాబల్యం నియమయతి, బలవతామసురాణామభిమతోయం సమయః ॥౪౮॥

(అసురాణామిత్యాది) అన్యోపనిషద్భ్యః ప్రాబల్యం దర్శితమితి భావః, త్రయ్యన్తవాదిభిరుపనిషత్ప్రామాణ్యసమర్థనమస్మదభిమతసాధనమిత్యాహ (తదిహేతి) శత్రుహస్తలిఖితవిజయపత్రవదాచరతి, మతాన్తరనిష్ఠానాం స్వానుభవవిరోధం ఏతన్మతనిష్ఠానాం తదభావం చాహ (స్వమతేతి) అన్యైర్మతాన్తరస్థైః హృదయే కోఽశతి మనసి అసమ్మతే సత్యపి జుగుప్సితే స్వానుభవవిపరీతమేవ స్వైరం యథేచ్ఛం న ప్రమాణానుగుణమితి భావః, విధీయతే ప్రతిపాద్యతే, అమరగురుణా బృహస్పతినా శిక్షితార్థైరస్మన్మతనిర్వాహకైస్తు యథాహృదయం స్వానుభవానుగుణమేవ ప్రతిపాద్యతే ॥౪౯॥

(దుర్మతిః) అయ్యఉత్త, పచ్చక్ఖమేత్తప్పమాణో బుహప్ఫఇ సిద్ధంతో బహుప్పమాణసిద్ధాణం ఇఅరసిద్ధంతాణం పురదో కహం ణాఇ. (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర ప్రత్యక్షమాత్రప్రమాణో బృహస్పతిసిద్ధాన్తః బహుప్రమాణసాధిరోక్షవిషయాణాం బహూనామితరసిద్ధాన్తానాం పురతః కథం తిష్ఠేత్

(మహామోహః) ప్రియే, నూనం స్వమతప్రాబల్యబుభుత్సయా పరిపృష్టం తదేతదాకర్ణ్యతాం,

పరమనుగుణయన్తః పణ్డితమ్మన్యవర్గాన్
అవితథమివజల్పన్త్యాగమాః కిఞ్చిదేతే ।
విబుధగురుమతేస్మిన్ వ్యక్తముత్తభ్యమానే
ముషితనిఖిలసారా మానముద్రాం భజన్తే ॥ ౬

న ఖలు సహస్రమపి ప్రతిసూర్యాః కదాచిదపి సూర్యమభిభవన్తి.

(దుర్మతిః) అయ్యఉత్త, పబళఅమే ఇమస్సిం పురందరపురోహిఅమదే కా ముత్తీ కోవా భోఓ కా వా దేవఆ, (ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, ప్రబలతమేస్మిన్ పురన్దరపురోహితమతే కా ముక్తిః కో వా భోగః కా దేవతా,

(మహామోహః) శ్రూయతాం తావదవహితయా.

ఏ తే ఆగమాః వెదాః పణ్డితంమన్యవర్గాన్మూఢాన్ కేవలమనుగుణయన్తః అవితథమివ కించిత్ యత్కించిజ్జల్పన్తి, ఇవేత్యపరమార్థే, తఆగః విబుధగురుమతేఅస్మిన్ ఉత్తభ్యమానేసతి ముషితనిఖిలయుక్తిసారాస్స మానముద్రాం భజన్తే, వ్యక్తం నూనం ॥ ౬

దృష్టాన్తమాహ (నఖల్వితి) పురన్దరపురోహితమతే చార్వాక

శరీరప్రళయో ముక్తిర్భోగస్తురతిరుత్తమా।

దేవతాస్తత్ప్రదాయిన్యస్స్త్రియస్తారుణ్యభూషణాః ॥४९॥

ఏవఞ్చదేవి, పరమార్థదర్శిన్యాస్తవ ప్రత్యక్షత ఏవైతే పరిప్రశ్నాః ప్రత్యుక్తాః, అపిచాస్మాకం వివేకరూపవైరివిజయే ఏతాసామేవ ప్రత్యక్షదేవతానాం ప్రసాదః ప్రధానకారణం,

(దుర్మతిః) హోదు ణామ పసాదో ఇద్ధిఅణం సళ్ళావజోగ్గాణం సచేఅణాణం దేవఆణం. తేణకహం వివేఓ విజేఉం తీరిజ్జఇ(ఛాయా) భవతు నామప్రసాదః స్త్రీణాం సల్లాపయోగ్యానాం సచేతనానాం దేవతానాం, తేన కథం వివేకో విజేతుం తీర్యతే.

(మహామోహః) ఇత్థంనామ,

అపి తపసి రతానామప్యధీతాగమానాం

అపి యమనియమాద్యైరన్వహంశిక్షితానాం।

శిథిలయతి సమాధిం శిల్పిహస్తానపేక్షం

వరతనుమయచిత్రం వాసనాభిత్తిలగ్నం॥ ॥५०॥

(శరీరేతి) శరీరనాశోముక్తిః, భోగస్తూత్తమోరతిసమ్భోగః, తత్ప్రదాయిన్యో భోగప్రదాయిన్యో దేవతాఃతారుణ్యభూషణాస్త్రియఏవ ॥४९॥

ఏవముక్తేనప్రకారేణతవపరిప్రశ్నాఃసర్వేప్రత్యక్షతఃప్రత్యక్షపదార్థాఇవప్రత్యుక్తాః, స్వస్యవివేకవిజయేప్రధానసాధనందర్శయతి (అపిచేతి) తీర్యతేశక్యతఇత్యర్థః, ఇత్థంనామఏవమేవ (అపీతి) శిక్షితానామపిపురుషాణాంవాసనైవభిత్తిఃతస్యాంలగ్నంశిల్పిహస్తంనాపేక్షతఇతిశిల్పిహస్తానపేక్షం, శిల్పిహస్తానాలిఖితంవరతనుర్యువతిఃతద్రూపంచిత్రమాలేఖ్యంసమాధింబ్రహ్మధ్యానంశిథిలయతి ॥५०॥

పరన్తి చౌపనిషదాః, పరిహృతవిషయానురాగతయా పరమపురుష ము పసన్నస్యాపి జక్షణాదికమక్షీణవిహృతి శాలినీ భిరుపభోగక్ష్చేతి మహాది దం సారస్యం, నఖలు వృశ్చికభయాత్పలాయమానై రాశీవిషముఖే నిప తితవ్యం,

అపిచ, తమిస్రాశీతాంశుస్తబకవియదావర్తఘటితైః
 ప్రక్లృప్తానాంరమ్భామణిముకురతూణీరనళినైః ।
 స్మరన్తః కైర్ధైర్యం దధతి యువతీనామభిముఖం
 స్మరస్కన్ధావారప్రచలితపతాకాప్రతిభువామ్॥ ॥౫౧॥

వేదాన్తానామర్థప్రతిపాదనంపరిహసతి (పరన్తిచేత్యాది) త్యక్త శబ్దాదివిషయానురాగాణాంపుంసాంపరమపురుష ప్రాప్త్యనన్తరంజక్ష ణాదికంయువతిభిరుపభోగక్ష్చేతిపరన్తిఇదంమహత్సారస్యంసామఞ్జస్యం వ్యాఘాతాదితిభావః, (అత్రజక్షత్క్రీడన్రమమాణస్త్రీభిర్వాయానైర్వే త్యాదికమనుసన్ధేయం,) తదేవదర్శయతి (నఖల్వితి) శబ్దాదివిషయానురా గభియాముక్తస్యపునశ్శబ్దాద్యనుభవప్రాప్తిరివ వృశ్చికభయాత్పలాయ మానానామాశీవిషముఖనిపాతమనుసరతీతిభావః. పునరపివివేకపరాభ వేహేతుమాహ (అపిచేత్యాది) యువతింస్మరన్తఃకేవాసమాధౌధైర్యంద ధతీత్యన్వయః, అత్రతమిస్రాదిశబ్దైః కేశపాశముఖస్తనాదయఃరమ్భా దిభిశ్చఊరుకపోలజంఘాపాదతలానిలక్ష్యన్తే, ఏతైర్నిర్మితానాం(అభిము ఖేత్యాది)అభిముఖంయథాతథాసమరసైన్యప్రచలితాయాఃపతాకాతత్ప్రతి భువాంతత్సదృశీనామిత్యర్థః, యువతీనాంస్మరన్తఇతికర్మణిషష్ఠీ, కైర్ధైర్యందధతి, యువతీనాంస్మరణమేవంచేత్ కిముతదర్శనాదికమితి భావః, ॥౫౧॥

అథవేదాన్తినాంముక్తిప్రతిపాదనప్రకారంపరిహసతి(అహహేత్యా

అహహ, అనాదిశుద్ధతయా సమ్మతానాం వైకుణ్ఠ వైమానికానాం వైనతేయానీనామాజానసిద్ధాః కతి కతి విలాసిన్యశ్శ్రియన్తే, శ్రీయతే కిల సకలసంసారనివర్తకస్సర్వేశ్వరో లక్ష్మీభూమి నీళానాయకః, తదిహ కామపురుషార్థప్రతిక్షేపకైః కాపేయవృత్తిభిః ప్రతిభటనగరదిధక్షానిక్షిప్తేన పావకేన స్వనగరమపి దన్దహ్యతే, యశ్చాసౌ మోక్షప్రదఇతి ముముక్షుభిరుద్ఘుష్యతే. సచ,

సత్త్వప్రవర్తకస్సన్ సహప్రియాభిః పురాణపురుషోఽపి ।
బహుముఖభుజఙ్గసఙ్గీ విహరతి వివిధాసు రాజధానీషు ॥౫౨॥

తతశ్చార్వాకపక్షప్రతిక్షేపో దివ్యదమ్పతిసమర్థనఞ్చేతి శతప్రదానప్రతిక్షేపిణో మహాప్రాజ్ఞస్య వింశతిప్రదానవచనవదపహాస్యం.

ది) అహహేతి పరిహాసే, అనాదిశుద్ధతయా నిత్యముక్తత్వేన సమ్మతానాం వైకుణ్ఠలోకవిమానచారిణాం, స్వతస్సిద్ధా విలాసిన్యః రుద్రాసుకీర్త్యాదయః, తత్తిష్ఠన్తు, మోక్షప్రదస్య సర్వేశ్వరస్యాపి శ్రీభూమినీళాదయః "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యాదిశ్రుతేః; కామపురుషార్థనిరాసకైస్తైర్ముక్తాస్త్ర్యాదిభోగప్రతిపాదనం కామపురుషార్థప్రతిక్షేపం నిరుణద్ధి. (తదిహేత్యాదినా) కాపేయీ వృత్తిర్యేషాం తైః - ముక్తాస్త్ర్యాదివర్ణనమేవ కాపేయవృత్తిరితి భావః, (ప్రతిభవేతి) శత్రుభవనదహనేచ్ఛయా నిక్షిప్తేనాగ్నినా స్వభవనమపి భృశం దహ్యతే (యశ్చాసావిత్యాది) (సత్త్వేతి) సత్త్వప్రవర్తకస్సన్నపి "సత్త్వస్యైకప్రవర్తక" ఇత్యుక్తేః, పురాణపురుషోఽపి వృద్ధోఽపి వివిధాసు రాజధానీషు వైకుణ్ఠామోదాదిషు నగరేషు బహుముఖభుజఙ్గసఙ్గీ సన్ బహుముఖో యో భుజఙ్గః శేషః తత్ర శయితస్సన్ ప్రియాభిః లక్ష్మ్యాదిభిస్సహ విహరతి, ఇతి చ పఠతీతి శేషః, (అత ఇదముపహాస్యమిత్యాహ) (తత ఇత్యాది) సమర్థనం చేతీదమితి శేషః, అపహాస్యం, అత్ర దృష్టాన్తమాహ (శతప్రదానేతి) శతప్రదానమనఙ్గీకుర్వతో జనస్య, మహాప్రాజ్ఞస్యేతి విపరీతలక్షణా, వింశతిం దాస్యామీతి వచనవత్, ఏతావతా ఫలితమర్థం

కిఞ్చ, మూఢగార్హస్థ్యమోక్షధర్మప్రబన్ధాన్
నిర్మాతౄణాం నిష్ప్రమాదప్రయుక్తః ।
భోగప్రాప్త్యై కల్పతే భూరిభూమ్నాం
బ్రహ్మాదీనాం బ్రహ్మచర్యప్రయాసః ॥ ౫౩

కర్ణం దత్వా (కిం బ్రవీతి కశ్చిత్)
దామ్పత్యం సహజం సమస్తజగతాం పిత్రోస్తదిచ్ఛావశాత్
కామిన్యాదివిభాగకౢప్తిరపి తత్కైఙ్కర్యసిద్ధ్యై తయోః ।
ఇత్థం శేషమశేషమద్య తు భవత్సారస్య సంవర్ధకం
వైరస్యం విదధాతి హన్త విదుషాం వైరోచనం దర్శనమ్ ॥ ౫౪

మూఢ— వైరాగ్యశాస్త్రప్రవర్తకా బ్రహ్మాదయోఽపి భోగార్థమేవ బ్రహ్మచర్యమనుతిష్ఠన్తీత్యాహ (మూఢగార్హస్థ్యేత్యాది) మూఢైర్గార్హస్థ్యైకచక్షుష్కైరనుపాదేయత్వాత్, మోక్షధర్మప్రతిపాదకప్రబన్ధానాం, నిర్మాతౄణాం, తృణస్తోయం శబ్దః, కర్మణి షష్ఠ్యాదర్శనాత్; భూరిభూమ్నాం మహాప్రభావానాం, అయమప్యుపాలమ్భః బ్రహ్మాదీనాం నిష్ప్రమాదప్రయుక్తః సావధానతయా క్రియమాణః బ్రహ్మచర్యప్రయాసశ్చ భోగప్రాప్త్యై మోక్షే స్త్ర్యాదిభోగప్రాప్త్యై సమర్థో భవతి ॥ ౫౩

ఆకాశే కిమపి దైష్టికవచనం సమ్భావ్య, కర్ణం దత్వా, కిం బ్రవీతి కశ్చిత్ కిమిత్యుక్తం వివృణోతి (దాంపత్యమితి) ఇదం వేదాన్తినాం వచనం, సమస్తజగతాం పిత్రోః లక్ష్మీనారాయణయోః దమ్పతిత్వం సహజం, న తు కృతం, తచ్చ దామ్పత్యం తయోరిచ్ఛాజనితం, స్త్రీపురుషాదివికల్పనమపి సాంతయోః కైఙ్కర్యసిద్ధ్యై, న కామతః, తదిచ్ఛావశాదిత్యేతదత్రానుషజ్యతే, శేషమశేషం, అవశిష్టం కృత్స్నం స్వరూపవిభూత్యాదికం, ఇత్థం కైఙ్కర్యసిద్ధ్యర్థమేవ, అద్య తు ఏవం నిర్ణీతే సతి, భవతాం సారస్య

(సకోపధం) కటకోత్రభోక్, ఉత్సార్య తామసౌ దృష్టిగోచరా ద్వేష్టిక దివాభీతఇత్యవజ్ఞాంనాటయతి.
(దుర్మతిక్) అయ్యఉత్త, మమకిర ణిహిలాఓ కామిణీఓ దాసీఓ, తా హింఎవ్వ తుహ వివేఅవిఅఒత్తి సంపణ్ణబహుమాణమ్హి. (విచిన్త్య) పచ్చక్ఖసిద్ధపరమాణందజువఇసంభోఅప్పహాణం తుహ సిద్ధంతం ముఅం తోం కింతిరిరప్పహాణేసు తేసు తేసు మఏసు పఉరాఅరాజనాహెుంతి.
(ఛాయా) ఆర్యపుత్ర, మమ కిల నిఖిలాః కామిన్యో దాస్యః, తాభిరేవ తవ వివేకవిజయఇతి సంపన్నబహుమానాస్మి, ప్రత్యక్షసిద్ధపరమానన్ద యువతిసంభోగప్రధానం తవ సిద్ధాన్తం ముఞ్చన్తః కిమితి స్థిరప్రధా నేషు తేషు తేషు మతేషు ప్రచురాదరా జనాభవన్తి.
(మహామోహః) ప్రియే, అవిచారితప్రవృత్తోయమాస్తికవేతాలానాము న్ధపరంపరాన్యాయః,

అమరగురుప్రణీతమనపాయమపోహ్యమతం
వివిధకుతర్కజాలకలహాయితకౌతుకినః।
కపిలహిరణ్యగర్భకణభోజనబుద్ధజిన
ప్రభృతిసమర్ధితేషు సమయేషు భజన్తిరతిం॥ ॥౨౫॥

పధకంసరసత్వబుద్ధిజనకంవైరోచనందర్శనం విరోచనప్రవర్తితంచా ర్వాకమతంవిదుషాంధీమతాంవైరస్యంవిరసత్వమేవజనయతి. ॥౨౪॥
హన్తకటకోత్రభో-అత్రకోవాఽవసతిమదీయఇత్యర్థః, ఉత్సార్య తాం-నిరస్యతాం,ద్వేష్టికోదివాభీతఇవ, అనాదరంనాటయతి,అవిచారితం యథాతథాప్రవృత్తః, ఆస్తికావైదికావేతాళాఇవ, అన్ధపరమ్పరాన్యా యస్తుఅన్ధోన్ధముపసర్పతితమన్ధోన్యఇత్యేవం పరమ్పరయాగచ్ఛన్తఃశ్వ భ్రేపతన్తీతి, ఏతదుపపాదయతి (అమరేతి) బృహస్పతిప్రణీతంమతాపి

అపిచ, చరమితరదప్యశేషం చన్ద్రికనయా తస్స్వభావరమణీయం।
కింవా నిరూపణీయం కణ్టకతైక్ష్ణ్యాదికారణంకవిభిః ॥౫౮॥
ఇత్థం నామ దుస్త్యజస్స్వభావవాదః, కార్యకారణభావశ్చకాకతాళీయన్యాయమనుసరతి.

ఏవమపి॥ అతత్త్వదితివా నతత్త్వదితివా వృథోద్యత్కథా
కనత్కథకకత్థనక్రమవికల్పితప్రక్రమా।
జగద్విపరివర్తినీ జనపదేషు జోఘుష్యతే
కుతర్కశతశర్కరానికరకర్కశా పద్ధతిః॥ ॥౫౯

ఇత్థముపప్లుతేపి జగతి,

అపాయరహితం, అపాయో విరోధః, అన్యత్ర ప్రత్యక్షవిరోధాత్,
దంమతం విహాయ వివిధకుతర్కజాలైః కలహాచరణకౌతుకినస్సన్తః పాః
రాః, కాపిలసమయ సాంఖ్యం, హిరణ్యగర్భసమయో యోగశాస్త్రం,
కణభోజనసమయో వైశేషికశాస్త్రం, బుద్ధసమయో బౌద్ధమతం, జినసమయ
ఆర్హతమతం, ప్రభృతిశబ్దేన భాట్టప్రభాకరవేదాన్తినాం మతం వివక్షితం
తత్ర రతింభజన్తే, యుక్తిశూన్యత్వాన్మతాన్తరాణాం అన్ధపరమ్పరాన
యం పునరప్యుపపాదయతి (అపిచేతి) చరం-జంగమం, ఇతరత్ స్థావరవి
దం, చన్ద్రికనయా తత్ర మయూరపింఛం చన్ద్రకం చన్ద్రికాకారబిన్దువత్ స్వభా
వత ఏవ నానావిధం, నకర్మాదికారణం తత్ర, కిమివ, కణ్టకతైక్ష్ణ్యం కణ్ట
కతీక్ష్ణతా ఆదిశబ్దాత్ త్రిన్త్రిణీవక్రతాది, తత్ర కవిభిః కింవా కారణం నిరూప
తే, నకిమపి, స్వభావం వినా కారణాన్తరాభావాత్. ॥౫౮
తత్ర తత్రాపి ఇత్థముక్తప్రక్రియయా స్వభావవాదో నియతత్వాత్
దుస్త్యజః, తత్ర కార్యకారణభావస్తు కాకతాళీయన్యాయం యాదృచ్ఛికత
ఫలపతనవేళాయాం కాకస్తత్రారూఢః, కాకాగమం తత్ర కారణత్వే

చిరసేవనతోషితేన ధాత్రా
నిపుణస్థానవిదా నివేదితార్థః ।
అసురోపనిషద్రహస్యమగ్ర్యం
ప్రథయామాస విరోచనః ప్రజానామ్॥ ॥౫౮॥

ప్రయన్తి జడాః, తద్వత్ మృత్పిణ్డసన్నిధానే ఘటాద్యుత్పత్తిః, న తు కార్యకారణభావాత్, ఏవం యుక్తిశూన్యాపి వైదికవేతాళానాం పద్ధతిర్దుర్వాదివికత్థనోత్తంభితా జగతి జోఘుష్యత ఇత్యాహ (ఏవమపీతి) మిథో ద్యూతకథామభినీయ దర్శయతి (అతదితి) తదితి వాదినోక్త్యా, అతదితి ప్రతివాదిన ఉక్తిః, అథవా న తదితి వాదినోక్తే తదితి ప్రతివాదీ వదతీత్యర్థః, ఇత్థం వృథోద్యోత్యకథయా జల్పేన కసన్తః దీప్యమానాః కథకానాం కత్థనక్రమేణ వికల్పిత ప్రక్రియాభిన్నప్రస్థానా జగత్ కర్మ విపరివర్తినీ అధరోత్తరీకుర్వతీ కుతర్కశతాన్యేవ శకటారానికరాః, త్రైనిష్ఠురాపద్ధతిః మతాన్తరాణాం, జనపదేషు జోఘుష్యతే. ॥౫౭॥

ఇత్థముపప్లుతేస్మిన్ జగతి, అస్మన్మతమేవ చిరసేవనతోషితపరమాప్త పరమగురూపదిష్టప్రబన్ధరహస్యోపనిషత్ప్రసిద్ధమిత్యాహ (చిరసేవనేతి) సేవనం శుశ్రూషా, నిపుణస్థానవిదా ప్రతిష్ఠితార్థవిదా, యద్వా ఇదమేవ రహస్యోపదేశస్య నిపుణం పాత్రమితి విదా, ఉపదిష్టసర్వరహస్యార్థః విరోచన ఏతన్మతప్రథమప్రవర్తకః, ప్రజానాం మగ్ర్యం సర్వశాస్త్రేభ్యః, అసురోపనిషత్ అసురాణాం హ్యేషా ఉపనిషదిత్యుక్త్వా రహస్యమర్థం ప్రథయామాస- ॥౫౮॥

అథ కా ముక్తిరిత్యస్య ప్రశ్నస్య శరీరప్రళయో ముక్తిరితి ప్రత్యుత్తరం దత్తం, తదాక్షిప్య న్యాయమయా ముక్తిః ప్రతిపాదితేత్యాహ (అత్ర చేతి) ఆ-

అపిచ కరణవిలయరూపా ముక్తిరిత్యుక్తమాద్యైః
వితథమితి మయాస్య ద్వార్త్తికే విన్యవేశి ।
స్తనయుగళబృహత్త్వస్థాపనీయస్వభూమ్నా
బహుగుణవిభవేన బ్రహ్మణా భోగసామ్యమ్ ॥

(దుర్మతిః) అయ్యఉత్త, ఎవ్వం తుహ్మేహిం రక్ఖిజ్జంతం జీఅలో
డంతి ణిక్కారణవిద్దేసా పరసిద్ధంతపరివాడీ పక్ఖపడిఆ. (ఛాయా)
పుత్ర, ఏవం యుష్మాభీరక్ష్యమాణం జీవలోకం పీడయన్తి నిష్కా
విద్వేషాః పరసిద్ధాన్తపరిపాటీపతితాః,

(మహామోహః) భవతు కిన్నశ్ఛిన్నం, న ఖలు పాటచ్చరాః ప్రకృ
చ్ఛన్తి, నచాప్రమత్తమతయస్తైరుపహన్యన్తే.

పరస్త్రియ్యాస్తాన్పరిహసనకాకుం విదధతాం
భజన్తస్తాటస్థ్యం పరిభవితుమిచ్ఛన్తి మహతః ।

ఆద్యైర్జరచ్చార్వాకైః పూర్వగురుభిః, తద్వితథం వ్యర్థమిత్యాక్షిప్యవ
వార్త్తికే గ్రన్థే అస్య దేవముక్తిరితి న్యవేశి- స్థాపితం, తత్కిమిత్యత్రాహ
నేతి) స్తనయుగళరూపం యత్ బృహత్త్వం తేనస్థాపనీయో యస్స్వభూ
మాహాత్మ్యం యస్య, బహవోగుణాః సౌన్దర్యవిభ్రమాదయః తైరేవవి
విభూతిర్యస్య తేన, యోషిద్బృంహణా భోగసామ్యం భోగతస్సా
ముక్తిరితి న్యవేశి. ॥ ౨

కిం నశ్ఛిన్నం కా హానిః, ప్రకృతిం స్వభావం, అప్రమత్తమతయః
వధానాః, తైః పాటచ్చరైః, కిం నశ్ఛిన్నమిత్యేతదుపపాదయతి (ప
ఇతి) పరిహాసనప్రకారాన్ కుర్వన్తస్తేనామ, తాటస్థ్యం భజన్తః మహతో
నాన్ పరిభవితుమిచ్ఛన్తు నామ, శాన్తానామయమేవోదన్త ఇతియత్ కించి

ఉదన్తశ్శాన్తానామయమితిచ జల్పన్స్వాభిమతం ।
కిమన్తర్దుర్దాన్తైః కృపణకథ తైరేభిరిహనః॥ ॥౬౦॥

(విచిన్త్య) ప్రియే, అద్య తావదస్మత్సిద్ధాన్తపునఃప్రతిష్ఠాపనపటీయాం సః పురుషో గవేషణీయః, కః కోఽత్ర భోః.

(దమ్భాదయః) (త్వరితముపసృత్య) అమీ వయమాగతా ఇత్యుపసీదన్తి,

(మహామోహః) స్వాగతం స్వకులహితైషిభ్యో భవద్భ్యః,

(దమ్భదర్పౌ) (సప్రశ్రయం) మహారాజ, త్వత్ప్రసాదాత్సర్వత్రాప్రతిహతగతయస్సమాగతాస్స్మః, కిం కర్తవ్యమనేన కిఙ్కరజనేన,

(మహామోహః) కామాదీనామిదానీం కా వార్తా,

(దమ్భః) (స్వగతం) కిం రాజ్ఞే విజ్ఞాపయామి, (ప్రకాశం) దేవదుర్మతివల్లభ, “సత్యంరాజసుశోభతి ఇతి ,, ప్రియేతరమపిదృష్టం బ్రవీమి, వేద్మి కామస్య లోభస్య చాహమధునాతనీమవస్థాం, తయోశ్చ,

అనన్తవిషయస్పృహాజలధిసంప్లుతే మానసే
వసన్తసమయే స్థితే మలయమారుతే జీవతి ।
సకృద్విహితసాప్తికప్రతినివృత్తివైలక్ష్యతః
ప్రసుప్తఇవ హన్త న స్పృశతి పఞ్చబాణశ్శరాన్॥ ॥౬౧॥

స్వాభిమతంజల్పన్నుచ, అన్తర్దుర్దాన్తైఃమనసిగర్విష్ఠైరేభిఃదుర్వాదిభిర్నః కిం ప్రయోజనం. ॥౬౦॥

సిద్ధాన్తస్యపునరపిదృఢంప్రతిష్ఠాపనేపటుతరాః, అనేనకింకరజనేన-అస్మాభిరిత్యర్థః. కింరాజ్ఞేసత్యమసత్యం వేత్యర్థః, “సత్యంరాజసుశోభత,, ఇతిమహాభారతేసఞ్జయవచనం ప్రత్యక్షతోదృష్టం, తయోశ్చమధ్యఇతి శేషః పురుషస్యమానసే అనన్తవిషయస్పృహైవజలధిః తత్రమగ్నే సత్యపీతి శేషః, వసన్తేస్థితేపి, మన్దమారుతేజీవత్యపి, పఞ్చబాణః సకృద్విహితంయత్సాప్తికంతస్మాద్యాప్రతినివృత్తిః భగ్నస్యస్వస్యనివర్తనంతజ్జితవైలక్ష్యతః లజ్జయాప్రసుప్తఇవశరాన్నస్పృశతిశస్త్రసన్న్యాసనంకుర్వన్నివేతిభావః ॥౬౧॥

అన్యస్మిన్నపి కైముత్యసిద్ధమావేదయామి.

పురుషస్య వివేకవిప్రలమ్భాత్
స్వశరీరేపి విరజ్యమానబుద్ధేః ।
కృపణప్రతినన్దనీయవృత్తిః
కిమివాలంబనమాశ్రయేత లోభః ॥ ॥౬౨

(దర్పః) దేవ దుర్మతిపణ్డిత, అహం పునః క్రోధస్య సాంప్రతికీమవస్థామదాక్షమ్, "యాథాతథ్యేన పణ్డితమితి" నీతిమనుసరన్ యథానుభూతమేవావేదయామి, యథాసౌ,

ద్విసప్తదలపత్రలద్రుహిణసృష్టిభఙ్గక్రియా
పురస్కృతయుగక్షయభ్రుకుటితాణ్డవాడంబరః ।
విరక్తివిషవల్లరీవ్యతికరేణ రోషస్స్వయం
సుషుప్త ఇవ వర్తతే సుభటకేలిసౌవస్తికః ॥౬౩

అన్యస్మిన్ లోభవిషయేపి కైముత్యన్యాయసిద్ధం వృత్తాన్తం, వివేకస్య ప్రలమ్భః కుహనా తస్మాత్ స్వశరీరేపి కిముత క్షేత్రకళత్రాదౌ విరజ్యమాన బుద్ధేః నిస్పృహబుద్ధేః పురుషస్య కిమివాలమ్బనం కిం వస్తు హ్యాలమ్బనత్వేన లోభః ఆశ్రయేత, న కిమప్యస్తీత్యర్థః. లోభస్య స్వభావమాహ, కృపణై నైః శ్లాఘ్యమానవృత్తిః. యద్వా కృపణేషు విషయే నతు విరక్తేషు, తైస్సం వ్యమానా వృత్తిర్యస్య సః. ॥౬౨

"యాథాతథ్యేన పణ్డితమనుసరేత్" ఇతి నీతిః, యథానుభూతం సత భూతం, యథాసౌ వర్తతే, తథా వేదయామి (ద్విసప్తేతి) ద్విసప్తదళ బ్జేన చతుర్దశలోకావివిక్షితాః, తైస్సఞ్జాతపత్రాయాః ద్రుహిణసృష్టే బ్రహ్మాణ్డరూపాయాః సంహారక్రియాయాం పురస్కృతః యుగక్షయే భ్రు కుటితాణ్డవస్యాడమ్బరో యేన సః, విరక్తిరేవ విషవల్లరీ మఞ్జరీ తద్వ్యతి

(మహామోహః) (సవిషాదం విహస్య) అహో వివేకస్య కులఘాతినో దుర్మన్త్రితమేతత్, యథాసౌ సర్వత్ర నిరవకాశస్స్యాత్ తథాస్మాభిరవహితైర్విశ్వమిదమధర్మేణ వ్యాపనీయం, స్వకులసంరక్షణప్రవృత్తానామస్మాకన్త్వయమధర్మ ఏవ ధర్మః, పఠన్తి చైతిహాసికాః, "స ఏవ ధర్మస్సోఽధర్మస్తం తం ప్రతి నరం భవేత్,, ఇతి. ఏవముపప్లుతావస్థానో వివేకస్స్వయమప్యతిప్రబలస్సుఖేన సాధనీయః, అథవా కోఽయం వివేకః, నఖలు శాకటస్య లవనే శకటాలాయుధాని కియాన్నివ భారః, న చేషికాతూలమిన్ధయితుం వహ్నినా సంరభ్యతే. (విమృశ్య) ప్రియే కులధర్మపాలిని, త్వదభిమతవృత్తేరుత్తమగుణస్య మే పశ్య యావజ్జీవం ప్రారబ్ధకర్మపరిత్యాగం,

---

రేణసమ్పృక్తేన, పురుషే విరక్తిప్రవేశాదితి భావః. సుషుప్తఇవమృతఇవేతి భావః, సుభటానాం కేళిర్ద్విరాయితం తస్య సవస్తివాచకః వర్ధక ఇత్యర్థః, కోఽప్యనసతి సుభటానాం శౌర్యవిలాసో వర్ధతే. ॥౭౩॥

విషాదాతిశయాద్ధాసః, దుర్మన్త్రితం దుర్విచారఫలం, ఇతః పరం కర్తవ్యమాహ (యథాసావితి) అసౌ వివేకః, అధర్మేణ వ్యాప్తం కర్తవ్యం, అధర్మప్రవర్తనమనుచితమిత్యాశంక్య కార్యవిశేషే ప్రవృత్తానామస్మాకమధర్మ ఏవ ధర్మ ఇత్యాహ (స్వకులేతి) అత్ర సమ్మతిం దర్శయతి-(పఠన్తి చేతి) ఇతిహాసప్రవర్తకాః, ఐతిహాసికం వచనమాహ (స ఏవేతి) తన్తం నరం ప్రతి ఏక ఏవ ధర్మశ్చ భవతి అధర్మశ్చ భవతి, మౌఞ్జీధారణాదిర్బ్రహ్మచారిధర్మాస్తే గృహస్థస్యాధర్మా భవన్తి, గన్ధమాల్యాదిధారణరూపా గృహస్థధర్మాస్తే న్యేషామధర్మా ఇత్యాది. ఏవముపద్రుతస్థితి స్సాధనీయః జేతవ్యః వివేకో నామ కోఽయం కియాన్-అతితుచ్ఛ ఇత్యర్థః, దృష్టాన్తోపన్యాసేన తదేవ తుచ్ఛత్వముపపాదయతి (నఖల్వితి) శాకటస్య-శాకవిశేషస్య శంక

కామస్త్వామ్యతు కోపలోభసహితః కాలే సమభ్యేతు వా
రక్షస్సంయతి రాఘవస్థితిమహం వ్యక్తా వివేకాహవే ।
కాలస్త్వేష రథోభవత్వహ కలిస్త్వం సారథిర్దుర్మతే
డమ్భస్సంప్రతి జైత్రదున్దుభిరసౌ దర్పస్తథా కఙ్కటః ॥

(డమ్భః) మహారాజ, స్వాయత్తసిద్ధేస్తవ కిమాయత్తమస్మాసు.

కస్తుభ్యం రణరఙ్గఖేలనకలామాతిష్ఠతే తిష్ఠతే
కశ్చ ప్రేప్సతి కామతన్త్రనియతస్వైరాయ వైరాయితం ।
యేన క్షోదయితుం క్షమాం ప్రభవతి క్షేప్తుం కులక్ష్మాభృ
పాతుం సప్త సరస్వతోఽపి భవతా సాకూతమాలోకితః ।

లాయాః-లవిత్రస్య, కియాన్ భారః, దృష్టాన్తాన్తరమాహ (న చేతి) క
తూలం-తూలాకారః కణ్టకః, తదిన్ధనయితుం దగ్ధుం సంరభ్యతే సంరభ
యతే, కులధర్మాః స్మదభిమతధర్మాః, యావజ్జీవం జీవనావధి, గృహీత
త్వమితి యావత్, ఇదముపపాదయతి (కామ ఇతి) కోపలోభాదిభి
కామః శత్రామ్యతు నశ్యతు వా, కాలే సమర కాలే మాం సమభ్యేతు వా,
న సహ క్రియమాణే ఆహవే అహం రాక్షసయుద్ధే రామస్య యా స్థితిస్సా
జ్ఞయితా, తత్ర ఏష కలిః కాలో రథో భవతు, భో దుర్మతే త్వం సార
వ, జయశీలభేరీ భవతు డమ్భః, అసౌ దర్పస్తథా కంకటః కవచో
హమేవ సర్వశత్రుసంహారం కరోమీతి భావః

స్వాధీనసిద్ధేస్తవ అస్మాసు కిమధీనం అపేక్షణీయం ఏతదేవాహ (కస్తుభ్య
రణప్రవరఙ్గస్తత్ర ఖేలనం నర్తనం తదేవ కలా శిల్పం తమాతిష్ఠతే అఙ్గీక
తుభ్యం కస్తిష్ఠతే ఆత్మానం ప్రకాశయతి, కో వా కామపురుషార్థ
తస్వైరసంచారాయ వైరాయితం ప్రేప్సతి, యేన భవతా సాకూత
వసహమాలోకితః కోఽపి క్షమాం భూమిం క్షోభయితుం ప్రభవతి,

తథాపి వయం త్వదాదిష్టాస్త్వదధీనవృత్తయో యథాసామర్థ్యం యతి
ష్యామహే, కపయోపి కాకుత్స్థస్యోపకుర్వన్తి, వల్లవాశ్చ వాసుదేవస్య
సాహ్యే సన్నహ్యన్తి,

(మహామోహః) అభిమతమేవ యుష్మాకమహమాదిశామి.

దమ్భ త్వమద్య నియతో నిజధర్మగుప్త్యై
పుణ్యాపగాపరిసరాన్పునరాశ్రయేథాః ।
గాఢోపలక్షితవిరక్తిమదేషు గర్వాత్
తస్థ్వీత వాస మనఘేషు తపోధ(వ)నేషు ॥౬౬॥

(దమ్భదర్పౌ) స్వీకృతోయం స్వామిసమాదేశ ఇతి సభార్యౌ నిష్క్రాన్తౌ.
(మహామోహః) (స్వగతం) కిన్నామారాతివిహతావాద్యం సాధనం.
నను ప్రత్యవమృష్టం.

ప్రజ్వలతి జారరాగ్నౌ క్షిపన్ యథావచ్చతుర్విధం హవ్యం ।
ప్రాణాగ్నిహోత్రమేకం పరిపాలయితాస్మి దుర్మతిసహాయః ॥౬౭॥

రామే దృష్టమిదం, కులక్ష్మాభృతః క్షేప్తుం ప్రభవతి, రావణే దృష్టమిదం సరస్వతస్సముద్రాన్ సప్త పాతుం ప్రభవతి, అగస్త్యాదౌ దృష్టమిదం, తదృశాయ తేకస్మిన్ స్థిత ఇతి సమ్బన్ధః. ॥౬౫

ఆదేశం దర్శయతి (దమ్భేతి) భో దమ్భ త్వం నిజధర్మగుప్త్యై దమ్భధర్మాణాం యజ్ఞాదీనాం గుప్త్యై నియతస్సన్ పుణ్యాపగా గఙ్గాయమునాదయస్తత్సమీపప్రదేశాన్ పునరప్యాశ్రయేథాః, గాఢోపలక్షితః విరక్తిప్రయుక్తో మదో యేషు తేషు, అనఘత్వేనోక్తేషు తపోధనేషు అయం గర్వో వాస తస్థ్వీత, ॥౬౬

అరాతిధ్వంసే ప్రథమం సాధనం, ప్రత్యవమృష్టం విచారితం ఖలు, పూర్వమేవేత్యర్థః, విచారితమర్థమాహ (ప్రజ్వలతీతి) ప్రజ్వలితేజా

తతశ్చ జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టై రిష్టై రేవ ద్రవ్యైర్నష్టాహారవిహ
దృష్టచేష్టే పురుషే కథమివ వివేకస్య విజయాశంసా, (ప్రకాశం)

అలం మేరుస్తోమైరలమపిచ కైలాసనియుతైః
అలం ద్వీపైరష్టాదశభిరఖిలై ర్వాపి భువనైః ।
అఖణ్డై ర్బ్రహ్మాణ్డై రపి నఖలు తృప్తిర్భవతి మే
విరుద్ధానధ్వంసంత్వభినివిశతే సంప్రతి మనః ॥౬

(దుర్మతిః) అమచ్చా ఎవ్వ పుణో అరాఇవిజ్ఝంసణే పేసణేణ అ
గ్గహాణిజ్జా (ఛాయా) అమాత్యా ఏవ పునరరాతివిధ్వంసనే ప్రేషణే
నుగ్రహణీయాః.
(మహామోహః) ప్రియే, కృత్యాకృత్యవేదినీఖల్వసి, అహమపితథా
స్త్రయామి, తదాహూయతామన్తః పురే కశ్చిదన్తరఙ్గపరిజనః,
(దుర్మతిః) హలా దువ్వాసణే, ఇదో హెూహి, (ఛాయా) సఖి
ర్వాసనే, ఇతో భవ,

రాగాస్నేచతుర్విధంలేహ్యాదిభేదేనహవ్యంయథావత్ యథావిధిక్షిపణ
హ్వాణదుర్మతిసహామోహంపాణిణాగ్నిహెూత్రంపరిపాలయితాస్మీతి
త్యవమృష్టమ్ ॥౬
ఇష్టై రేవద్రవ్యైరితిళఇఙ్గృష్టనభక్ష్యభోజ్యాదిభిః స్వాద్వాహారేస
దువిహారేసాన్వాదువిహారఠయ చేష్టప్రవర్తనంనతుశాస్త్రీతః.అతఏవయ
ష్టవిషయభోగరూపచేష్టేసతి, అస్మద్విజయాకాంక్షా, శత్రుధ్వంస
నామమకుతాస్య పెత్యానాస్తీత్యాహ (అలమితి) మెరుస్తోమైఃస్వర్ణర
పైః, కైలాసనియుతైఃలక్షైరజతమయైః, తృప్తిః ప్రీతిఃవిరుద్ధానాంవిరో
వివెకఃతస్యధ్వంసఏవ మెమనఃసమ్ప్రత్యభినివిశతే,అభినివిశ్చేత్యాధా
కర్మత్వం, ॥౬

(దౌవారికా) ఏసోహం ఉవట్ఠిదహ్మి, ఆణవేదు మహారాఓ రాఆణేణ

(ఛాయా) ఏషాహముపస్థితాస్మి, ఆజ్ఞాపయతు మహారాజో రాజ్ఞేన,

(మహామోహః) భద్రే, బహిర్హి వర్తమానానగణితగణితవిద్యాన్ కరణా-

ధికారిణః, ఆదిశతి భవతో మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరో యుష్మాభిః

సహ మహామోహః, కామక్రోధలోభమదమాత్సర్యకామ్యభస్త్రంభస్వస్య

స్త్రభ్యస్సచివేభ్యస్సప్తముక్తిక్షేత్రతయా ప్రసిద్ధరాజధాన్యస్సనాగరస్సు

సప్త మహాద్వీపా దత్తా మహామోహేనేతిలిఖ్యతామ్, అపిచ.

స్వకీయాఖ్యామాత్రోచ్చారణపరిత్యక్తభయ(హా)ధరాన్

బహిష్కుర్యోదాసీం విజహాతాధికారాంస్త్రిభువనజః ।

హాశేతిసఖ్యాహ్వానే, ఇతో భవతః గచ్ఛేత్యర్థః, అగణితా అపరిమితా

గణితవిద్యా యేషాం, కరణాధికారిణః లేఖనాధికారిణః, ఆదిశత ఆజ్ఞాప

యతి, భవతో యుష్మాన్, సచివేభ్యః, మన్త్రిభ్యః, మదోగర్వస్తస్త్రంభో జడి

భావః, రాజధాన్యః అయోధ్యాద్యాః నగరాదయః, లిఖ్యతామితి, పునరపి

లేఖనీయవిశేషమాహ (అపిచేతి) స్వకీయాఖ్యాఇష్టాదినామాని తస్మాత్

స్యోచ్చరణం సమ్యక్ రీత్యా ఉచ్చారణమితియావత్; తేన పరిత్యక్తభయహా

రాన్ విపులీభవద్భయాపహారత్రాన్, స్వనామోచ్చారణమాత్రేణ భక్తజ

నవిపులభయాపహర్త్రాన్, తద్ధాత్ర్యధీయతే యతఇష్టాదయామహాంత

తోనో అభయంకృతః, తా. యద్వా, స్వకీయాఖ్యానస మోహదాఖ్యారోచ

నాయోగ్యాదితేనవిముక్తిభవద్భయధరాన్ మహాభయస్యర్థః, విజహాద

కారాన్ బహిష్కుర్య అపహాయ అయంలోకే యద్భవాత్యాసియస్యచ్చ

వ్యవహారేపి నమస్వస్తి స్వాపహస్వపం- సన ఇత్యాదిశబ్దాన్ మహామోహావి

షయం మహామోహాగోచరం వ్యవహారయుక్త్యా నయతు, మహామోహాయ

నమ ఇత్యాదికం- ॥౬౯॥

యదృచ్ఛావాక్యేపి వ్యవహారగతులోకో యమఖిలో
నమస్స్వస్తిస్వాహాస్వధమిహ మహామోహవిషయం ॥౬౯॥ఇతి.
(దుర్వాసనా) జం ఆణ వేఇ భట్టా భట్టిణీ అ (ఛాయా) యదాజ్ఞాపయ
తి భర్తా భర్త్రీచ, (ఇతినిష్క్రాన్తా)
(నేపథ్యే) విజయతాం దేవః,
భుక్తిక్షణం సమయమేకరుచిం వితన్వన్
పుంసాన్నిజప్రతపనేన గతిప్రతీపః
ఆశావిశేషమపరం ప్రతిపత్స్యమానో
మోహేశ్వర త్వమివ భాతి మయూఖమాలీ ॥౭౦॥
ఇహాచ, ఉపహరతి సూపకర్తా మహతో మోహస్యదుర్మతిప్రేష్యః।
వలరిపువరుణగృహాభ్యాం స్వాద్యం ధారాన్నముచితమాహారం॥౭౧

ఇతీత్యస్యలిఖ్యతామిత్యనేనసమ్బన్ధః, భర్తాభర్త్రీచరాజారాజ్ఞీచ, దె వోమహామోహః, (భుక్తీతి) అత్రసూర్యమహామోహయోః శ్లేషః, భుక్తిక్షణంభోజనయోగ్యంసమయంమధ్యాహ్నం, అన్యత్ర, భోజనయోగ్యంసమయంసిద్ధాన్తంఏకాముఖ్యారుచిర్దీప్తిర్యస్మిన్ అన్యత్రముఖాస్వాదవత్, వితన్వన్‌పుంసాంనిజప్రతపనేనఆతపేన, అన్యత్ర తాపత్రయేణ,గతిప్రతీపఃభూమాసఞ్చారప్రతికూలః,మధ్యాహ్నేసాతపేక్వచిదపిగన్తుమశక్యత్వాత్, అన్యత్ర, మోక్షగతిప్రతికూలః, అపరమాశావిశేషంపశ్చిమదిగ్విశేషం, అన్యతాన్యంతృష్ణావిశేషం, ప్రతిపత్స్యమానః ప్రధాస్యన్మయూఖమాలీసూర్యః, భోమోహేశ్వర, త్వమివభాతి ॥౭౦। ఇహాచసమయె, దుర్మతిప్రేష్యఃభృత్యఃసూపకర్తాసూదః, మహతోమోహస్యమహామోహస్యేత్యర్థః, వలరిపువరుణగృహాభ్యాంవలరిపోర్గృహంస్వర్గఃవరుణస్యగృహంపశ్చిమసముద్రః తాభ్యాంసకాశాత్ స్వా

ః మోహః) (కర్ణందత్వా) ప్రవిష్టే, పాణిశబ్దాభిలప్యానాం సర్వసి
ద్ధాన్తసమ్మతానాం దేవతానాం సమర్చనసమయ
వేదయతి వైతాలికః, తత్పవిశావశ్శుద్ధాన్తమితి (నిష్కాన్తా)

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కట
స్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు సఙ్కల్ప సూర్యోదయే

డమ్భాద్యుపాలంభో నామ పఞ్చమోఙ్కః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

సావద్యం ధారాభిః క్షీరధారాభిః అన్తరవ్యమిత్యుపాత్తార్థః
ర్యార్థస్తు సుశబ్దః ఆద్యో యస్య తత్సావద్యం, ధకార అన్తే యస్య
రం సుధాం వలరిపు గృహాత్ స్వర్గాత్ ఉపహరతి, సావద్యం రాస
రం సురాం వరుణగృహాదుపహరతి వరుణసమ్బన్ధిత్వాత్ సురాయ
తిత్యపదేశః.　　॥ ౭౯

పాణిశబ్దవాచ్యానాం సర్వసిద్ధాన్తిభిరఙ్గీకృతానాం, సమర్చ
ంభోజనసమయమిత్యర్థః, ఆవేదయతి జ్ఞాపయతి, వైతాళికః
కో మాగధః, తత్తస్మాత్ శుద్ధాన్తమవరోధః.

భారద్వాజశ్రీనివాసార్యవిరచితాయాం ప్రభావల్యాఖ్యాయాం

సఙ్కల్పసూర్యోదయవ్యాఖ్యాయాం

డమ్భాద్యుపాలమ్భో నామ పఞ్చమోఙ్కః.